

MATHILDA WREDE-INSTITUTETS FORSKNINGSSERIE 5/2016

Uppror i elfenbens- tornet

EN BOK OM
PRAKTIKFORSKNING
I SOCIALT ARBETE

Harry Lunabba, Frida Westerback
och Torbjörn Stoor (red.)

Uppror i elfenbens- tornet

EN BOK OM
PRAKTIKFORSKNING
I SOCIALT ARBETE

Harry Lunabba, Frida Westerback
och Torbjörn Stoor (red.)

Harry Lunabba, Frida Westerback och Torbjörn Stoor (red.):
Uppror i elfenbenstornet - En bok om praktikforskning i socialt arbete

Mathilda Wrede-institutets forskningsserie 5/2016

Institutets internationella redaktionskommitté består av:

Tapio Salonen, Malmö högskola

Gudny Eydal, University of Iceland

Lars Uggerhøj, Aalborg universitet

Elisabeth Willumsen, Stavanger Universitet

Marjaana Seppänen, Lapplands universitet

Åsa Rosengren, Arcada University of Applied Sciences

Helena Blomberg-Kroll, Helsingfors universitet

Ilse Julkunen, Helsingfors universitet

Layout: Gerd Strandberg-Andersson

Illustrationer och pärmdesign: Linn Henrichson

Tryckeri: Oy Nordprint Ab, Helsingfors 2016

Ab Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området (FSKC)

Publikationen finns som PDF på FSKC:s webbplats www.fskc.fi

Helsingfors 2016

ISBN 978-952-7078-17-4 (PDF)

ISBN 978-952-7078-18-1 (HTF)

Utgiven med stöd av

**Svenska
kulturfonden**

Innehåll

Inledning	10
 Del 1 • Undervisning i praktiken		
1	Universitetsutbildning som utgångspunkt för utvecklandet av forskningsbaserat socialt arbete <i>Mirja Satka, Aino Kääriäinen, Laura Yliruka och Kirsi Nousiainen</i>	16
2	Att bygga broar mellan studerande, utbildning och praktikforskning i lokala kontexter – Nyckelaspekter i lärarskapet <i>Åsa Rosengren</i>	40
3	Praktikförberedande utbildning i socialt arbete – Teori, självmedvetenhet och kunskaper i social växelverkan <i>Harry Lunabba</i>	62
4	Praktikundervisning i socialt arbete ur ett verksamhetsteoretiskt perspektiv – På jakt efter genuin samverkan i verksamhetsbaserad praktik och klientarbete <i>Kaija Hänninen och Ritva Poikela</i>	86
 Del 2 • Samarbete i praktiken		
5	HUSK- og NAV-reformen – Praksisforskningen satt på venterommet av ideologisk styrt reform <i>Edgar Marthinsen</i>	116
6	Praksisforskning på nordisk - Er mulighederne for praksisforskning særlig god i de nordiske lande? <i>Lars Uggerhøj</i>	138
7	Dokument inom Mathilda Wrede-institutet granskade ur ett sociomateriellt perspektiv <i>Pia Eriksson, Raija Koskinen och Ann-Marie Lindqvist</i>	160

8	Motsträviga möten i praktikforskning – Erfarenheter från forskningsprojekt om ungdomar och arbetsmarknadspolitiska åtgärder <i>Kerstin Johansson och Martin Börjeson</i>	186
---	---	-----

Del 3 • Forskning i praktiken

9	Socialarbetets självbild – Nordiska socialarbetares uppfattningar om det sociala arbetets praktik <i>Helena Blomberg-Kroll</i>	210
10	Styrning eller utveckling – Erfarenheter av kunskapsbaserat socialt arbete i Sverige <i>Tapio Salonen</i>	230
11	Robust viden i beskæftigelsesorienteret socialt arbejde <i>Søren Peter Olesen</i>	252
12	Klienten som biografisk aktör <i>Johanna Björkenheim</i>	278
	Författarpresentationer	302

Inledning

Harry Lunabba, Frida Westerback och Torbjörn Stoor

Denna bok är en akademisk vänbok som författats i akt och mening att uppmärksamma professor Ilse Julkunen med anledning av hennes 60-års bemärkelsedag i oktober 2016.

Ilse inledde sin karriär som forskare och utvecklare under 1990-talet. Hon har allt sedan dess fokuserat på praktikforskningens kontextuella, komparativa och metodologiska ansatser. Ilse har haft förmånen att teckna sitt yrkesliv rikt genom ett omfattande nationellt och internationellt engagemang. Hon har deltagit i flera europeiska forskningsprojekt och nätverk som avhandlat ungas övergång från skola till arbete. För närvarande är Ilse aktuell inom ett nordiskt forskningsprojekt som tar fasta på ett speciellt område, verksamhet med fokus på arbetslösa unga - ett område som dessutom står inför många förändringar, både på en organisatorisk, professionell och förståelsemässig nivå.

Ilse Julkunen är professor i praktikforskning vid Helsingfors universitet. Hon är även så vetenskaplig ledare för Mathilda Wrede-institutet. Institutet är ett undervisnings- och utvecklingsinstitut inom det sociala området för möten mellan undervisning, forskning och praktik. Internationellt och tvärvetenskapligt samarbete fungerar som institutets fundament. Ilse har dessutom varit gästprofessor vid Linnéuniversitetet i Sverige, deltagit som expert i Europeiska rådet, lett och utvecklat nordiska nätverk för kunskapsproduktion i socialt arbete och internationella praktikforskningskonferenser. Det finns framförallt två återkommande teman i hennes forsknings- och utvecklingsvärv. Dels har hon styrt sitt intresse mot frågor med en stark anknytning till det praktiska sociala arbetet, dels har Ilse engagerat sig i projekt som bekommer ungdomars levnadsvillkor.

I denna bok är sålunda och givet fokus lagt på temat praktikforskning. Begreppet praktikforskning uppfattas i detta sammanhang som ett brett och vidsträckt närmandesätt som präglar förutom forskning, också praktikinära undervisning och praktiksamarbete mellan universitet, högskolor och institutioner som praktiserar socialt arbete. Titeln Uppror i elfenbenstornet bygger på antagandet att det pågår något vi kan kalla för en praktikvändning inom den akademiska världen (Schatzki m.fl. 2001; Miettinen m.fl. 2009) och som också präglar kunskapsutvecklingen inom läroämnet socialt arbete (Satka m.fl. 2005; Julkunen & Saurama 2009; Shaw & Lunt 2012). Frågan om forskningens samhällsrelevans och hur forskning anknyter till praktiska frågeställningar i arbetslivet har blivit ett grundläggande spörsmål inte minst med tanke på tillgängligheten av forskningsfinansiering. Men, upproret eller

praktikvändningen är inte enbart påtvingad utifrån, utan bokens centrala budskap är att praktikforskning utgör ett än mer viktigt förhållningssätt som gynnar utvecklingen av det sociala arbetets kunskapsbas. Praktikforskning kan också uppfattas som ett begrepp som anknyter till dialogbaserad kunskapsutveckling där gemensamt lärande och kunskapsproduktion sker i komplexa samhällskontexter med strävan att skapa kunskap med praktisk relevans. Detta dialogiska närmandesätt är en ledtråd förutom för forskningen, också för undervisningen och samarbetet mellan utbildare, forskare och arbetslivets aktörer. Den dialogbaserade forskningsprocessen förutsätter förhandling genom hela processen. Förhandlingen är avsedd för samtliga involverade parter så som forskare, lärare, studerande, arbetsgivare och praktiker. Utöver detta betonar närmandesättet vikten av att skapa nära relationer till brukare och klienter inom det sociala området. Av särskild relevans är frågeställningen om vad denna förhandlingsprocess innebär i praktiken och vad som främjar samarbete inom ramen för praktikforskning. Det som framkommer i denna bok och som Julkunen själv och Uggerhøj (2016, 8-9) understryker är, att trots att praktikforskningsprocesser kan uppfattas som komplexa och svåra, kan man med välorganiserad förhandling uppnå framgång och resultat.

Bokens författare är en samling av nordiska forskare och lärare i socialt arbete som haft glädjen och förmånen att samarbeta med Ilse. Vi har också låtit oss bli inspirerade av såväl Ilses arbete som av den pågående debatten kring praktikforskning. Syftet med boken är att dels presentera intressanta studier i socialt arbete, men också i mera specifika ordalag, ta ställning till vad som är praktikrelevans för en enskild studie, eller i mera generell mening, vad som är praktikrelevansen i en bredare bemärkelse för forskningen och undervisningen i socialt arbete.

Boken är indelad i tre delar. I den första delen avhandlas praktikundervisning och hur olika lärare bygger upp och förstår undervisningshelheter. I avsnittet diskuteras lärande mål, kurshelheter och relationerna mellan lärare och studerande. I den andra delen är fokus lagt på samarbetsformerna inom ramen för praktikforskning. Vår målsättning har varit att förevisa vilka erfarenheterna och strukturerna är för praktiksamarbete i de olika nordiska länderna. Även om kapitlen i detta andra avsnitt utgår från olika slags frågeställningar, illustreras också de olika samarbetsformerna man byggt upp och utvecklat i de nordiska välfärdssamhällena. I det tredje avsnittet diskuteras och presenteras studier och praktikforskningar där man dels forskat om och kring praktiken, praktiker och brukare samt också sammanställt kunskap om kunskapsanvändning i socialt arbete.

Vi, bokens redaktörer, har tagit ansats i ambitionen att inför Ilses bemärkelsedag, erbjuda en möjlighet för fortsatt reflektion om frågan: vad är praktikforskning? Som en konklusion vill vi allra först anföra att samarbetet och dialogen utgör den definierade tankeenheten som sammanbinder denna färgstarka skara av bokens skribenter. Sedan vill i understryka att praktikforskning handlar i högsta grad om samarbete mellan olika parter. Det handlar om att göra sig tillgänglig för varandra. Tillgängligheten – åtkomligheten är, som vi ser det, också Ilses främsta styrka som praktikforskare. Ilse är genompyrd av en samarbetsorientering och hon äger den värdefulla egenskapen att vara lättillgänglig. Det är kanske just ödmjukheten och respekten inför dessa egenskaper som pro primo fört samman oss som skrivit denna hyllning och hälsning till Ilse i formen av detta anspråkslösa men uppriktiga bidrag om praktikforskning i socialt arbete – ett bidrag som dessutom får stå som den första nordiska antologin i sitt slag.

Vi riktar dessutom ett ödmjukt tack till Svenska kulturfonden vars bidrag varit avgörande i fullbordandet av vårt uppdrag.

I Helsingfors en fredag i oktober 2016.

Referenser

Julkunen, Ilse & Uggerhøj, Lars (2016) Negotiating Practice Research. *Journal of Teaching in Social Work* 2016, 36 (1), 6-10.

Julkunen, Ilse & Saurama, Erja (2009) Lähestymistapana käytäntötutkimus. Ingår i Mäntysaari, Mikko m.fl. (red.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Miettinen, Reijo & Samra-Fredericks, Dalvir & Yanow, Dora (2009) Re-Turn To Practice. *Organization Studies* 2009 30 (12), 1309-1327.

Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne (2005) Mitä sosiaalityön käytäntötutkimus on? Ingår i Satka, Mirja m.fl. (red.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsingfors: Palmenia-Kustannus.

Schatzki, Theodore R. & Knorr Cetina, Karin & von Savigny, Eike (2001) *The practice turn in contemporary theory*. London: Routledge.

Shaw, Ian & Lunt, Nigel (2012) Constructing Practitioner Research. *Social Work Research* 36 (3), 197-208.

Del 1 Undervisning i praktiken

1 Universitetsutbildning som utgångspunkt för utvecklandet av forskningsbaserat socialt arbete

Mirja Satka, Aino Kääriäinen, Laura Yliruka och Kirsi Nousiainen

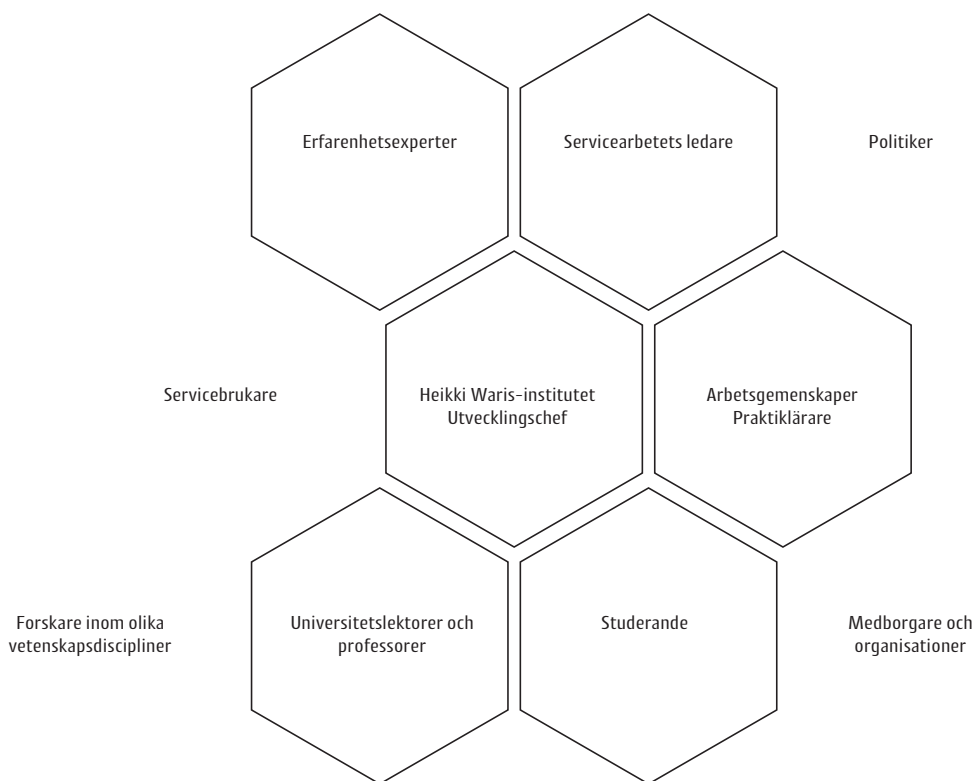
Inledning

Det senaste decenniet präglas av stora förändringar inom det sociala området. I ett allt mer komplext samhälle strävar sakkunniga efter att lösa medborgares komplicerade livssituationer i ett system som kontinuerligt utmanas. Medborgarna kan heller inte längre vara säkra på att välfärdssamhället tar hand om deras intressen (Uggerhøj 2014b, 281). Därför har det blivit nödvändigt att uppdatera hela servicesystemet och dess strukturer för att passa in i den nya tiden. Samtidigt förutsätts det att man gör en grundläggande kulturell omvälvning i sätten hur sakkunniga bemöter medborgare. Mötena sker inte längre enbart på ämbetsverk, utan på många andra forum där idealet är en flerstämmig och demokratisk dialog mellan medborgarna, medborgarsamhället och sakkunniga. Detta skapar en grund för tillit och ett mer jämlikt kunskapsutbyte mellan professionella och medborgare. Samtidigt som en forsknings- och kunskapsbaserad yrkespraxis håller på att få fäste inom det sociala arbetet, samarbetar professionella kontinuerligt även med sakkunniga inom andra vetenskapsdiscipliner.

Att det sker många samtidiga förändringsprocesser inom det sociala arbetets verksamhetsmiljöer ställer höga krav på socialarbetarens kunskaper: det handlar om att kunna agera i och bygga upp nätverk, att kunna bemöta människor i svåra livssituationer och att kunna utföra analyser baserade på forskningskunskap. Vidare handlar det om att kunna lita på både erfarenhetsbaserad expertis och på andra vetenskapsdiscipliners kunnande i arbetet i att hjälpa andra människor. Framför allt ska socialarbetaren våga ta tag i missförhållanden i arbetet och i människornas vardag samt våga påverka beslutsfattarna. I denna artikel diskuterar vi i ljuset av vår egen kunskap och på basen av våra erfarenheter, hur vi uppfattar att socialt arbete ska undervisas vid universitetet. Vår avsikt är att redogöra för den pedagogiska helhet vi utgår ifrån i undervisningen. Denna helhet bygger dels på kontinuerligt samarbete med arbetslivsaktörer och på att erbjuda undervisningen som beaktar nödvändiga färdigheter och kunskaper som krävs för att praktisera inom socialt arbete. Men, helheten bygger också på att utveckla studerandes kunskaper och färdigheter i utvecklingsarbete.

Vi har sedan 2008 tillsammans med Ilse Julkunen utvecklat en sju månader lång tvåspråkig studieperiod i praktikforskning med det centrala syftet att etablera en forskningsbaserad praxis inom vetenskapsgrenen socialt arbete. Samtidigt har vi varit övertygade om att detta är en viktig och naturlig del av den kommande socialarbetargenerationens vardagliga arbete. Vi har bildat en kunskapspraxis för lokal praktikforskning i socialt arbete (Saurama & Julkunen 2009; Julkunen 2011; Pohjola & Korhonen 2014; Kääriäinen m.fl. 2016, 14) som bedrivs på båda inhemska språken i två enheter som samarbetar med varandra, dvs. vid Heikki Waris-institutet och Mathilda Wrede-institutet. Syftet med verksamheten är att skapa och upprätthålla en kunskapsutvecklingskultur för praktikforskning i samarbete med universitetet och enheter som bedriver praktiskt socialt arbete. Enheterna har fungerande nordiska kontakter som bland annat resulterat i en nordisk lärobok om praktikforskning i socialt arbete (Marthinsen m.fl. 2012) samt i temanumren om praktikforskning i tidskrifterna *Nordic Social Work Research* (2014) och *Janus* (2015). Institutets första gemensamma publikation, den tvåspråkiga läro- och handboken *Praktikforskningens konst* (red. Satka, Julkunen, Kääriäinen, Poikela, Yliruka & Muurinen 2016) har nyligen utkommit.

Med tanke på praktikforskningens utveckling har det varit väsentligt för oss finskspråkiga aktörer att vi på Heikki Waris-institutet skapat nätverk med de kommuner i huvudstadsregionen som omger universitetet och med andra enheter inom socialt arbete i detta område. Under 2000-talet har vi så småningom byggt upp ett permanent nätverk för praktikundervisning, utveckling och inläring mellan universitetet och kommunerna - det så kallade *Praksis-nätverket* (figur 1). I *Praksis-nätverket* ställer vi upp regionala mål för utvecklingen av det sociala arbetet, bedömer hur målen nåtts och ger handledning och stöd för utformandet av ny kunskap och nya begrepp och metoder genom interaktion mellan det teoretiska och metodiska kunnandet samt den kunskap och den praxis som produceras inom det praktiska sociala arbetet. Nätverket styrs av delegationen för kompetenscentrumverksamhet inom det sociala området tillsammans med den gemensamma styr- och ledningsgruppen för universitetet, kommunerna och vissa andra organisationer som anställt socialarbetare och den operativa arbetsgruppen som verkar i anslutning till styr- och ledningsgruppen (se Heikki Waris-institutet 2016). Tillsammans ansvarar de för planeringen av verksamheten.

Figur 1 Heikki Waris-institutets nätverk för Praxis-aktörer.

Som forskare och lärare i praktikforskning har vi under årens lopp via den gemensamma verksamheten byggt upp en delad uppfattning om vad inläring i ett samarbetsnätverk innebär. Vi har en mångsidig roll eftersom vi är både aktörer i Heikki Waris-institutet samtidigt som vi också är universitetslektörer och forskare. Enligt vår uppfattning består inläring av ett gemensamt kunskapsskapande som utförs av deltagare med olika kunskaper som kombinerar praktiska och teoretiska kunskaper för att besvara omsorgsfullt avgränsade forskningsfrågor som bygger på praktiska situationer. Den gemensamma inläringen sker då man intensivt fokuserar på det fenomen som är praktikforskningens objekt. Den tidigare forskningen kring fenomenet kartläggs, fenomenet avgränsas och en innovativ forskningsfråga som gäller fenomenet utvecklas. Därefter insamlas, analyseras och rapporteras information så att det kan utnyttjas av arbetsgemenskapen och forskarna (Satka m.fl. 2016; Kääriäinen m.fl. 2016). Den producerade kunskapen kan utnyttjas för att utveckla tjänsterna eller till exempel som bakgrund för avhandlingar och som material för kartläggning av verksamhetsmiljöer.

Syftet med vår artikel är att beskriva hur vi – tillsammans med Ilse – på två språk lär ut kunskaper i praktikforskning vid Helsingfors universitet och samtidigt deltar i produktionen av forskningsbaserad kunskap inom det sociala arbetet tillsammans med arbetsgemenskaperna på arbetsplatser inom social- och hälsovården. Vi redogör också för bakgrunden till vår undervisnings- och utvecklingsverksamhet, det vill säga för de kunskapsmässiga element som vi använt för att teoretiskt och pedagogiskt skapa vår nuvarande uppfattning om flerperspektivinläring och om socialt arbete som baserar sig på forskningsbaserad kunskap.

Praxis som ett dialogiskt fleraktörsförfarande

Med Praxis avser vi erfarenhetsbaserad inläring inom socialt arbete genom praktisk undervisning. Verksamhetsmiljön, det vill säga kontexten för alla funktioner inom Praxis (de praktiska undervisningsperioderna, inlärningsnätverken och projekten för praktikforskning inom socialt arbete) utgörs av interaktionen mellan praktik och teori. Praxis är ett gammalt begrepp, men i det här sammanhanget använder vi det också för att hänvisa till den gemensamma kunskapsproduktionsprocessen i den levnadsvärld som de olika aktörerna delar. Som begrepp syftar praxis på den cykliska processen för erfarenhetsbaserad inläring som först utvecklades av David A. Kolb (1984). Praxis kan beskrivas som kritiskt tänkande och reflektion över gemensamma erfarenheter inom praktiskt sakkunnigarbete eller någon annan verksamhet (Pierson & Thomas 2002, 361). Praxis kan enklast uppfattas som ett pågående cirkulär process som vidareutvecklas gradvis genom utvärdering och reflektion över verksamhetens resultat. Verksamheten planeras utifrån den här analysen. Denna process möjliggör en kontinuerlig utveckling av verksamheten. Denna struktur upprätthåller dessutom en process av kontinuerlig inläring som kan utnyttjas både som inlärningsmiljöer och som ett sätt att utveckla arbetsgemenskaperna. I Praxis betraktas arbetsgemenskaperna som inlärningsmiljöer.

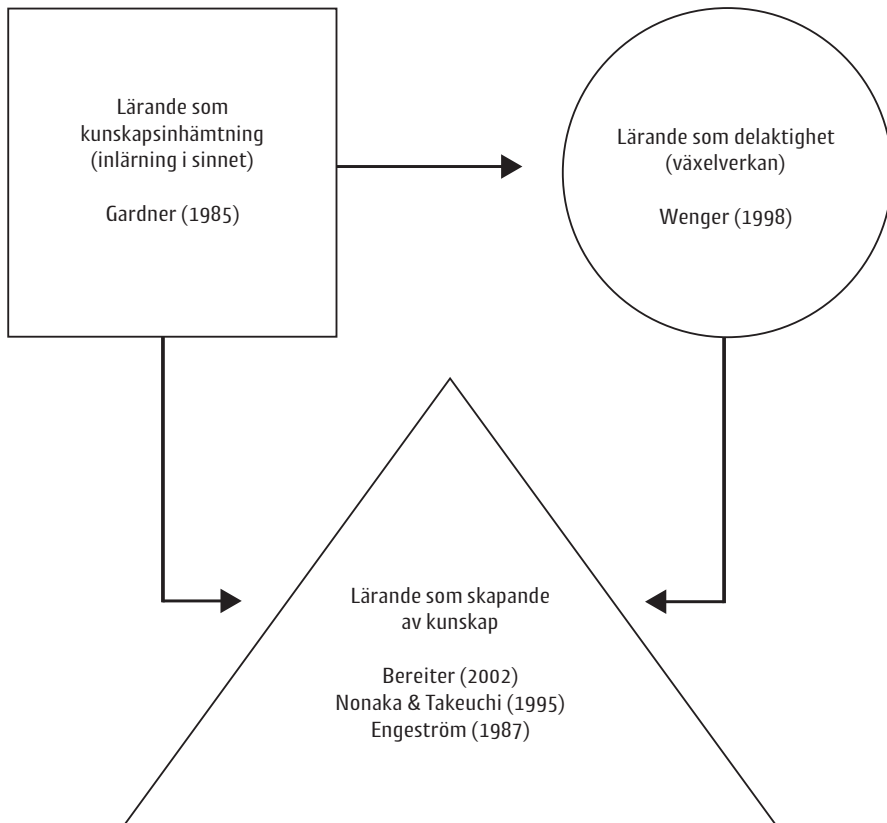
Utvecklingen av Praxis-modellen i huvudstadsregionen från och med år 2000 kan uppfattas som en process med fyra utvecklingsskeden. I det första skedet utvecklade vi reflektiv undervisning i färdigheter för klientarbete som ges i samband med

klientarbetet. Resultatet var en gemensam pedagogisk modell för det socialarbete som utförs i huvudstadsregionens kommuner och för universitetets undervisning och forskning i det sociala området. (Fook 2002; Hinkka m.fl. 2009; Schön 1983; Wenger 1998.) I det andra skedet utvecklades Praksis till en nätverksbaserad verksamhetsmodell som utnyttjade den pedagogiska modell som utvecklades i det första skedet. Till modellen kopplades också det objektorienterade, dialogiska arbetet för utveckling av arbetsgemenskaperna som utfördes vid universitetet (Muukkonen & Yliruka & Saurama 2009). Med dialogiskhet avser vi ett sådant kollektivt lärande där verksamheten organiseras kring utvecklandet av delade objekt som skapas och bearbetas tillsammans, vilket innebär att inläringen handlar om skapandet av kunskap. Det väsentliga i denna punkt är att man vid sidan av den individuella inläringen och den sociala interaktionen betonar objekt eller artefakter, som utvecklats medvetet och avsiktligt tillsammans och som utvecklas vidare i inlärningsprocessen. (Paavola m.fl. 2012.)

I det tredje skedet utvecklade vi en period för praktikforskning, och i det fjärde steget, som inleddes 2014, gick vi över till ett nätverksbaserat tematiskt arbetssätt. Som första gemensamma arbetsobjekt för utvecklingen av inläringen, forskningen och klientarbetet åren 2014–2016 valde vi temat för förebyggande av generationsöverskridande marginalisering. Den nuvarande Praksis-modellen för huvudstadsregionen innehåller på sätt och vis alla de tidigare utvecklingskedena som föregick den nuvarande modellen. Verksamheten håller starkt på att utvidgas till socialt arbete inom hälsovård och till att skapa gemensamma undervisningsexperiment för socialarbetare och läkare.

Den gemensamma kunskapsbildningen inom nätverket Praksis sker kring begränsade objekt som aktörerna delar. Metoder för akademisk forskning utnyttjas och tillämpas på kreativa sätt inom verksamheten. Forskningens och utvecklingens objekt kan till exempel vara ett nytt förfarande, ett halvfärdigt begrepp eller någon annan artefakt, såsom en blankett eller ett datasystem (Paavola & Hakkarainen 2005; Paavola m.fl. 2011). Inom Praksis innebär det dialogiska greppet i praktiken att den studerande lär sig yrkesfärdigheter tillsammans med arbetsgemenskapen och genom att bedriva praktikforskning kring ett gemensamt utvecklat objekt, det vill säga kring en forskningsfråga. Det dialogiska greppet innebär även att arbetsgemenskaperna och universitetet arbetar tillsammans kring ett visst tema, till exempel med frågan om hur det är möjligt att bryta generationsöverskridande marginalisering (Nousiainen

& Petrelius & Yliruka 2016), eller att de planerar och genomför gemensam praktisk undervisning (Heikki Waris-institutet 2016).

Figur 2 Det trialogiska inlärningsbegreppet förenar tidigare inlärningsuppfattningar (Paavola & Hakkarainen 2005; Hakkarainen 2008).

Uppbyggnaden av innovativa kunskapsgemenskaper förutsätter objektorienterat trialogiskt arbete (Hakkarainen 2008; Paavola m.fl. 2011). Figur 2 beskriver hur den trialogiska metoden för inläring och expertis innehåller tre viktiga områden för inläring: lärande som inhämtande av kunskap; som en individuell process, som delaktighet och uppväxt till en medlem i praktikgemenskapens verksamhet samt som medvetet skapande av kunskap. I sin mest ideala form förenar Praxis erfarenhetsbaserad inläring och olika former för kunskapsproduktion i arbetsgemenskaperna inom social- och hälsovården. Modellen ser kritiskt på

uppfattningen om att inläring endast är en individuell och kognitiv process. I stället lägger den tonvikt på den sociala karaktären av forskande inläring och expertis. Modellen förhåller sig även avvaktande på att inläring endast handlar om överföring av kunskap eller lärdomar. Vi har utvecklat många olika slags redskap och artefakter, som stöder och förmedlar inläringen. (Engeström 1987, 125.) Sådana redskap kan vara till exempel frågeformulär, berättelser eller filmer som kan användas för att stödja det gemensamma utvecklandet eller det gemensamma uppbyggandet av kunskap om begränsade objekt (t.ex. Kuvastin, se Yliruka 2012 och 2015).

Praxis pedagogiska tänkande baserar sig på forskande inläring (Hakkarainen, Lonka & Lipponen 2004) som omfattar och tillämpar principerna om dialogisk inläring (Hakkarainen 2008; Hakkarainen m.fl. 2004; Paavola & Hakkarainen 2005; Scardamalia & Bereiter 2003). Dialogisk inläring har sex principer (Hakkarainen 2008; Paavola m.fl. 2011; även Kääriäinen 2012):

- (a) verksamheten organiseras kring gemensamma fokusområden
- (b) stöd av integration av individuellt och kollektivt aktörskap, arbetet inriktas på gemensamma objekt
- (c) utveckling och kreativitet betonas inom det gemensamma transformativa och reflekterande arbetet med objekt
- (d) långvariga kunskapsbildningsprocesser kring gemensamma objekt (artefakter och praxis) främjas
- (e) korspollinering sker mellan olika slag av kunskaper, kunskapsförfaranden och artefakter och även mellan olika samfund och institutioner. Flerperspektiv är ett åskådligt exempel på ett begrepp som fungerar som ett objekt för delad kunskapsbildning (vilket innebär att det produceras gemensamt av studerande och lärare) enligt principen om dialogisk kunskapsbildning (eller inläring). En gemensam kurs är ett bra forum för att åstadkomma forskningsbaserad inläring och delad kunskap. Under kursen kan lärare samt studerande med olika slags erfarenheter och utbildningar vara i växelverkan med varandra och med litteratur.
- (f) flexibla redskap erbjuds för utveckling av artefakter och praxis. I Praxis används dialogisk inläring som syftar på inläring både på arbetsplatserna och i anslutning till universitetsutbildningen eftersom agerande i informationsmiljön kräver ett tillvägagångssätt där man aktivt skapar kunskap och inriktas sig på att producera kunskap i stället för att konsumera kunskap (Paavola & Hakkarainen 2005; Paavola, Lipponen & Hakkarainen 2004; Hakkarainen & Paavola 2009).

De som studerar till socialarbetare vid Helsingfors universitet har fem perioder praktikundervisning i sin läroplan, en period för varje studieår under kandidat- och magisterstudierna. Varje period för praktisk inläring hjälper den studerande att förkovra sina praktiska kunskaper och färdigheter och stödjer den studerandes individuella uppväxt och arbete med sin yrkesidentitet. I Praksis får de studerande handledning av utbildade praktiklärare. Målet med Praksis har varit att skapa ett lärande nätverk som bygger på transformativ och reflektiv inläring och består av yrkesutbildade personer och studerande men även av klienter som representerar medborgarsamhället och servicebrukare (se Rosengren & Lindqvist & Julkunen 2014). I nätverket ingår yrkesutbildade personer som representerar det sociala arbetet i kommunerna, men även sakkunniga som representerar det sociala arbetet i organisationer och på sjukhus.

Studieperioden i praktikforskning som exempel

Att skapa och lära ut praktiska kunskaper och färdigheter, reflektiva förfaranden och forskningsbaserad kunskapsproduktion är centralt inom det sociala området (Karvinen-Niirikoski 2012, 27–38). Målet för den akademiska utbildningen och de akademiska studierna är att den studerande utvecklas till en sakkunnig i socialvetenskap (Nummenmaa & Soini 2009, 432). Särskilt viktiga och betydande element inom expertisen i socialt arbete är färdigheten att behärska processerna för att agera som en kunskapsdriven aktör och främja kunskapsskapande i samverkan (Fook & Gardner 2007, 175–184; Moe & Tronvoll & Gjeitnes 2014, 23–24).

Inom läroämnet för socialarbete vid institutionen för socialvetenskaper vid Helsingfors universitet har man sedan 2008 undervisat i praktikforskning i socialt arbete. Studieperioden för praktikforskning i socialt arbete är en del av studierna under magisterskedet. Studieperioden genomförs på två språk, finska och svenska, vilket innebär att finskspråkiga och svenskspråkiga studerande deltar tillsammans i föreläsningarna som går på båda språken, finska och svenska. Studieperioden omfattar 15 studiepoäng och genomförs i början av läsåret, från september till mars, och pågår under sju månader. Den består av följande på varandra följande

faser: 1) planering, 2) forskning i praktiken och 3) ett avslutande seminarium där de färdiga studierna presenteras, behandlas och diskuteras kollektivt av de studerande som gett varandra stöd under studieperioden samt av handledarna och representanter för arbetsplatserna. Dessutom har det blivit vanligt att de studerande frivilligt presenterar sina forskningsresultat på den arbetsplats där de samlade in informationen och som initierade forskningstemat sju månader tidigare.

Planeringen och hela studieperioden inleds med ett arbetsseminarium som är öppet för samtliga aktörer. På seminariet reflekterar deltagarna över aktuell praxis och forskning inom socialt arbete och studier om samhället. Samtidigt presenterar de arbetsgemenskaper som vill delta i praktikforskningen forskningsidéer och bjuder ut dem till studerande. Under den här praktikforskningdagen i huvudstadsregionen presenteras även praktikforskning som förverkligats under den föregående studieperioden för att deltagarna ska få en uppfattning om forskningens karaktär och om de senaste resultaten av studerandes praktikforskningsrapporter. Med stöd av föreläsningarna på kursen gör studerande upp en forskningsplan över det ämne de valt att studera tillsammans med den handledande ansvarsläraren och genom förhandlingar med arbetsplatsen. De flesta undersökningar förutsätter ansökan om forskningstillstånd, vilket ska beaktas både i de forskningsteman som organisationen föreslår samt i den studerandes arbetsplan.

Under praktikforskningen är den studerande ute i cirka två månader och samlar in material enligt sin praktikforskningsplan och skriver en rapport över sin forskning. De studerande får handledning via en studerandegrupp samt av den lärare som utsetts till handledare vid universitetet. Studieperioden avslutas med seminarier som är öppna för alla parter där de studerande presenterar sin praktikforskning, och dessa diskuteras gemensamt. De mest intressanta studierna publiceras på webbplatserna för kompetenscentren för det sociala området (www.socca.fi och www.fskc.fi). Nedan (Tabell 1) presenteras en sammanställning över kursbeskrivningen för det sociala arbetets praktikforskning och dess faser.

Skeden och tidschema	Deltagare	Verksamhet
Huvudstadsregionens praktikforskningsdag <i>September</i>	Universitetslärare Studenter Representanter för organisationer och föreningar	Stärkande av samarbetet mellan universiteten och arbetsgemenskaperna Presentation av nya praktikforskningsidéer för studenter
Föreläsningsundervisning <i>September–oktober</i>	Universitetslärare Studenter	Undervisning i färdigheter i praktikforskning
Kamratgrupper <i>September–oktober</i>	De studenter på egen hand	Mentorverksamhet, problemlösning Stärkande av självstyret och de studenter autonomi
Grupphandledning i forskningen <i>Oktober–januari</i>	Universitetslärare Studentergruppen	Utformande av innovativa forskningsproblem och identifiering av forskningsmetoder Delade kunskapsobjekt
Praktikforskning i arbetsgemenskapen Rapportering av forskningen Uppgörande av en skriftlig essä om praktikforskning <i>Oktober–februari</i>	Studenter Arbetsgemenskapen som den studenter utfört praktikforskning i	Gemensam utveckling och förhandlingar kring delade kunskapsobjekt Uppgörande av en forskningsrapport och kommentering Reflektioner över det egna arbetet och forskningsprocessen
Seminarier i praktikforskning där forskningen presenteras Utvärdering av studieperioden <i>Februari</i>	Studentergruppen Universitetets lärare Praktikforskningssamfundet	Spridning av forskningsresultaten och gemensamma diskussioner Gemensam vidareutveckling för praktiskt utnyttjande av den nya kunskapen
Utvärdering av praktikforskningsrapporterna <i>Mars–april</i>	Universitetslärare	Vidareutveckling av studieperioden Vidareutveckling av innovativa idéer Publicering av forskningsresultaten

Tabell 1 Delarna, processen och tidschemat för kursen i praktikforskning.

Under studieperioden i praktikforskning skapas möjligheter för studerande att bli del av autentiska arbetslivsgemenskaper där de tillsammans med flertalet aktörer kan reflektera kring utvecklingsuppdrag och problematiska eller krävande frågor i praktiken relaterade till dem. Samtidigt skapas möjligheter för hela arbetsgemenskapen att undersöka sitt arbete ur nya perspektiv. Enligt principen om dialogisk inläring betonas de delade kunskapsobjekten, de gemensamma diskussionerna och den strategiska planeringen av verksamheten under studieperioden (Paavola & Hakkarainen 2005; Hakkarainen 2008). Möjligheten till en jämlik *demokratisk dialog* (Gustavsen 1996; Julkunen 2011, 64) ökar också deltagarnas möjligheter att agera som *informativa aktörer* (Hakkarainen m.fl. 2004, 236; Scardamalia 2002, 67–68).

Studieperiodens inlärningsmål förutsätter självständigt arbete av studerandena, att de är modiga och kreativa, att de kan ta ansvar över forskningsprocessen och att de har förmågan att utnyttja tidigare kunskap. I det här sammanhanget kan man också tala om *förstärkandet av metakognitiva färdigheter* (Hakkarainen m.fl. 2004). Med detta avses till exempel studerandens insikter om sina egna och andras tankar samt studerandens insikter om sig själv som tänkare, studerande och aktörer i olika situationer. Till de metakognitiva färdigheterna hör även färdigheten till självutvärdering som behövs för att planera, handleda och utvärdera arbetet särskilt i problemsituationer. (Hakkarainen m.fl. 2004, 233–235.)

Studerandes erfarenheter av studieperioden för praktikforskning

Eftersom vi som lärare för kursen är intresserade av att ständigt utveckla studiehelheten, har vi tagit i bruk flera olika metoder för att samla in respons om kursen. För det första bedömer studerande studiehelheten genom samma utvärderingsblankett varje år, vilket möjliggör kontinuerlig uppföljning av studerandes tillfredsställelse med kurshelheten.

För det andra skriver kursdeltagarna också en reflekterande essä om sin inlärningsprocess. Essäerna har även använts som forskningsmaterial (t.ex. Kääriäinen 2012; Satka, Kääriäinen & Yliruka 2016). Utöver det att lärarna varje år läser sina studerandes reflekterande essäer, samlar de in och ger respons till de studerande

och arbetsgemenskaperna i samband med kursens avslutande seminarium. I den här artikeln har vi tagit med exempel som belyser studerandenas inlärningsprocess från de reflekterande essäerna efter studieperioden 2015.

I sina essäer reflekterar studerande över de inlärningserfarenheter som de fått under praktikforskningen och som anknyter på ett väsentligt sätt till en ny sakkunnigorienterad relation till praktiken och aktörerna i praktiken. De diskuterar också vilken nytta praktikforskningsrapporterna ger arbetsgemenskapen, reflekterar kring sin professionella utveckling och om vilka insikter de fått under forsknings- och praktikperioden. Eftersom arbetsgemenskaperna har förväntningar på studerandes forskningsbidrag, spurras studerande också till att överträffa sig själva. När studerande inser att det ställs förväntningar på dem blir de också motiverade att försöka sitt bästa. Denna omställning får studerande att utnyttja alla sina kunskaper och färdigheter, och de uppmuntrar dem också att ta steget till en ny inlärningsmiljö där de kan lära sig nytt och pröva sina vingar som forskare-utvecklare av arbetslivet – eller som praktikforskare. Ofta kräver de inlärningsprocesser som studerande varit med om under kursen att den studerande utvecklar kreativa problemlösningsfärdigheter, och då lär de sig nytt både som forskare inom arbetslivet och som blivande professionella. Som en tredje faktor verkar kursen även producera professionellt kunnande som ställer sig positivt till forskning och forskningsfärdigheter samt arbetsvanor som baserar sig på utnyttjandet av forskningsbaserad kunskap (Kääriäinen 2012; Satka, Kääriäinen & Yliruka 2016), vilket är något som det sociala området ofta efterlyst.

Utgångspunkten för kursen som genomförs under det första året av magisterstudierna är att den studerande har beredskap att öva upp sina metakognitiva färdigheter i en praktisk arbetsmiljö och vilja att arbeta reflektivt och utvärdera sin verksamhet (se Fook 2004; Hakkarainen m.fl. 2004). Det är inte ovanligt att studerande stöter på problem när det gäller att få samarbetet att löpa smidigt då han eller hon för första gången besöker den plats där praktikforskningen ska utföras. Ibland blir engagemanget allt för distanserat på grund av lokala förhållanden, vilket följande exempel belyser:

Det visade sig vara besvärligt att integrera sig i arbetsgemenskapen eftersom enheten sällan hade ett ledigt arbetsrum. Eftersom klientmöten hölls i de anställdas egna rum kom det aldrig på fråga att jag skulle ha satt mig i någon av de anställdas rum med min bärbara dator. Därför arbetade jag på forskningen i huvudsak hemma. Ibland gick jag till arbetsplatsen för att

diskutera – främst med den ledande socialarbetaren – om hur forskningen framskred och om de frågor som materialet aktualiserade. Jag tycker att kravet på att någon av barnskyddets mycket upptagna socialarbetare skulle hinna ge en studerande handledning varje dag (eller ens varannan eller var tredje dag) är rätt orimligt. I min forskning fanns inget klart skede för fältarbete eftersom jag av integritetsskyddsskäl inte kunde samla in materialet själv, utan det överlämnades till mig i elektronisk form.

Utdraget ur denna avslutande essä beskriver väl hur denna studerande blev tvungen att utveckla en reflektiv attityd och anpassa sig till brådskan på arbetsplatsen samtidigt som det saknades ett fysiskt utrymme för studerande att utföra sin praktikforskning. Situationen var inte idealisk, men den studerande löste utmaningarna genom förhandling och personliga möten med arbetsplatsens kontaktperson. Ur den handledande lärarens synvinkel var växelverkan uppenbart givande, eftersom forskningsrapporten blev högklassig och nyttig för arbetsgemenskapen. Tydligt förstod båda parterna avsikten med praktikforskningen och kunde anpassa den till villkoren för sin verksamhet med stöd av den forskningshandledning universitetet gav. I början av kursen ter det här sig svårare (se Kääriäinen 2012, 99–100).

Det kan vara spänningsfyllt för studerande att inleda sin forskning i en ny arbetsgemenskap. Utformningen av samarbetet påverkas av arbetsgemenskapens beredskap att ta emot den studerande och stöda växelverkan, men samarbetet påverkas även av den studerandes egen beredskap att inleda en reflekterande växelverkan. Då den studerande förstår den praktiska relationens betydelse som process kan den studerande agera aktivt också själv och bygga upp denna relation. Nedan presenteras två studerandes beskrivningar av hanteringen av relationen med praktiken:

Jag upplevde att jag var väntad och fick uppleva ett gott bemötande. Jag upplevde verkligen att forskningen var en gemensam process. Ibland hade jag svårare med det praktiska förhållandet, som är så väsentligt. Vad är tillräckligt och hur skulle jag genom min egen verksamhet ha kunnat utveckla den ännu mer? Men jag lyckades skapa en relation som forskare med arbetsgemenskapen genom mina möten, min insatthet, genom att lyssna till arbetsgemenskapen, genom att engagera mig i processen och dess tidtabeller samt genom att kommunicera och informera arbetsgemenskapen om framstegen under forskningsprocessens gång.

Jag visste inte riktigt vad jag skulle göra. Trots att alla tog emot mig väl och tog hänsyn till mig kände jag mig överflödig. Jag kunde inte försöka vara en osynlig observatör eftersom alla nog var medvetna om att jag var där. I alla situationer där jag närvarande var verksamheten interaktiv, och jag kände att jag inte enbart kunde förbli en iakttagare utan att det också skulle ha varit lämpligt att delta i situationen.

Enligt våra iakttagelser kan problem med att skapa en relation med arbetsgemenskapen uppstå till exempel då forskningstemat inte utgår från arbetsgemenskapens behov, utan främst är ett uttryck för den studerandes intresse. Arbetsgemenskapen kan då ha svårt att engagera sig i ämnet. Vi har dock märkt att ett långt samarbetsförhållande med samma arbetsplatser gör det enklare att genomföra praktikforskningsprocessen. Då litat alla parter på varandras verksamhet och har tillräckligt med information om vad praktikforskningsprocessen förutsätter. Rollen som var och en spelar blir tydligare och samarbetet smidigare. Dessutom lär man sig handleda samarbetet så att de olika parterna uppnår de mål som den studerande ställt upp för sin praktikforskningsprocess. I dag, då praktikforskningskursen genomförts under flera år, har även de studerande slutat förundra sig över praktikforskningens begrepp och innehåll (jfr Satka, Kääriäinen & Yliruka 2016, 94), vilket återspeglas i exemplet nedan.

Under min forskningsprocess har jag fått en klarare uppfattning om principerna för praktikforskning. Jag upplever det som positivt att forskningsmetoden är mångsidig och att ämnena och forskningsmetoderna kan variera. För mig var klientintervjuer ett intressant sätt att genomföra forskningen. Utgångspunkterna för hur jag genomförde forskningen kom tydligt från praktikforskningsställets önskemål och jag fick idéer för forskningsuppgiften från praktikforskningsstället och handledaren där.

Trots att de studerande börjar vara förtroagna med praktikforskning som begrepp, fortsätter de att reflektera över kursen kritiskt. Detta framgår till exempel av följande citat:

Jag hade ett lite motstridigt förhållande till kursen både före och under den. Att undersöka praxis är särskilt viktigt inom den sociala branschen, och det är även viktigt att lära sig att utföra praktikforskning under studietiden. Jag har dock under alla mina universitetsstudier funderat på den här kursens betydelse i förhållande till kandidat- och pro gradu-avhandlingen, och det gör

jag fortsättningsvis. Någon av dem verkar överflödig. Den tid och det arbete som den här kursen kräver, eller åtminstone den tid som jag själv lade ned på den, kan inte ens jämföras med att avlägga 15 studiepoäng till exempel genom tentamen.

De studerande reflekterar i sina essäer över nyttan med den forskning de utfört både för sig själv och för de arbetsgemenskaper som varit deras samarbetspartners. Detta förorsakar ibland även problem under själva forskningsprocessen. Särskilt om arbetsgemenskapen inte haft möjlighet att reservera tillräckligt med tid för hanteringen av forskningsresultaten har den studerande kunnat uppleva att han eller hon i forskningsrapporten inte kunnat reflektera över betydelsen av resultaten för klientarbetet i tillräcklig utsträckning. Då kan processen för praktikforskning bli ofullbordad som upplevelse, till skillnad från sådana fall då praktikforskningen sker i den egna arbetsgemenskapen. Det är dock mycket givande för den studerande då arbetsgemenskapen visar uppskattning för den studerandes insats som praktikforskare och uppmuntrar den studerande att utvecklas i sin yrkeskarriär som socialarbetare.

Deras intresse och iakttagelser om hur nödvändig forskning i ämnet är uppmuntrade mig att fortsätta framåt eftersom jag upplevde att jag är till nytta för arbetsgemenskapen.

Jag kan uppskatta resultatet av mitt arbete och även sätta värde på mig själv för att jag gjort jobbet. Jag tror att också andra gör så här. Även om jag upplever att det är viktigt att jag själv lär mig och uppskattar mig själv så ger känslan av att min forskning kan utnyttjas i arbetsgemenskapen och i utvecklingen av det sociala arbetets fokus mycket mervärde.

Utöver att de studerande ansåg att det är viktigt att praktikforskningen kommer arbetsgemenskapen och arbetet med klienterna till nytta, var de på många sätt mycket nöjda med det de lärt sig, även om de ansåg att praktikforskning som process ibland är en besvärlig uppgift. Många studerande upplevde att praktikforskningen gynnar arbetet med pro gradu-avhandlingen eftersom de för första gången upplever hur det är att planera och genomföra en empirisk studie. Dessutom får de motivation genom kursens tidschema som kräver disciplin och genom förväntningarna hos den som beställt undersökningen.

Jag lärde mig mycket om att forska och jag tycker att den information som praktikforskningen ger är mycket värdefull.

Många studerande berättade även att praktikforskningsprocessen varit lärorik med tanke på deras professionella utveckling. Utöver att den studerande lärde sig vilken betydelse praktikforskningen har för utvecklingen av det sociala arbetet och lärde sig att producera ny kunskap i praktiken, lär processen även ut färdigheter som behövs i det professionella sociala arbetet, så som till exempel planering, samarbete och professionell argumentering. De studerandes erfarenheter visar att undervisningen i praktikforskning stärker den forskningsbaserade (research-minded) sakkunskapen och expertisen inom socialt arbete. De arbetsgemenskaper som deltagit i praktikforskningssamarbetet har i sin tur lärt sig att stöda de strukturer som krävs för förverkligandet av forskningsinriktat socialt arbete. Utan arbetsgemenskaperna skulle det vara mycket svårare, om inte omöjligt, för universiteten att påverka stärkandet av det forskningsbaserade sociala arbetet, vilket visas i följande citat från de studerandes essäer:

Den här kursen i praktikforskning har varit en lärorik upplevelse och nyttig med tanke på mitt kommande arbete som socialarbetare. Att kursen gick fram i rask takt förutsatte uppgörandet av en noggrann verksamhetsplan, disciplin och engagemang vid samarbetspartnerns arbetsplats.

Jag upplever att jag fått många redskap för processen som professionell. Jag ser min arbetsbild tydligare och jag har fått bekräftelse över att jag gör ett betydelsefullt ändringsarbete inom det sociala arbetet. Min yrkesidentitet som socialarbetare har stärkts i och med processen.

I planeringen och genomförandet av kursen har vi strävat efter att beakta studerandes respons gällande att kursen upplevs som utmanande och arbetskrävande. Samtidigt är det värdefullt att notera, trots "smärta och alla krav" och ångestkänslor i form av "Jag går hem och lägger mig under täcket, skickar tillbaka min lön till staden X och avbryter mina studier", att studiehälheten även ger studerande glädjande upplevelser av att ha lyckats. Även läraren får glädje av att få se hur de studerande efter många svårigheter ger arbetsgemenskapen ett bidrag som skapar nya tankar och verksamhet.

Processen har även varit en positiv inlärningsupplevelse med insikter som gett stor glädje, känslan av att kunna och enorm stolthet och belåtenhet.

Som bäst kan kursen utöver det som nämns ovan, ge möjligheter till både professionell och personlig utveckling. Det här är viktigt för den studerande vars yrkesidentitet som socialarbetare byggs upp på ett forskningsorienterat sätt. Det är

också viktigt för hela yrkeskåren vars styrka trots allt byggs upp genom upplevelser av ökande individuell styrka och god självkänedom, vilket citatet nedan vittnar om:

En av de viktigaste lärdomarna under processens gång var att lära sig att komma över de här känslorna (t.ex. självkritik, osäkerhet, skam, artikelförfattarnas tillägg) och ställa "dumma frågor". [...] jag tänker i framtiden ge ut mer av mig själv i undervisningen eftersom jag ser att det är det bästa sättet att lära sig och komma vidare i arbetet.

Vi anser att det är viktigt att studerande bli du med de egna forskarkompetenserna genom att de avlägger denna krävande kurshelhet. När de avlägger kursen får de se var de ännu har brister i sina forskarkunskaper och vad de ännu borde lära sig. Samtidigt erbjuder kursen stöd för komplettering av bristerna – kamratgruppen, de handledande lärarna och arbetsplatsens kontaktperson ger stöd om den studerande bara frågar, alltså lär sig identifiera gränserna för sitt kunnande i förhållande till inläringssituationens krav. Detta är reflektiv inläring då den är som allra bäst (t.ex. Scardamalia 2002).

Uppbyggandet av forskningsbaserad expertis

Ovan har vi beskrivit hur man lär ut färdigheter i praktikforskning vid Helsingfors universitet och hur vi samtidigt försöker sprida kunskaper om forskningsbaserat socialt arbete till de arbetsplatser inom social- och hälsovården som samarbetar med universitetet. I denna artikel har vi också redogjort för de teoretiska och pedagogiska grunderna för vår verksamhet i den form som vi uppfattar dem just nu.

Responserna av de studerande och deras upplevelser under kursen i praktikforskning bekräftar vår uppfattning om att kursen ökar de studerandes metakognitiva färdigheter (Hakkarainen m.fl., 2004, 233–235), som är viktiga element i den akademiska expertisen. De studerande beskrev hur de kunde öka både sitt forskningskunnande och sina yrkesmässiga färdigheter genom att utföra praktikforskning (se även Uggerhøj, 2014a). Det är väsentligt att observera att när de studerande fick bedriva praktikforskning, som kräver många färdigheter, kunde de också utnyttja de färdigheter som de fått i sina tidigare studier på ett mångsidigt sätt.

Den dialogiska inläringens dynamiska struktur (Paavola m.fl. 2011, 239; Hakkarainen 2008, 7) förverkligas väl under studierna i praktikforskning.

(1) Verksamheten organiseras kring gemensamma fokusområden under praktikforskningsdagen och i samarbete med aktörerna på arbetsplatserna. (2) Under kursen får studerande handledning både i grupp och individuellt samt kamratstöd som stöder såväl deras personliga aktörsroll som deras roll som aktörer i gemenskapen. (3) Kursen främjar en långsiktig arbetsprocess eftersom studerande kan processa och utnyttja sitt kunnande på bred basis och då arbetsgemenskaperna kan fortsätta kring samma ämne, om de så önskar. (4) Presentationen av forskningsresultaten under öppna seminarier stöder kunskapens korspollinerande effekter och ger studerande erfarenheter av hur modellen för betydelsefull kunskap och reflekterande praxis fungerar. (5) Den elektroniska studiemiljön som byggts upp för kursen stöder inläringen, interaktionen och kunskapsutbytet.

Undervisningen i praktikforskning och det nätverksbaserade Praxis-samarbetet väcker internationellt intresse (Webber m.fl. 2016; Austin & Isokuoritti 2016), eftersom vi i samverkan har skapat en kunskapsgemenskap som förändrar professionell praxis med hjälp av forskningsbaserad kunskap. Dess förnyande krafter härrör från forskarnas, praktikernas, studerandes – dvs. de framtida yrkesmänniskornas – och serviceanvändarnas gemensamma verksamhet, dvs. från det kunnande som de producerar tillsammans och från den förnyade kunskapen som har en samhällelig beställning. Samarbetet inspirerar och uppmuntrar deltagarna att ställa upp gemensamma lärandemål, till exempel att övervinna generationsöverskridande marginalisering, vilket valdes till Praxis-nätverkets första gemensamma tema för kunskapsproduktion (se Nousiainen m.fl. 2016). Samtidigt förändrar deltagandet i verksamheten den tidigare byråkratiskt organiserade verksamhetskulturen i riktning mot en dynamisk, innovationsorienterad kunskapsmiljö (se Rosengren & Lindqvist & Julkunen 2014; Pohjola & Korhonen 2014). Den här förändringen är en nödvändig förutsättning för att det forskningsbaserade sociala arbetet ska kunna förankras. En annan förutsättning är att akademiskt utbildade socialarbetare och deras arbetsgemenskaper är beredda att lära sig och bygga upp sådana forskningsbaserade förfaranden som ger klienterna och noviser i branschen möjligheter att lyfta fram deras egna fräscha synvinklar på utvecklingsmål och också på gemensamma diskussionsämnen. Universitetslärnarnas kanske viktigaste men samtidigt mest mångsidiga och krävande uppgift är att möjliggöra denna förändring.

Referenser

Austin, Mike & Isokuortti, Nanne (2016) A Framework for Teaching Practice-Based Research With a Focus on Service Users, *Journal of Teaching in Social Work*, Volume 36 Issue No. 1, 11–32 DOI:10.1080/08841233.2016.1129931

Bereiter, Carl (2002) *Education and mind in the knowledge age*. Mahwah, NJ: Erlbaum.

Engeström, Yrjö (1987) *Learning by expanding*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Evans, T., Hardy, M., & Shaw, I. (2010). *Evidence and knowledge for practice*. Cambridge, UK: Polity.

Fook, Jan (2002) *Social work: Critical theory and practice*. London, England: Sage.

Fook, Jan (2004) Critical reflection and organisational learning and change (A case study). In N. Gould & M. Baldwin (Eds.), *Social work, critical reflection and the learning organisation* (pp. 57–73). Aldershot, England: Ashgate.

Gardner, Howard (1985) *The mind's new science: A history of the cognitive revolution*. New York, NY: Basic Books.

Gustavsen, Björn (1996) *Development and the Social Sciences: An uneasy relationship*. Teoksessa Stephen Edelston Toulmin & Björn Gustavsen (red.) *beyond theory. Changing organizations through participation*. Philadelphia: Johns Benjamins Publishing Company, 5–30.

Hakkarainen, Kai (2008) *Toward a dialogical approach to learning: Personal reflections [draft]*. *Lifelong Learning in Europe (Lline)*, 13, 22–29.

Hakkarainen, Kai, Lonka, Kirsti, & Lipponen, Lasse (2004) *Tutkiva oppiminen: Älykkään toiminnan rajat ja niiden ylittäminen [Learning through discovery]*. Helsinki, Finland: WSOY.

Hakkarainen, Kai & Paavola, Sami (2009) *Toward a dialogical approach to learning*. In B. Schwarz, T. Dreyfus, & R. Hershkowitz (Eds.), *Transformation of knowledge through classroom interaction* (pp. 65–80). New York, NY: Routledge.

Heikki Waris Institute (2015) What is it? Retrieved from <http://blogs.helsinki.fi/heikkiwaris/what-it-is/>

Hinkka, Terhi Juvonen, Tarja, Kangas, Saija, Mustonen, Tiina, Saurama, Erja, Tapola-Tuohikumpu, Sirpa, & Yliruka, Laura (red.) (2009) *Praxis sosiaalityön käytännön opetus ja oppimisen tutkimus* [Praxis: Research on practice teaching and learning]. Helsinki, Finland: Socca.

Julkunen, Ilse (2011) Kunskap om, för och genom handling – om praktikforskningsprocesser i socialt arbete. In Mikael Nygård & Fjalar Finnäs (red.) *Hälsa och välfärd i ett föränderligt samhälle*. Åbo: Åbo Akademis Förlag, 143–156.

Kääriäinen, Aino (2012) Opiskelijat käytäntöjen tutkijoina – käytäntötutkimuksen hämäryydestä hienoihin oivalluksiin [Students as researchers of social work practices: From the obscurity of practice research to brilliant insights]. In Noora Tuohino, Anneli Pohjola, & Mari Suonio (red.)

Sosiaalityön käytännönopetus liikkeessä. Rovaniemi, Finland: SOSNET, 88–107.

Kolb, David A. (1984) *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Marthinssen, Edgar & Julkunen, Ilse (Eds.) (2012) *Critical studies in socio-critical diversity: Vol. 1 Practice research in Nordic social work: Knowledge production in transition*. London, England: Whiting & Birch.

Moe, Anne Tronvoll, Inger Marii, & Gjeitnes, Kirsti (2014) A reflective approach in practice research. *Nordic Social Work Research*, 4 (Suppl. 1), 14–25. doi:10.1080/2156857X.2014.982157

Muukkonen, Tiina & Yliruka, Laura & Saurama, Erja (2012) *Praxis-toiminnalla oppivaa käytäntöä ja kumuloituvaa tietoa?* In Noora Tuohino, Anneli Pohjola & Mari Suonio (red.) *Sosiaalityön käytännön opetus liikkeessä*, Rovaniemi, Finland: SOSNET, 196–212.

Nonaka, Ikujiro & Takeuchi, Hirotaka (1995) *The knowledge-creating company: How Japanese companies create the dynamics of innovation*. New York, NY: Oxford University Press.

Nousiainen, Kirsi, Petrelius, Päivi & Yliruka, Laura (2016) Puheista tekoihin! Ylisukupolvisten ongelmien ehkäiseminen lastensuojelussa ja perhe- ja sosiaalipalveluissa. THL, Practice Papers: 2016_020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-677-3>

Nummenmaa, Anna Raija & Soini, Hannu (2009) Akateeminen ohjaus tiedeyhteisössä. *Kasvatus* 5/2009, 432–442.

Paavola, Sami, Engeström, Ritva & Hakkarainen, Kai (2012) The dialogical approach as a new form of mediation. In A. Moen, I. Anders, & S. Paavola (Eds.), *Collaborative knowledge creation: Practices, tools, concepts* (pp. 1–14). Retrieved from <https://www.sensepublishers.com/media/1329-collaborative-knowledge-creation.pdf>

Paavola, Sami & Hakkarainen, Kai (2005). The knowledge creation metaphor—An emergent epistemological approach to learning. *Science & Education*, 14, 535–557. doi:10.1007/s11191-004-5157-0

Paavola, Sami, Lakkala, Minna, Muukkonen, Hanni, Kosonen, Kari, & Karlgren, Klas (2011). The roles and uses of design principles for developing the dialogical approach on learning. *Research in Learning Technology*, 19, 233–246. doi:10.1080/21567069.2011.624171

Paavola, Sami, Lipponen, Lasse., & Hakkarainen, Kai (2004). Models of innovative knowledge communities and three metaphors of learning. *Review of Educational Research*, 74, 557–576. doi:10.3102/00346543074004557

Pierson, John, & Thomas, Martin (2002). *Dictionary of social work*. Glasgow, Scotland: Harper Collins.

Pohjola, Pasi & Korhonen, Satu (2014) Social work as knowledge work: knowledge practices and multi-professional collaboration. *Nordic Social Work Research*, 4(Suppl. 1), 26–43, doi:10.1080/2156857X.2014.928647

Rosengren, Åsa, Lindqvist, Ann-Marie & Julkunen, Ilse (2014) Towards an inclusive knowledge base for community-based research and sustainable knowledge production. *Nordic Social Work Research*, 4(Suppl. 1), 86–101. doi:10.1080/2156857X.2014.928647

Satka, Mirja, Julkunen, Ilse, Kääriäinen, Aino, Poikela, Ritva, Yliruka, Laura & Muurinen, Heidi (red.)(2016) Käytäntötutkimuksen taito. Praktikforskningens konst. Helsinki: Heikki Waris -instituutti och Matilda Wrede Institutet.

Satka, Mirja, Kääriäinen, Aino & Yliruka, Laura (2016) Teaching Social Work Practice Research to Enhance Research-Minded Expertise. *Journal of Teaching in Social Work*. 36, 1, 84–101.

Saurama Erja & Julkunen Ilse (2009) Lähestymistapana käytäntötutkimus. Teoksessa: Mäntysaari, Pohjola & Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: Ps-kustannus, 293–314.

Saurama, Erja & Julkunen, Ilse (2012). Approaching practice research in theory and practice. In Edgar Marthinssen & Ilse Julkunen (Eds.), *Critical studies in socio-critical diversity: Vol. 1 practice research in Nordic social work: Knowledge production in transition* (pp. 171–193). London, England: Whiting & Birch.

Scardamalia, Marlene (2002). Collective cognitive responsibility for the advancement of knowledge. In B. Smith (Ed.), *Liberal education in a knowledge society* (pp. 67–98). Chicago, IL: Open Court.

Scardamalia, Marlene & Bereiter, Carl (2003). Knowledge building. In J. W. Guthrie (Ed.), *Encyclopedia of education* (2nd ed., pp. 1370–1373). New York, NY: MacMillan Reference.

Schön, Donald Alan (1983). *The reflective practitioner: How professionals think in action*. New York, NY: Basic Books.

Uggerhøj, Lars (2014a). Learning from each other: Collaboration processes in practice research. *Nordic Social Work Research*, 4 (Suppl. 1), 44–57. doi:10.1080/2156857X.2014.928647

Uggerhøj, Lars (2014b) Participation or marginalization: How different perspectives lead towards a democratic direction. In Aila-Leena Matthies & Lars Uggerhøj (eds.) *Participation, marginalization and welfare services. Concepts, politics and practices across European countries*. Surrey: Ashgate, 277–293.

Webber, Martin, Shaw, Ian, Cauvain Simon, Hardy, Mark, Satka Mirja, Kääriäinen, Aino & Yliruka Laura (2016) Back to the future: The role of the academy in social work education. In Imogen Taylor, Marion Bogo, Michelle Lefevre, Barbra Teater (eds.) *Routledge international handbook of social work education*. London and New York: Routledge, 370–381.

Wenger, Etienne (1998) *Communities of practice: Learning, meaning, and identity*. Cambridge, UK: University Press.

Yliruka, Laura (2012) The Mirror method: A structure supporting expertise in social welfare services. In Edgar Marthinssen & Ilse Julkunen (Eds.), *Critical studies in socio-critical diversity: Vol. 1 Practice research in Nordic social work: Knowledge production in transition* (pp. 117–148). London, England: Whiting & Birch.

Yliruka, Laura (2015) *Itsearviointi reflektiivisenä rakenteena: Kuvastin-menetelmän toimivuus, käyttöönotto ja kehittäminen [Self-evaluation as a reflective structure: Workability, adaptation and development of the Mirror Method]*. Heikki Waris Research Reports 1. Helsinki, Finland: Heikki Waris -instituutti.

2 Att bygga broar mellan studerande, utbildning och praktikforskning i lokala kontexter – Nyckelaspekter i lärarskapet

Åsa Rosengren

Inledning

Behovet av ett utforskande grepp i undervisningen inom den högre utbildningen, där partnerskap med arbetsliv utvecklas och studerande stärks i sina roller som praktikforskare, framtidspåverkare och samhällsaktörer, ställer nya och högre krav på flexibilitet, mångsidighet och pedagogisk medvetenhet. Syftet med denna artikel är att lyfta fram och diskutera lärarens¹ funktion som brobyggare mellan studerande, utbildning och praktikforskning i lokala kontexter och att identifiera nyckelaspekter i lärarskapet i detta sammanhang.

Inom ramen för den högre utbildningen inom det sociala området utför studeranden praktikforskning i syfte att utveckla och förbättra den professionella praktiken. De övergripande målen med praktikforskningen är att stödja individer och grupper i utsatta livssituationer² och att producera robust kunskap³. Kännetecknade är att studerande genomför sitt forskningsarbete i nära samarbete med blivande yrkeskollegor och chefer inom ett verksamhetsområde, vilket leder till att det praktiska sociala arbetet utvecklas parallellt. Forskningsprocessen präglas av förhandling och interaktion mellan olika aktörers uppfattningar, intressen och behov av ny kunskap för att utveckla och förnya den professionella praktiken. Trots god intention och god vilja kan dock dessa interaktioner ibland vara utmanande och svåra. Johansson och Börjeson (2016) har i sin artikel i denna bok träffande lyft fram denna aspekt i samverkan mellan forskning och praktik med hjälp av metaforen *motsträviga möten*.

För att främja samverkan mellan utbildning, forskning och praktik har Ilse Julkunen i rollen av professor i praktikforskning vid Helsingfors universitet varit framsynt och initierat lärandemiljöer för kunskapsutveckling i kommuner, den s.k. *Praxisarenan*⁴,

1 Med lärare i detta sammanhang avses här den akademiska personalen vid högskolor och universitet – t.ex. lektorer, överlärare, professorer.

2 Se Helsinki statement on Practice Research (2014).

3 Se Helsinki statement on social work practice research (2014).

4 Samarbetspartners i Praxisarenan utgörs av den svenska utbildningen i socialt arbete vid Helsingfors universitetet och Svenska social- och kommunalhögskolan, socionomutbildningen vid yrkeshögskolan Arcada, Mathilda Wrede-institutet samt fem tvåspråkiga kommuner: Borgå, Esbo, Helsingfors, Kyrkslätt, Raseborg. För vidare läsning om konceptet se Julkunen et al. 2012.

där studerande, lärare, forskare, servicebrukare och professionella (praktiker) inom social- och hälsovårdssektorn samarbetar och interagerar. I dessa autentiska mångprofessionella lärandemiljöer, sammankommer studerande från universitet och högskolor för att praktisera klientarbete och studera frågeställningar som de lokala praktikerna upplever som akuta och relevanta⁵ och som har en samhällelig nytta⁶. I utvecklandet av praxismiljöerna, där jag själv haft glädjen att medverka, brukar Ilse starkt poängtera att kunskapsproduktion behöver klara strukturer. För en fruktbar växelverkan mellan vetenskap och samhälle behöver praktikforskningen finnas inbyggd inom utbildningen, inom professionen och praktiken (Julkunen, 2014) och i utbildningssammanhang handlar det här om att bygga broar mellan den samhällliga arenan, utbildningsarenan och den pedagogiska arenan.

Vilka nycklar har vi som lärare till förfogande i denna brobyggarfunktion och hur fungerar dessa i praktiken? är frågor som lyfts fram i denna artikel. Metaforen *Läraren som brobyggare* tangerar här arbetet med studerande, högskoleutbildningen och arbetslivet. Med andra ord, den samhällliga arenan där den lokala praktikens utvecklings- och forskningsbehov står i fokus; forskarsamfundet inom högskolan och utanför och studerandes lärprocesser. Denna artikel baserar sig på resultat från två tidigare studier inom området (se Forss et al. 2016; Silius-Ahonen et. al 2015) där jag själv medverkat. I den förstnämnda studien låg tyngdpunkten på lärarens brobyggarfunktion för aktivt lärande inom den högre utbildningen. I den andra studien igen har jag tillsammans med min forskarkollega Ellinor Silius-Ahonen reflekterat över de nya krav som ställs på handledande överlärare och forskare då det gäller att handleda arbetslivsförankrade examensarbeten på master nivå. I denna artikel görs en sammanställning av resultaten från de ovannämnda studierna med fokus på lärardispositioner i brobyggarfunktionen mellan studerande, utbildning och praktikforskning. Den repertoar av lärardispositioner eller pedagogiska strategier som i denna artikel lyfts fram och tillägnas Ilse kan ses som utmärkande för hennes arbete med studerande och olika aktörer (praktiker, ledare, beslutsfattare, planerare, servicebrukare och medborgare) i praktikforskningssammanhang.

5 Mer om studerandes praktikforskning och olika verksamhetsmiljöers kunskapsutvecklingsbehov i Lindqvist och Rosengren (2016) och Rosengren et al. 2014.

6 Forskningen förknippas ofta med transdisciplinär forskning och Mode 2 forskning (se t.ex. Uggerhøj 2011) och utgår från praktiska problem och behov samt strävar mot tillämpbar kunskap Gibbons et al. 1994; Nowotny et al. 2001).

Lärande i ett socialt, kulturellt och kontextuellt perspektiv

När studerande utför praktikforskning i lokala kontexter för att framgångsrikt utveckla den professionella praktiken är undervisningsformen handledning av central betydelse. I detta sammanhang syftar handledningen till att studerande ska utveckla förmåga (kompetens) att utforma och genomföra ett forskningsarbete av varierande omfattning som resulterar i ett skriftligt arbete (t.ex. praktikforskningsrapport, avhandling). Olika modeller⁷ för handledning ger olika inriktning för handledarens arbete och vid universitet och högskolor är grupphandledningskonceptet i samband med studerandes forskningsarbeten vanlig. Det har länge funnits en strävan att utveckla former för reflektion och ”peer learning”, där studerande i ett förtroendefullt klimat ser varandra som resurser i det egna lärandet.⁸ Under regelbundna grupphandledningstillfällen har studerande möjlighet att diskutera sitt forskningsarbete med sina medstuderanden, få stöd i sin process och bli stöttade och utmanade av erfarna företrädare för disciplinen i form av grupphandledare. I denna handledningsmodell, som Dysthe (2002) kallar för partnerskapsmodellen, ses förhållandet mellan handledare och studerande som symmetriskt och där de båda parterna gemensamt bär ansvar för processen. Utmärkande är att återkoppling sker i dialog och där utforskande eller prövande resonemang utgör en grund för diskussionen. Strävan är att studerande ska lära sig att tänka kritiskt, arbeta självständigt och äga sin text.

Konceptet med att handleda studerande i grupp utgår från ett övergripande sociokulturellt synsätt på lärande. Utgångspunkten är att lärande sker genom social interaktion (Vygotskij 1978; Säljö 2000). Handledningen ses här som mångröstad och dialogisk verksamhet där förståelse och kunskap kan växa fram i ömsesidig samkonstruerande växelverkan mellan handledare och studerande. Detta tar sig tydligt uttryck i gruppssammanhang där Bakhtins begrepp röst och polyfoni blir centrala (Bakhtin 1981; 1986). Bakhtin framhöll att texter, liksom människors verklighet, är polyfona – mångröstadade. Genom att ge utrymme för olika röster lyfts flera perspektiv fram i grupphandledningssituationen.

7 För vidare läsning se Dysthe (2002) som gör en åtskillnad mellan undervisningsmodellen (*the teaching model*), lärlingsmodellen (*the apprenticeship model*) och partnerskapsmodellen (*the partner ship model*).

8 Jfr Boud et al 2001.

Inom ramen för grupphandledningen delar studerande en praktikgemenskap, där lärande sker i samspel med omgivningen, är situationsbundet och integreras i olika aktiviteter, över tid⁹. Detta innebär att det finns en progressiv process där den lärande både är en länk i och beroende av den sociala gemenskap där lärandet äger rum. Denna process benämner Lave och Wenger (1991) legitimt perifert deltagande och innebär att den lärande börjar lära sig i utkanten av en social praktik för att steg för steg arbeta sig in i och erövra skicklighet, språk, identitet och ritualer och bli fullvärdig medlem. I grupphandledningen strävar studerande efter att medlemskap i ett bredare akademiskt samfund, där värderingar och praxiskunskap delas mellan ämnesområden. Studerande träder in i grupphandlednings praktikgemenskap som ”noviser”. Lärande innebär att kunna utföra nya aktiviteter, uppgifter och att behärska nya överenskommelser, alla sammanvävda i denna sociala praktikgemenskap.

Activities, tasks, functions, and understandings do not exist in isolation; they are part of broader systems of relations in which they have meaning. ... Learning thus implies becoming a different person with respect to the possibilities enabled by these systems of relations.... To ignore this aspect of learning is to overlook the fact that learning involves the construction of identities. ... Thus identity, knowing, and social membership entail one another.

(Lave & Wenger, 1991, 53).

För att lärande skall bli möjligt behöver nykomlingarna förenas i ett ömsesidigt engagemang, i en gemensam verksamhet och i en delad repertoar (Wenger 1998, 73).

Newcomers...need to get involved in the activities of the academic community, to engage with the technologies of everyday practice in order to get to know what counts as knowledge and how to think, argue, write and speak within this culture.

(Dysthe et al 2006, 302).

Lärprocessen innebär produktiv verksamhet, till exempel att med hjälp av en medstuderande pröva att uttala olika idéer utan självzensur och få respons, skriva utkast eller frågor och svar till sig själv, att genomföra och analysera intervjuer, diskutera i grupp, - lärande aktiviteter som är dialektiskt relaterade till förståelse och kunskapsproduktion. I detta sammanhang blir stöttning (scaffolding¹⁰) ett centralt

9 Jfr Lave och Wenger 1991.

10 Begreppet "Scaffold" betyder byggnadsställning och brukar används som en metafor för ett

begrepp, som kan kopplas till Vygotskijs teori (1978) om the zone of proximal development (ZPD), där problemlösning kan ske med "guidance or in collaboration" (Vygotskij, 1978, 86.) Enligt Säljö (2000) innebär en dylik lärprocess att handledaren i medieringen "sam-handlar" eller "sam-tänker" med studerande gällande hur ett problem kan definieras och tolkas snarare än att visa hur problemet kan lösas. I handledningssammanhang kan stöttning i praktiken betyda att handledaren exempelvis erbjuder struktur för att den enskilde studerande ska kunna utveckla egna strategier för att lösa problem eller påvisar relationen mellan studentens nuvarande kompetensnivå och hans potentiella kompetensnivå.¹¹ Det kan också betyda att handledaren utmanar den studerande som alltför starkt vilar på "stöttorna".

Den grundläggande synen på lärande som socialt och kollektivt utgår från ett dubbelt perspektiv. Dels finns realia; till vilket Vygotsky (1978) räknar såväl teoretiska begrepp och det som idag kallas "real-worlds-problems" i samhället. Dels behöver individen stärka sin förmåga att koppla samman ingredienser som inte nödvändigtvis brukar ses som hörande till samma fenomen. För det ändamålet räcker det inte för läraren i den högre utbildningen med en syn på lärande som begränsas till något som sker "inne i huvudet". Tvärtom innebär lärande som social praktik att det inte finns något "paket" som överförs och att interaktionen inte är linjär, från en individ till en annan. Det polyfona rummet är en arena, en scen i Vygotskijs vokabulär och en utvecklingszon. Den befinner sig både på ett samhällsligt plan i anknytning till en större kontext och på ett socialt, situationellt plan där människor samverkar. För att lärande ska vara mera än reproduktion, dvs. kunskapsproduktion är det fråga om flera lager som samtidigt berörs av lärprocesserna. Den sociala interaktionen och handledarnas mediering innebär att arbeta på närmaste utvecklingszon och därigenom öppna upp det som är möjligt att uppnå för varje enskild studerande¹².

kognitivt stöd som en lärare kan använda för att stödja en studerande i en problemlösningssituation.

11 Mer om stöttning i handledningspraktiken i t.ex. Ekholm 2012.

12 För vidare läsning som berör mediering se Silius-Ahonen 2015.

Lärardispositioner med nyckelaspekter i brobyggarfunktionen

Utifrån den sociokulturella referensramen presenteras här sju olika lärardispositioner i brobyggarfunktionen mellan studerande, utbildning och praktikforskning i lokala kontexter. Dessa är läraren som *Coach eller sporrare*, *Mentor eller kritisk vän*, *Facilitator eller möjliggörare*, *Supervisor eller expert*, *Nätverkare eller partnerskapsbyggare*, *Studieplansdesigner eller forskningsanknytare*, *Utforskare av egen praktik eller praktikforskare*. En lärardisposition definieras här som en pedagogisk hållning¹³ som tar sig olika uttryck i beteende eller handling gentemot studerande och samarbetspartners i praktikforskningskontexter. Varje lärardisposition har nyckelaspekter som kan betecknas som avgörande för framgångsrik handling då det gäller att bygga broar mellan studerande, utbildning och praktikforskning i lokala kontexter. De dispositioner som presenteras nedan kan ses som riktade medvetna pedagogiska strategier, som baserar på etiska värden, synen på kunskap, lärande och studerande som subjekt. De har olika funktioner och förutsätter prioriteringar och förhållningssätt.

Läraren som coach eller sporrare

I grupphandledningssammanhang kan läraren välja att agera som coach¹⁴ och vara målinriktad. Det handlar dels om vägleda studerande i att uppnå ett visst mål. Drivkraften blir ofta tredje part; den lokala praktiken med sina varierande praktikforskningsuppdrag. Som coach blir det viktigt att här ha en helhetssyn och överblick över processen och samtidigt vägleda med råd och anvisningar när det behövs för att uppnå önskat mål. Coachen behöver också se till att gruppen samspelar på bästa sätt för att nå mål dvs. att utvecklas och röra sig åt samma håll och gärna i samma takt under grupphandledningsprocessen.

Beroende på personlighet och arbetssätt kan den funktionen vara pådrivande där det behövs eller så mera indirekt inspirerande och sporrande. Gruppen som helhet består av individer som tillsammans kan forma en ambitionsnivå som är högre eller lägre än varje enskilda. För någon kan detta innebära en extra sporre medan någon annan kan uppfatta att hen behöver ge avkall på sin höga ribba eller pressas från sin lägre.

13 Jfr Katz & Raths 1985; Perkins & Tishman 1993; Hare 2007.

14 Begreppet coach, som har många betydelser, har ofta använts som en metafor för att beskriva någon som fraktar människor till en önskad plats (Stelter 2003).

Det som kan bli aktuellt är att visa på hur en medlem i gruppen kan bidra till andras arbeten med frågor och funderingar eller förslag – och att det kan kännas lika eller mer meningsfullt än att få all fokus på det egna arbetet.

Läraren som mentor eller kritisk vän

Dispositionen läraren som mentor eller kritisk vän kännetecknas av en uppmuntrande relation till studerande (adepten). Här utgör mentorn en förebild, rådgivare, och kritisk vän i samma person¹⁵ som agerar som en klok och ansvarsfull fostrare till någon yngre och mindre kunnig¹⁶. Mentorn förväntas ge varmhjärtat och engagerat stöd åt adeptens personliga utveckling och avancemang¹⁷. På en handledningsarena är det denna lärardisposition som främst möjliggör utveckling på närmsta utvecklingszon. Genom att vara inspiratör, kritisk vän, äldre kollega, kan en pedagogisk handledning skapa det lyft som behövs för att en studerande ska uppnå sitt självständiga tänkande, sin egen forskar- och utvecklingsiver.

I utbildningssammanhang har mentorn en speciellt angelägen roll som brobyggare till teoretisk kunskap. Mentorn ger akt på studerandes sätt att närma sig kunskap och finner ut pedagogiska lösningar för att studerande ska nå sin fulla potential. Hen kan locka och inspirera studerande ut på den hala is som lärprocesser kan innebära då tidigare kunskap behöver fördjupas. Ibland kan det vara fråga om att utmana studerande att lämna bakom sig förhastade slutsatser eller föråldrade tankemönster. Då blir det förtroende som byggts upp mellan lärare och studerande av avgörande betydelse. Från att som novis ha varit beroende av stöttor för att gå ut på den svaga isen av osäkerhet som alla kreativa processer innebär, formulerar studerande modigt mera djuplodade frågor och väljer att läsa in sig för att förstå praktikforskningsuppdraget på ett personligt och självständigt plan.

”Den kritiske vännen”¹⁸ kännetecknas av kombinationen vänskap (t.ex. stöd, bekräftelse) och kritik (t.ex. bedömning, krav på kvalitet). Det viktiga i relationen är att handledaren är på studerandes lärande sida och att det förtroendet är något den studerande känner. Om den kritiske vännen påvisar något som kan förbättras gör hen det i fullt medvetande om att studerande klarar av det med den vink som ges.

15 Jfr Hultman & Sobel, 2005.

16 Se Ahrén 1991.

17 Se Sandberg 2003.

18 Jfr Costa & Callinck 1993; Handahl 2007.

Utmaning är motsatsen till felsökande och motsatsen till att ”servera färdiga svar”. Medlen, uppmuntran och inspiration, behöver hela arenans deltagare. Mentorns pedagogiska roll för att öka samhörighetskänslan i gruppen är en nyckelfaktor.

Som mentor behöver handledaren ha alla medlemmars bästa för ögonen. Vad är det som just hen har i sin potential? Hur kan hen få ut det mesta av sitt arbete? På vilket sätt kan just hens insats vara gynnsamt för samhället? Vad ligger i det outtalade? I samspel kan två handledare jämka så att man kan se till att allas röster hörs och att alla får respons. Vilka studerande man planerar att lägga i par för ett litet arbetspass under tillfället beror också det på det aktuella målet. Är det kring formfrågor, formalia, litteratursökning, metodiska svårigheter, arbetsplatsdynamik man behöver fundera för att komma vidare eller lika viktigt – för att komma djupare in i en problematik? En mentor kommer sällan med goda råd – när hen gör det som medveten mentor brukar det falla i god jord och innebär inte att hen som handledare tar över det arbete som hör till studerande själv. Mera handlar det om att ställa de frågor som får studerande att tänka vidare och se nya perspektiv. Den är relaterad till att utmana studerande på den metakognitiva nivån genom att ställa problematiserande och utforskande frågor. Att ge feedback och ta själv emot respons hör till uppdraget.

Läraren som facilitator eller möjliggörare

Den facilitatorinriktade lärardispositionen berör funktionen att på olika sätt underlätta och möjliggöra studerandes lärande i grupp¹⁹. Den första aspekten i denna funktion är relaterad till skapande av ett tillitsfullt klimat, som uppmuntrar studerande att fritt utbyta idéer, kunskap och skriftliga textutkast. Viktigt för studerande är att känna sig bekväma i att uttrycka sina åsikter och ställa frågor öppet. Det kollektiva innebär bl.a. att ge utrymme för de vändor och funderingar studeranden kan ha där de delar med sig både känslor och tankar till varandra. Handledarnas uppmuntran är central här för att skapa ett tillåtande klimat. Att stöda gruppen innebär också att initiera kamratstödet. Handledaren som faller in i vanan att ”svara på alla frågor” kan ibland hindra just det. Det kan vara bättre att inte ge support trots att det efterfrågas. Men i de fallen behöver man alltid erbjuda en av de övriga funktionerna och inte lämna någon i ”sjönöd”. Den andra aspekten i denna disposition handlar om att erbjuda studerande kognitivt stöd (en byggnadsställning) för att assistera studerande i en

19 Jfr Hmelo-Silve & Barrows 2006.

problemlösningssituation. Detta kan i praktiken göras på olika sätt t.ex. att genom att erbjuda en struktur för att stötta studerandes problemlösning, ge ledtrådar till hur studerande kan tänka för att lösa problemet utan att överta studerandes uppgifter. Dispositionen handlar om att tillåta studerande ta ansvar för sitt egen text, praktikforskningsarbete och möjliggöra lärprocesser att äga rum. Att studerande själv "äger" sin lösning på problemet, sin egen text kan förbättra det aktiva lärandet. En facilitator som inte låter studerande att ta ansvar kan förhindra lärprocesser.

Läraren som supervisor eller granskare

Lärarens forskarkompetens kommer till uttryck i den här dispositionen. Det är en etisk och vetenskaplig kvalitetsgaranti. För många i den akademiska branschen är denna disposition dominerande. Den är central men utan de övriga dispositionerna kan den rentav förhindra lyftet till följande utvecklingsutvecklingszon. Varför? Jo, studerande blir ett redskap som följer en praxis hen aldrig långsamt kunnat socialisera sig in i ²⁰.

Funktionen som granskare gäller hela praktikforskningsprocessen mot produkten (det färdiga arbetet); inte bara i slutskedet. Det är samtidigt – ur det perspektiv som texten skrivs – viktigt att inte den funktionen får ta överhanden. Där allting framstår som krav eller rätt-fel förminskas kreativiteten och det som väcks är otillräcklighetskänslor och missmod. Handledarna ska inte snåla med sina verktyg. Men det som pedagogisk i rubriken antyder, är vikten av att fundera – när, hur, vem – innan man tar upp brister i resultatet. Produkt föregås av process och den behöver sin tid av upptäckarglädje. Det är också bra att minnas att studerande inte ska förutsättas vara experter som bedömare/opponenter innan de fått öva upp förmågan att urskilja element av praktikforskningens byggstenar. Innan dess är medstuderandenas roll medvandrare och inte granskare.

Läraren som nätverkare eller partnerskapsbyggare

Lärarens kontakt med arbetslivet, skapande av forskningsnätverk, regionalt/nationellt/internationellt hör till den tredje uppgiften vid högskolor och universitet. Att skapa arenor där dessa mål kan uppnås är inte en enkel uppgift. Det är vanligt att administrativa förbindelser formas men utan de personliga vilket lätt leder till möten

20 Jfr Lave & Wenger 1991.

mellan ledare utan förankring bland personalgrupper. Involvering av studerande – både initiativrika och mera försiktiga – är ett pedagogiskt uppdrag som inte alltid förstås som en form av byggande av nätverk och hållbart samarbete med olika partner i samhället. I denna nätverksinriktade lärardisposition har följande nyckelaspekter identifierats.

Den första aspekten i denna lärarfunktion är relaterad till att bygga och underhålla förtroendefulla relationer med olika samarbetspartner i arbetslivet. För att kunna samarbeta effektivt och bygga relationer som bär behöver läraren vid högskolan lära känna sina partners - deras institutionella historia, kultur, organisatoriska system, förväntningar och motiv för samverkan²¹. Det är viktigt för läraren att regelbundet besöka samarbetspartner och lyssna på sina intressenter för att bygga relationer och för att utforma studieplanen och lärandemiljöer som stöder utvecklingen av en kompetensbaserad högre utbildning. Att vara närvarande i samhället bygger förtroende eftersom lärarens närvaro visar att hen har ett bredare intresse för arbetslivet och inte bara är där för egen vinning. Samtidigt, är det också viktigt att vara uppriktig gällande egna förväntningar på partnerskapet. Dessutom är det nödvändigt för båda parter att erkänna varandras kompetens - att vara medveten om det faktum att båda är experter i egen bransch. En öppen dialog och en uppskattning av varandra är sätt att säkerställa ett framgångsrikt samarbete och bygga hållbara broar mellan utbildning och arbetsliv.

Den andra aspekten i denna lärardisposition är anknuten till möjligheten att förhandla utan att ge upp sitt eget intresse inom praktikforskningen. Samarbetet mellan olika parter i praktikforskning kan ses som en mötesplats där både gemensamma överenskommelser och olika intressen möts²². Man skulle kunna säga att samarbetet är en pågående förhandlingsprocess mellan läraren, studerande och arbetslivspartner. I dessa förhandlingar behöver varken läraren, studerande vid högskolan eller arbetslivspartnern helt ge upp sina särintressen. Dessa olika intressen är viktiga för båda - och av betydelse för samhället. Viktigt i detta sammanhang blir att hitta en gemensam väg som man kan komma överens om.

Den sista nyckelaspekten i denna lärardisposition är relaterad till att engagera studerande i praktikforskning och se dem som en resurs i detta sammanhang. Att studerande i samverkan med arbetslivet kan identifiera och definiera forskningsproblem, att få ansvara för utvecklingsförslag och få presentera resultatet för arbetslivet (och inte

21 Jfr Christopher et al. 2008; Begun et al. 2010.

22 För vidare läsning se Uggerhøj 2014.

enbart för utbildningen) ger möjligheter till lärande och delaktighet i verksamhets- och kunskapsutveckling.²³ Denna erfarenhet bidrar förhoppningsvis till ett utforskande förhållningsätt hos studerande, vilket de bär med sig efter avslutad utbildning. Men att engagera studerande i samhällsnyttig praktikforskning kräver genomtänkt planering och engagemang från alla berörda parter.

Läraren som studieplansdesigner eller forskningsanknytare

Läraren som studieplansdesigner innebär att anknyta forskning till studieplanen för att stärka studerandenas kompetens i praktikforskning. Hur denna integrering sker är ett förankringsarbete som inte är styrt av arbetslivet. Det handlar om pedagogisk design och ett helhetsgrepp på studiernas uppbyggnad, aktivitetsformer, examinationskrav, kompetensbeskrivningar²⁴. I detta sammanhang behöver fyra olika tillvägagångssätt för forskningsintegrering i studieplanen beaktas²⁵. Det handlar om att skapa aktivitetsformer i studieplanen som är forskningsledda (*Research-led*), forskningsorienterade (*Research-oriented*), forskningsbaserade (*Research-based*) och forskningshandledda (*Research-tutored*). I den första formen lär sig studerande kunskapsbasen inom eget yrkesområde, i den andra lär sig studerande färdigheter i metodik för praktikforskning. Den tredje och fjärde formen av forskningsintegrering handlar om studerandemedverkan i autentisk forskningsverksamhet och deltagande i handledda diskussioner som berör kunskapsutveckling och praktikforskning.

Läraren som utforskare av egen praktik eller praktikforskare

För att erhålla kunskap om studerandes lärande och egen undervisning inom den högre utbildningen är det viktigt att läraren studerar och utforskar sin egen praktik. Genom att titta inifrån och ut²⁶ kan läraren skapa unik kunskap om egen verklighet och därmed bidra till utveckling av undervisningen inom den högre utbildningen. Att uppskatta en kunskapsbaserad praktik, att erkänna sina roll som forskare samt att kunna identifiera forskningsmöjligheter i egen undervisnings- och handledningspraktik²⁷ utgör viktiga aspekter i denna lärardisposition.

23 Jfr Bellinger et al. 2014; Lindqvist & Rosengren 2016.

24 Se Rosengren et al. 2013.

25 För vidare läsning som berör forskningsanknytning i högre utbildning se t.ex. Healy & Jenkins 2009; Rosengren et al. 2014.

26 Jfr Cochran - Smith & Lytle 2009.

27 Jfr Tack & Vanderlinge 2014.

Ovanstående repertoar av lärardispositioner med nyckelaspekter i brobyggarfunktionen sammanfattas i nedanstående tabell.

Lärardispositioner		Nyckelaspekter
Coach eller sporrare		<p>Att vara resultat- och målinriktad.</p> <p>Att ha överblick över processen och agera som vägvisare.</p> <p>Att få gruppen att utvecklas och röra sig åt samma håll och i samma takt.</p> <p>Att beakta samhällsbehov och brukarintressen.</p> <p>Att vara sporrande med tanke på brobyggarfunktionen till arbetslivet.</p>
Mentor eller kritisk vän		<p>Att vara någon med mer kunskap och erfarenhet att luta sig mot och agera som kollegial inspiratör och förebild.</p> <p>Att vara en kritisk vän som stöd för vidareutveckling.</p> <p>Att utmana studerande på den metakognitiva nivån genom att ställa problematiserande och utforskande frågor.</p> <p>Att tillåta studerande ta ansvar för egen text/ praktikforskning att låta studerande "äga" sin lösning på problemet.</p> <p>Att bygga broar till studerandes kunskapsproduktion genom att ta till vara på dennes potential.</p>
Facilitator eller möjliggörare		<p>Att skapa ett tillitsfullt klimat, som uppmuntrar studerande att fritt utbyta idéer, kunskap och skriftliga textutkast.</p> <p>Att erbjuda studerande emotionellt stöd och utrymme att visa osäkerhet och tvivel.</p> <p>Att erbjuda studerande kognitivt stöd (byggnadsställning) för att assistera studerande i problemlösningssituationer.</p> <p>Att bygga broar mellan studerandena genom att pedagogiskt strukturera handledningstillfällena så att kollektivt lärande uppstår.</p>
Supervisor eller granskare		<p>Att vara en etisk och vetenskaplig vägvisare såväl för studerande som i relation till olika parter i arbetslivet</p> <p>Att uppmärksamma vetenskapliga regler innan brister i formalia uppstår.</p> <p>Att bistår till praktikforskningens framgång med egen expertis och agera som brobyggare till forskarsamfundet.</p>

<p>Nätverkare eller partnerskapsbyggare</p>		<p>Att bygga upp och bibehålla förtroendefulla relationer till samarbetspartner.</p> <p>Att förhandla utan ge upp eget forskningsintresse.</p> <p>Att engagera studerande i praktikforskning som förbättrar professionell praktik.</p> <p>Att bygga broar till utveckling och kvalitet i arbetslivet.</p>
<p>Studieplansdesigner eller forsknings-anknytare</p>		<p>Att anknyta praktikforskning till studieplanen genom att skapa aktivitetsformer som är forskningsledda, forskningsorienterade, forskningsbaserade och forskningshandledda.</p> <p>Att bygga upp inspirerande studie- och praktikforskningsmiljöer.</p> <p>Att fungera som brobyggare mellan discipliner och branscher för att öka utbildningens kvalitet och främja tvärvetenskapligt tänkande.</p>
<p>Utforskare av egen praktik eller praktikforskare</p>		<p>Att uppskatta en kunskapsbaserad praktik och erkänna sin forskarroll.</p> <p>Att bedriva forskning som berör kunskap om lärande och undervisning inom högre utbildning och därigenom bidra till utvecklingen av undervisningen.</p> <p>Att identifiera forskningsmöjligheter i egen undervisnings- och handledningspraktik.</p> <p>Att bygga broar till kolleger lokalt, nationellt och internationellt.</p>

Tabell 1 Repertoar av lärardispositioner med nyckelaspekter i brobyggarfunktionen.

Lärardispositionerna i praktiken

En disposition har här definierats som en pedagogisk hållning som tar sig olika uttryck i beteende eller handling, i pedagogisk praxis. Under de regelbundna grupphandledningstillfällena fungerar lärardispositionerna på olika sätt. Själv ansatsen innebär att använda tiden – för det mesta två timmar – så att det blir ett lärande tillfälle för studerande. I detta sammanhang blir följande frågor centrala; Vad är det som behövs i ett initierande skede? Hur har studerandes egna intressen och behoven

av kunskapsutveckling i lokala praktiken mötts? Hur väcka de studerande som har svårare att brinna för ett engagemang? Hur forma ett gruppdynamiskt klimat där olikheter och mångfald uppmärksammas konstruktivt för att utvidga perspektiv i diskussionen? Hur uppmuntra de halvfärdiga uttalandena utan rädsla för att göra bort sig? Hur få det utforskande och experimenterande anslaget i praktikforskning att te sig som ett spännande äventyr? Hur låta studenter arbeta tillsammans för att hjälpa varandra att formulera syften? Hur skapa ett kreativt klimat där man inte känner sig misslyckad eller i underläge? Hur bygga upp tillfället till ett givande och tagande?

I en grupphandledning med två lärare (team-teaching) blir frågorna; Hur samarbeta på bästa sätt så att olika kompetenser kompletterar varandra? Hur ge utrymme till varandra och till studerandes bidrag på ett balanserat sätt? Vad är det som handledarna vet mycket om och vad är det som studerande själva vet bättre? Att för tidigt förlägga studentande i en granskande roll kan skapa inbördes rivalitet istället för det kamratstöd som den kollektiva handledningen är ämnad att stärka. Det mångröstade, polyfona rummet är resultatet av flera pedagogiska processer.

De vetenskapliga diskussionerna med vad olika kunskapstraditioner innebär behöver ingå i studerandes handledningstillfällen så att frågor och svar och den ”scaffolding” (stöttning) som lyfts fram i den teoretiska referensram kommer till uttryck.

Tillvägagångssätt, resonerande analys, empirisk studie och alternativa upplägg av forskningsarbetet, kan inte heller anammas utan att deras fördelar och nackdelar bearbetas av studenterna själva. I en grupp sker en sådan diskussion på ett betydligt mera mångsidigt sätt.

När studerande redan producerat texter diskuterades deras arbeten och de har getts möjlighet att ge och ta återkoppling på dem under processens gång. Återkopplingens olika sidor kan vara; att komma med förslag och uppslag, att uppmuntra till fortsatt bearbetning, att formulera motfrågor, att be om förtydliganden, att inge hopp när osäkerhet råder, att jämföra med sitt eget arbete för att själv bli tydligare med sin målsättning och metod, att upptäcka sidor den återkopplande studerande inte själv sett och nu kan ta i bruk för sin forskning. Idén med återkoppling som inte är värderande är att forma en utforskande och innovativ miljö där sådana diskussioner förs kollegialt.

I slutändan av processen då studerande kommit längre i eget lärande när det gäller värdering av arbetet enligt vissa kriterier, blir nya former av respons aktuella. Självfallet behöver diskutandskap och opponentskap förverkligas i samma goda kamratanda som

exemplen ovan. Det är heller inte meningen att handledares och granskares ansvar för bedömning och examination ska osynliggöras genom de många rösterna. När flera återkopplar på den granskande nivån – som sagt, mot slutet av processen – desto mera utvecklas den enskilda studeranden på sin närmaste zon av kunnande.

Diskussion

Syftet med detta bidrag har varit att belysa repertoaren av lärardispositioner (med nyckelaspekter) i brobyggarfunktionen mellan studerande, utbildning och praktikforskning. I Praxisarena samarbetet med kommunerna har jag vid olika sammanhang (kommunbesök, seminarier, arbetsmöten) ofta sett dig Ilse flexibelt använda dessa dispositioner för att utveckla partnerskap med olika aktörer och stärka studerande i rollen som praktikforskare, framtidspåverkare och samhällspåverkare. Men som många gånger konstaterat är brobyggandet på de tre arenorna inte helt oproblematiskt. När det gäller den samhälleliga arenan, där den lokala praktikens forskning- och utvecklingsbehov står i fokus förekommer vissa utmaningar; uppdragsgivarens eget intresse styr praktikforskningsuppdraget och den studerande hamnar ge upp sitt särintresse; samarbetspartners tidtabeller försätter lärare och studerande i ett visst underläge; att lärare inte tillräckligt tar den lokala praktikens kunnande till vara; att högskolan förväntar sig beställningsarbeten som är ”klippta och skurna” vilket kan förhindra studenternas lärprocess mot egen kunskapsproduktion. I fråga om den pedagogiska arenan där lärande och studerandes kompetensutveckling står i fokus är hotbilderna kopplade till frånvaro av den repertoar av dispositioner som ovan listats. En vanlig sådan är att granskar dispositionen i grupphandledningssammanhang tar över vilket kan leda till långa dialoger med enskilda studerande då en grupp är samlad vilket förhindrar gruppen att samverka. En annan hotbild ligger i facilitatorns behov att hjälpa vilket kan leda till ”curling”. En tredje hotbild uppstår då facilitator funktionen saknas och studenterna lämnas vind för våg. En annan svaghet uppkommer om förväntningarna på prestation eller produkt föregår själva lärprocessen. Då skapas mera stress än att utforskande klimat. När produkten ses som det viktiga, sätt fokus på studerandes kompetensutveckling i andra hand. Om processen betonas är det av vikt att studerande

ges utrymme för egna initiativ och försök med risk att gå vilse för att kunna utveckla den egna forskarkompetensen. Arenan för utbildning, som skapar broar inom och mellan högskolor, universitet och till hela forskarsamfund och där läraren har en pedagogisk expertroll öppnar också för vissa svårigheter. På team-teaching nivån kan handledares olika pedagogiska syn på lärande och upplägg försvåra samarbetet. På nivån för läroplansarbete kan på motsvarande sätt gällande olika syn på vetenskap, substansfrågor och studieplansdesign splittra den röda tråden i studierna för studerande. Även utbildningspolitiska, speciellt finansiella och administrativa hinder kan också försvåra brobygget.

Den professionella praktiken med sina kunskapsutvecklingsbehov är angelägna att beakta när läraren väljer sin pedagogiska ansats med studerandes lärande och kompetensutveckling i fokus och med respekt för dem som subjekt. Var och en behöver höras och komma till tals i det polyfona rummet. Med sikte på förändring och förbättrad professionell praktik är växelverkan, dialog och reflekterande diskussion mellan olika parter avgörande.

Referenser

Ahrén, Gunilla (1991) *Mentorskap – viktig del i all chefsutveckling*. Helsingborg: Liber Ekonomi/ Almqvist & Wiksell.

Bakhtin, Michail (1981) *The dialogic imagination: four essays*. Austin: University of Texas Press.

Bakhtin, Michail (1986) The problem of speech genres. In Caryl Emerson & Michael Holquist (editor) *Speech genres and other late essays*. Austin: University of Texas Press, 60-102.

Begun, Audrey. L. & Berger, Lisa K. & Otto-Salaj, Laura L. & Rose, Susan J. (2010) Developing Effective Social Work University-Community Research Collaborations. *Social Work*, 55(1), 54-62.

Bellinger, Avril, Bullena, Danielle & Forda, Deidre (2014) Practice research in practice learning. Students as co-researchers and co-constructors of knowledge. *Nordic Social Work Research* 4 (Suppl.1), 58-69.

Boud, David, Cohen, Ruth, Sampson, Jane (Eds) (2001) *Peer learning in higher education, learning from and with each other*. London: Kogan Page.

Christopher, Suzanne & Watts, Vanessa & McCormick, Alma Knows His Gun & Young, Sarah (2008) Building and Maintaining Trust in a Community-Based Participatory Research Partnership. *American Journal of Public Health*, 98 (8), 1398-1406.

Costa, Arthur & Kallick, Bena (1993) Through the lens of a critical friend. *Educational Leadership*, 51 (2), 49-51.

Dysthe, Olga (2002) Professors as mediators of academic text culture. An interview study with advisors and master degree students in three disciplines in a Norwegian university. *Written Communication*, Sage publications, 19(4), 485-536.

Dysthe, Olga & Samara, Akylina & Westrheim, Kariane (2006) Multivoiced supervision of master students: a case study of alternative supervision practices in higher education. *Studies in Higher Education*, 31, 299-318.

Ekholm, David (2012) Handledning av examensarbeten som lärande i the zone of proximal development. *Högere utbildning*, 2 (2), 67-78.

Forss, Maria & Kiukas, Carina, Rosengren, Åsa & Silius-Ahonen, Elliner (2016) Teacher dispositions as bridges for active learning in a Nordic higher education context. In eds. Anita G. Welch and Shaljan Areepattamannil. Sense publishers: Rotterdam, 161-181.

Gibbons, Michael & Limoges, Camille & Nowotny, Helga & Schwartzman, Simon & Scott, Peter & Trow, Martin (1994) The new production of knowledge. The dynamics of science and research in contemporary societies. London: Sage.

Handahl, Gunnar (2007) Handledaren – Guru eller kritisk vän? I Tomas Kroksmark & Karin Åberg (red.) Handledning i pedagogiskt arbete. Lund. Studentlitteratur, 19–32.

Hare, Sally (2007) We teach who we are: The intersection of teacher formation and educator disposition. In Mary M. Diez & James Rath (eds.) Dispositions in teacher education. Charlotte, North Carolina: IAP Inc., 139-152.

Healey, Mick & Jenkins, Alan (2009) Developing undergraduate research and inquiry. York: HE. Tillgänglig: https://www.heacademy.ac.uk/sites/default/files/developingundergraduate_final.pdf Hämtad 20.5.2016.

Hmelo-Silver, Cindy E. & Barrows, Howard. S. (2006) Goals and strategies of a problem-based learning facilitator. *Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning*, 1(1), 21–39.

Hultman, Jöran & Sobel Lena (2005) Mentorn en praktisk vägledning. Helsingborg. Natur och Kultur.

Johansson, Kerstin & Börjeson, Martin (2016) Praktikforskning är interaktioner och motsträviga möten. Erfarenheter från forskningsprojekt om ungdomar och arbetsmarknadspolitiska åtgärder. I Harry Lunabba, Frida Westerback & Torbjörn Stoor (red.) Uppror i elfenbenstornet. En bok om praktikforskning i socialt arbete. Mathilda Wrede-institutets forskningsserie 5/2016, 186-206.

Julkunen, Ilse & Rosengren, Åsa & Österholm-Holmqvist, Eivor & Pihlajamäki, Eini (2012) Kollaborativt lärande i levande mångprofessionella kunskapsmiljöer. Teoksessa Noora Tuohino, Anneli.

Julkunen, Ilse (2014) Praktikforskning i ett relationsperspektiv. *Janus*, 22 (1) 2014, 77–83.

Pohjola, Anneli & Suonio, Mari (toim.) Sosiaalityön käytännönopetus liikkeessä. Sosnet: SOSNET julkaisuja 5, 178–195.

Katz, Lilian. G., & Rath, James. D. (1985) Dispositions as goals for teacher education. *Teaching and Teacher Education*, 1(4), 301-307.

Lave, Jean & Wenger, Etienne (1991). *Situated learning: legitimate peripheral participation*. New York: Cambridge University Press.

Lindqvist, Ann-Marie & Rosengren, Åsa (2016) Praktikforskning i lokala kontexter. I Mirja Satka & Ilse Julkunen & Anne Käärinen & Laura Yliruka, & Ritva Poikela (red.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Heikki Waris instituutti & Mathilda Wrede intitutet: Unigrafia, 289-313.

Nowotny, Helga & Scott, Peter & Gibbons, Michael (2001) *Re-thinking science. Knowledge and the public in an age of uncertainty*. Cambridge: Polity.

Perkins, David N. & Jay, Eileen & Tishman, Shari (1993) Beyond abilities: a dispositional theory of thinking. *Merrill-Palmer Quarterly: Journal of Developmental Psychology*, 39 (1), 1–21.

Rosengren, Åsa & Lindqvist, Ann-Marie & Julkunen, Ilse (2014) Towards an inclusive knowledge base for community-based research and sustainable knowledge development. *Nordic Social Work Research*, 4, (suppl 1), 86–101.

Rosengren, Åsa & Eklund, Kaj & Löf, Monika & Tigerstedt, Christa & Wikström-Grotell, Camilla (2014) Forskning, utveckling och innovation: en förutsättning för kvalitet i högskoleutbildningen. I Camilla Wikström-Grotell & Christa Tigerstedt (red.). *Pedagogiska steg mot en kompetensbaserad studieplan, aktivt lärande och samhällsorienterad nyttoforskning*. Arcada working paper.17/2014, p. 38-55.

Sandberg, Ann-Kristin (2003) *Mentorskap – en väg till personlig och professionell utveckling*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.

Silius-Ahonen, Ellinor (2015) Meaning making in educative practices. I Ellinor Silius-Ahonen (red.), *Bildningsaspekter i högre utbildning – med fokus på professionsutbildning*. Arcada Working Papers, 39-59.

Silius-Ahonen, Ellinor & Rosengren, Åsa & Wikström-Grotell, Camilla (2015) Grupphandledning av arbetslivsförankrade masterarbeten: nyckelaspekter i lärarskapet. Arcada Working papers 7/2015.

Stelter, Reinhard (red.) (2003) Coaching – lärande och utveckling. Malmö: Liber Ekonomi.

Säljö, Roger (2000) Lärande i praktiken: ett sociokulturellt perspektiv. Stockholm: Norstedts.

Uggerhøj, Lars (2014). Learning from each other: collaboration processes in practice research. *Nordic Social Work Research*, 4 (Suppl 1), 44-57.

Vygotskij, Lev. S. (1978) *Mind in Society. The development of higher psychological processes*. London: Harvard University Press.

Wenger, Etienne (1998) *Communities of practice: Learning, meaning and identity*. Cambridge: Cambridge University Press.

3 Praktikförberedande utbildning i socialt arbete – Teori, självmedvetenhet och kunskaper i social växelverkan

Harry Lunabba

Inledning

Syftet med detta avsnitt är att beskriva bakomliggande utgångspunkter för upplägget i den praktikundervisning som bedrivs vid den svenskspråkiga socialarbetarutbildningen vid Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet (SSKH).

Texten utgör inte ett officiellt ställningstagande om socialarbetarutbildningen vid högskolan, utan den handlar snarare om de utgångspunkter jag, i egenskap av universitetslektor med ansvar för den praktikförberedandeundervisningen och den verksamhetsförlagda undervisningen, utgår ifrån i undervisningen. Med den praktikförberedande undervisningen syftar jag i detta sammanhang på två kurser jag själv ansvarar för och som går av stapeln under studerandes andra respektive tredje studieår. Kursen *Introduktion till socialt arbete som praktik* omfattas av en kurs med korta verksamhetsförlagda inslag under korta praktikperioder. Studeranden fokuserar också på specifika substansområden och fördjupar sig och analyserar sociala problem i enlighet med deras egna intressen. Kursen *Interventionsmetoder i socialt arbete* omfattas av den kurs som förbereder studerande inför den s.k. långa praktiken under kursen *Handledda praktikstudier i socialt arbete*. Kursen omfattas både av metod- och teoriundervisning med direkt anknytning till det sociala arbetets praktik.

Jag vill inte påstå att dessa två praktikförberedande kurser skulle vara den enda undervisningen med anknytning till praktiska socialarbetarfärdigheter. Hela socialarbetarutbildningen vid SSKH utgör en helhet som på olika sätt främjar socialarbetarstuderandes professionella utveckling. De synsätt som presenteras här är inte heller säregna eller unika utan de bygger i stort på den litteratur som används i praktikundervisningen runtom i olika socialarbetarutbildningar i Finland, Norden och i övrig Europa (t.ex. Payne 2005; Healy 2000; 2005; Meeuwisse & Sunesson & Swärd 2006; Trevithick 2008). I diskussionen strävar jag efter att ge en överskådlig beskrivning av hur jag som praktiklärare bygger upp kurshelheterna. Jag reflekterar över vilka aspekter jag betonar i de kurser som specifikt och konkret ämnar förbereda studerande för utmaningar de möter i arbetslivet. Dessa betoningsområden omfattas av tre slags lärande mål: 1) utveckla studerandes teoretiska och forskningsbaserade

färdigheter, 2) främja utvecklandet av studerandes reflektiva självmedvetenhet och 3) stärka studerandes färdigheter i social växelverkan.

Kapitlet inleds med en diskussion över det sociala arbetets teoretiska bas. Som Malcome Payne (2005, 25; 31; 43–52) beskriver, kännetecknas det sociala arbetet av en eklektisk teoribas med en uppsjö av olika slags infallsvinklar som anpassas till olika slags problemställningar och praktiska sammanhang. Detta är något som också tas i hänsyn i den praktikförberedande undervisningen. Men, avsikten i detta kapitel är också att skapa en slags syntes och artikulering av hurdana teoretiska färdigheter studerande förväntas utveckla längs med utbildningen. Dels handlar det om att erbjuda studeranden verktyg att hantera det sociala arbetets eklektiska och diskursiva karaktär, dels är ambitionen att studerande också skall utveckla ett forskande grepp för hanteringen av de utmaningar som socialt arbete med utsatta människor i komplexa situationer innebär.

I det andra avsnittet diskuteras reflektionens och självmedvetenhetens betydelse för praktikundervisningen. Med avstamp i diskussionen som betonar det sociala arbetets krav på dialog och reflektion (Karvinen-Niinikoski 2009; Fook & Gardner 2007), diskuteras hur självmedvetenhet och reflektiv förmåga utgör ett centralt kompetensområde i den praktikförberedande undervisningen. Det budskap som framläggs är att framgångsrikt socialt arbete förutsätter förutom teoretiska och metodologiska färdigheter, också förstärkande av studerandes reflektiva förmågor samt självkänedom (Fagerström 2015).

I det avslutande kapitlet diskuteras upplägget i metodundervisningen där vi vid SSKH har tillämpat improvisationsövningar i undervisningen med avsikten att låta studerande pröva på och leva sig in i olika slags interaktiva samtals- eller klientsituationer. För detta ändamål har man vid SSKH under flera års tid samarbetat med en professionell skådespelare som hjälpt oss att bygga upp iscensatta klientsituationer där studeranden fått pröva på sina färdigheter i social växelverkan.

Eklektisk eller realistisk teoretisk referensram?

Det finns många logiska anledningar till att socialt arbete framstår som en profession med en eklektisk teoribas. Socialt arbete är en mångfacetterad profession där arbete görs inom många olika substansområden som äldre- och barnomsorg, handikapp- och missbrukarservice, integrationstjänster, hälso- och sjukvård, utbildning m.m. Kännetecknande för socialt arbete är också vad Karen Healy (2005, 1–4) påpekat att socialt arbete görs i institutioner där socialt arbete är underställt andra professioner som t.ex. skola, sjukhus, religiösa samfund och mentalvårdsbyråer. Också kommuner liksom den offentliga sektorn i allmänhet bedrivs med utgångspunkt i nyliberala markandsideal och new public management, vilket innebär att det sociala arbetets professionella utgångspunkter framstår ofta som en alternativ diskurs i förhållande till dominerande ekonomiska styrmekanismer (ibid.,27–35).

Vetenskapsområdet socialt arbete omfattas dock också av flera olika slags inriktningar. I den finska antologin *Sosiaalityö ja teoria* (sve. Teori och socialt arbete) (Mäntysaari m.fl. 2010), beskrivs ett flertal olika teoretiska infallsvinklar och närmandesätt i socialt arbete: t.ex. den positivistiska inriktningen (Raunio 2010), postmoderna teorier (Karvinen-Niinikoski 2010), marxism (Mäntysaari 2010) liksom empowerment (Hokkanen 2010) eller socialt arbete baserat på Mahatman Gandhis läror (Ranta-Tyrkkö 2010). Ett annat exempel är antologin *Perspektiv på sociala problem* (Meeuwisse m.fl. 2002) samt boken *Socialt arbete: en grundbok* (Meeuwisse m.fl. 2006) som på motsvarande sätt framställer en bred och eklektisk teoribas för att förstå hur sociala problem uppkommer och med hurdana premisser socialarbetare arbetar för att lösa problemen.

Den akademiska debatten kring praktikforskning är likaså mångfacetterad. Den tolkning jag gör är att det är sällan som praktikforskare ställer in sig på en viss teoretisk infallsvinkel. Snare är kutymen att man håller sig öppen för olika teoretiska och metodologiska utgångspunkter vilket också kännetecknar den hållning som Erja Sauramaa och Ilse Julkunen (2010) utgår ifrån i sin beskrivning om praktikforskning i socialt arbete. Betoningen i utvecklandet av praktikforskning har inte handlat så mycket om att enhetliggöra de teoretiska premisserna. Det har snarare handlat om att skapa ramar och strukturer för att sammanföra forskare med praktiker och brukare (Uggerhøj 2011) och skapa förutsättningar för samproduktion av praktknära kunskap (Julkunen 2012).

Det finns också andra slags diskussionsöppningar inom socialt arbete där målsättningen varit att presentera kompletta teorier med särskild hänsyn till sociala arbetets komplexa verksamhetsområden. Under 2000-talet har framförallt den kritiska realismen (Bhaskar 1975) framstått som en möjligt metateoretisk grundutgångspunkt för socialt arbete. Mikko Mäntysaari (2005) frågar i en artikel huruvida den kritiska realismen kunde vara ett fundament för det sociala arbetets kunskapsutveckling både gällande metodutveckling och undervisning samt forskning? Samma frågeställning har också ställts av Stan Huston (2001) samt Björn Blom och Stefan Morén (2015). Kännetecknande för dessa är att den kritiska realismen presenteras som ett alternativ till 1990-talets postmoderna teorier (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2010, 190–191) med antydning om att kritiska realismen på ett mera robust sätt tar fasta på de ontologiska villkoren i socialt arbete. Ett annat kännetecken för diskussionen är att kritiska realismen framställs just som en komplett teoretisk referensram som kan tillämpas dels i interdisciplinära sammanhang och dels både i kvalitativa och kvantitativa studier liksom för att förklara både de ontologiska och epistemologiska villkoren för socialt arbete (Danermark m.fl. 2003; Blom & Moren 2015, 27). Styrkan med den kritiska realismen är att den framstår som en avgränsad och specifik social teori som visat sig vara lämplig och tillräcklig för att gestalta och artikulera det sociala arbetets komplexa kunskapsfält.

Beträffande den praktikförberedande utbildningen ställer jag två ambitionsnivåer för studerandes teoretiska kunnande. Dessa ambitionsnivåer utgör också en utgångspunkt i min bedömning av studerandes teoretiska färdigheter. Det bör nämnas att ambitionsnivåerna är sammankopplade med att behörighetskravet för socialarbetare i Finland är på magisternivå där en omfattande del av studierna fokuserar på forskningsfärdigheter.

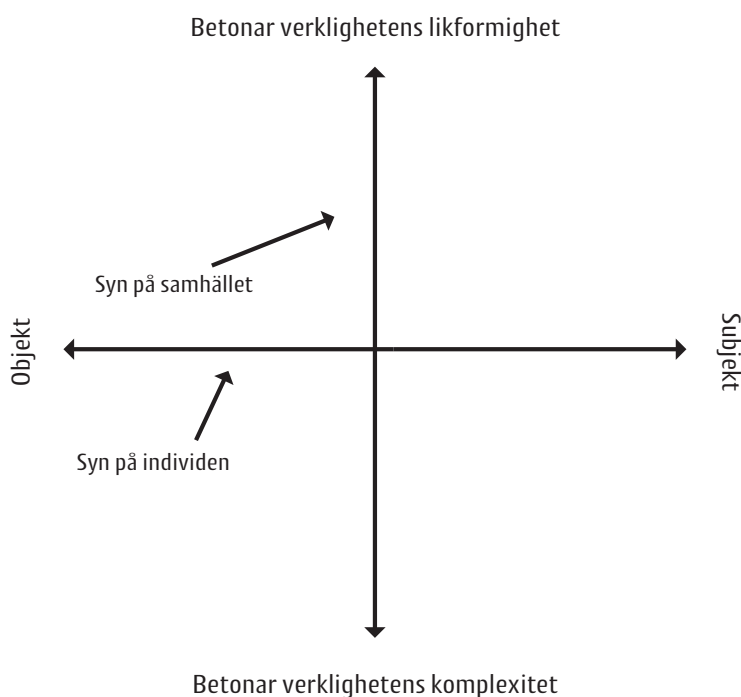
En första grundförutsättning är att studerande känner till och kan tillämpa olika slags synsätt på sociala problem och det sociala arbetets praktik. Denna färdighet förutsätter att man känner till det sociala arbetets eklektiska kunskapsbas och har insyn i hur olika teoretiska utgångspunkter präglar förståelsen av sociala problem och lösningsmodeller. Denna grundförutsättning omfattas av att socialarbetare bör ha grundläggande förståelse över hur olika maktstrukturer synliggörs och analyseras samt att socialarbetare har förmågan att identifiera olika slags diskurser i och om socialt arbete (Hertz 2015, 5-16; Healy 2005). Den andra, och ambitionsmässigt högre nivån på teoretiska färdigheter, kan karakteriseras som en slags grundläggande

forskarkompetens som både ger förutsättningar att tillämpa och förstå betydelsen av olika teoretiska närmandesätt, men den omfattas också av en förmåga att systematiskt tillämpa adekvata teoretiska närmandesätt både i praktiska sammanhang som bedömning av brukares servicebehov, liksom också i bedömning och implementering av forskningsresultat och ny kunskap. I det följande skall jag mera utförligt redogöra för dessa två teoretiska ambitionsnivåer.

Grundförutsättningar för kritisk praktik

Av framlagd anledning är ett centralt led i den teoretiska och praktikförberedande utbildningen i socialt arbete att presentera den mångfald av teoretiska perspektiv och modeller som anstår socialt arbete. För den praktikförberedande undervisningen utgör ambitionen dock inte bara att presentera olika närmandesätt utan det handlar också om att ge verktyg till studerande att sammankoppla teori(er) med praktiska situationer och sammanhang samt vidareförädla teoretiska resonemang till konkreta modeller och metoder att utföra socialt arbete.

Som Karen Healy (2005, 17-46) beskriver, präglas det sociala arbetet av flera olika mer eller mindre dominerande diskurser och dessa styr och påverkar hur sociala problem gestaltas. I undervisningen tyr jag mig till en modifikation av David Howes (1987) fyrfält i förståelsen av olika teoretiska utgångspunkter i socialt arbete (figur 1). Howes fyrfält, eller en reviderad version av fyrfältet presenterades första gången åt mig i samband med utbytesstudier vid Högskolan i Stavanger år 2001.

Figur 1 Teoretiska utgångspunkter i socialt arbete.

Utgångspunkten för fyrfältet är att diskurser eller teoretiska resonemang omfattas av en *samhällssyn* och en *individsyn*. I grova drag kan man utgå ifrån att teorier om samhällssyn skiljer sig genom att de antingen betonar den sociala verklighetens likformighet respektive den sociala verklighetens komplexitet. I fråga om individsyn kan man urskilja teorier där individen i första hand ses som objekt respektive subjekt. Fastän fyrfältet inte fångar upp hela vidden av sociala teorier ger den goda förutsättning till insikt över de främsta skillnaderna mellan olika teoretiska ansatser. Kännetecknande för de dominerande välfärdsdiskurserna som Healy (2005) lyfter fram: den bio-medikala, neo-liberala och lagpositivism, är en samhällssyn där man inte nämnvärt tar ställning till samhällets kontextuella natur och växlande sociala omständigheter. Därav kan dessa diskurser placeras upp på axeln samhällssyn. De traditionella sociala teorierna som strukturalism (Talcot Parson), interaktionsteorier (George Herbert Mead) och socialkonstruktionismen (Peter L. Berger & Thomas Luckman) placeras däremot ned på axeln samhällssyn. Dessa teoretiska resonemang bygger på diskurser som betonar den sociala omgivningens komplexa, omväxlande och strukturella natur. I fråga om olika teoretiska perspektiv på individen kan man konstatera att ett biomedicinskt perspektiv tenderar att betona individens

beroendeförhållanden till olika biologiska och farmakologiska faktorer, medan den dominerande neo-liberala diskursen betonar individers personliga ansvar för sitt välbefinnande. I fråga om individsyn kan strukturalismen och framförallt marxismen placeras bland teorier som utgår från ett objektperspektiv på individer, medan postmodernismen och olika interaktionistiska synsätt präglas av ett subjektperspektiv (jämför Payne 2005, 45-46).

Fyrfältet tillämpas återkommande under undervisningen inte bara som ett sätt att placera olika teorier, utan också genom att analysera olika typer av tillämpningar av metoder och angreppssätt på praktiska sociala problem. Mycket av undervisningen handlar om att arbeta med fallbeskrivningar och med hjälp av fyrfältet kan man ofta illustrera åtgärdernas och arbetsmodellernas bakomliggande metateoretiska antaganden. Fyrfältet hjälper också till att identifiera hur olika slags arbetsätt eller yrkesidentiteter är kopplade med metateoretiska grundantaganden. Ett centralt led i undervisningen och vad jag också uppfattar som en grund förutsättning för kritisk socialarbetarpraktik är att studerande känner till och kan tillämpa olika typer av modeller och resonemang och medvetet utgå från olika typer av diskursiva positioner. Den iakttagelse jag ofta gör är att studerande, liksom praktiker sällan är särdeles konsekventa beträffande samhälls- och individsyn, utan de diskursiva positionerna tenderar att skifta beroende på hurdan problematik man jobbar med. Målsättningen med undervisningen är dock inte heller att studerande skall placera sig inom specifik diskurs. Snarare handlar det om att studerande skall ha förutsättningar just att medvetandegöra hur de tillämpar olika diskursiva positioner. Vidare handlar det också om att uppmuntra studeranden att medvetet tillämpa olika typer av angreppssätt eller interventioner – pröva på olika sätt att lösa eller förstå sociala problem.

Ett socialvetenskapligt forskande grepp i socialt arbete

Det återstår att se huruvida det sociala arbetets teoretiska bas även i fortsättningen kommer att präglas av eklektisk teorigrund eller kommer socialt arbete att utveckla någon slags teoretisk syntes som fångar in socialt arbete i sin helhet. Det finns mycket som talar för det förstnämnda alternativet med hänsyn till den brokighet som socialt arbete omfattas av beträffande utbildningshelheter, arbetsuppgifter och institutioner som bedriver socialt arbete. Å andra sidan pågår det ett aktivt teoretiskt utvecklingsarbete som gett upphov till enhetliga och välartikulerade teoretiska grundböcker explicit för socialt arbete (bl.a. Blom & Morén 2015; Mäntysaari 2005; Jacobsson m.fl. 2010). Utan att ta ställning till vilket alternativ vore mera önskvärt för socialt arbete ämnar jag till följande att diskutera vad jag avser med ett utvecklat forskande grepp eller forskarkompetens.

Ett forskande grepp eller en forskarkompetens kunde vara ett sätt att artikulera en mera ambitiös målsättning för teoretiska färdigheter. Med detta syftar jag på två aspekter. 1) Utgångspunkten att socialt arbete är en kritisk socialvetenskap vars vetenskapsparadigm eftersträvar att ta hänsyn till sociala verklighetens komplexa lagbundenheter. 2) Forskarkompetensen omfattas av att de beslut eller avgörande som fattas inom socialt arbete eller de metoder som tillämpas i socialt arbete, grundar sig på rigorös och systematisk kunskapsbearbetning med en klar teoretisk förankring. Tanken här är att socialt arbete inte direkt behöver låsa sig för någon specifik teori eller metodologi utan snarare att man i socialt arbete, på motsvarande sätt som i annan socialvetenskaplig kunskapshantering, ställer metodologiska och teoretiska krav.

Den första nämna aspekten kommer framförallt till uttryck i den praktikförberedande undervisningen genom ambitionen att erbjuda socialvetenskapliga problemformuleringar och lösningsmodeller på sociala problem. Det som kännetecknar många studerandes tankegångar i början av studierna är hur de präglas starkt t.ex. av psykologiska paradig. Detta är framförallt tydligt i fråga om frågor som berör barn där många studerande bygger sina resonemang på anknytningsteoretiska antaganden eller psykodynamiska eller kognitivpsykologiska resonemang. En slags vårdvetenskaplig diskurs förekommer också som ett vedertaget sätt bland studeranden att förstå problem som t.ex. missbruk eller mentala funktionshinder. Överlag upplever jag att det är tydligt hur också studerande präglas av de tre dominerande diskurserna

bio-medikala-, neoliberala och lagdiskursen som Healy (2005) utförligt beskriver. Ett uttryck för detta är att studerande efterlyser specifika metoder och regler för hantering av sociala problem och klientsituationer.

Det är en utmaning att ge socialvetenskapliga alternativ till förståelsen av sociala problem och därav är det helt avgörande för den praktikförberedande utbildningen att det finns teoretisk litteratur explicit för socialt arbete (Payne 2005; Trevithick 2005; Howe 1987; Blom & Morén 2015), liksom att det finns praktikorienterade handböcker om metoder och samtalsmetoder, grupp- och nätverksarbete eller interventioner i socialt arbete (Seikkula & Arnkil 2005; Barth & Näsholm 2006; Bergman & Blomqvist 2012). Det finns emellertid ett ytterligare behov av att på något sätt samordna eller bilda en syn över vad som kännetecknar ett socialvetenskapligt synsätt eller vad som kan anses vara grundläggande eller breda socialvetenskapligt förankrade teser.

Systemiskt perspektiv är det begrepp som jag i regel tyr mig till för att sammanfatta den praktiskt förankrade litteratur som tillämpas i den praktikförberedande utbildningen (De Jong & Berg 2013; Mönkkönen 2007; Seikkula & Arnkil 2005). Begreppet systemiskt har en entydig socialvetenskaplig förankring och har använts som ett samordnande begrepp t.ex. inom den pågående debatten om organiseringen av socialt arbete inom barnskydd (Munro 2011; Söderström & Backman 2011). Synsättet betonar att sociala problem och personer med behov av socialt arbete måste uppfattas i ett socialt eller kontextuellt sammanhang. Vidare innefattar ett systemiskt perspektiv av att uppmärksamma individer som aktörer som både har resurser att hantera och anpassa sig till sin omgivning och att individer har också förutsättningar att påverka och prägla sin närmiljö (Sommer 2004; Emirbayer & Mische 1998).

Mitt resonemang beträffande forskarkompetensen i socialt arbete bygger på utgångspunkten att både forskare och socialarbetare gör sanningsyrkanden i sitt professionella värv. Om en grundnivå för socialt arbete är att man känner till olika teoretiska och praktiska närmandesätt, handlar en högre ambition om att man också värnar om de tillämpade metodernas och angreppssättens legitimitet (Blom & Morén 2015, 49–53; 71–81). Ett forskande grepp omfattas i detta sammanhang av att socialarbetare lär sig hantera sociala fenomen med samma kritiska och rigorösa hållning som forskare och att praktiska arbetsmetoder, beslut och slutsatser om brukares behov underbyggs av bästa möjliga kunskap.

Med inspiration från den metodologiska diskussionen inom etnografi (Brewer 2000; Agar 2008) uppfattar jag att också socialt arbete liksom etnografi behöver någon slags övergripande överenskommelser över vad som är god praktik och hurdana krav man bör ställa för det sociala arbetets kunskapshandling. Inom etnografi har diskussionen handlat om vad som skiljer etnografiska studier från t.ex. tidnings-reportage eller hur man i etnografiska studier hanterar kritiken om subjektiv relativism (Brewer 2000, 38–49). Inom socialt arbete kan man fråga sig hur man kan urskilja vetenskapsbaserade sanningsyrkanden från politiskt eller värderingsmässiga antaganden? Brewers (2000, 48–55) förslag är att god etnografisk praktik borde omfattas av grundregler som i sig inte garanterar god etnografisk praktik. Däremot är avsikten att skapa förutsättningar för bedömningen av legitimiteten av slutsatser i etnografisk forskning. På motsvarande sätt, uppfattar jag, att det också inom det socialt arbete bör finnas grundförutsättningar att bedöma det sociala arbetets och dess metoders legitimitet. För att socialt arbete skall vara överskådligt och legitimt är det rimligt att förutsätta åtminstone följande fyra grundkrav för professionellt socialt arbete:

- Verksamhet, interventioner eller arbetssätt i socialt arbete skall kunna återkopplas till en bakomliggande och dokumenterad teoretisk referensram
- Verksamhet, interventioner eller arbetssätt i socialt arbete skall kunna återkopplas till dokumenterade och beprövade metoder
- Verksamheten, interventioner och arbetssätt skall bygga på kvalificerade och kunskapsbaserade förväntningar och hypoteser av insatsernas gynnsamma effekter
- Verksamhet, interventioner och arbetssätt skall utvärderas, bedömas och utvecklas kontinuerligt.

Dessa fyra grundkrav kan sägas utgöra en grundläggande kärna i all vetenskaplig verksamhet. Socialt arbete som ett eget vetenskapsområde bör också kunna leva upp till dessa krav. Med detta synsätt vill jag understryka den första utgångspunkten i den praktikförberedande undervisningen om att den professionella socialarbetaridentiteten omfattas av en forskaridentitet och där tillhörande vetenskapsideal och ett forskande grepp.

Reflektiv självmedvetenhet

Katarina Fagerström (2015, 174) som under flera år ansvarade för de praktikförberedande kurserna och socialarbetarpraktiken skriver så här: ”Målsättningen med praktikundervisningen under den tio veckor långa handledda praktiken är framförallt att leda studenterna mot en dialogisk och reflektiv expertis.” Synsättet Fagerström framlägger handlar om att kunskap i socialt arbete inte bara kan byggas på undervisning och läroböcker utan socialarbetarens kompetenser utvecklas också utgående från både personliga och professionella erfarenheter. Att jobba framgångsrikt som socialarbetare handlar således inte bara om inhämtade kunskaper, utan också om personliga förutsättningar och egenskaper. Reflektiv praktik och kunskaper i kritisk reflektion kan ses som något som diskuterats och betonats mycket i socialarbetarutbildningen under de senaste årtionden (Yliruka & Karvinen-Niinikoski 2013; Fook & Gardner 2007). Att dels kunna lyssna och ta till sig erfarenheter, inte minst av social arbetets klientel, och att kunna reflektivt förhålla sig till ny kunskap och nya erfarenheter kan, ses som en grundförutsättning för att utveckla socialt arbetet (Kröger 2014).

I min egen orientering tyr jag mig också i detta fall till ett etnografiskt inspirerat resonemang. I Michael Agars (2008) handbok för etnografer med titeln *Professional Stranger* (sve. Den professionella främlingen), beskriver han utförligt hur etnografens iakttagelser präglas av dennes personliga och erfarenhetsmässiga bagage. Utgångspunkten för en etnograf är ofta att hen kommer utifrån till ett främmande socialt sammanhang och det är från denna utomstående utgångspunkt som etnografen också iakttar och förstår den inre verkligheten av den kontext som studeras. Traditionellt har främlingskapet varit ett fundamentalt och konkret faktum för etnografer som idkat antropologiska studier på avlägsna orter. I modernare sammanhang är främlingskapet inte lika entydigt då etnografer t.ex. studerar och analyserar moderna institutioner och sociala miljöer som skolan, arbetsplatser, socialkontor och dylikt. I dessa moderna sammanhang blir det än mera viktigt att etnografen känner till sina egna erfarenheter och förhållningssätt som oundvikligen präglar etnografens iakttagelser och tolkningar.

Den tanken jag vill föra fram är att också socialarbetare har ofta åtminstone till en viss grad en slags främlingsposition i förhållande till de sociala fenomen och människor

hen möter i sitt arbete. Det har hävdats att socialarbetare ofta kommer från en medelklassbakgrund (Roos 1985; Virtanen 1994; Weckström 2012, 26–30) medan majoriteten av klienterna kan antas representera en mera brokig skara av sociala klasser och minoriteter. Det finns de som även hävdar att socialarbetare är oförmögna att förstå och bemöta sina klients sociala verklighet just på grund av att socialarbetare präglas av sin medelklassbakgrund (Stepney & Popple 2008, 39–46).

Det första jag vill konstatera är att jag inte riktigt håller med om att socialarbetare skulle representera en enhetlig social kategori. De studerande jag möter i undervisningen må vara oftast från medelklassfamiljer men många har ett mångfacetterat och erfarenhetsrikt bagage. Samtidigt vill jag också framlägga att jag tar avstånd från deterministiska antaganden beträffande socialarbetarnas sociala bakgrund och deras förmåga att bemöta och förstå sina klienter. Däremot lägger jag särskild värde på att socialarbetare rotar i sitt bagage under studietiden och utvecklar sin medvetenhet över hurdana händelser, värderingar eller erfarenheter formar deras intuitiva förhållningssätt till sociala problem och människor som tyr sig till professionell hjälp. För att återgå till etnografi och Brewers (2000) resonemang är utmaningen för den som tolkar och förstår sig på den sociala verkligheten inte bara sanningsyrkandes legitimitet utan också vad Brewer (ibid. 38–46) benämner som representation; ur hurdant perspektiv den sociala verkligheten tolkas och förstås? Den metodologiska position som en etnograf eller socialarbetare tillämpar då den bemöter människor och sociala situationer är inte enbart teoretisk och kunskapsbaserat förankrad utan präglas också av subjektiva eller självbiografiska (Layder 2006, 274) element. Därav, åläggs särskild vikt att studerande reflekterar över sin biografi och försöker medvetandegöra hurdana subjektiva erfarenheter präglar den socialarbetaridentitet som håller på att utformas. Självmedvetenhet omfattas åtminstone av följande fyra aspekter (jämför Brewer 2000, 51–54):

- Medvetenhet över teoretisk och metodologisk orientering
- Medvetenhet över etiska och värdemässiga övertygelser
- Medvetenhet över signifikant psykobiografiska händelser och relationer
- Medvetenhet över personliga förutsättningar, tendenser och resurser.

Det finns ett återkommande inslag i kursen *Interventionsmetoder i socialt arbete* vars syfte är att operationalisera dessa fyra aspekter i undervisningen och främja

utvecklandet av studerandes självmedvetenhet och socialarbetaridentitet. Inslaget går under rubriken *Jag som socialarbetare*. Dels handlar det om hur vi under kursen bjuder in yrkesverksamma socialarbetare att berätta om sitt arbete med utgångspunkt att socialarbetarna uppmuntras att diskutera och presentera den egna yrkesidentiteten. Jag brukar också inleda kursen med att själv presentera min bakgrund som socialarbetare och försöka redogöra för signifikanta händelser och erfarenheter som präglat mitt val att arbeta, forska och undervisa socialt arbete. Jag som socialarbetare är också rubriken för en essä som studerande skriver i slutet av studieperioden. Uppgiften går ut på att studerande skriver en 8–10 sidors essä där de reflekterar över sin egen socialarbetaridentitet. Uppgiften är förhållandevis öppen där studerande kan välja vad de fokuserar på: professionella och personliga erfarenheter, signifikanta livshändelser, förebilder eller etiska, professionella, personliga, religiösa eller politiska övertygelser. I uppgiften ingår också att studerande skall relatera diskussionen till kurslitteraturen eller annan relevant litteratur.

Att undervisa och utforska social växelverkan genom improvisationsövningar

Under flera års tid har man i den praktikförberedande undervisningen under kursen *Interventionsmetoder i socialt arbete* haft ett inslag där studerande i mindre grupper får öva och pröva på olika slags klientsituationer genom improvisationsövningar. Improvisationsövningarna har gjorts under ledning av en professionell skådespelare, Emma Klingenberg, som medverkat i kursen under flera års tid. Upplägget för improvisationsövningarna har varierat under åren, men i regel har övningarna gått ut på att studerande har fått spela antingen mot varandra eller mot en skådespelare i en improviserad klientsituation. Tyngdpunkten i övningen har varit att studerande dels får pröva på en utmanande situation de tänker sig kunna möta i sitt kommande arbete. Avsikten är också att erbjuda studerande tillfälle att få kommentarer på sin självrepresentation (Goffman 1990/1959) och få upp ögonen i fråga om hur de ”uppträder” i klientsituationer. Under vissa år har övningarna också bandats in på film så att studerande har fått se sig själva uppträda i improviserade klientsituationer.

Som en avslutning skall jag redogöra för det upplägg vi kommer att utgå ifrån i undervisningen under de kommande åren samt diskutera vad jag anser att improvisationsövningen tillför den praktikförberedande utbildningen. Jag inleder med att redogöra för hur undervisningen går till i praktiken och introducerar de begrepp som Emma Klingenberg tillämpar i handledningen av studerandes övningar. Därefter diskuterar jag hurdana potentialer jag ser med att vidareutveckla den praktikförberedande undervisningen samt hur jag uppfattar att improvisationsövningarna kunde sammankopplas med det mikro-sociologiskt perspektiv på socialarbetarpraktik.

Improvisationsövningen i praktiken

Improvisationsövningen kan beskrivas som ett autonomt undervisningsinslag där Emma Klingenberg kommer in med innehållet och genomför övningarna. Jag har själv valt att delta och medverka under övningen, dels för att observera studerandes prestationer, men tanken har också varit att jag ger en input som sakkunnig vad som kommer till konkreta frågeställningar som aktualiseras under övningen. Det kan t.ex. handla om att en övning handlar om ett bemötande i en situation i barnskyddsarbete och ibland uppstår det frågor om praktiska regelverk och vedertagna tillvägagångssätt. Jag har också valt att medverka som en aktiv deltagare i övningarna, vilket oftast inneburit att jag gått med i en roll i någon övning och också själv utsatt mig för det som improvisation framför en studentgrupp innebär. Centralt för övningen är att det uppstår en trygg och engagerande atmosfär och jag har upplevt det som mera naturligt och bättre för arbetsatmosfären om också jag deltar i övningarna och inte bara observera övningen från sidan.

Skapandet av en trygg atmosfär är avgörande för övningen och vi använder en hel del tid för att bygga upp smågrupperna och skapa en sådan sammanhållning i grupperna så att gruppdeltagarna känner sig bekväma att uppträda inför varandra under improvisationsövningarna. Grupperna byggs upp under kursens första tillfälle och grupperna skriver ett kontrakt där de gör upp om fördelning av arbete, tystnadsplikt och andra regler som bidrar till att det uppstår ett förtroende och kohesion mellan gruppmedlemmarna. Förutom under improvisationsövningarna, jobbar grupperna

tillsammans under hela kursen också med andra övningar som kan vara mer eller mindre förtroendeförutsättande och känsliga.

Undervisningsmomentet med improvisationsövningar har byggt på tre undervisnings-tillfällen, där den första delen omfattas av en föreläsning och den andra delen av själva övningen som görs i mindre undervisningsgrupper. Det tredje tillfället omfattas av att studerande reflekterar och ger varandra och kursansvariga feedback. Vissa år har feedbackslaget handlat om att studerande fått se sin övning på videoband, men under det senaste året har övningarna inte bandats in utan feedbacken har gått ut på att studerande iakttar och kommenterar varandra.

Den inledande föreläsningen omfattas av att Emma Klingenberg introducera improvisationsövningens utgångspunkter samt beskriver de begrepp som tillämpas i övningen. I korthet är övningens utgångspunkt att studerande fäster uppmärksamhet på hur de kommunicerar med andra och reflekterar över det som i Erving Goffmans (1990/1959) termer kallas för självrepresentation. Klingenberg har utvecklat övningen inspirerad från en scenkaraktärsanalysteknik som utvecklats inom scenkonsten av Yat (Gert) Malmgren och som bl.a. tillämpas vid skådespelarhögskolan vid Göteborgs universitet (Blix 2014). Utgångspunkten för YAT-tekniken är att man kan identifiera och analysera inre attityder hos scenkaraktärer (Heyes 2008).

Under övningen jobbar studerande med utgångspunkt i fyra begrepp som är allmänt vedertagna inom professionell scenkonst och skådespelarutbildning. Begreppet *högstatus* syftar på en karaktär som tar mycket plats och som kännetecknas av självsäkerhet eller en viss överlägsenhet. *Lågstatus* handlar i motsatts till högstatus att man förminskar sig och har en mera platsgivande och ödmjuk approach. Begreppen sympatisk och osympatisk är begrepp som ger nyans åt begreppen högstatus och lågstatus. En person kan utstråla osympatiska eller sympatisk hög- eller lågstatus. Jag upplever dessa begrepp som nära besläktade med Randal Collins (2004) begrepp positiv och negativ emotionell energi och de är på motsvarande sätt användbara för att identifiera hurdan emotionell atmosfär uppstår i en interaktiv situation. Begreppen är också beskrivande i fråga om och väl kvaliteten i en karaktärs utstrålning i en given social situation. Utöver begreppen högstatus-lågstatus och sympatisk-osympatisk tar vi också in begrepp som är direkt anknutna till YAT-tekniken som *närhet-avstånd* samt *mobilitet-stabilitet* (jämför Blix 2014, 22; Heyes 2008) med målet att erbjuda begreppsliga verktyg att styra riktningen i en övning eller att uppmärksamma nyanser i karaktärerna. Tanken är dels att studerande kan identifiera varandras närmandesätt

med utgångspunkt i begreppen, men begreppen skapar också förutsättningar för studerande att ändra och vidareutveckla sin socialarbetarkaraktär under övningen.

De scener som studerade jobbar med bygger på att studerande själv skriver innan övningen situationer de upplever som intressanta, utmanande eller som sammanhang de skulle vilja pröva på under övningen. Någon kan önska sig att möta föräldrar vars barn blir föremål för en omhändertagning eller en situation där en brukare betar sig hotfullt eller motsträvigt. Vissa studerande väljer att möta barn och ungdomar under övningen. Det har också varit vanligt att man får pröva på situationer där en brukare flirtar eller på annat sätt överskrida gränserna eller konventionerna för ett professionellt möte. De studerande som spelar rollen som brukare uppmuntras i regel att erbjuda ett motstånd till den studerande som har rollen som socialarbetare. Det är mera sällan som situationerna läder fram till ett slut, utan tanken är närmast att alla studerande får försätta sig i olika slags utmanande interaktionssituationer och pröva på olika slags tillvägagångssätt och socialarbetarkaraktärer.

En central del i övningen är att det pågår en ständig dialog i undervisnings-sammanhanget där studerande får och ger kommentarer på sina rollprestationer. Efter övningen ombeds gruppen också att tillsammans framställa ett dokument där de går igenom varandras styrkor och utvecklingsbehov samt ger feedback på improvisationsövningen. Det som framgår av studerandens reflektioner samt av de observationer jag gjort då jag deltagit i övningar är att improvisationsövningen är en konfrontativ undervisningsmetod som alla studerande upplever som krävande och ofta också som lite obekvämt. Det framgår tydligt hur olika studerande har olika slags personliga sociala färdigheter. Blyghet och obekvämheter att vara i centrum inför en dylik övning kommer tydligt fram, liksom scenvana, social självsäkerhet och en god improvisationsförmåga. Improvisationsövningen är en tydlig påfrestning för alla, men responsen från de flesta studerande har varit att inslaget är viktigt och många uppger att motsvarande moment borde komma oftare i socialarbetarutbildningen. En tydlig majoritet uppgav också att de gärna skulle ha använt mera tid för improvisationsövningen och dylika inslag borde få mera utrymme under kursen. I grupperna fanns dock också studerande som klart och tydligt uttryckte att de upplevde övningen som så obekvämt att de helst skulle ha velat slippa den. Men, samtliga kursdeltagare som genomgick övningen lyfte fram övningens betydelse i den slutliga kursutvärderingen.

Att sammanbinda scenkonst och mikrosociologi?

Fastän improvisationsövningen är ett autonomt undervisningsinslag i kursen *Interventionsmetoder i socialt arbete* är ambitionen att den skall i framtiden vara integrerad både med de teoretiska och självreflektiva delarna under kursen. En målsättning jag själv har för utvecklandet av kursen är att försöka förtydliga kopplingen mellan teori och praktik samt att fortsätta att betona betydelsen av kritisk reflektion i praktikundervisningen (Fagerström 2015; 2016). Det jag ser som improvisationsövningens främsta potential är att de erbjuder ett sätt att tillföra ett utomordentligt praktiskt element till en annars teoretiskt betonad universitetsutbildning. Förutom att improvisationsövningen ger förutsättningar för studerande att pröva på olika närmandesätt och analysera olika slags inre attityder, upplever jag att arbetssättet kan utnyttjas som ett sätt att konkretisera undervisningen av modeller i socialt arbete (Strand Hutchinson & Oltedal 1998) samt att synliggöra olika teoretiska perspektiv (Payne 2005; Trevithick 2008) och socialarbetsdiskurser (Healy 2005). Det vi bl.a. ämnar göra under inkommande termin är att förutom övningen ha ett slutseminarium där smågrupperna får demonstrera en metod, modell, fenomen eller professionell diskurs genom ett rollspel eller improvisation.

Det jag uppfattar att improvisationsövningen också kan tillföra är att den kan förtydliga de mikrosociologiska och relationsbaserade inslagen som ingår i kursen *Interventionsmetoder i socialt arbete* och som också utgör kärnan i den praktikforskning jag själv bedriver. Med ett mikrosociologiskt perspektiv syftar jag på de teoretiska ansatser man utvecklat i förståelsen av mellanmänniska möten och bemötandet (t.ex. Goffman 1983; Scheff 1994; Layder 1997). På motsvarande sätt som man inom scenkonsten och skådespelarutbildningen identifierar och analyserar olika karaktärer, har man inom mikrosociologin utvecklat begrepp att identifiera mikrosociologiska beståndsdelar i mellanmänniska möten. Som jag konstaterat innan uppfattar jag att det finns socialvetenskapliga begrepp som positiv- och negativ energi (Collins 2004) som motsvarar väl begreppen högstatus-lågstatus jag beskrev ovan. Begreppspar högstatus-lågstatus har kanske inte någon direkt motsvarighet jag känner till, men de omfattas till en del av Thomas J. Scheffs (1998) begreppspar lösa band och spända band. Fast jag tills vidare inte har någon djupare insyn till varken YAT-tekniken eller skådespelarkonsten ser jag, precis som Goffman (1990/1956), potentialerna i att förstå mellanmänniskt samspel som ett skådespel mellan karaktärer och roller som följer mera eller mindre etablerade eller förutsägbara sociala skript (se Lunabba 2015).

Målsättningen jag har för utvecklandet av praktikundervisning är att både vidareutveckla användandet av improvisationsövningar i praktikundervisningen samt att göra forskning om praktikundervisningen, dels för att utvärdera improvisationsövningens betydelse och effekter, men dels också för att vidareutveckla socialvetenskapliga begrepp som fångar upp de olika karaktärs- och situationselementen som ingår i professionella möten. Detta förutsätter en fortsatt fördjupning i mikrosociologisk teoribildningen. Framförallt handlar det om att forska vidare och låta mig inspireras av scenkonstens och improvisationsteknikens förunderliga värld.

Avslutning

Syftet med detta kapitel har varit att beskriva, diskutera och reflektera över den praktikförberedande undervisningen i socialt arbete jag ansvarar för vid SSKH. Det synsätt som beskrivs här kan förstås som en mellanrapport av ett läge där det dels skett en hel del utveckling inom vetenskapsområdet socialt arbete, men samtidigt kan man uppleva att mycket av utvecklingsarbetet, både beträffande teoribildning och praktikundervisning, återstår. Detta läge, där man både kan blicka bakåt och framåt samtidigt, kan uppfattas som ett normalläge för alla etablerade vetenskapsområden. Dels finns det en tradition av åskådliggörandet av sociala problem och flera årtionde av utvecklandet av teorier och abstrakta begrepp i och för socialt arbete. Samtidigt är det en given utgångspunkt att socialt arbete utvecklas vidare, både i fråga om vidareutveckling av teoretiska begrepp och modeller, liksom i fråga om utvecklande av nya metoder och arbetssätt.

Det som samtidigt kan uppfattas som något bestående i socialt arbete är hur forskningen, utbildningen och utvecklingsarbetet alltid har en stark relation till praktiken. Vetenskapsområdet socialt arbetets legitimitet präglas av att i vilket utsträckning kunskapsutvecklingen, undervisningen och forskningen bidrar till att lösa sociala problem i samhället och i vilken utsträckning den hjälper socialarbetare att bemöta utsatta människor i svåra situationer. En förutsättning att lyckas är att det utvecklas kunskap och förståelse att hantera och förstå den komplexa och föränderliga sociala verkligheten och de problem och utmaningar som uppstår i ett

föränderligt samhälle. Det behövs dessutom kritiska tänkande professionella som har både personliga och kunskapsmässiga färdigheter att möta dem som har det svårt. Utmaningen för praktikförberedande undervisningen är dels att upprätthålla ambitionsnivån i fråga om teoretisk kompetens och kunskapshantering. Dels handlar utmaningen om att ge förutsättningar för blivande socialarbetare att förkovra sig i konsten att möta människor. Framförallt handlar det om att förbereda studeranden inför det uppdrag som Beng Börjeson (2010, 350) kallat för "världens svåraste jobb".

Referenser

- Agar, Michael H. (2008) *The Professional Stranger. An informal introduction to Ethnography*. Bingley: Emerald Group Publishing Limited
- Blix, Erika (2014) *Yat Gender: Ett sätt att skapa fler normer på scen*. Göteborg: Göteborgs universitet, Höskolan för scen och musik.
- Blom, Björn & Morén, Stefan (2015) *Teori för socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Brewer, John D. (2000) *Ethnography*. Buckingham: Open University Press.
- Börjeson, Bengt (2010) *Förstå socialt arbete*. Malmö: Liber.
- Danermark, Berth & Ekström, Mats & Jakobsen, Liselotte & Karlsson, Jan Ch. (2003) *Att förklara samhället*. Lund: Studentlitteratur.
- De Jong, Peter. & Berg, Insoo-Kim (2013) *Lösningbyggande samtal*. Stockholm: Studentlitteratur.
- Emirbayer, Mustafa & Mische, Ann (1998) *What is Agency?* *American Journal of Sociology* 103(4).
- Fagerström, Katarina (2015) *Att undervisa socialt arbete I gränslandet mellan teori och praktik*. I verket *Londen m.fl. (red.) Hur svårt kan det vara? En antologi om hur lärare inom den högre utbildningen förnya undervisningen*. Helsingfors: Författarna och finska, finskugriska och nordiska institutionen vid Helsingfors universitet.
- Fook, Jan & Gardner, Fiona (2007) *Practicing Critical Reflection*. Berkshire: Open University Press.
- Goffman, Erving (1990/1959) *The Presentation of Self in Everyday Life*. London: Penguin Books, Limited (UK).
- Goffman, Erving (1983) *The interaction order*. American Sociological Association, 1982 presidential address. New York, NY: American Sociological Association.
- Hayes, Janys (2008) *The Knowing the body: Meaning and method in Yat Malmgren's actor training technique*. Sidney: University of Western Sidney, School of Education.
- Healy, Karen (2000) *Social Work Practices: Contemporary Perspectives of Chang*. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.

Healy, Karen (2005) *Social work theories in context: creating frameworks for practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Herz, Marcus (2012) *Inledning. I verket (Herz red.) Kritiskt socialt arbete*. Malmö: Liber.

Hokkanen, Liisa (2010) *Empowerment valtaistumisen ja voimaantumisen dialogina. I verket Mäntysaari m.fl. (red.) Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Houston, Stan (2001) *Beyond social constructionism: Critical realism and social work*. *British Journal of Social Work* 31(6), 845–861.

Howe, David (1987) *An Introduction to Social Work Theory*. Aldershot: Wildwood House.

Jacobsson, Katarina & Thelander, Joakim & Wästerfors, Davi (2010) *Sociologi för socionomer: en stående inbjudan*. Malmö: Gleerups Utbildning Ab.

Julkunen, Ilse (2012) *Critical elements in evaluating and developing practice in social work: An exploratory overview. I verket (Marthinsen & Julkunen red.) Practice research in Nordic social work*. London: Whiting & Birch MMXII.

Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2009) *Promises and Pressures of Critical Reflection for Social Work Coping in Change*. *European Journal of Social Work*. 12, 3, s. 333-348.

Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2010) *Postmoderni sosiaalityö. I verket Mäntysaari m.fl. (red.) Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Layder, Derek (1997) *Modern Social Theory: Key Debates And New Directions*. London och New York: Routledge.

Layder, Derek (2006) *Understanding Social Theory. Second Edition*. London: Sage Publications Ltd.

Matthies, Aila-Leena (2010) *Saksalaisen sosiaalityön tiedepohja ja professionaalisuusnäkömät. I verket Mäntysaari m.fl. (red.) Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Meeuwisse, Ann & Swärd, Hans (2002) *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och Kultur.

Meeuwisse, Ann & Sunesson, Suone & Swärd, Hans (2006) *Socialt arbete: En grundbok*. Stockholm Natur och Kultur.

Munro, Eileen (2011) *A child-centred system*. London: Department of Education.

Mäntysaari, Mikko (2005) *Realism as a Foundation for Social Work Knowledge*. *Qualitative Social Work* 4(1), 87–98.

Mäntysaari, Mikko (2010) *Marx sosiaalityön tutkimuksessa*. I verket Mäntysaari m.fl. (red.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Mönkkönen, Kaarina (2007) *Vuorovaikutus: Dialoginen asiakastyö*. Helsinki: Edita.

Payne, Malcome (2005) *Modern social work theory*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.

Pekkarinen, Elina & Tapola-Haapala, Maria (2009) *Kriittinen realismi sosiaalityössä – tiedontuotannosta emansipaatioon*. I verket Mäntysaari m.fl. (red.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Ranta-Tyrkkö, Satu (2010) *Vähän on kylliksi – sosiaalityöstä Mahatma Gandhin malliin*. I verket Mäntysaari m.fl. (red.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Raunio, Kyösti (2010) *Positivismi – havaintoon perustuva teoria*. I verket Mäntysaari m.fl. (red.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Roos, J.P. (1985) *Sosiaalipolitiikka ja keskiluokka*. Teoksessa Salo, Mikko A (1985). *Sosiaalipolitiikka 1985 – Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja*. Turku: Turun Yliopisto, 67-80.

Saurama, Erja & Julkunen, Ilse (2009) *Lähestymistapana käytäntötutkimus*. I verket Mäntysaari m.fl. (red.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Seikkula, Jaakko. & Arnkil Tom.Erik (2005) *Sociala nätverk i dialog*. Frölunda: Mareld.

Stepney, Paul & Popple, Keith (2008) *Social Work and the Community: A Critical Context of Practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Scheff, Thomas J. (1994) *Microsociology: Discourse, Emotion, and Social Structure*. Chicago: University Of Chicago Press.

Sommer, Dion (2005) *Barndomspsykiologiutveckling i en förändrad värld*. Hässelby: Runa.

Strand Hutchinson, Gunn & Oltedal, Siv (1998) *Modeller I sosialt arbeid: Fra ulike røtter til same felt*. Tano Aschehoug.

Söderström, Eivor & Backman, Ann (2011) Kraft genom samverkan – en arbetsmodell för inledande samtal. Helsingfors: FSKC.

Trevithick, Pamela (2005) Socialt arbete: Teori och praktik. Lund: Studentlitteratur.

Uggerhøj, Lars (2011) What is Practice Research in Social Work – Definitions, Barriers and Possibilities. *Social Work and Society*. International Online Journal. Vol 9, No 1.

Virtanen, Petri (1994) Homo Civilis? Tutkimus sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön habituksesta. Turku: Turun yliopiston julkaisuja.

Weckström, Markus (2012) Konsensuksesta kamppailuun. Sosiaaliturva- ja Sosiaalietieto-lehtien kirjoitukset sosiaalityön perus- ja jatkokoulutuksesta sekä kelpoisuuksista vuosina 1980, 1990, 2000 ja 2010. Helsinki: Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden laitos.

4 Praktikundervisning i socialt arbete ur ett verksamhetsteoretiskt perspektiv – På jakt efter genuin samverkan i verksamhetsbaserad praktik och klientarbete

Kaija Hänninen och Ritva Poikela

Inledning

Det sociala arbetet är knutet till samhället och samhällsutvecklingen.

Postmodernismen är en av de centrala metateorierna i socialt arbete även om postmodernism inte kan betraktas som en entydig eller enhetlig teori. Det väsentliga med den postmoderna teorin är antagandet om att den sociala verkligheten är socialt konstruerad. I tankesättet betonas osäkerheten och kunskapens kontextualitet samt expertisens förhandlingsbarhet och möjligheten till flera olika slags tolkningar. Diskussionen inom postmodernt socialt arbete har betonat vikten av att förstå hur kunskap, tankar och handlande är anknutna till sociala konstruktioner i lokala sammanhang. Postmodernismen betonar också vikten av kritisk reflektion. Socialarbetaren ska veta och förstå hur hon eller han agerar. Socialarbetaren ska reflektera över bakgrundsantaganden, konsekvenser och berättigande i fråga om sina åtgärder. Då socialarbetaren försöker finna lösningar ska parternas synsätt, framförallt medborgarnas och brukarnas perspektiv respekteras. Avgörande är också att man uppmärksammar brukarna som betydelsefulla partners och aktörer i den gemensamma processen. (Karvinen-Niinikoski 2009.)

Viktiga element i socialarbetarens professionella kunnande och i utbildningen i socialt arbete är uppfattningsförmåga, problembasering, fördjupad förståelse, ett analytiskt och undersökningsinriktat grepp samt tillämpningsförmåga. Undervisningen kan inte enbart vara inriktad på överföring av forskningsrön, utan studerande får också ta del av undervisning där de förnyar och producerar ny kunskap i samspel med sina lärare. Forskningen i och utvecklingen av praktikundervisningen borde riktas just mot en sådan pedagogisk transparens. (Suonio & Pohjola 2012, 247.)

Behörighet som socialarbetare förutsätter en magisterexamen som avlagts vid ett universitet i Finland och som också omfattar praktiska studier. Praktikundervisningen i socialt arbete vid Helsingfors universitet omfattas av flera studieperioder. Tre av dem sker under kandidatstudierna och två under magisterstudierna. Åren 2014–2017 börjar kandidatperiodens studieperioder med studieperioden Medborgare och samfunden (P1) (5 sp). Under kursen bekantar sig studerande med olika fenomen inom det

sociala arbetets verksamhetsområden som är anknutna till brukarnas vardag. Under studieperioden Färdigheter för klientarbete (P2) (5 sp) är fokus på studerandes centrala basfärdigheter, t.ex. kunskaper i att bemöta klienter, utvärdering av servicebehov och dokumentationspraxis i klientarbetet. Studieperioden Professionella färdigheter (P3) (10 sp) är en omfattande studieperiod där fokus är på praktikförberedande undervisning. I enlighet med lagen om yrkesutbildade personer inom socialvården (817/2015, 5§), som trädde i kraft den 1 mars 2016, är en förutsättning att ta emot ett socialarbetarvikariat att denna studieperiod är avklarad. I magisterstudierna ingår två praktiska perioder. Studieperioden Mångfasetterad praktik i socialt arbete (P4) (5 sp) har utformats enligt modellen för fallstudier tillsammans med lärare och studerande i medicin samt med socialarbetare inom hälso- och sjukvården. Under studieperioden Praktikforskning i socialt arbete (P5) (15 sp) gör studerande en kortfattad utvecklingsfrämjande studie, som behandlar ett ämne som arbetsgemenskapen förelär och genomförs med arbetsgemenskapens stöd (se Satka m.fl. i den här boken). All praktikundervisning i socialt arbete baserar sig på en humanistisk uppfattning om människan (Payne 2011). (Examenskraven 2014–2017.)

I examenskraven för socialt arbete 2014–2017 anges att målet med studieperioden Professionella färdigheter (P3) är att den studerande inhämtar kunskaper och färdigheter som är nödvändiga för socialarbetaren och att även den studerandes yrkesidentitet börjar byggas upp under studiernas gång.

Målet för studieperioden är att studerande ska få erfarenheter av professionellt socialt arbete, att de har förkovrat sig i det sociala arbetets metoder och bakgrundsteorier samt att studerande känner till det sociala arbetets etiska principer. Studerande bör kunna anamma ett kritiskt, undersökande och reflekterande arbetssätt. Studieperioden stärker utformningen av den studerandes personliga yrkesidentitet. Efter att den studerande genomfört studieperioden har han eller hon övat på ett öppet och respektfullt förhållningssätt i bemötandet av olika slags människor att studerande kan ta hänsyn till kulturella och andra skillnader. Studerande kan arbeta med utgångspunkt i dialogisk växelverkan med klienter med olika bakgrund. Efter att studieperioden är genomförd kan studerande stöda och främja utvecklingen av klientens aktörskap. Studerande har anammat ett gemensamt arbetssätt tillsammans med klienten, dennes nätverk och andra professionella aktörer och studerande kan identifiera och ändamålsenligt utnyttja olika sorters kunskap i det praktiska sociala arbetet.

Examenskraven ställer upp mycket ambitiösa mål för studieperioden Professionella färdigheter (P3), även om studieperioden är relativt kort (10 sp). Studieperioden omfattas av 200 h inläring i olika temaområden och på olika verksamhetsställen inom det sociala arbetet. Därför får den studerande endast flyktiga intryck av många viktiga professionella färdigheter under studieperioden. Vi som skriver detta kapitel har varit ansvarslärare för studieperioden P3 under åren 2011–2016. I den här artikeln kommer vi att granska studieperioden P3 under åren 2014–2015, ur en pedagogisk synvinkel.

Det pedagogiska tänkandet i fråga om praktikundervisning i socialt arbete bygger på principen om dialogiskt lärande, som betonar skapandet av kunskap och undersökande inläring i samverkan med andra (Hakkarainen m.fl. 2004; Paavola & Hakkarainen 2005; Hakkarainen 2008; se även Satka m.fl. i den här boken.) Principen om dialogiskt lärande är dock inte en specifik pedagogisk modell, utan ett koncept som hjälper att uppnå kollaborativt lärande, där målet är att hitta metoder som stöder arbetet med gemensamma fokusområden (Paavola 2012, 116).

Ett centralt och integrerande fokusområde för studieperioden åren 2014 och 2015 var verksamhetsbaserad, dialogisk och bemötande växelverkan (Hänninen & Poikela 2016) i klientarbetet och de till klientarbetet tillhörande redskapen. Studenterna har studerat verksamhetsbaserad, dialogisk och bemötande växelverkan som en metafärdighet för professionellt klientarbete som de sedan kan använda för att bygga upp sitt kunnande i olika områden och uppgifter inom det sociala arbetet. Teoretiskt har modellen för verksamhetsbaserad, dialogisk och bemötande växelverkan byggts upp utifrån den (kulturhistoriska) verksamhetsteorin (Leont'ev 1978; Vygotsky 1978; Engeström, Y. 2005; 2004; 1987; se också Knutagård 2003) samt med ett mikroanalytiskt grepp (Engeström, R. 2002).

I denna artikel presenterar vi den interaktionsmodell som nämndes ovan. Vi ämnar också illustrera den interaktionsinriktade pedagogiska strukturen i studieperiod P3 med hjälp av konceptet för dialogiskt lärande och modellen för verksamhetssystemet för utvecklande arbetsforskning (Engeström, Y 2005; 2004). Dessutom diskuterar vi hur metafärdigheterna för växelverkan som fokusområde och utformningen av studieperiod P3 tar sig till uttryck i de studerandes skriftliga uppgifter.

Verksamhetsbaserad, dialogisk och bemötande växelverkan i klientarbetet

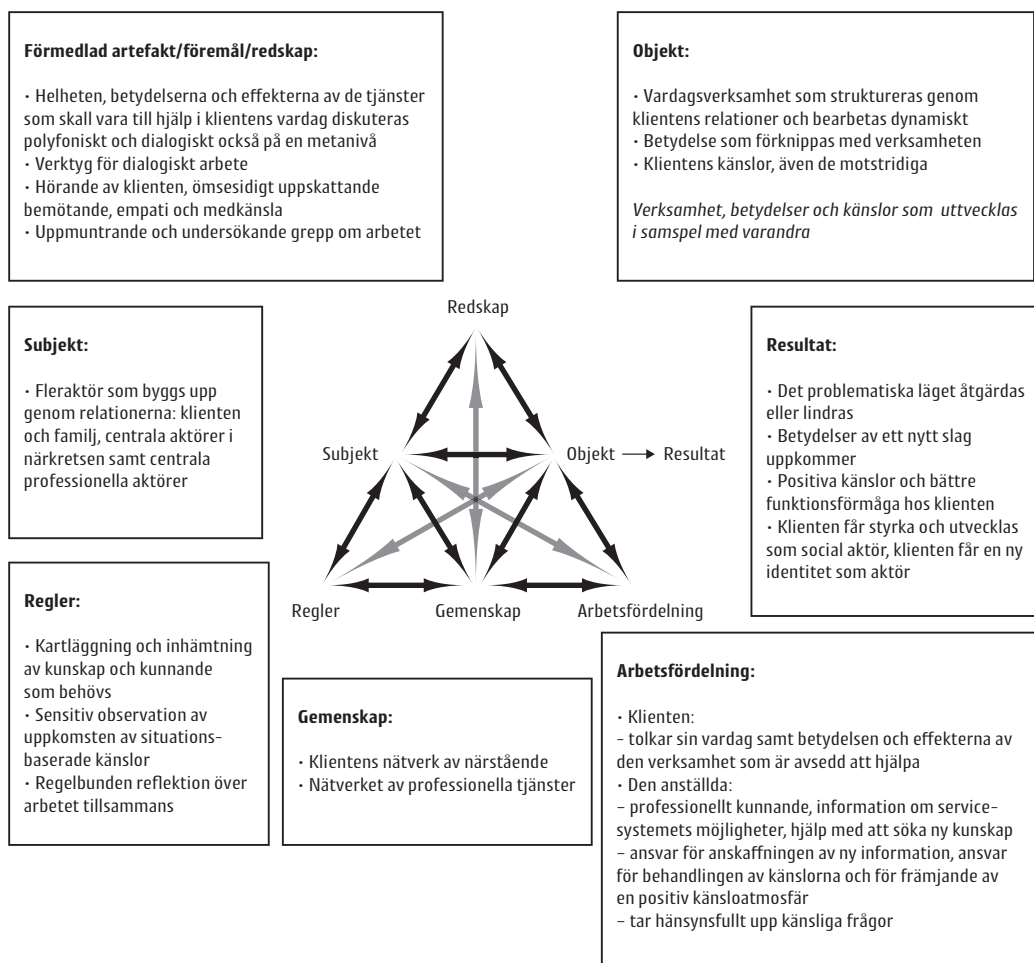
Socialt arbete utförs i relationer (bl.a. Ruch & Julkunen 2016; Jokinen 2016; Niemelä 2016; Juhila 2006; Fook 2012). Det sociala arbetets innehåll definieras utifrån hur socialarbetaren och klienten möter varandra och hur deras roller utformas i relation till varandra (Juhila 2006, 11). Relationerna byggs upp i växelverkan. Växelverkan är det sociala arbetets arbetsgrepp eller arbetsmetod och samtidigt arbetets fokus (Niemelä 2016). En fungerande relation är ett viktigt element i klientorienterad växelverkan, som dock är en omfattande helhet som verksamhet.

Verksamhetsbaserad, dialogisk¹ och bemötande växelverkan (Hänninen & Poikela 2016) är en helhet som utgår från att verksamhet, betydelser och känslor byggs upp i samspel med varandra. Eftersom de professionella socialarbetarnas uppgift är att stöda klienterna som aktörer i deras vardag är det av största vikt att de professionella också förstår hur yrkesmässig växelverkan är en helhetsmässig verksamhetsprocess. I det sociala arbetets kontext byggs växelverkan upp som ett arbetsredskap i syfte att producera en service inom vilken klienten blir hörd, som klienten själv deltar i och som klienten kan uppleva vara delaktig i. I växelverkan inom klientarbetet möts den konkreta vardagen, betydelsegivningen och de känslor som uppstår i olika situationer. Själva växelverkan uppkommer genom handlingar mellan de människor som deltar i klientrelationen. Handlingarna gäller mötet mellan olika tolkningsvärldar, spänningarna vid betydelsegivningen, motstridigheterna mellan olika perspektiv och konstruktionen av gemensamma betydelser. Exemplet med ”effektiviserad hemvård” nedan beskriver mötet mellan olika tolkningsvärldar och motstridigheterna i betydelsegivningen. Materialet till denna forskning samlades in från multiprofessionellt klientarbete med barnfamiljer (Poikela 2010).

1 Dialogisk växelverkan (*dialogicality*) handlar om den sociala ontologin av uppbyggnaden av betydelser, dvs. om att betydelser uppstår i växelverkan och kulturellt (Marková 2003). I växelverkans kontext betonar dialogiciteten verksamhetens historiskt och kulturellt uppbyggda meningskomponenter och de omtolkningar av betydelser som görs i situationen eller betydelsekomponenter och känslor som upplevs som unika (Engeström, R. 2014). I begreppet dialogisk växelverkan inkluderar vi även diskussionen av betydelser som sker i växelverkan (jfr Mönkkönen 2002; Seikkula & Arnkil 2009).

I exemplet hade klienten, familjerådgivningens socialarbetare, hemvårdaren och dennes chef tillsammans kommit fram till att familjen skulle få "effektiviserad hemvård" som service och att en hemvårdare skulle arbeta i familjen hela dagen en dag i veckan. För den anställda och dennes chef hade begreppet "effektiviserad hemvård" en entydig innebörd. Deras avsikt var att klienten skulle vara hemma då hemvårdaren besökte familjen, så att hemvårdaren genom diskussioner i växelverkan skulle kunna ge klienten råd och handledning i den dagliga vården och fostran av familjens tre barn, som var under skolåldern. Klienten hade däremot efter diskussioner med sin läkare nyss avslutat användningen av ett antidepressivt läkemedel och upplevde att hon behövde utträta ärenden utanför hemmet och komma loss för ett ögonblick från vardagen i hemmet. På klientens och personalens gemensamma utvärderingsmöte sade klienten att den hjälp som hon fått inte hade lindrat hennes utmattning. Klienten upplevde att hon i stället var tvungen att förbereda sig och ställa in sig mentalt för hemvårdarens besök eftersom den handledning som hemvårdaren gav gjorde att hon kände sig som en dålig husmor. Klientens respons ledde dock inte till att den valda verksamhetsmetoden och den "effektiviserade hemvårdens" innehåll omvärderades. Klienten vägrade slutligen att ta emot hemvårdaren i sitt hem. Växelverkan mellan klienten och arbetaren lyckades inte eftersom klientens hjälpbehov, enligt personalens tolkning, och det hjälpbehov som klienten upplevde själv, inte möttes. Vid de personliga mötena under hembesöken var hemvårdaren dessutom inte förmögen ta hänsyn till de känslor som uppstod hos klienten under deras växelverkan.

Vi har gjort upp en modell (figur 1) för verksamhetsbaserad, dialogisk och bemötande växelverkan (Hänninen & Poikela 2016). Modellen bygger på Yrjö Engeströms (2004; 2005) modell för verksamhetssystemet för utvecklande arbetsforskning. Allmänt taget används modellen för att systematiskt beskriva en konkret verksamhet (t.ex. socialt arbete) i tid och rum. Modellens beståndsdelar (subjekt, förmedlad artefakt/föremål, objekt, regler, gemenskap och arbetsfördelning) står i ett dynamiskt förhållande till varandra (pilarna i figuren). Förändringar i en beståndsdel skapar också tryck mot förändringar i andra beståndsdelar och orsakar dessutom störningar och konflikter i beståndsdelarna. Genom att lösa dem kan man bygga upp ett bättre sätt att handla.

Figur 1 Verksamhetsbaserad, dialogisk och bemötande växelverkan som verksamhets(system) (Hänninen & Poikela 2016).

I en interaktiv situation är det väsentligt med tanke på verksamheten att tänka på samtalets och det verbala utbytetets syfte. I figur 1 ingår växelverkan i det sociala arbetet, som har som mål att producera klientorienterad service för en familj eller en enskild person. Inom verksamhetsbaserad, dialogisk och bemötande växelverkan och i verksamheten räcker det inte enbart att man är närvarande för att verksamheten ska bli klientorienterad. En ytterligare förutsättning för att servicen ska bättre motsvara de situationer som klienten möter i sin vardag är att klienten har en egen, aktiv roll (jämför Pohjola & Korhonen 2014). I figur 1 utgörs *subjekten* i verksamhetssystemet av de viktigaste experterna samt av klienten med hans eller hennes närmaste krets. I verksamhetsteorin är det verksamhetens *objekt* som skiljer olika verksamheter

från varandra. Vid växelverkan känner de aktiva parterna inte till innehållet av verksamhetens objekt (motiv) på förhand, utan innehållet byggs upp på ett mångfacetterat sätt via verksamheten, betydelseerna och känslorna. I verksamhetsteorin identifieras två olika förmedlare enligt deras primära inriktning. Språket, olika betydelse-system och representationer, bland annat planer (*signs*), riktar sig tillbaka mot aktörerna och deras tankar medan föremål/redskapen (*tools*) riktar sig utåt mot människornas miljö. I figur 1 utgörs objektet av hjälpverksamhetens psykologiska och semantiska förmedlare (betydelse, tolkningar, känslor, tidigare upplevelser osv.), som är sammanflätade med varandra och påverkar varandra. I verksamhetsteorin granskas den skillnad mellan förmedlarna som gjordes ovan (*sign/tool*) samtidigt som en större eller mindre relativ skillnad, där förmedlingen också bryter mot de traditionella redskapens karaktär när den utvecklas. I exemplet ovan riktar planer sig den "effektiverade hemvården" som en konkret serviceform som gäller hushållsytelserna och använder arbetsredskapen i hemmet utåt mot klienten. Samtidigt är hemvården ett föremål för den anställdas och klientens tolkning, vilket förankrar den vid olika betydelse i personernas egna tankar och av institutionens tolkningsramar. Den betydelse som klienten ger service (ledig tid för mamman) krockar med den ursprungliga betydelsen som personalen gett den (handledning till klienten) och orsakar därigenom ett behov av klientorienterad utveckling av tjänsten.

Då objektet för växelverkan är öppet, behövs det *redskap* som kan användas för att bygga upp ett gemensamt objekt för verksamheten. Utgångspunkten i figur 1 är att helheten av hjälpande tjänster och deras betydelse tillsammans med tjänsternas effekter granskas polyfoniskt. En öppen och synlig betydelsegivning i anslutning till det systematiska och planbaserade klientarbetet i fråga om de tjänster som är avsedda att hjälpa klienten, stödjer en dialogicitet där de medverkande kan förhandla från olika perspektiv och skapa ny förståelse för situationen i vardagen och för de åtgärder som behövs. I ett förhandlande möte kan klienten och anställda utgående från klientens vardag tillsammans gestalta de rådande behoven samt diskutera tolkningen och betydelsen av de tjänster som planerats för att hjälpa klienten. Ömsesidig respekt i mötet, närvaro, lyhördhet för klienten samt medkänsla och empati gör det möjligt för den anställda att möta även motstridiga känslor hos klienten och hantera svåra frågor (Hänninen 2004).

Arbetsdelningen inom klientarbetet i figur 1 bygger på hur klienten tolkar sin vardag och betydelsen och inverkan av den verksamhet som är avsedd att hjälpa. De anställda

erbjuder sitt professionella kunnande som stöd för klientens tolkningar, berättar om servicesystemets möjligheter och hjälper med att hitta ny kunskap. Det är de anställdas ansvar att skaffa ny information och att skapa en positiv emotionell atmosfär som främjar växelverkan och gör det möjligt att behandla känslor och att hänsynsfullt ta upp känsliga frågor. Att skapa ny förståelse och kunskap är en ömsesidig process. I den dialogiska samutvecklingen (co-configuration) (Engeström, Y. 2005; 2004) går båda parterna, klienten och den professionella med på att ställa sin förståelse, tolkning och expertis till ömsesidigt förfogande. Detta förutsätter att parterna bygger upp förtroende i växelverkan.

Regler som stödjer växelverkan i syfte att hjälpa klienten är att kartlägga och säkerställa nödvändig information och även specialkunnande. Det är viktigt att man i växelverkan lyhört observerar känslorna och hur de bildas. Parterna ska också reflektera regelbundet över arbetet tillsammans.

Gemenskapen i verksamhetssystemet består av klientens närstående nätverk och det professionella servicenätverket, vilka skapar möjligheter och randvillkor för hjälpen till klienten. Som ett *resultat* av en lyckad verksamhet får klienten styrka och utvecklas som subjekt i verksamheten, varvid klienten bygger upp en ny identitet som aktör. Uppkomsten av positiva känslor förbättrar klientens verksamhetsförmåga. Som ett resultat av den gemensamma verksamheten avhjälps eller lindras klientens problematiska situation i vardagen och verksamheten får nya betydelser.

Syftet är att med en verksamhetsbaserad, dialogisk och bemötande växelverkan att stärka klienten och främja klientens aktörskap i sitt liv och sin vardag. Verksamhetssättet betonar ett jämlikt partnerskap och gemensamt utvecklande. Metodens allmänna principer kan anpassas och tillämpas klientspecifikt inom olika typer av socialt arbete. Detta förutsätter att de anställda ägnar sig åt arbetet och har tillräckligt med kunnande och tid för att möta klienten. Ett centralt element i kunnandet är förmågan att förstå hur växelverkan byggs upp som helhet (se figur 1). Arbetet förutsätter också ändamålsenliga redskap.

För verksamhetsbaserad, dialogisk och bemötande växelverkan har redan utvecklats redskap, till exempel Tolkningstabellen och Flerperspektivtabellen, som bygger på forskning för en doktorsavhandling (Poikela 2010). Tabellerna kan användas i klientarbetet tillsammans med klienten. Vi har också använt Flerperspektivtabellen (se tabell 1) och Tolkningstabellen (se tabell 2) i undervisningen under studieperioden

Professionella färdigheter (P3). Tabellerna har utnyttjats såväl i arbetet mellan praktiklärare och studerande som i analyser av klientarbetet som de studerande gjort.

Tabell 1 Flerperspektivtabellen
 Tabellen är avsedd för att främja ett klientspecifikt arbete på ett sätt som stärker klientens sociala aktörskap. Med hjälp av tabellen kan man genom självreflektion eller multiprofessionellt tillsammans med andra yrkesmänniskor och klienten granska genomförandet av arbetet i olika perspektiv under dess olika skeden och under processen som helhet.

Klientens beskrivning av situationen och orsaken till varför klientrelationen inletts:	
Perspektiv på granskningen av det klientspecifika arbetet	Hur framträdde och/eller förverkligades olika perspektiv i ditt arbete med klienten?
Definition av syftet med det gemensamma arbetet	
Innehållsmässiga frågor (1-n)	
Hur framträdde klientrelationens generationsöverskridande karaktär?	
Konstruerande av klientens vardag som helhet	
Klientens viktigaste budskap	
Sensitivitet och känslor	
Etiska och moraliska frågor	
Kraftgivande element	
Redskap, metoder och tankemodeller	
Klientens delaktighet och aktörskap	
Överenskommelser, beslut, val	
Nätverk och arbetsfördelning	
Bestämmelser, anvisningar	
Oklarheter, luckor, spänningar, konflikter och störningar i processen och i servicesystemet	
Vilken ny information och förståelse skapades till stöd för klienten under processen	
Begriplighet: Tolkningar, betydelser och skapande av dialoger	
Nödvändiga korrigerande åtgärder i klientarbetet	

Tabell 2**Tolkningstabellen**

Tabellen är ett dialogiskt redskap för att öppna upp betydelser (uppfattningar, betydelseframställningar förståelser, tolkningar). Tolkningstabellen fungerar som ett redskap för samtal i växelverkan. Med hjälp av tabellen kan klienten, socialarbetaren och andra yrkesmänniskor föra en diskussion på metanivå om klientens behov, lösningsförslag, begrepp, metoder, verksamheter, tjänster osv. I metadiskussionerna reder man ut vilken betydelse varje deltagare ger de viktiga frågor och begrepp som kommer fram under diskussionerna som förs i form av en process för att hjälpa klienten. I den första kolumnen antecknas den fråga/de frågor som granskas. De tolkningar som kommer fram antecknas i separata kolumner (tolkning 1, tolkning 2, tolkning 3, osv.). Anteckningarna om metadiskussionen synliggör motstridiga uppfattningar och motiv. Behandlingen av dem kan hjälpa med att verkningsfullt skapa en gemensam verksamhet på ett sätt som främjar klientens roll som social aktör.

Ärendet som granskas: begrepp, behov, lösningsförslag, metod, service mm.	Tolkning 1	Tolkning 2	Tolkning 3	Tolkning 4	Tolkning 5

Ritva Poikela © 2014

Tabellen kompletteras av instruktioner och ett teoretiskt² bakgrundsdokument.

- 2 Den teoretiska bakgrunden för användningen av tabellen:
Med utgångsläge i interaktionens dialogicitet skapar människorna i sina verksamheter inte objektiva iakttagelser och uppfattningar utan tolkningar och förståelse för världen och sin verksamhet i den. Vi skapar betydelser av det vi upplever och bildar begrepp om det som vi lär oss. Redskapen för vår verksamhet, redskap (tool), och de symbolsystem (sign) som vi använder har byggts upp i tid och rum i någon kulturell verksamhetskontext och bär betydelser och betydelsesamband som blivit allmänna och som aktörerna tolkar om för att åstadkomma sina handlingar i handlingarnas individuella sammanhang (Engeström, R. 2002). Yrkesverksamhet byggs innehållsmässigt upp kring olika begrepp som yrkesmänniskor tagit i användning från olika sammanhang, vilket innebär att begreppens betydelser inte är entydiga eller konkretiserade. Man talar om dem med varandra, men alla ger dem olika betydelser. När man i växelverkan nämner aktiviteter som man avser att använda för att skapa en förändring i syfte att hjälpa klienten, ger aktörerna i sina tankar denna aktivitet eller service en betydelse som härstammar från något verksamhetsmässigt sammanhang. Sociologen John Law (2002) använder begreppet 'social translation' för att beskriva denna automatiska begreppstolkning som sker i aktörens tankar.

Ett väsentligt element i verksamhetsbaserad, dialogiska och bemötande växelverkan är känslorna, och de påverkar också hur verksamheten byggs upp. Den anställdas närvaro bidrar till att definiera klientens uppfattning om mötet. När den anställda är fullkomligt närvarande blir det möjligt för klienten att ge uttryck för sina känslor och för alla som deltar i mötet att dela dessa känslor. Den anställdas omsorg syns i det sätt på vilket han eller hon är närvarande och i hans eller hennes miner och gester (Hänninen 2004). Med hjälp av empati kan socialarbetaren även sätta sig in i klientens ställning och leva sig in i klientens positiva och negativa känslor. Det finns många olika slags övningar som man kan göra för att lära sig lyssna. Under studieperioden P3 har vi lärt oss att identifiera känslor och att lyssna empatiskt med hjälp av följande övning (Tabell 3).

Tabell 3 Övning för empatiskt lyssnande

I den här övningen för empatiskt lyssnande koncentrerar vi oss på att lyssna och på att identifiera känslor. De ämnen som behandlas kan till exempel vara en svår arbetssituation eller en konflikt som den som berättar haft med sin chef eller kollega, eller en situation där den som berättar delade någon annans glädje eller smärta, eller ville dela dessa känslor men inte kunde. Ämnet kan också vara något annat känslofyllt ämne som deltagarna väljer.

Övningen görs parvis och paret turas om att vara talare och lyssnare.	
Övningen går till så här	1. Talaren inleder med en monolog (3 min). Det är inte tillåtet att avbryta talaren. Om talaren inte hittar på något att säga kan han/hon sitta tyst. När talaren åter hittar på något att säga fortsätter berättandet. - Under övningen är det viktigt att komma ihåg att det alltid ska finnas en person som är redo att lyssna när talaren är färdig att tala.
	2. Lyssnarens uppgift är att lyssna. Istället för innehållet ska lyssnaren lyssna på känslorna. Lyssnaren riktar sin fulla uppmärksamhet på berättaren. Lyssnaren ställer inga frågor till talaren under dessa tre minuter. Lyssnaren kan kommentera med miner, nickningar eller genom att säga ”jag förstår” eller ”just så”.
	3. Efter monologen kollar lyssnaren upp talarens budskap genom att berätta hurdana känslor lyssnaren hörde att talaren hade. Lyssnaren kan börja med att säga t.ex. ”Jag hörde att du känner att...”
	4. Efter det här byter paret roller och upprepar övningen i den andra rollen.
Som avslutning för paret en fem minuter lång metadiskussion om hur upplevelsen kändes och hur diskussionen gick.	

Övningen ovan är en del av undervisningshelheten i känslorarbete. Känslorarbetet är ett viktigt redskap i verksamhetsorienterat, dialogiskt och bemötande klientarbete.

Studieperioden Professionella färdigheter (P3) som ett dialogiskt pedagogiskt genomförande

Helsingfors universitet genomför praktikundervisning tillsammans med huvudstadsregionens kommuner som en del av Praxis-verksamheten vid Heikki Waris-institutet (se närmare Satka m.fl. i den här boken).

Den praktiska delen av studieperioden Professionella färdigheter (P3) genomförs i huvudsak vid verksamhetsenheter för socialt arbete i huvudstadsregionen i Esbo, Helsingfors eller Vanda. Studieperioden kan avläggas inom olika grenar av det sociala arbetet och även i andra kommuner eller på sjukhus. Utgångspunkten är att den handledande socialarbetaren har gått (eller går under praktikperioden) en prakticklärarutbildning och att arbetsgemenskapen kan garantera handledning som ges av en socialarbetare som uppfyller behörighetskraven.

Studieperioden Professionella färdigheter (P3) har redan i flera år genomförts som en flexibel studiehelhet. Åren 2014–2017 innehåller studieperioden följande delar:

1. Praktiska studier under handledning av en socialarbetare som prakticklärare vid en enhet för socialt arbete, sammanlagt 200 timmar
2. Seminariearbete som baserar sig på litteratur och praktik
3. Smågruppsarbete som baserar sig på litteratur och praktik
4. Skriftliga uppgifter

Den studerande befinner sig på praktikplatsen framför allt för att lära sig. Den studerande har rätt att iaktta och observera. Den studerande deltar i all verksamhet inom arbetsgemenskapen och utför arbetsuppgifter under handledning av praktickläraren. Den studerande deltar i klientmöten och i samarbetsförhandlingar och ges småningom mer ansvar. Ett godkänt genomförande av studieperioden förutsätter att den studerande har minst en egen klient under de praktiska studierna. Den studerande har rätt att få 20 timmar resultatriktad handledning av praktickläraren.

Syftet med seminarierna är att tillsammans inleda och avsluta den inlärningsprocess som stöder uppnåendet studieperiodens mål samt att bygga upp en teoretisk

orientering för växelverkan med klienter. Under seminarierna granskas centrala innehåll i klientarbetet och fenomen i socialarbetet utgående från forskning.

Avsikten med smågrupperna är att stöda utvecklingen av växelverkan, en kollegial samtalskultur och färdigheter i grupparbete. I grupperna diskuterar deltagarna sina upplevelser under praktikperioden. Deltagarna studerar också fenomen, metoder och redskap som gäller klientarbetet och vidgar sina vyer och sin förståelse. I smågrupperna behandlas varje studerandes egen analys av klientarbetet. Studenternas analyser är ett centralt diskussionsämne. Smågrupperna bildas som blandade grupper med cirka sex studerande som utför sin praktik på olika håll inom det sociala området. Då kan de studerande få en bredare uppfattning om socialarbetet och dess olika grenar.

Som en avslutning på studieperioden skriver studerande en 8–10 sidor lång text som reflekterar över inläringen och texten betygssätts av lärare. Efter att analysen av klientarbetet har färdigställts och behandlats i flera steg på praktikplatsen och i smågrupperna), lämnar studerande in en slutlig text på 4–6 sidor för bedömning. Den litteratur som ingår i examenskraven (bl.a. om det sociala arbetets etik, värderingar, fenomen, dialogicitet, metoder) tenteras inte, men används i de skriftliga uppgifterna.

Pedagogiskt har studieperioden Professionella färdigheter (P3) utformats utgående från principen om trialogiskt lärande. Undervisningshelheten ses då som en inlärningsprocess som byggs upp av dynamiska och målinriktade delar och studieprestationer som stöder och kompletterar varandra. Genom att delta i de olika delarna och prestationerna bygger den studerande upp sin egen inläring som en aktiv aktör (Muukkonen 2013).

Trialogiskt lärande är en form av kollektivt lärande där verksamheten är organiserad kring utvecklandet av delade fokusområden (*objekt*) som skapas och bearbetas gemensamt. De delade fokusområdena kan se ut på många sätt (t.ex. modeller, planer, praxis). (Paavola 2012, 115–116.) Sådana här fokusområden som är föremål för kollektivt lärande under P3-studieperioden är kunskaper i socialt arbete och klientarbete och inlärd metafärdigheter är verksamhetsbaserad, dialogisk och bemötande växelverkan samt ett kritiskt, undersökande och reflekterande grepp. Som *resultat* av en lyckad process tillägnar studeranden sig många specifika kunskaper och färdigheter liksom även ovan nämnda metafärdigheter. Studerandens aktörskap på vägen till professionell socialarbetare förstärks. För processen behövs inte bara aktörer utan även olika slags *redskap*. De viktigaste redskapen är ett teoretiskt gestaltande av

lärandet och undervisningen (det dialogiska tillvägagångssättet, verksamhetens teori), studieperiodens helhetsstruktur (praxis, smågrupper, seminarier, litteratur, skriftliga uppgifter, PSP, inlärningsdagbok) och konkret klientarbete med studerandens klient samt en analys av klientprocessen.

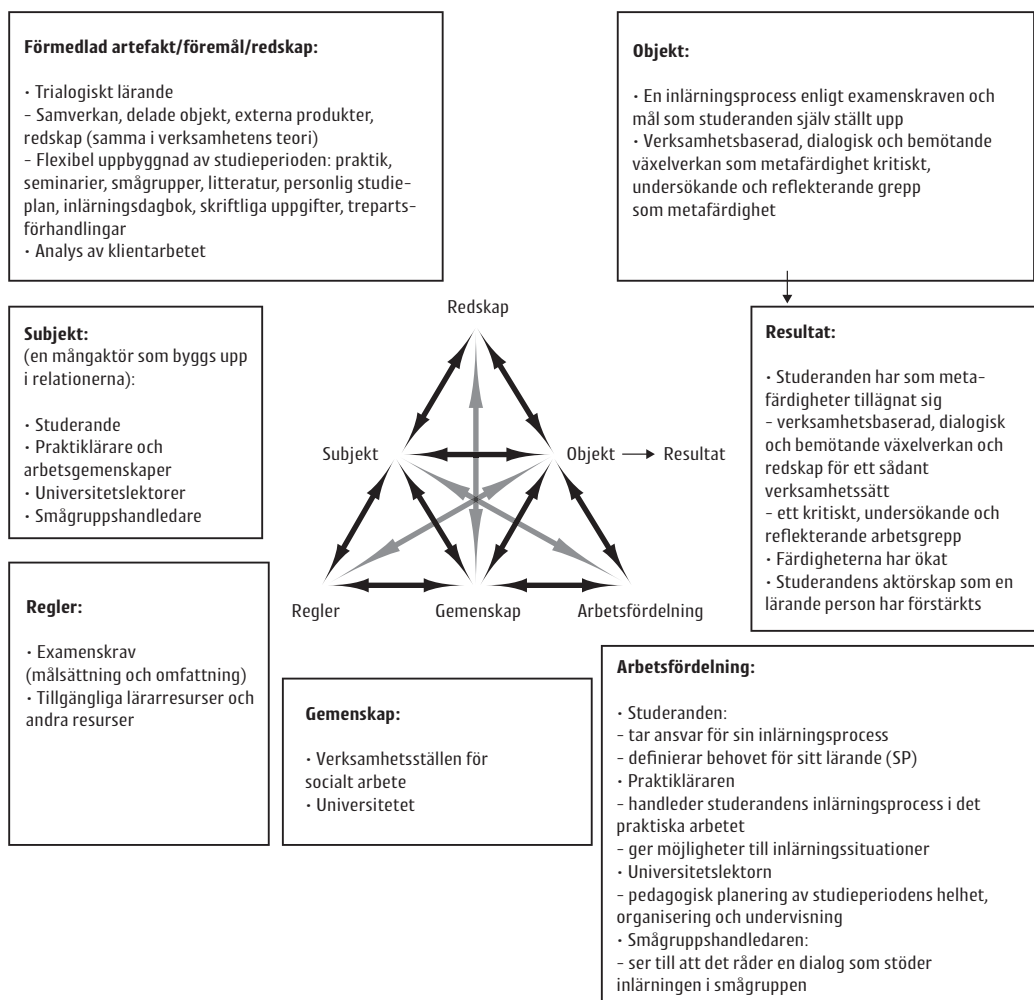
I det dialogiska lärandet är det väsentliga inte bara det individuella lärandet och den mentala bearbetningen eller den sociala praxisen och de sociala nätverken utan även de konkreta eller externa inläringprodukter som deltagarna utvecklat och bearbetat under lärprocessen. (Paavola 2012, 115–116). Dyliga externa inlärningsprodukter kan t.ex. vara essäer, texter, formulär eller andra verktyg som utvecklats under en studieperiod. Under P3-studieperioden är den externa inlärningsprodukten i regel en skriftlig analys av klientarbete. I analysen ingår en beskrivning av klientrelationen (klient, verksamhetsmiljö, process). Klientrelationen granskas alltid ur en etisk synvinkel, i flerperspektiv och från någon av socialarbetets verksamhetsmässiga synvinklar. Analysen av klientarbetet är förutom en individuell uppgift för studeranden också ett gemensamt delat fokusområde för lärande som görs tillsammans med praktikläraren och studerandena och handledaren i smågruppen. Efter att analysen av klientarbetet behandlats i smågruppen, har den kunnat användas i det fortsatta praktiska klientarbetet. Det dialogiska tillvägagångssättet betonar betydelsen av extern kunskapsproduktion ("kunskapsartefakter") och de redskap som används för att bearbeta dessa artefakter som ett stöd för människans tänkande och verksamhet (Paavola 2012, 116). Bakom analysen av klientarbetet ligger metoden för verksamhetsbaserad, dialogisk och bemötande växelverkan och de redskap som ingår i den (Flerperspektivtabellen och Tolkningstabellen) (se kapitel 2).

Studieperioden (P3) inkluderar många olika *sammansättningar (gemenskap), subjekt* och *aktörer* med olika uppgifter som utförs i samarbete enligt en *arbetsdelning* som utarbetats för studiehelheten. Studeranden kan framföra önskemål om det område inom socialt arbete och den enhet där han eller hon vill utföra praktikperioden. Studeranden påverkar sin inlärningsprocess genom att själv definiera lärande mål med hjälp av en personlig studieplan (PSP). Den personliga studieplanen är en del av examenskraven och denne utarbetas i början av studieperioden. Utifrån studieplanen planerar studeranden och praktikläraren tillsammans det praktiska genomförandet av praktikperioden. Den personliga inlärningsplanen kan betraktas som en konkret extern inlärningsprodukt och den är till sin karaktär både bearbetningsbar och föremål för konstant utvecklande. Ibland sammankallas t.ex. studeranden, praktikläraren och

smågruppshandledaren till ett gemensamt möte, för att tillsammans reflektera över inlärningsplanens innehåll och hur dess lärande mål uppnås. Praktikperiodens slutliga inlärningsprodukt är en sammanfattande essä där studeranden reflekterar över det han eller hon lärt sig under studieperioden.

Som de praktiska aktörerna på verksamhetsställena för socialt arbete handleder praktiklärarna studeranden och planerar och organiserar inlärningsmöjligheterna i praktiken. Praktiklärarna får stöd från universitetet i form av gemensamma orienterings-, diskussions- och bedömningsmöten. Det ordnas också gemensamma utbildningsdagar tillsammans med studerandena. De akademiska aktörerna är universitetslektorerna och smågruppshandledarna som jobbar inom universitetet. Smågruppshandledarna ser till att det i smågrupperna upprätthålls en positiv växelverkan som stöder lärandet. Universitetslektorerna ansvarar för studieperiodens pedagogiska helhetsplanering och praktiska organisering, och de arbetar även med undervisning. Examenskraven (målen och omfattningen) och de tillgängliga lärarresurserna och övriga resurserna bildar verksamhetens randvillkor och skapar *regler* för verksamheten.

Principerna för dialogiskt lärande och expansivt lärande inom den utvecklande arbetsforskningen (Engeström Y. 2005; 2004) sammanfaller i hög grad. Uppbyggandet av studieperioden Professionella färdigheter (P3) genom interaktiv pedagogisk verksamhet, kan också illustreras med hjälp av modellen för verksamhetssystemet för utvecklande arbetsforskning (Engeström, Y 2005; 2004) (figur 2).

Figur 2 Studieperioden P3 som en interaktiv pedagogisk verksamhet.

Den helhetsbetonade metoden för verksamhetsbaserad, dialogisk och bemötande växelverkan (verksamhet, betydelse och känslor som byggs upp tillsammans med andra) främjar ett lyckat genomförande av studieperioden P3.

Vad och hur har vi lärt oss – studerandes beskrivningar i sammanfattande essäer

I sina sammanfattande essäer reflekterar studerandena över sin inlärningsprocess under studieperioden Professionella färdigheter P3. I instruktionerna bad man de studerande diskutera vad och hur de lärt sig, men texterna fick också ha en personlig karaktär. Vi var intresserade av vad studerandena tar fram i sina texter om metoden för verksamhetsbaserad, dialogisk och bemötande växelverkan och studieperioden P3 studerandena. För vår granskning valde vi slumpmässigt ut arbeten av 25 studerande (n = 79 studerande åren 2014–2015). Till en del rapporter hade skribenten bifogat uppgifter som kompenserade för frånvaro från seminarieträffar. I dessa uppgifter diskuterade studeranden undervisningens innehåll utifrån de Powerpoint presentationer som använts under studieperioden. Tanken var att studerande skulle spegla undervisningen mot sina egna erfarenheter under praktiken.

De sammanfattningarna vi analyserat nedan har inte producerats i forskningssyfte utan de består av studerandes egna skriftliga reflektioner över deras inläring. De kan karakteriseras som så kallade naturliga texter. Det är inte möjligt att ställa fördjupande frågor till en text på samma sätt som under en intervju, eftersom texter endast berättar det som nedtecknats i dem (Ricoeur 2000). I texterna lyfte dock många studerande fram intressanta aspekter och frågeställningar. Det visade sig också att alla texter inte lämpade sig för en mera ingående analys.

Metafärdigheter för växelverkan

Under studieperioden Professionella färdigheter (P3) har vi som metafärdigheter lärt studerandena att använda metoden för verksamhetsbaserad, dialogisk och bemötande växelverkan (modell, figur 1) och de redskap som används i arbetet (Flerperspektivtabellen, tabell 1, och Tolkningstabellen, tabell 2). Vi har även övat på att identifiera känslor (Känsloarbete, tabell 3). Verksamhetsmetoden är viktig särskilt inom klientarbetet och därför är det naturligt att reflektera över detta i anslutning till analysen av klientarbetet. Även de skriftliga sammanfattningarna (essäutdragen) behandlar emellertid många aspekter av metoden för verksamhetsbaserad, dialogisk och bemötande växelverkan.

Texterna visar att samtal i växelverkan uppfattas som något helhetsbetonat som vid sidan av samtalet även omfattar verksamhet och känslor.

Utdrag 1: "Diorna lyfte också fram verksamhet och känslor som viktiga aspekter av den helhetsbetonade växelverkan." (kompenserande uppgift, essä1)

Utdrag 2: "Är arbetets mål ... ett bemötande samtal i växelverkan med klienten som är så jämlikt som möjligt. I en idealisk situation ställer de båda parterna sin sakkunskap till gemensamt förfogande." (essä 2)

Tanken om verksamhetsbaserad betonas som ett klientbehov som utvecklas dynamiskt och som en infallsvinkel i det systematiska arbetet. Följande utdrag lyfter på ett bra sätt fram denna infallsvinkel och utmanar oss samtidigt att förstå planen som en praxis som utvecklas, i stället för som bara ett dokument.

Utdrag 3: "På arbetsplatserna hör man folk säga att planerna inte genomförs, eftersom klienterna inte följer dem. ... i stället borde man fråga om planerna har gjorts upp med fokus på fel saker. Eller har planen ens misslyckats om det är fråga om en process som lever enligt klientens behov. (kompenserande uppgift, essä 1)

Studerandena är medvetna om känslorna och diskuterar känslornas betydelse som en del av klientarbetet. Känslorbetets element, bland annat äkta bemötande och närvaro, förstärker studerandenas insikter om hur viktigt det är att tänka på den helhetsmässiga närvaron och känslorna i växelverkan.

Utdrag 4: "Under föreläsningen Känslorbetet i det sociala arbetet talade universitetslektor Kaija Hänninen om äkta bemötande och närvaro. Vid äkta bemötande ger kombinationen av öppet samtal i växelverkan och närvaro möjligheter att behandla både fakta och känslor. Socialarbetaren deltar fullt ut i situationen. Sensitivitet är alltså en styrka som kan göra mig till en bra socialarbetare." (essä 9)

Socialarbetet förknippas med många känslor, och av de positiva känslorna är empati en av de känslor som ger klienterna styrka. Användningen av positiva känslor i socialarbetet höjer arbetets uppmuntrande inverkan och därför är det även ett betydande arbetsredskap. På de studerandes praktikplatser förhåller man sig dock på olika sätt till känslorna. Alla anser "... inte ens att man ska visa positiva känslor som empati, utan klienterna ska behandlas sakligt, det vill säga neutralt." (essä 1). En

studerande framställer en mycket välmotiverad och innovativ utvecklingsidé om hur man på arbetsplatsen borde upprätthålla beredskap för känslöarbete.

Utdrag 5: "Grundförutsättningen borde vara att man varje månad fördelar ett visst antal timmar som används för att upprätthålla den emotionella balansen, på samma sätt som till exempel polisen och brandmännen får använda arbetstid för att upprätthålla sin fysiska kondition. En emotionellt inkapabel socialarbetare får säkert lika lite till stånd som en brandman med usel fysisk kondition." (essä 3)

Flerperspektivtabellen och tolkningstabellen verkar ha fungerat som redskap för ett kritiskt, undersökande och reflekterande redskap för verksamhetsbaserad, dialogisk och bemötande växelverkan. Tolkningstabellen har förblivit närmast ett redskap för ömsesidig reflektion för de anställda eller för studeranden och praktikläraren.

Utdrag 6: "Tolkningstabellen är ett redskap som skulle kunna underlätta diskussionen ... i klientarbetet har tolkningstabellen närmast blivit ett redskap som används av de anställda sinsemellan." (essä 10)

Om tolkningstabellen användes i samarbetet med klienten, skulle detta vara ett stort steg i det dialogiska arbetet och i den gemensamma strävan att öppna upp betydelseerna. Flerperspektivtabellen inte bara "belyser på ett bra sätt hur man kan betrakta klientprocessen ur olika synvinklar" (essä 4) utan lyfter även fram perspektivet med verksamhetsbaserad, dialog och innebörder genom att betona hur viktigt det är att göra åtskillnad mellan klientens och arbetstagarens åsikter.

Utdrag 7: "Flerperspektivtabellen hjälpte mig att skilja mina synvinklar som anställd från klientens synvinklar och mål. Med hjälp av tabellen kunde jag reflektera över vems mål som överhuvudtaget antecknades i klientplanen och vilka spänningar och konflikter som framkom i arbetet ... (essä 3)

Utdrag 8: "När man använder tabellen blir man också tvungen att reflektera över situationen ur klientens perspektiv. Särskilt i fråga om mer krävande klienter är det lätt att glömma deras egen uppfattning om situationen och om möjliga problem ... Jag upplever att tabellen också gör det möjligt att följa upp hur klientens ärende framskrider så att ingen synvinkel blir bortglömd under processens skeden." (essä 1)

Flerperspektivtabellen öppnar utöver det dialogiska även strukturella faktorer som påverkar klientarbetet.

Utdrag 9: "Jag har i mitt praktiska arbete märkt hur klientmöten och klientens synvinkel har gett mig uppslag till kritiska reflektioner – både över mig själv som yrkesmänniska samt på ett mer allmänt plan även över servicesystemet och samhället. ... En flerperspektivanalys har lett mig till ett mer strukturerat tänkesätt och gjort att jag arbetar mångsidigare. Nu ser jag servicesystemet mer som en helhet där de enskilda bitarna ska anpassas till varandra på ett vettigt sätt" (essä 8)

Utdrag 10: "Med hjälp av tabellen är det möjligt att bättre reflektera över vad varje aktör tillför arbetet och vilka bakgrundskrafter som påverkar det. Jag kom att tänka på saker som jag kanske inte hade tänkt på utan tabellen." (essä 3)

En del studerande hade använt flerperspektivtabellen och tolkningstabellen på sin praktikplats tillsammans med sin praktiklärare. Även praktiklärarna som deltog i den praktiska lärarutbildningen berättade att de i sitt handledningsarbete hade utnyttjat de redskap och metoder som studerandena använt.

Studerandes upplevelser av sitt lärande

Studerande reflekterade över sin inläring under studieperioden Professionella färdigheter (P3) ur många synvinklar. P3-kursens uppbyggnad och uppgifter baserar sig på lärande genom interaktion mellan teori och praktik. Studerande lärde sig teoretiska färdigheter framför allt under seminarierna och från litteraturen. Många texter visar hur viktig teorin är för praktiken särskilt i situationer där man med hjälp av en teoretisk referensram reflekterar över hur man kan hjälpa klienter som upplevs som krävande. En studerande konstaterar att målet att utnyttja teorin i praktiken var det mål som uppfylldes allra bäst.

Utdrag 11: "I takt med att studierna framskred utvecklades mina teoretiska kunskaper så att jag lärde mig att identifiera och kombinera mina val med en vetenskaplig kunskapsbas. Kombinationen av teoretisk kunskap och praktisk erfarenhet ger goda möjligheter för ett fruktbart arbete. Jag har även märkt att det är först den här kombinationen som ger mig djup tillfredsställelse i det professionella arbetet. ... Mitt teoretiska kunnande har blivit starkare och gett

mitt arbete en ny dimension. Samtidigt medförde den här utvecklingen nya utmaningar, eftersom jag började ifrågasätta mina egna och organisationens gamla tillvägagångssätt. ... mer kunskap kan ge mer plåga, men även säkerhet och mod. Det här är kanske min viktigaste inlärningserfarenhet under kursen i professionella färdigheter.” (essä 8)

Under seminariet presenterades en ny arbetsmetod där man arbetar tillsammans med klienterna utgående från konst. Det här gav studerande inspiration att fundera över hur de själva i framtiden skulle kunna utnyttja dessa konstbaserade metoder. Till exempel kan blyga klienter och barn hitta ett sätt att uttrycka sina känslor med hjälp av konstnärliga och kreativa metoder.

Utdrag 12: ”För specialgrupper, som handikappade eller mycket traumatiserade barn kan konsten öppna upp en väg till uttryck. Precis som diorna visade har tal och dokument en diskursiv makt inom barnskyddet. Den som kan producera tal får även makten att klä problemen i ord och framföra sin sak. ... Videon visade hur just den här delaktigheten skedde med hjälp av ålderscirkusen, och även den som saknade en stämning fick möjlighet att uttrycka sig och tillfälle till avslappnad samvaro och gemensamma aktiviteter. Den starkaste känslan som förmedlades var glädje ...” (kompenserande uppgift, essä 5)

Utdrag 13: ”... Tillsammans med unga skulle man på socialbyrån kunna utnyttja en form av minnesarbete, där man använder fotografier som klienten har med sig, en historia som klienten skrivit eller en teckning av något minne som klienten upplevt under sitt liv.” (kompenserande uppgift, essä 4)

Studerande fick även själva prova på att använda olika slags konstbaserade metoder (dikt, sång, pjäs mm.). Smågrupperna fick själva välja en konst- eller uttrycksform och under det avslutande seminariet fick de dessutom framföra en betydelsefull sak från praktikperioden som en ”gåva till de övriga studerandena”. Av utdragen nedan framgår även hur viktigt det är för studerande att öva sig i att uppträda.

Utdrag 14: ”Den sista seminariedagen där studerandena uppträdde var fin. Föreställningarna väckte tankar och själva uppträdandet är också nyttigt. Jag har upplevt att det finns för få möjligheter att uppträda på universitetet.” (essä 9)

Många studerande skrev i sina texter om vad de tyckt bäst om under P3-studieperioden. De lyfte fram olika dialogiska situationer och inlärningssituationer som väckt känslor och gett möjlighet till reflektioner ur många synvinklar.

Utdrag 15: "Det jag minns bäst från den första föreläsningen under studieperioden var övningen där man utan att kommentera skulle fokusera på att empatiskt lyssna på den upplevelse som paret berättar om. Jag tyckte att det kändes bra att få den andras uppmärksamhet och att fokusera på vad den andra berättade. Det jag minns bäst från seminariedagen där vi behandlade fallet Erika³ ur en mångprofessionell synvinkel var betydelsen av samarbete och ansvar. Det jag minns bäst från det avslutande seminariet var de inlevelserika framförandena och de känslöväckande dikterna. Även föreläsningen om hur konsten kan och borde utnyttjas i klientarbetet väckte tankar." (essä 6)

Utdrag 16: "De bästa inlärningssituationerna var smågruppsdiskussionerna under studieperioden och de olika mötena under arbetspraktiken där många olika människors tankar och synvinklar lyftes fram." (essä 4)

Dialogiskt lärande förverkligades i smågrupperna. I smågrupperna fanns studerande från olika områden inom socialt arbetet, vilket studerandena uppskattade. De lärde sig av varandra och gav varandra stöd, och även om deras verksamhetsområden var olika hittade de många gemensamma och förenande diskussionsteman.

Utdrag 17: "Gruppsammansättningen hjälpte mig att skapa mig en helhetsbild av det sociala arbetet. Kollegernas erfarenheter och särdragen hos deras områden gav mig nya perspektiv på mitt eget arbete." (essä 8)

Utdrag 18: "Genom smågruppsarbetet blev jag mer förtrogen med andra områden inom det sociala arbetet (barnskyddet, familjerådgivningen, social- och krisjouren, ungdomspsykiatri och psykiatriska polikliniken för vuxna) och det arbete som utförs där. Via smågruppsarbetet fick jag även stöd av min kamratgrupp, alltså av andra studerande." (essä 6)

3 Arbetet utgick från Justitieministeriets rapport om händelserna som ledde till det 8-åriga barnets död som vi hade som förhandsläsning.

I början av studieperioden ställdes frågan varför studiehelheten består av så många olika bitar. I slutet av studieperioden konstaterade dock många studerande att kursen hade utgjort en bra helhet.

Utdrag 19: "Jag tycker att studieperioden P3 var uppbyggd på ett bra sätt. Seminarierna och smågruppsarbetet stödde den praktiska inlärningen och jag upplevde att särskilt smågruppsarbetet var givande. Jag tycker att jag uppnådde alla de gemensamma mål som hade ställts upp, och jag uppnådde även mina egna mål. Den viktigaste behållningen av studieperioden var att jag stärktes i min yrkesidentitet som socialarbetare, och jag upplever att jag via studieperioden fått de professionella färdigheter jag behöver för att i fortsättningen arbeta som socialarbetare." (essä 11)

Det verkar som om vi lyckats genomföra studieperioden utgående från principen om trialogiskt lärande; delarna och uppgifterna bildade en fungerande och intressant helhet.

Utifrån alla de skriftliga reflektioner vi gick igenom verkar det som om att studerande, i olika skeden av sina studier, lyckades ta till sig och utnyttja den undervisning som gavs under studieperioden Professionella färdigheter (P3). En skillnad var att studerande som saknade arbetserfarenhet inom socialt arbete lyfte fram mindre, specifika saker från studieperioden. De lyfte också fram vikten av själva praktiken och dess kunskapsinnehåll samt den handledning praktikläraren gav. Studerande som hade arbetserfarenhet inom socialt arbetet eller som studerade till ett nytt yrke utvärderade större helheter och kunde genast omsätta det de lärt sig till praktisk kunskap.

I många texter lyfte skribenterna tydligt fram att det centrala innehållet och metoderna i undervisningen varit betydelsefulla för deras inlärningsprocesser. De framförde små utvecklingsförslag men ingen egentlig kritik mot studieperiodens innehåll eller genomförande, vilket kanske även var att vänta eftersom studenternas skriftliga essäer bedömdes av lärarna. Det lilla urvalet av studerandenas reflektioner över vad de lärt sig är endast riktgivande, men redan utifrån dem kan vi bedöma att undervisningen under studieperioden Professionella färdigheter (P3) som helhet gett resultat.

Diskussion

Samhället genomgår ständiga förändringar, och detta gäller även det sociala arbetet. I Finland är det bland annat aktuellt med en riksomfattande omorganisering av hela social- och hälsovården, den s.k. vård- och landskapsreformen (2016). Det sociala arbetet måste finna sin plats bland alla omvälvningar och de anställda ska kunna arbeta för sina klienters bästa. Förändringarna i samhället utsträcker sig även till universitetet. Vid Helsingfors universitet pågår beredningen av en stor examensreform (s.k. Stora hjulet 2015). Dessa olika förändringar medför också krav på förändringar i den praktiska undervisningen i socialt arbete.

Även i framtiden kräver professionellt klientarbete utöver innehållslig och teoretisk kompetens dessutom ett kritiskt, undersökande och reflekterande grepp och metafärdigheter för växelverkan, till och med i en högre grad än nu, då socialarbetarna arbetar tillsammans med klienterna i föränderliga, mångprofessionella och sektorsöverskridande sammansättningar. Det är motiverat att praktikundervisning i professionella färdigheter även i fortsättningen omfattar teoretiska studier och praktiska övningar i metafärdigheterna för verksamhetsbaserad, dialogisk och bemötande växelverkan. I detta hänseende är analysen av klientarbete ett fokusområde som studerande, prakticklärare och smågruppshandledare delar gemensamt och det är ett utmärkt redskap för lärande. Det verkar även vara en fungerande lösning att genomföra praktikundervisningen som flerformsundervisning utifrån principen om dialogiskt lärande.

Referenser

Engeström, Ritva (2014) The interplay of developmental and dialogical epistemologies. *Outlines. Critical Practice Studies* 15 (2), 119–138.

- (2002) Toiminta merkityksen tutkimuksessa: laadullisen analyysin metodologista tarkastelua. *Sociologia* 39 (1), 33–45.

Engeström, Yrjö (1987) *Learning by expanding. An Activity-Theoretical Approach to Developmental Research*. Helsinki: Orienta-konsultit.

- (2004) *Ekspansiivinen oppiminen ja yhteiskehittely työssä*. Tampere: Vastapaino.
- (2005) *Developmental Work Research: Expanding Activity Theory in Practice*. Berlin: Lehmanns Media.

Fook, Jan (2012) *Social Work - A Critical Approach to Practice*. London, California: Sage.

Hakkarainen, Kai (2008) Towards dialogical approach to learning. Tillgänglig: <http://www.ribiecol.org/embebidas/congreso/2008/conferencias/kai.pdf>. Läst 5.8.2016.

Hakkarainen, Kai & Lonka, Kirsti & Lipponen, Lasse (2004) *Tutkiva oppiminen*. Helsinki: WSOY.

Hänninen, Kaija (2004) Kohtaamisen kokemuksia epävarmuuden näyttämöllä. Kokemuksellinen ensitieto vammaisen lapsen syntyessä. *Tutkimuksia* 147. Helsinki: Stakes.

Hänninen, Kaija & Poikela, Ritva (2016) Toimintalähtöinen, dialoginen ja kohtaava vuorovaikutus. I verket Maritta Törrönen, Kaija Hänninen, Päivi Jouttimäki, Tiina Lehto-Lundén, Petra Salovaara, Minna Veistilä (red.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Helsinki: Gaudeamus, 148–164.

Jokinen, Arja (2016) Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen suhde. I verket Maritta Törrönen, Kaija Hänninen, Päivi Jouttimäki, Tiina Lehto-Lundén, Petra Salovaara, Minna Veistilä (red.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Helsinki: Gaudeamus, 138–147.

Juhila, Kirsi (2006) *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.

8-vuotiaan lapsen kuolemaan johtaneet tapahtumat. Selvityksiä ja ohjeista 32/2013. Helsinki: Oikeusministeriö. Tillgänglig http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1370865930372/Files/8-vuotiaan_lapsen_kuolemaan_johtaneet_tapahtumat.pdf. Läst 13.2.2014.

Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2009) Postmoderni sosiaalityössä. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (red.) Sosiaalityö ja teoria. Sosiaalityön tutkimuksen 7. vuosikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 131–159.

Knutagård, Hans (2003) Introduktion till verksamhetsteori. Lund: Studentlitteratur
Lag om yrkesutbildade personer inom socialvården (817/2015) Tillgängligt: <http://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/2015/20150817> Läst 8.8.2016.

Law, John (2002) On Hidden Heterogeneities: Complexity, Formalism and Aircraft Design. Teoksessa Law, John & Mol, Annemarie (red.) Complexities: Social Studies of Knowledge Practices. Durham, NC: Duke University Press, 116-141.

Leont'ev, Aleksei, N. (1978) Activity, consciousness and personality. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Markova, Ivana (2003) Dialogicality and Social Representations. Cambridge: Cambridge University Press. Reprinted in 2005.

Muukkonen, Hanni (2013) Trialoginen oppiminen. Tillgänglig: <http://blogs.helsinki.fi/viikinopet/files/2013/04/muukkonen-VIKLO2013.pdf>. Läst 3.8.2016.

Mönkkönen, Kaarina (2002) Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena. Vastaamisen, vallan ja vastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa. Kuopion yliopiston julkaisuja. E, Yhteiskuntatieteet 94. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Niemelä, Pauli (2016) Hyvinvoinnin edistäminen sosiaalityön eetoksena. Teoksessa Maritta Törrönen, Kaija Hänninen, Päivi Jouttimäki, Tiina Lehto-Lundén, Petra Salovaara, Minna Veistilä (red.) Vastavuoroinen sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 97–108.

Paavola, Sami (2012) Trialoginen oppiminen. Teoksessa Ilomäki, L. (red.) Laatu e-oppimateriaaleihin. E-oppimateriaalit opetuksessa ja oppimisessa. Oppaat ja käsikirjat 2012 (5). Helsinki: Opetushallitus, 115–120. Tillgänglig: http://www.oph.fi/julkaisut/2012/laatu_e_oppimateriaaleihin Läst 3.6.2016.

Paavola, Sami & Hakkarainen, Kai (2005) The Knowledge Creation Metaphor - An Emergent Epistemological Approach to Learning. *Science & Education* 14(6), 535–557.

Payne, Malcolm (2011) *Humanistic Social Work. Core Principles in Practice*. Chicago, Illinois: Lyceum Books.

Pohjola, Pasi & Korhonen, Satu (2014) Social work as knowledge work: knowledge practices and multi-professional collaboration. *Nordic Social Work Research*. 2014(4), 26–43.

Poikela, Ritva (2010) Asiakassuunnitelma asiakaslähtöistä auttamista tavoittelemassa. Kohteen rakentumisen moniääninen menetelmä. *Sosiaalitiiteen laitoksen julkaisuja*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Sosiaalitiiteiden laitos.

Ricouer, Paul (2000) Tulkinnan teoria. Diskurssi ja merkityksen lisä. *Paradeigma-sarja*. Tutkijaliiton julkaisu 98. Helsinki: Tutkijaliitto.

Ruch, Gillian & Julkunen, Ilse (2016) (red.) *Relationship-based Research in Social Work*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Seikkula, Jaakko & Arnkil, Tom Erik (2009) *Dialoginen verkostotyö*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Sote-uudistus (2016) Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenteen uudistus eli sote-uudistus. Tillgänglig: <http://alueuudistus.fi/soteuudistus> Läst 5.8.2016.

Stora hjulet (2015) ”Iso pyörä” lähtee liikkeelle – yliopiston tutkinto-ohjelmat uudistuvat. Tillgängligt: <https://hyy.helsinki.fi/fi/media-arkisto/uutiset/%E2%80%9Diso-py%C3%B6r%C3%A4%E2%80%9D-l%C3%A4htee-liikkeelle-%E2%80%93yliopiston-tutkinto-ohjelmat-uudistuvat> Läst 5.8.2016.

Suonio, Mari & Pohjola, Anneli (2012) Mihin suuntaan tutkimusperustainen käytännönopetus muuttuu? Teoksessa Tuohino, Noora & Pohjola, Anneli & Suonio, Mari (red.) *Sosiaalityön käytännönopetus liikkeessä*. Rovaniemi: Valtakunnallinen sosiaalityön yliopistoverkosto Sosnet, 245–250.

Tutkintovaatimukset 2014 – 2017. Helsingin yliopisto, sosiaalitiiteiden laitos, sosiaalityö. Tillgänglig: http://www.helsinki.fi/sosiaalityo/opiskelu/Sosiaalityo_tutkintovaatimukset_2014-2017.pdf Läst 5.8.2016.

Vygotsky, Lev S. (1978) *Mind in society. The psychology of higher mental functions.* / L. S. Vygotsky; edited by Michael Cole [et al]. Cambridge: Harvard University Press.

Del 2 Samarbete i praktiken

5 HUSK- og NAV-reformen - Praksisforskningen satt på venterommet av ideologisk styrt reform

Edgar Marthinsen

Innledning

Norge hadde i perioden 2006-2012 et forsøk med Høgskole- og universitets sosialkontor (HUSK). Dette falt sammen med NAV¹ reformen som samlet trygd, arbeid og sosial i en etat med både statlig og kommunal styring. Reformens mål var flere i arbeid og færre på trygd. Arbeidslinja sto sentralt samt at politikerne forventet at en dør til tjenestene skulle løse kritikken mot forvaltningen om manglende samarbeid og dårlig brukerbehandling. I denne teksten vil HUSK-prosjektet drøftes i lys av en kontekst med flere samtidige push-faktorer med ulik styrke, og analysen har som mål å drøfte hvordan disse interessefeltene ble forsvart av ulike aktører og sosiale felt.

1. Sett fra sosialt arbeid som fagfelt har vi hatt en utvikling av en *integrasjon av praksis og forskning*, men denne trenden har også tatt opp i seg motstridende kunnskapssyn som kan identifiseres som kritisk hermeneutikk mot nypositivisme. Praksisforskningen i faget preges derfor av sprik mellom forsvarere av en streng vitenskapelig empirisime, EBP versus de som heller mer mot en mer brukerorientert aksjonsforskning preget av verdi- og politisk posisjonering.
2. Det andre er en mer ideologisk orientert dreining i velferdsstaten mot en økende indiviorientert disiplinering som gjerne eufemiseres med begreper som *den sosiale investeringsstaten*.
3. Den tredje pushfaktoren som kan kalles *effektivisering/management* er integrert i de to første som søken etter mer vitenskapelig funderte praksiser gjerne med to (kanskje ikke helt klart uttalte) målsettinger – det ene handler om effektivitet og økonomisering gjennom god styring og kontroll, gjerne forstått som NPM. Det andre handler om effektive praksiser eller tjenester som bidrar til måloppnåelse på individ/klientnivå. Her handler det særlig om å utvikle og stimulere metoder som bidrar til effektivering av arbeidslinja i sosialpolitikken. Viljen til å stimulere forskning i sektoren synes å være særlig motivert fra politisk hold på dette siste området og svært mange forsøk i Skandinavia har hatt denne innretningen som i Norge har vært omtalt som tiltaksarbeid i sosialt arbeid (Marthinsen og Skjefstad, red. 2007).

1 Ny arbeids og velferdsforvaltning

HUSK-prosjektet har vist seg å imøtekomme noen av disse målene, men har også provosert maktfeltet på andre områder på en slik måte at HUSK ikke ble videreført etter forsøksperioden. De oppfølgingsaktivitetene som på tross av nedleggelsen har kommet vil ikke bli drøftet inngående her, men nevnt som eksempler for å illustrere hvordan ressusene blir allokert innen den nye maktstrukturen.

En gjennomgående premiss for teksten er at den bygger på erfaringer jeg hadde med mange års samarbeid med de kommunale velferdstjenestene og som leder av HUSK Midt-Norge. Fokuset i sosial- og barneverntjenestene har vært et profesjonelt langsiktig orientert fokus på hvordan man kan skape og bidra til læring og lærende organisasjoner gjennom et samarbeid mellom forskning, utdanning og praksis, mens NAV var preget det å lykkes med sentralt styrt samordning av de tre etatene og med arbeidslinja.

HUSK-prosjektet ble lansert av Arbeids- og sosialdepartementet i statsbudsjettet for 2005-2006 begrunnet i at det hadde vært mange forsøk med kompetanseløft i sosialtjenestene, men at det var for stor avstand mellom forskning, utdanning og praksis. Dette samarbeidet måtte utvikles, særlig i lys av at man nå arbeidet med å samordne trygd-, arbeid- og sosialkontor. Målsettingene var likevel knyttet til utvikling av sosialtjenesten og ikke hele det kommende NAV-kontoret. På bakgrunn av erfaring fra etablering og ledelse av HUSK-prosjektet med mål om å øke det vitenskapelige grunnlaget for praksis i sosialtjenesten drøftes her noen få spørsmål.

- Hvilke ideer ledet til et slikt offentlig kunnskapsløft og hvor hentet man inspirasjon
- Hvilke styringsgrep ble tatt for å lede HUSK på rett vei
- Innovasjon og motstand – om de praktiske erfaringene
- Åpen kunnskaping i møte med neo liberal ideologi om sosialpolitikk og management
- Kan vi trekke noe lærdom fra HUSK?

HUSK prosjektets oppkomstsammenheng

Synet på forskningens rolle og hvordan organisasjoner tar til seg læring synes å ha vært gjennom et paradigmeskifte de siste tiårene (Nonaka & Takeuchi 1995, Gibbons et al. 1994, Stacey 2008, Marthinsen & Julkunen 2012). Gibbons et al (1994) introduserte Mode 2 forskningen på bakgrunn av utbredelsen av akademisk forskningskompetanse utenfor universitetene. Denne utviklingen har vi også hatt i Norden med en betydelig økning i formalkompetanse innen sosialt arbeid (også omtalt som akademisering). Dette har fått betydning for både utdanning, forskning og praksisfeltene, og det er utviklet en infrastruktur med forskningskompetanse som historisk sett er ny. På samme måte som i næringslivet har forskning og innovasjon inntatt en sentral plass i håndteringen av pågående utfordringer og i søken etter bærekraftige løsninger (Nowotny et al. 2001).

Bak dette lå en dreining i synet på kunnskap og kunnskapens rolle som gjennomsyrrer all vitenskap. Det som i dag omtales som postmodernismens inntog handlet i stor grad om å forstå verden og de prosjekter som foregår i den som uavsluttet og uferdige i sin natur, og ikke som det moderne prosjekt for avdekking og en total kunnskapsoversikt (Mathiesen 1971, 1992). Om man skal snakke om paradigmeskifte er dette kjernen i endringen. Karvinen (2001) omtalte dette i sin artikkel om *Sosialt arbete på väg till reflexiv expertis* og har senere utdypet sitt kunnskapsyn som emerging, det framvoksende – noe som faller godt sammen med begrepet uferdig. Karvinen-Niinikoski (2005) vektla kunnskaping som framvoksende prosesser i motsetning til å anta at kunnskap kan anvendes direkte som en transformasjon fra tekst til handling og viser bl.a. til Nonaka et al. (2000) hvor hverdagspraksis integreres med forskningsaktivitet i en vedvarende kunnskapsprosess. Det har fått ulike konsekvenser, men har for sosialt arbeid betydd behov for en økt integrering i forståelsen av kunnskap, og kunnskaping som prosess, mer enn å formidle kunnskap som grunnlag for handling. Mange sosialarbeidere nå har gått veien fra praksis basert på grunnutdanning til flere med master og doktorgrad. Dette har ledet til nye og styrkede posisjoner for faget i utdanning og forskningssektoren. Innenfor academia har det hele tiden vært deler av miljøet som har vært innovativt og har samlet seg for å styrke dette perspektivet, og mange av disse foregangspersonene har vært med på både å videreutvikle det Nordiske FORSA miljøet og det mer internasjonalt innrettede Practice research nettverket, som jeg vil betrakte som en form for movement. Dette fordi det har i seg en kjerne av søken etter ny forståelse av

kunnskaping og de vilkår det kan skje på, men er i seg ikke ferdigutviklet eller har mål i seg om å bli det (se bl.a. Marthinsen og Julkunen 2013).

Sosialdirektoratet, som hadde forarbeidet med å etablere HUSK, var tett på FORSA og praksisforskningsmiljøet. Flere i direktoratet hadde selv høyere utdanning i sosialt arbeid og var selv en del av disse nettverkene og deltok både i konferanser og tok initiativ til studieturer for å lære av pågående forsøk. Sverige hadde Kunnskapsutvecling i Socialtjensten². I Finland hadde de etablert Heikki Waris og Mathilda Wrede som to institusjoner med formål å integrere sosialt arbeids forskning i praksis. Det var også kontakt mellom det skandinaviske miljøet og institusjoner som SCIE (Social Care Institute of Excellence) og Exeter Center of Excellence, og direktoratet bidro til etableringen av databaser som Campbell med en Nordisk avgrening (NC2). Etter en konferanse i Magdeburg 2003 ble det gitt ut en rekke artikler hvor vi kan se klare konturer av et nytt kunnskapssyn både for praksis, utdanning og forskning. Marthinsen (2004) 'a mind for learning' inspirert av SCIE's tanke om 'research mindedness' og ideen om lærende organisasjoner stimulert gjennom kunnskapende samarbeidsprosesser mellom forskning og praksis under utarbeidelse. Brukerdialogen hadde fått en betydelig sterkere stemme etter at flere organisasjoner hadde fått erfare hvor mye mer de ble lyttet til når de hadde forskningsmessig støtte for sine argumenter (Halvorsen 2005, Seim 2008). I etterkant kan vi se at dette var i tråd med den framvoksende neoliberale ideologi- og verdiforankringen med behovet for å satse på brukeraktivitet samtidig som de profesjonelle mer skulle stille sin kapasitet til rådighet for selvendring og egenaktivitet (Lorenz 2006).

Da HUSK ble etablert fikk det følgende målsettinger i tråd med den Nasjonale strategi for kvalitetsforbedring med tema '...og bedre skal det bli'. HUSK skulle bidra til å fremme tjenester som var; virkningsfulle, trygge og sikre, involverte brukere og gav dem innflytelse, var samordnet og preget av kontinuitet, utnyttet ressursene på en god måte og var tilgjengelige og rettferdig fordelt.

2 Syftet är bl.a. att skapa en struktur för systematisk kunskapsuppbyggnad och effektiv informationsspridning så att socialtjänstens insatser i större utsträckning kan baseras på vetenskap och beprövad erfarenhet. En viktig del i programmet är att ge den empiriska och verksamhetsrelaterade forskningen en större betydelse i kunskapsuppbyggnaden inom socialtjänsten. https://www.socialstyrelsen.se/.../2000-3-12_000301

Disse overordnede målsettingene var mer preget av politikk og ideologi enn operasjonaliserbare størrelser. De strategiske målene var mer konkrete og alle prosjektene måtte forankres i disse;

Fremme strukturer og arenaer for forpliktende og likeverdig samarbeid mellom sosialkontortjenestene, forskning, utdanning og brukere.

Styrke praksisbasert forskning, et punktet som ble presisert med at man visste for lite om hva som gjøres, hvordan det gjøres, og hva som er virkningsfullt/gir effekt. Forskingen var altså et middel og ikke et mål i seg selv slik det egentlig formuleres under det nye kunnskapssynet. Med resultatfokus formulert som effekter mister prosjektet allerede her sin forankring i det uferdige.

Styrke kunnskap som grunnlag for praksisutøvelse. Dette punktet ble støttet opp av forskning som viste at tjenestene ikke anvendte vitenskapelige kilder i sin praksis, og la for stor vekt på erfaringsbasert kunnskap og tradisjoner i feltet. HUSK skulle i større grad bidra til at kunnskapen ble integrert i praksis, og HUSK Midt Norge presenterte et dynamisk og emergerende kunnskapssyn i tråd med det som bl.a. er omtalt fra Karvinen-Niinikoski foran. Det blir likevel feil når kunnskapssynet fra statens side egentlig er innrettet mot målbare resultater om effekter. Dette blir særlig problematisk om individet alene er fokus for fagutviklingen og ikke de strukturer som skaper kontekst for et levd liv – da individualiseres strukturelle sider av ledighet som for eks mangel på arbeidsplasser og resultat av søken etter den beste arbeidskraften i enhver sammenheng.

Som forsøk var HUSK en innovasjon for å fremme nye kunnskapsstrukturer med en tidshorison på fem år. Staten først ved Sosial- og helsedirektoratet og fra 2008 Arbeids- og velferdsdirektoratet brukte over 120 mill NOK, og i tillegg la de fire medvirkende utdannings/forskningsenhetene og kommunene inn betydelige egenandeler. I noen tilfeller var også fylkesmann og NAV også involvert i prosjektene både praktisk og økonomisk. Organiseringen gjenspeilet statens ønske om og behov for kontroll med både økonomi og innhold og målstyringen var detaljert både på søknads og rapporteringsnivå årlig. *Styringsgruppen* i direktoratet ble etter hvert omorganisert for å tilpasse seg den nye strukturen med NAV. Den nasjonale prosjektlederen hadde en *operativ arbeidsgruppe* på fire internt i direktoratet. *Ekspergruppen* ble etablert i forkant av prosjektet og var med og vurderte søknadene fra de som til slutt fikk de fire nasjonale HUSK-forsøkene. Den besto av ti personer,

hvorav tre fra de øvrige nordiske landene med erfaring fra praksis/brukerorientert forskning/forskningsledelse. Ellers besto ekspertgruppen av toppbyråkrater, universitetsfolk og brukerrepresentanter. Gruppen skulle bl.a. gi råd om strategiske valg, sosialfaglige spørsmål, formidling og kunnskapsanvendelse mm. Det var også etablert et *kontaktmøte* hvor representanter fra fagfeltet HUSK var i kontakt med skulle kunne uttale seg om i hvilken grad delprosjektene var forankret og også bidra til å spre kunnskap og erfaringer. *Prosjektlederforum* ble samlet fire ganger i året og besto av to fra hvert av de fire lokale prosjektene og dette hadde som oppgave å avklare felles og prinsipielle spørsmål, drøfte strategier for å nå forsøkets mål, få målbare resultater og delta i planlegging mm. Det var bl.a. en *årlig konferanse* for alle HUSK-prosjektene.

Lokalt hadde HUSK-prosjektene ulik organisering og oppbygging. I HUSK Midt-Norge, som jeg ledet, var vi en gruppe på fire til fem fra universitet, høyskole og kommune som drev de konkrete prosjektene med ansvarsfordeling etter tre hovedområder; praksisutvikling, minoritetsperspektiv og brukerfokus. De lokale HUSKene hadde også styringsgruppe og tilhørene utvalg og de baserte seg på avtaler mellom kommuner, fylkesmenn, NAV og brukerorganisasjoner. Lokale prosjekter måtte utarbeides i samråd med disse aktørene og så godkjennes sentralt av direktorat i samråd med ekspertgruppen. Dette på tross av at hvert enkelt prosjekt vanligvis hadde et beskjedent økonomisk bidrag. HUSK MN hadde også prosjekter som var på oppdrag fra Arbeids- og velferdsdirektoratet og var nasjonale i sin karakter³.

3 Det gjaldt bl.a. en større rapport om virksomme elementer i tett oppfølging og arbeidslinja. En form for håndbok med gjennomgang av nyere forskning (Aasen et al 2010).

Innovasjon og motstand – om de praktiske erfaringene

Forskningen i sosialt arbeid hadde dreid mer mot sosialt arbeids praksis og kom tett på brukererfaringer i sosiale tjenester og barnevern. I samarbeid med lokal ledelse hadde man brukt både kvalitative og kvantitative metoder, og man hadde aktivt gått inn i diskusjonen om evidens (Marthinsen 2004a). I de første møtene med den såkalte ekspertgruppen hvor representanter for departement og direktorat deltok, ble det uttrykt klare forventninger om både metoder og innretning. De etterlyste randomiserte kontrollerte studier og fokus på arbeidslinja. I tidligere forskningen med støtte fra direktoratene hadde vi erfart at prosjekter med fokus på kunnskapsutvikling og kompetanse innen feltet ble tolket i lys av arbeidslinja på tross av at fokuset var arbeid for bedre livskvalitet og mer aktiv deltakelse i eget liv hos sosialt marginaliserte (Marthinsen 2007, Marthinsen og Skjefstad 2011). På samme måte som kunnskapsmotivet ble dreid mot effektivisering ser vi at det sosiale arbeidet legitimeres av å bli tolket inn i førende ideologiske prinsipper om arbeidets velsignelse som veien ut av fattigdom. I utgangspunktet fastholdt HUSK-prosjektene det fokus som var under utvikling med samarbeid mellom forskning, undervisning, praksis og brukere. Støkken (2014) har samlet en del av HUSK-arbeidet i sin bok *Innovasjon og utvikling i sosialt arbeid*. I bokomtalen⁴ skrives det at:

Den tradisjonelle arbeidsdelingen mellom forskere og informanter endres når partene skal være sammen om kunnskapsutvikling. Tilsvarende endres relasjonen mellom praktikere og brukere. Relasjonen underviser – student får også en annen betydning når en tredje part, brukerne, for eksempel trekkes inn i undervisning. Hva innebærer slike prinsipper i praksis for utforming av roller og relasjoner, og hvilke valg og utfordringer genererer de?

I HUSK skulle brukerorganisasjoner være med både i sentral og lokal ledelse, samt at de skulle være involvert i prosjektutvikling og gjennomføring. Dette var noe nytt som man måtte finne ut av. I HUSK MN fikk de eget kontor i lokalene til HUSK og var med på det som foregikk i hverdagslivet, og flere av disse utviklet kompetanse som gjorde at de også ble brukt i undervisning og foredragsvirksomhet. Alle HUSK-prosjektene hadde nye erfaringer med denne type samarbeid og Journal of Evidence Informed Social Work spesialnummer om HUSK (2015) viet stor oppmerksomhet til denne delen av prosjektet. Flere organisasjoner ble

4 <http://www.bokkilden.no/SamboWeb/produkt.do?produktId=10086611>

sterkt involvert i HUSK, ikke minst KREM⁵ og Velferdsalliansen⁶. KREM kan ses på som et kollektiv for sosialt entrepenørskap, mens Velferdsalliansen er en organisatorisk overbygning for flere brukergrupper.

Da HUSK MN kom var en rekke prosjekter på gang som delvis gikk inn i HUSK, mens noen ble videreutviklet og utvidet. 14-15 masterstudenter skrev sine oppgaver knyttet til ulike prosjekter og vi hadde et PhD prosjekt. En håndfull PhD prosjekter ble utviklet og fikk støtte innen NTNU. Forskererfaringene og produksjon i HUSK prosjektene gav konkurransefortrinn i tildelingen. Sentralt var de svært skeptiske til å gå inn og finansiere PhD arbeid, bl.a. begrunnet i at utfallet var usikkert, det er statistisk mange som bruker betydelig lengre tid enn de normerte tre årene og forskningen kan være lite tilgjengelig for praksis og allmenheten ellers. Ledelsen var opptatt av at HUSK måtte kunne vise til resultater i løpet av prosjektperioden og ikke flere år senere. Forskningens modus passet ikke til departementets tidsrammer, og internasjonale artikler i refereebedomte tidsskrifter utgjorde svært lite av den samlede produksjon i HUSK, men har kommet sterkt senere. De doktorgradsarbeidene som nå er fullført i etterkant har bidratt til ny kunnskap og innsikt i praksis, og flere av de arbeidene som er ferdige eller i slutfasen har hatt en rekke publikasjoner underveis (se f.eks; Skjefstad 2015, Aasback et al. 2013, Pedersen et al. 2011). Minst to av fem PhD arbeider lokalt har vært med på å styrke praksiskunnskapen og undervisningen allerede og det er gitt betydelige bidrag til lærebokproduksjon (se bl.a. Jenssen 2009 og Jensen og Tronvoll 2012, Røe 2014, Berg og Ask 2011, Johannesen et al 2011, Journal of Evidence Informed Social work^{12/2015}). Lite av dette lot seg telle som resultater i HUSK⁷.

Foruten skepsis til langsiktige og akademiske prosjekter som PhD arbeid, var direktoratets lederstruktur lite villig til å investere i større prosjekter som kunne gitt tilgang til bedre empiri. Det var mindre aksjonspregede prosjekt og brukerorienterte forsøk som var lettest å få finansiert. Det ble tidlig lansert et forslag med et empirisk prosjekt som hadde som mål å kartlegge og følge 1000 sosialtjenestesøkere og sammenlikne med den da pågående undersøkelsen av brukere i barneverntjenesten i Norge og Sverige, DNBV⁸ (Marthinsen og Lichtwarck 2013, Clifford m.fl. 2015). Dette fikk aldri noen realitetsvurdering og ble ansett å være for dyrt innen for de rammer som HUSK satte. Fra NAV ledelsens side opplevde vi både lokalt og sentralt

5 <http://www.krem-norge.no/>

6 <http://www.velferdsalliansen.no/>

7 https://www.nav.no/Forsiden/_attachment/286188?_ts=13215101c90

8 Det Nye Barnevernet, ble også omtalt som HUSK i Barnevernet

at det var ønske om og forventninger til evidensbasert forskning, uten at det var kunnskap verken til hva slike design koster eller hvor lang tid de evt tar, og ikke minst den usikkerhet som hviler på søken etter ønskelige effekter. Kritikken mot EBP og dets manglende relevans i samfunnsforskningen og i sosialt arbeid har bare tiltatt utover 2000-tallet (se bl.a. Grey et al. 2009, Bergmark et al. 2011).

Forskningssamarbeidet i HUSK hadde et demokratisk og fleksibelt fokus på lokal læring som det primære som følge av kunnskapssynet om emergerende kunnskaping i konteksts. Det betyr ikke at erfaring og kunnskap ikke kan generaliseres og spres, men da må også arbeidsmetodene og måten det gjøres på tas opp i de nye settingene. Dette harmonerer ikke med et kunnskapssyn hvor modus operandi settes som manualisering og ensretting. Det kan også forstås som en konflikt mellom 'åpen' og 'lukket' ekspertise (Karvinen-Niinikoski 2013). Hun viser til Eräsaari (2003) som i 'åpen' legger vekt på å erkjenne usikkerhet, viljen til å etterprøve, stille spørsmål og ha dialog og forhandle samt se handling i kontekst. Med 'lukket' mener han kunnskap som fastslått som udiskuterbar med en sterk sammenheng mellom kunnskapens klare råd eller anvisning for handling. EBP vil i denne settingen framstå som attraktiv ettersom medisinenes tradisjon med RCT⁹ og søken etter optimale grep for behandling overføres til sosialt arbeid. Om man skulle lykkes med et slikt grep vil løsninger og læring av disse prege kulturen, men om man mener at EBP møter sine begrensninger i et sosialvitenskapelig perspektiv der mennesker møter politikk i hverdagen, så kan man ikke lene seg så tungt mot én vitenskapelig metode – dømmekraften og forestillinger om en empirisk fornuft må utfordre hverandre (Grey et al 2009).

Uenigheter om forståelsen av kunnskaping og læring skulle også føre til problemer med både drift og ledelse av prosjektene. Fra 2008 gikk HUSK-prosjektet inn i NAV og fikk ny overordnet ledelse, og i møtene med det nye direktoratet skjedde det to viktige endringer. Fagledelsen i det gamle sosialdirektoratet som hadde samarbeidet mye med helse, var profesjonelt orientert og mange av aktørene var selv profesjonsutdannet med både praksis, forskererfaringer og hadde kjennskap til utvikling og endring av sosialt arbeid nasjonalt og internasjonalt. I det nye direktoratet kom det mange flere aktører med ulik bakgrunn, fra rene embetsverksutdannede til profesjoner som jurister og økonomer. Få av disse hadde noe forhold til sosialt arbeid og hadde lite substansiell kjennskap til faget og feltet. Få hadde noen tradisjon for å samarbeide med forskning og utdanning og avdekket i sine

samtaler ofte myter om både sosialtjenestene, tiltaksarbeidet og fag og forskning. De uttrykte heller ikke noen interesse for å ha forskningsbaserte klinikker i NAVsystemet selv om den offisielle linjen var å utvikle kunnskapende og lærende organisasjoner. I sosialdirektoratets tid hadde det vært en tradisjon med årlige landsdekkende konferanser hvor ny kunnskap ble presentert hovedsakelig fra forskning og utviklingsarbeid om viktige innsatsområder i feltet. Her dominerte folk fra HUSK de siste årene med sine nye prosjekter. Da NAV overtok, etablerte de i stedet årlige samlinger for NAVansatte under motto som 'NAV gir mennesker muligheter' hvor innovasjon og lokale prosjekt i regi av kontoransatte selv uten noen forskningsstøtte ble lagt fram. Ved et slikt arrangement inviterte ett av våre samarbeidende NAVkontor undertegnede professor til å være med da jeg hadde vært med på å etablere deres utviklingsavdeling og fulgte opp som rådgiver. Jeg ble da i løpet av dagen gjenkjent av folk fra departementet og bedt om å forlate arrangementet da det var internt for NAV. Det slo meg da at arrangementet liknet mye på større firma som har samlinger for å drive image-bygging og drive selvpleie av sine ansatte for å få dem til å være mer dedikert og lojale i jobben og oppleve tilhørighet til firmaet. Dette var i sterk kontrast til samlinger hvor profesjonelle vanligvis er kritisk til både system og regelverk og er opptatt av å utvikle nye strategier for å oppnå bedre rettigheter og bistand til brukerne. Det var ingen forskere som la fram noe kritisk til forsamlingen på dette programmet, bare dyrking av det som var bra. Det hele lignet mer på et kurs i selvutvikling og motivering.

Utover i HUSK-prosjektet så man en dreining bort fra praksisforskning med intensjoner om å avdekke feil og mangler ved systemet og praksis og samtidig utvikle bedre grep for gode løsninger for de som var utsatt¹⁰. NAV var motvillig til å ha sosialt arbeids forskere på jobben og gå så direkte inn på samspillet med klientene. Dette så ut til å være påvirket av at mange NAV-ledere og deres nye overordnede ikke helt så poenget med å ha professorer og forskere fra sosialt arbeid til stede og de manglet den tryggheten som den profesjonelle ledelsen hadde hatt med at forskningen var en ressurs for praksis. Møtet med NAVs ledere framsto mer og mer som forsøk på å oppklare misforståelser relatert til hensikten med forskning i praksis. Til en viss grad syntes det også å virke som om lederne var utrygge på universitetets folk og opplevde sin ledelse og autoritet som truet. Dette minte om de første forsøkene på praksisrelatert

10 phD prosjektet i HUSK MN hadde prosjektnavnet 'gode grep for varig endring' (Rød 2014). Se også Pedersen mfl. 2010 om kritisk analyse av Arbeidsevnevurderingen i NAV.

forskning for over tredve år siden i sosialtjenestene hvor det var en uttalt skepsis til forskningens motiv som gjerne ble tolket i den retning at man ville avdekke feil for å publisere mulige skandaler. Det ble en tiltakende uvilje til å gjennomføre prosjekter og det ble etterlyst en mer tverrfaglig satsning. I Midt Norge begynte NAV-ledelsen å arbeide med å få flere institutt og fakultet på banen, men dette lyktes ikke da denne formen for samarbeid med feltet ikke er verken vanlig eller utviklet og heller ikke ansett som 'riktig' forskning i flere fag. Verken sosiologi eller samfunnsmedisin synes å ha direkte interesse av å arbeide gratis for NAV slik sosialt arbeid gjør når de går inn med mange ressurser og driver aksjonsforskningsprosjekter og andre mer empiriske studier for å kunne bidra til en mer forskningsbasert undervisning og praksis. Disse interessene ligger sannsynligvis bare i profesjonsutdanningene. De nye prosjektene som kom etter hvert var gjerne mer klientorientert og vi så i oppfølgingen da NAV tok styringen selv at de var opptatt av mer tradisjonelle kartleggingsstudier og å utvikle metoder for selvutvikling og økt egeninnsats hos brukerne, samt effektive tiltak for å få folk raskt tilbake i arbeid. Mange prosjekter i HUSK hadde hatt mer generelle motiver om å utvikle bedre rutiner og systemer for kunnskaping og læring i praksis, uten å ha et spesielt fokus på effekt som sådan overfor konkrete klientproblemer (Vist m.fl. 2011, Aasen 2009).

I Kristiansund NAV var det et langsiktig prosjekt med å bidra til utviklingen av en lærende organisasjon med tett kontakt med forskere i HUSK, lærere og studenter fra sosialskolen. Det ble etablert et eget prosjektkontor og det ble satt i gang flere prosjekter i regi av både direktoratet selv og HUSK MN (se bl.a. Pedersen et al 2011). Dette ble gradvis nedbygd og ressursene omprioritert til fordel for mer kortsiktige grep for å få kontoret til å imøtekomme måleparametre om drift. Etter en tid sluttet også leder som hadde vært pådriver for innovasjon og læring.

NAV som institusjon har vært krevende å lede i denne reformprosessen. NAV's representant i HUSK-MN foreslo å utsette hele HUSK-prosjektet til NAV-reformen var over, og selv trakk han seg fra vervet etter hvert. Vår respons var at reformtakten i forvaltningen nå synes å være så høy at man ikke kan betrakte noen institusjoner som 'ferdige' eller 'etablerte'. Dette ble en illustrasjon på møte mellom ulike kunnskapssyn, ulike ontologisk og epistemologisk utgangspunkt. Presset på å innfri ideologiske forventninger og vansker med å drive faglig innovasjon har åpenbart slitt på flere av lederne.

Det har også blåst på toppen. NAV direktør Tor Saglie ledet forarbeidet og de første årene av reformen og ønsket ikke å fortsette, Joakim Lystad overtok, men ble avsatt etter kritikk fra et ekspertutvalg som evaluerte reformen og foreslo endringer. Utvalgslederen, Sigrun Vågeng, er den nåværende direktøren for tjenestene.

Arbeidsminister Eriksson (Frp) uttalte i 2015¹¹; *Jeg ser at Nav dessverre har utviklet seg i en retning der man har vært mer opptatt av system fremfor folk.* Tidligere «Nav-minister», Bjarne Håkon Hanssen (Ap) sa i 2016¹²; *Jeg erkjenner at forventningene ble skrudd for høyt – og er i dag i tvil om man skulle ha slått sammen alt til én etat. ... Ett av de grepene som må tas, er å sørge for at hvert enkelt Nav-kontor både har tilstrekkelig myndighet og fagmiljø.* Den massive kritikken i media førte til at ansatte i NAV tidlig uttalte at; *(de) skjemmes over jobben sin og kvir seg for å fortelle hva de jobber med i sosiale sammenhenger*¹³. Dette har lagt press på ledelsen om å forsøke å etterleve kvalitetssikringen og unngå kritikk. Problemet er at kvalitetssikringssystemene sannsynligvis er en av hovedårsakene til den kritiserte saksbehandlingen og måten å håndtere brukerne.

Forskning og særlig kritisk forskning blir et problem om man kan risikere at enda mer kritikkverdig kommer fram og må håndteres, særlig om man ikke ser på forskningen som et verktøy, men som en som får uønsket innsikt i interne forhold. Overgangen fra sosialfaglig profesjonelt ledede sosialtjenester til management-tenkning og ledelse på andre vilkår, skaper konflikter i samarbeid med utdanning og forskning. Det oppstår åpenbart forestillinger om at både utdanningen og forskningen 'vet bedre' og setter ledelsen i forlegenhet. Det har nesten vært problematisk å diskutere kunnskapsforståelse og det paradigmeskifte som omtales innledningsvis og det synes å være lite interesse for faglig utvikling basert på samarbeid med sosialt arbeid. Ønsket om å kontrollere hva forskningen skal handle om og hva forskerne skal ha tilgang på fører stadig til uenighet. NAVs ledere ber om verktøy til å gjøre jobben godt og effektivt, gjerne EBP – men det bør utvikles andre steder og i andre settinger enn i egen institusjon – klinikktanken er vanskelig å få gehør for.

Andreassen (2015) omtaler HUSK-prosjektet som et grasrotprosjekt og påpeker i sin analyse av hvorfor HUSK fikk problemer i NAV og ikke lot seg videreføre at det ikke passet inn i NAVs hierarkiske og sentralstyrte struktur hvor reformen og arbeidsorganiseringen skulle rulles ut fra toppen og nedover. Samspill mellom

11 Aftenposten 100415

12 Haugesunds Avis 020716

13 Ansatte i NAV. (Bergens Tidende 271107)

brukere og praktikere som utgangspunkt for lokale prosjekt støttet av forskning, passet bare ikke inn i deres tankegang. Det handlet også om at sosialkontoret som var arena for HUSK, skulle nedlegges og integreres i NAV.

While the HUSK program was initiated to develop quality and competency of the local social welfare practices, the NAV reform eliminated the local social welfare offices in which these practices had been carried out... the NAV-reform and the HUSK program became parallel developments with weak ties.

(Andreassen 2015:33)

Karvinens påpekning av åpen versus lukket ekspertise blir betegnende for denne situasjonen. Det var også liten interesse for profesjonelt sosialt arbeid som noe eget. Arbeid og Trygd var tradisjonelt innrettet mot å ekspedere borgerne som kunder og gi dem deres rettigheter. Disse reglene var laget sentralt og etatene måtte håndheve detaljerte rundskriv om alle ytelser. Sosialkontoret var lokalt styrt og drevet og anviste kommunens egne midler samt at kontoret skulle bidra med nødvendig sosialt arbeid i lokalsamfunnet. Ledelsen var tettere på den lokale praksis og var interessert i å utvikle denne. Nyere prosjekt initiert av NAV synes å handle om habilitering av marginalisert ungdom og opplæring i tekniske verktøy som motiverende intervju. Bare i Oslo har man lyktes i å etablere et praktisk samarbeid om et bydelskontor, ellers er det ingen spor av det HUSK kunne vært – en arena for samarbeid om forskning, faglig utvikling og etablering av lærende organisasjoner.

Åpen kunnskaping i møte med neo liberal ideologi om sosialpolitikk og management

Siden NAV-reformen ikke hadde fått noen forskningsmessig velsignelse, men tvert i mot var frarådet, ble det et politisk/ideologisk prosjekt med visjonære mål om flere i arbeid og færre på trygd som senere har blitt omskrevet til det mer ironiske «Færre i arbeid, flere på trygd» (Andreassen og Aars 2015). Evalueringen av reformen har vist at både økonomisk krise (i 2008) og omorganiseringens transaksjonskostnader og den særlige bruken av NPM og målstyring sannsynligvis bidro til at reformen ikke bidro til noen av hovedmålene, flere forhold ble heller verre. Det snakkes i dag om wicked case¹⁴ og i omtalen til Andreassen og Aars (2015) står det:

I 2004 foreslo Stortinget NAV-proposisjonen...Ti år senere, i 2014, havnet NAV nederst i omdømmemålingen av offentlige etater... Hvordan kunne en reform som hadde som hovedmål å skape et bedre tilbud til brukerne, ende der?...

Nåværende Arbeids og sosialminister uttalte nylig¹⁵:

Ved Nav-starten i 2006 gikk 18,8 prosent av alle årsverk tapt grunnet sykefravær, ledighet, uføretrygd etc. Åtte år senere var tallet det samme, faktisk på desimalen. Problemet med å få mennesker – som er i stand til det – fra trygd og ut i jobb, er like stort som før reformen... Og nettopp her lå det store forventninger når de statlige og kommunale etatene ble smeltet sammen, og tjenestebrukerne skulle sikres individuell oppfølging og slippe vandringen fra dør til dør.

NAV-reformen har føyd seg inn i rekken av nyliberal politikk hvor statens ansvar og arbeid med marginaliserte skal effektiviseres gjennom modernisering og ansvarliggjøring. NAV slo sammen en rekke ytelser og etablerte AAP (arbeidsavklaringspenger), effektiviserte sykepengeordningen, tok makt fra legene og overprøver deres diagnoser og attester, krever aktivitet under sykdom, vil ha tilpasset arbeid for flere og korter ned på stønadperioder og ytelser. Humpage (2015) og Harsløf og Ulmestig (2013) viser at denne politikken lar seg forankre i endrede holdninger overfor de som er utenfor arbeidslivet og legitimerer det å kreve mer av

14 <http://sosiologen.no/2015/10/nav-og-wicked-problems/>

Se også Christensen og Lægred, 2012: Welfare reform and 'wicked issues' – from coupling to de-coupling? Working paper 02-2012, Rokkansenteret

15 Haugesunds Avis 020716

de som skal ha ytelser. Arbeidslinja ser bort fra arbeidslivets etterspørsel. Kravene til ytelse øker stadig, i tillegg må de med dårlig konkurranseevne også se seg forbigått av utenlandsk arbeidskraft som ofte er villig til å strekke seg lenger både mht lønn og arbeidsvilkår. Diskusjoner om sosial dumping, elendige boforhold og forbigåelse av arbeidsmiljøkrav finner vi i media hele tiden. Bauman (1999, 2012) hevder vi ser en framvoksende underklasse som blir offer for internasjonal kapitalismes profittjag. Piketty (2014) viste med all tydelighet hvordan kapital og profitt fordeles i den vestlige verden, og de fleste land opplever økende fattigdom og tiltakende klassekamp. Sosialforskningen i England tolker Brexit som et utslag av at EU får skylden for innstrammingspolitikken og doblingen av antall fattige britiske politikere har hatt ansvar for siden Thatcher¹⁶. Samme utviklingen ser vi også i det norske samfunnet. Gerhardsen (2014) kommenterer Pikettys arbeid med data fra Norden og viser til forskningsprosjektet NordMod og sier at; *hvis ulikhetene i Norden samlet sett utvikler seg slik de har gjort i Sverige siden 1990, vil Norden i 2030 ha ulikhet som dagens Italia. Det er et samfunn de færreste i Norge i dag vil kjenne seg igjen i, og det vil være et alvorlig problem i seg selv.*

Selv om de skandinaviske land har høy grad av inntektserstatning i de fleste ytelsene, viser dette seg å redusere misbruket av velferdsytelser. Slike argumenter avvises av høyresiden i politikken og man arbeider som om ytelser må ned for å redusere kostnadene. Begrunnet i forestillinger om misbruk og avhengighet. De skattekuttene som da er gjort mulig, går ensidig til de rike og næringslivet uten at det fører til flere arbeidsplasser og mer økonomisk aktivitet. Med et slikt bakteppe av konflikter med forskningen som en av mange kritiske røster er det nok ikke beredt grunn for særlig samarbeid tatt i betraktning at de hovedproblemer NAV er satt til å løse ikke ligger til sosialt arbeid primært. Sosialt arbeid kunne vært en relevant aktør i å utvikle gode møter og å bidra til respekt og anerkjennelse, men det kan ikke være en del av en mistankens hermeneutikk hvor menneskesynet skal preges av middelalderske tanker om hvorfor folk får sosiale problemer – som Villadsen (2004) sier ser vi tilbakekomsten av 1700 tallets ontologi og epistemologi i våre velferdsregimer; 'Fattigdommen er åndelig snarere end materiel'. Spørsmålet er, som Taylor (2007) også framhever, at vi i det sekulære prosjektet aldri har klart å slippe til vitenskapen i en slik grad at ikke myten til stadighet trumfer den. Da hjelper det ikke at vi vitenskapeliggjør og forankrer sosialt arbeid i kritisk empirisk forskning – vi må også lære oss å forstå mennesket, ikke minst som politikere og velgere.

16 Miranda Phillips, research director at NatCen Social Research to Independent.co.uk 300616

Konklusjon og lærdom

Jeg vil påstå at HUSK vokste fram opprinnelig forankret i en radikal forståelse av kunnskaping og forskningens plass i et demokratisk samfunn – en posisjon som kan omtales som åpen kunnskaping om vi videreutvikler Kärvinens begrepsbruk. HUSK møtte en neoliberal reform hvor man var opptatt av effektivitet og målstyring i en sterk hierarkisk og sentralstyrt organisasjon. Dette førte til en konflikt om fokus og styringsmodell, og makten som utspilte førte til at HUSK ikke ble videreført. HUSK gikk inn i sosialtjenesten med et kunnskapssyn som kan betegnes som demokratisk i sin grunnholdning på den måten at den ville slippe til alle stemmer i arbeidet i tjenestene. Etter hvert ble det miljøet NAV skapte mer og mer presset i forhold til reformens målsettinger. Det ble en situasjon hvor det gikk ganske dårlig, ikke bare med Norsk arbeidsliv og likhetstanken, men også Europa som sådan ble rammet av omstillinger og nedskjæringer uten noen nye langsiktige grep for å komme i en mer bærekraftig situasjon (Giddens 2014). Rommet for fagutvikling i forhold til de kanskje mest utsatte gruppene mht å skulle komme i arbeid har blitt okkupert mer og mer av ønsket om effektive (re)habiliteringstiltak som bruker minst mulig tid på tett oppfølging, men er målrettet mot arbeid og motivering til omstilling. Kritisk refleksjon med et sterkt strukturelt fokus som mye av forskningen i HUSK og samfunnsvitenskapene generelt står for, synes ikke å være foretrukket. Nyere utlysninger har derfor lagt vekt på målrettede tiltak og forsøk med å effektivisere arbeidslinja (se bl.a. Frøyland og Spjelkavik 2014). Vi så også dette når ny NAV-direktør skulle innsettes, da var et av de sterkeste argumentene at NAV hadde for lite fokus på arbeidslivet. Sosialt arbeid og fagutvikling i sosialt arbeid har et mye bredere fokus enn arbeidslinja, og verken forskningsinteressene eller det verdimeslige fokus synes å sammenfalle med NAV-ledelsens behov for «løsninger». Andreassen (2015: 33) har sammenfattet problemene med HUSK under NAV-reformen slik;

While the HUSK program was initiated to develop the quality and competency of the local social welfare practices, the NAV reform eliminated the local social welfare offices in which these practices had been carried out. While the HUSK program aimed at developing the professional competence of social workers, the NAV reform aimed at creating a new service providing organization. While the HUSK program was focused on the relationship between university researchers, representatives of social service users, and the local social workers, the NAV office focused on the relationship

between the three formerly separate offices and the agenda of integrating the three different form of practice into one joint NAV service.

Selv om jeg ikke er helt enig med Andreassen i hennes analyse og nok vil utvide perspektivet mer mot de forhold jeg har tatt opp, er det åpenbart at vi her har vært vitne til to prosjekter som ikke hadde sammenfallende interesser. Det handler etter min mening også om ulike epistemologiske og ontologiske posisjoner som man kan identifisere ved å se på de mer tradisjonelle konfliktlinjene som tegnes opp mellom sosialt arbeid som tradisjon og praksis (habitus) og møtet mellom neo liberalt inspirerte reformprosesser preget av økonomisme, management og effektivitetskrav regulert av måleparametre som kan synes fjernt fra sosialt arbeids motiver. Denne konflikten synes å ville måtte skjerpe seg ytterligere med de nedskjæringer som varsles i velferdssystemet i den politiske diskursen, særlig på den dominerende sentrum/høyresiden. Selv om det ikke er sosialt arbeids praksis som har vært hovedfokuset, er det profesjonen og feltet sosialt arbeid måtte representere som står overfor store utfordringer i årene som kommer. HUSK forsøkte å tilpasse seg, men nådde egentlig aldri fram til noen akseptert posisjon med sitt kunnskapsprosjekt og ble gradvis avskrevet. Utad står det igjen som et innovativt forsøk med utstrakt brukermedvirkning i kunnskapsutviklingen (Carnochan & Austin 2015). Det vil være viktig å følge denne utviklingen med et kritisk blick framover da det gjelder sosialt arbeids rolle framover, ikke minst i hvilken grad man kan opprettholde et kritisk syn på samfunnsutviklingen og forsvare de utsatte gruppens posisjon overfor en økende sosial og økonomisk ulikhet. Det er den samfunnsbevisste, kritiske sosialarbeideren og forskeren som trues med marginalisering av denne utviklingen, og spørsmålet er om vi da står foran et skifte i den diskursive makten i faget om man skal opprettholde en samarbeidslinje med politikk og forvaltning.

Referanser

- Andreassen, Tone A. & Aars, Jacob (2015) Den Store Reformen- Da NAV ble til. Universitetsforlaget.
- Andreassen, Tone A. (2015) Reforming Social Services: The institutional and Organizational Context of the HUSK Program. *Journal of Evidence Informed Social Work*. 12:1, pg 32-49.
- Bauman, Zygmunt (1999) *Arbete, konsumtion och den nya fattigdomen*. Daidalos.
- Bauman, Zygmunt (2012) *Collateral damage. Social ojämlikhet i en global tidsålder*. Daidalos.
- Berg, Berit & Ask, Toorunn red. (2011) *Minoritetsperspektiver i sosialt arbeid*. Universitetsforlaget.
- Bergmark, Anders & Lundström, Åke T. (2011) *Evidensbasert sosialt arbeid. Teori, kritikk, praksis*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Carnochan, Sarah & Austin, Michael J. (2015) Redefining the Bureaucratic Encounter between Service Providers and Service Users: Evidence from the Norwegian HUSK Projects. *Journal of Evidence Informed Social Work*. 12: 64-79.
- Christensen, Tom & Lægrend, Per (2012) Welfare reform and 'wicked issues' – from coupling to de-coupling? Working paper 02-2012, Rokkansenteret.
- Clifford, Graham & Fauske, Halvor & Lichtwarck, Willy & Marthinsen, Edgar (2015) *Minst hjelp til dem som trenger det mest*. Rapport 2015/6, Nordlandsforskning.
- Eräsaari, Risto (2003) Open-context expertise. In *Yearbook 2003 of the Institute for Advanced Studies on Science, Technology and Society, Technik- und Wissenschaftsforschung [Science and Technology Studies]* Arno Bammé, Günter Gertzinger & Bernhard Wieser (eds), Vol. 41, Profil, München-Wien, pp. 31-/65.
- Gerhardsen, Marte (2014) *Farlig vekst I norsk ulikhet*. Kronikk VG. 12.12.2014.
- Gibbons, Michael & Limoges, Camille & Nowotny, Helga & Schwartzman, Simon & Scott, Peter & Trow, Martin (1994) *The new production of knowledge: the dynamics of science and research in contemporary societies*. London: Sage.

Gray, Mel & Plath, David & Webb, Steven A. (2009) *Evidence-based Social Work: A Critical Stance*. Abingdon: Routledge.

Halvorsen, Rune (2005). The emergence of social movements by social-security claimants. Jorgen Goul-Andersen, Anne-Marie Guillemard, Per H Jensen & Birgit Pfau-Effinger (Red.), *The Changing Face of Welfare*. Chapter 14. s. 239-254. Policy Press.

Harsløf, Ivan & Ulmestig, Richard (eds.) (2013) *Changing Social Risks and Social Policy Responses in the Nordic Welfare States*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Humpage, Louise (2015) *Policy Change, Public Attitudes and Social Citizenship: Does Neoliberalism Matter?* The Policy Press, 2015.

Jenssen, Anne G. (2009) *Brukermedvirkning i sosialtjenesten. En studie av sosialarbeidernes perspektiv*. Doktoravhandling. Norges teknisk-naturvitenskaplige universitet, Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap.

Jenssen, Anne G. & Tronvoll, Inger M. (red.) (2012) *Brukermedvirkning. Likeverd og anerkjennelse*. Universitetsforlaget.

Johannessen, Asbjørn & Natland, Sissel & Støkken, Anne M. (red.) (2011) *Samarbeidsforskning i praksis*. Universitetsforlaget.

Karvinen, Synnöve (2001) Sosialt arbete på väg till reflexiv expertis, s. 117-130 i Inger M. Tronvoll og Edgar Marthinsen (2001) *Sosialt arbeid – refleksjoner og nyere forskning*. Tapir forlag.

Lorenz, Walter (2006) *Perspectives on European Social Work – from the Birth of the Nation State to the impact of Globalization*. Barbara Budrich Publishers.

Marthinsen, Edgar (2004a) «Evidensbasert» – praksis og ideologi. Side: 290-302 I *Nordisk sosialt arbeid 04 / (Volum 24)*.

Marthinsen, Edgar (2004) A mind for learning - merging education, practice and research. *Social Work & Social Sciences Review* 112 2004 pp. 54-67.

Marthinsen, Edgar & Skjefstad, Nina S. (red.) (2007) *Tiltaksarbeid i sosialtjeneste og NAV - tett på!* Universitetsforlaget.

Marthinsen, Edgar (2007): *Tiltaksarbeid og sosialt arbeid. I: Tiltaksarbeid i sosialtjeneste og NAV - tett på!* Universitetsforlaget, s. 26-57.

- Marthinsen, Edgar & Skjefstad, Nina (2011): Recognition as a virtue in social work practice. *European Journal of Social Work*, Volum 14.(2) s. 195-21.
- Marthinsen, Edgar & Julkunen, Ilse (2012) Practice research in Nordic social work. Knowledge production in transition. Whiting & Birch Ltd.
- Marthinsen, Edgar & Lichtwarck, Willy (red.) (2013) Det nye barnevernet: fase I - en antologi. Universitetsforlaget.
- Mathiesen, Thomas (1971) Det uferdige. Bidrag til en politisk aksjonsteori. Pax (nyutgivelse 1992).
- Nonaka, Ikujiro & Takeuchi, Hirotaka (1995) The knowledge creating company: how Japanese companies create the dynamics of innovation. New York: Oxford University Press
- Nonaka, Ikujiro & Toyama, Ryoko & Konno, Noboru (2000) SECI, Ba and leadership: a unified model of dynamic knowledge creation *Long Range Planning*, vol. 33, pp. 5-/34.
- von Krogh, Georg & Ichijo, Kazuo & Nonaka, Ikujiro(2007) Slik skapes kunnskap. Hvordan frigjøre kunnskap og inspirere til nytenkning i organisasjoner. Oslo. N.W. Damm & Sønn.
- Nowotny, Helga & Scott, Peter & Gibbons, Michael (2001) Rethinking science: knowledge in an age of uncertainty. Cambridge: Polity.
- Pedersen, Heidi & Alseth, Ann K. & Aasback, Anne W. & Nyland Jan O. & Marthinsen, Edgar (2011) Arbeidsevnevurderingen i NAV - Brukerorientert prosess eller ren prosedyre? NTNU Samfunnsforskning AS, HUSK Midt-Norge, Rapport 2011.
- Piketty, Thomas (2014) Capital in the Twenty-First Century. Belknap, Harvard.
- Røe, Melina (2014) Gode grep for varig endring? Flyktninger på vei fra sosialhjelp til arbeid. Doktoravhandling ved NTNU. Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap.
- Seim, Sissel (2008) Fattigdom som grunnlag for kollektiv handling. Seim, Sissel (Red.), Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet. Kapittel 12. s. 257-281. Universitetsforlaget.
- Socialstyrelsen Kunnskapsutveckling inom Socialtjensten. https://www.socialstyrelsen.se/.../2000-3-12_000301

Skjefstad, Nina S. (2007) «Du kommer ikke for å få noe, men for å finne noe» - tiltaksarbeid i sosialtjenesten. MA oppg. Institutt for sosialt arbeid, NTNU.

Skjefstad, Nina S. (2015) Sosialt arbeid i overgangen til NAV – utfordringer for en anerkjennende praksis. 2015. ISBN 978-82-326-1110-2. Doktoravhandling ved NTNU.

Frøyland, Kåre & Spjelkavik, Øyvind (red.) (2014) Inkluderingskompetanse. Ordinært arbeid som mål og middel. Kapittel 1. s. 18-32. Gyldendal Akademisk.

Støkken, Anne M. (red.) (2014) Innovasjon og utvikling i sosialt arbeid. Fagbokforlaget.

Taylor, Charles (2007) *A Secular Age*. Belknap Press.

Villadsen, Kaspar (2007) Det sociale arbejdes genealogi. Om kampen for at gøre fattige og udstødte til frie mennesker. Hans Reitzels forlag.

Vist, Gunnhild & Marthinsen, Edgar & Aasen, Kristin & Wold, Arve (2010) Fagtekstprosjektet: Ny dokumentasjonsstruktur for faglig arbeid. Rapport. HUSK/NTNU Samfunnsforskning.

Aasback, Anne & Kiik, Riina & Skjefstad, Nina S. (2013) Brukermedvirkning i arbeidsevnevurderingen. Tidsskrift for velferdsforskning.

Aasen, Kristin & Marthinsen, Edgar & Vist, Gunnhild (2010) Tett individuell og helhetlig oppfølging i NAV. Rapport HUSK/NTNU Samfunnsforskning AS.

6 Praksisforskning på nordisk - Er mulighederne for praksisforskning særlig god i de nordiske lande?

Lars Uggerhøj

En forhistorie

I 2007 blev der i Finland afholdt et seminar – a gathering – i ramme af 'Global Partnership for Transformative Social Work'. En årlig tilbagevendende begivenhed arrangeret af den såkaldte 'Vermont Group', fordi seminarerne oftest afholdes i Vermont, USA. Jeg var spændt på dette seminar, fordi man skulle blot møde op og lade tingene ske. På baggrund af korte oplæg fra deltagerne om interesser dannede vi forskellige grupper. Jeg præsenterede min interesse for at styrke forskning i socialt arbejde gennem et øget samarbejde mellem forskning og praksis og blev medlem af en gruppe med sammenfaldende interesser. Gruppen bestod bl.a. af Aulikki Kananoja, Mirja Satka, Jan Fook, Gurid Aga Askeland og mig selv.

Midt i den hede bølge, som havde ramt Finland denne juni, og under de viftende birketræer tæt på Sibeliuss' hjem, diskuterede vi forskellige emner omkring forskning og praksis og nærmede os mere og mere praksisforskning. Vi kunne ikke definere det klart og var heller ikke helt enige i, hvad det egentlig var: skulle praktikerne indgå i forskningen, kunne den foretages alene af forskere og hvad med brugere?

I en pause talte Jan Fook og jeg om, at praksisforskning burde diskuteres og udvikles yderligere i en større international sammenhæng. Og inden seminaret var ovre sagde Jan: 'Jeg tager ansvar for, at der bliver afholdt et seminar om det'. Året efter indbød Jan og hendes kolleger fra University of Southampton til konference i Salisbury om Practice Research – den konference hvor det senere 'Salisbury Statement on Practice Research' (Salisbury Statement, 2009) blev udformet af en gruppe på 25 internationale forskere. Jeg forventede, at jeg endelig kunne få lidt mere forståelse af Practice Research, men i stedet for, at jeg kunne læne mig tilbage og lytte til, hvad andre havde defineret og afprøvet, blev det tydeligt, at mange af de øvrige deltagere, forventede, at de nordiske deltagere havde mere erfaring og klarere forståelser af Practice Research.

Dette sammenfald af løse dagsordner og tilfældigheden endte med at sætte to ting i gang hos mig: dels indså jeg, at jeg selv måtte i gang med at definere og afprøve Practice Research, dels at der i den nordiske måde at tilrettelægge socialt arbejde

og forskning på måske var en særlig grobund for at etablere Practice Research. Det var også grunden til, at diskussionerne om praksisforskning kom ind i det nordiske netværk for 'Kundskabsproduktion i Socialt Arbejde', som havde eksisteret gennem nogle år – og som blev grundstenen for mit nu 15 årige samarbejde med Ilse Julkunen. Og afgørende for, at Ilse og kolleger fra Helsingfors universitet arrangerede den anden internationale konference om Practice Research i 2012.

Den egentlige indledning

Forhistorien er taget med for at give et billede af årsagen til, at jeg synes det er interessant at diskutere, om der i Norden er særlig grobund for at udvikle Practice Research.

Inden jeg går videre vil jeg med det samme understrege, at de nordiske erfaringer og overvejelser naturligvis ikke står alene. De efterfølgende internationale konferencer om Practice Research i Helsingfors (The Helsinki Statement, 2015), i New York (The New York Statement, 2015), i Hong Kong i 2017 og etableringen af en 'Special Interest Group for Practice Research' i regi af organisationen 'European Social Work Research Association' viser, at der er tale om et globalt perspektiv og at mange interesserer sig for både begrebsudviklinger og afprøvninger. Desuden må jeg indrømme, at jeg formentlig røg med i slipstrømmen fra Sverige, Norge og Finland på konferencen i Salisbury. Det var nok mere 'Nationellt stöd till kunskapsutvecklingen inom socialtjänsten (Socialstyrelsen, 2000) – det såkaldte KUBAS program – i Sverige, hvorfra man bl.a. udviklede forskningssamarbejdet Sociorama (Salonen, 2005), det norske praksisudviklingsprojekt for forskning, uddannelse, praksis og brugere – det såkaldte HUSK projekt - (Bliksvær og Gjernes, 2011) og de to praksisforskningsinstitutter Heikki Waris og Matilda Wrede i Helsingfors, og ikke mine uforløste tanker, de internationale forskere spurgte til. Men det satte skub i nogle tanker og konkretiserede nogle ikke udviklede ideer, som længe havde ligget og luret hos mig selv. Og efter nu at have skrevet, afprøvet og tænkt over praksisforskning gennem de sidste 9 år, begynder jeg også at kunne se nogle spor, som tyder på, at praksisforskning kan have en lettere gang på jorden i de nordiske lande.

Selvom man ofte antager, at det nye opstår, når man selv får øje på det, så er det selvfølgelig ikke korrekt. Den praksisnære forskning har eksisteret i socialt arbejde gennem flere år. I nogle sammenhænge knap navngivet og i andre benævnt med forskellige overskrifter som praktikerforskning, praksisforskning, aktionsforskning, interaktivt forskning m.v. Og der er beskrevet og afprøvet mange former, teorier og metoder, som hermed ikke skal negligeres. Men seminaret i Salisbury fik dog alligevel en særlig betydning, idet praksisforskningen meget specifikt blev knyttet til socialt arbejde og idet tanken var fra forskellige vinkler og forståelser at påbegynde en fælles og international drøftelse, beskrivelse og udvikling af fænomenet 'Practice Research in Social Work'. Gennem disse diskussioner og efterfølgende publikationer (Julkunen og Marthinsen 2011, Evans 2011, Julkunen og Karvinen-Niinikoski 2014, Kurzman 2016), konferencer og diskussioner, som Ilse Julkunen var central i, viste det sig, at de nordiske lande var langt i både udvikling og afprøvning af praksisforskning.

Jeg vil i mine diskussioner tage udgangspunkt i to forhold, som præger de nordiske lande. Dels de nordiske velfærdsstater, hvor kollektive forpligtigelser og vægten på placering af det sociale arbejde i statslige/kommunale organisationer er omdrejningspunkter. Jeg vil på den baggrund diskutere, hvilken betydning det har på styring af aktiviteter - herunder forskning. Dels den problembaserede tilgang til læring, hvor man ud fra et givet problem (kritisk) diskuterer, hvordan dette kan løses. De kritiske diskussioner har i sig selv en åbenhed for anderledes og forskelligartede løsninger og forståelser, ligesom tilgangen er dialog- og gruppe (kollektivt) orienteret. Begge elementer er betydningsfulde for en kultur, som er åben overfor en praksisforskningstilgang, hvor dialog, kritiske forhandlinger samt møder mellem forskellige interessenter og interesser er afgørende. Jeg vil i artiklen diskutere om disse nordiske karakteristika har betydning for interessen og muligheden for iværksættelse og forståelse af praksisforskning.

Og lad mig indskyde endnu en introducerende bemærkning. Den nordiske 'vej' er ikke den eneste vej. Ved Practice Research konferencen i New York i 2014 viste feltet af interesserede sig at være langt bredere end der eksempelvis er i Norden. Og jeg er sikker på, at vi vil se helt nye former og partnere, når der afholdes conference om Practice Research i Hong Kong i 2017. Dermed er der naturligvis andre veje til praksisforskning end den nordiske og der kan være andre lette gange til igangsætning end den nordiske. Der er således ikke tale om, at finde modellen for praksisforskning. Jeg vil modsat sige: heldigvis har praksisforskning ikke fundet et koncept eller andre

bindende kriterier endnu og som nævnt ovenfor, er der nærmere tegn på, at feltet åbner sig end lukker sig om bestemte forståelser.

Praksis forskning kan betragtes som en smeltedigel – a melting pot – hvor forskellige partnere fra meget forskellige kontekster mødes og afklarer, hvad der egentlig skal undersøges og hvordan. Jeg har tidligere beskrevet disse afklaringer – negotiations – og typer af tilgange (Uggerhøj 2011a, Uggerhøj 2011b, Uggerhøj 2014, Julkunen og Uggerhøj 2016). Og her peget på, at afklaringerne eller forhandlingerne mellem parterne bør indeholde diskussioner af, hvordan rammen for forskningsprocessen skal se ud. Er der tale 'Practice Research on Social Work', hvor parterne samarbejder om dele af forskningsprocessen, som dog styres og gennemføres af forskere uden direkte inddragelse fra praksis og brugere? Er der tale 'Practitioner Research', hvor forskningsprocessen styres og gennemføres af praktikere. Er der tale om 'Participatory Practice Research', hvor forskningsprocessen udvikles, styres og gennemføres i et tæt samarbejde mellem de deltagende parter og hvor forskningsprocessen er en del af en læringsproces. Eller er der tale om 'Serviced User Focused Research', hvor brugerne deltager i og/eller styrer forskningsprocessen (Uggerhøj 2011a, Uggerhøj 2011b, Uggerhøj 2014).

Udgangspunktet for min efterfølgende diskussion er:

- De nordiske lande bygger på velfærdsstatstanken, hvor det sociale arbejde primært styres såvel organisatorisk som økonomisk gennem statslige, regionale og/eller primærkommunale myndigheder og få private og frivillige organisationer. Denne styring er under delvis opløsning, men sammenlignet med andre regioner i verden, er den offentlige styring alligevel særlig i de nordiske lande (Jensen 2007, Hansen 2014)
- Der er i de nordiske lande en problembaseret tilgang til løsning af samfundsmæssige opgaver (Krogh L. & A.A. Jensen 2013). Det drejer sig både om de opgaver elever og studerende løser under deres studier, måden man forholder sig til samfundsmæssige udfordringer, formen det sociale arbejde løses på og de tilgange der er til forskning indenfor mange felter. Også den problembaserede tilgang udfordres af samfundsudviklingen og den stærke evidensbaserede interesse, men den nordiske tilgang giver stadig muligheder for alternative tilgange.

Velfærdsstaten og praksisforskning

Det er hverken passende eller muligt her at give en fyldestgørende introduktion til velfærdsstaten som fænomen i de nordiske lande. Det er da også nogle specifikke elementer af velfærdsstaten, som efter min mening er relevante at medtage i en diskussion om et evt. nordisk fundament for praksisforskning.

Indledningsvist vil jeg dog kort indkredse den velfærdsstatstype, som vi taler om i en nordisk sammenhæng. Esping-Andersen (1990) beskriver tre typer velfærdsstater eller velfærdsregimer: 'Den residuale – liberale – model', hvor velfærden som udgangspunkt er den enkeltes ansvar, 'Den korporative – konservative – model', hvor velfærden primært sikres gennem sikringsmodeller finansieret af lønmodtagere og arbejdsgivere i fællesskab og 'Den universelle – socialdemokratiske – model', hvor staten skaber et kollektivt socialt sikkerhedsnet, som er skattefinansieret og omfatter alle.

Der er naturligvis tale om idealtyper, som ikke kan genfindes i deres fulde form i enkelte lande. Alligevel kan bestemte lande knyttes til de enkelte typer. Det er således karakteristisk at de nordiske lande i fællesskab knyttes til 'Den universelle eller socialdemokratiske model', som samtidig er den mest omfordelende og mest medborgerskabsfokuserede model. Jeg skal ikke gå ind i de relevante kritikker, der er rejst af Esping-Andersens meget overordnede model og de udviklinger, der har været i de enkelte idealtyper siden præsentationen af dem, men blot konstatere, at den universelle model giver en nogenlunde karakteristik af den grundramme, som de nordiske velfærdsstater kan karakteriseres som og dermed også landenes anderledeshed i forhold til andre lande og velfærdsmodeller.

Den universelle model fokuserer, som Goul Andersen (2007) skriver det, på velfærd som et kollektivt anliggende og dermed også på et medborgerperspektiv, hvor alle borgere skal være lige stillet. Borgerne skal således kunne blive behandlet på hospitaler, hos læger og tage uddannelse uden at de skal betale for det. Det er altså afgørende at alle borgere behandles ens.

Staten bliver i denne model garant for lighedsprincippet – det er staten der gennem skatterne inddriver midlerne til at vedligeholde velfærden, og det er staten som sikrer fordelingen af midlerne og kvaliteten af ydelserne eksempelvis gennem minimumsstandarder. Den universelle velfærdsstat er således også ensbetydende

med et stort og stærkt styret bureaukrati. Som Hansen beskriver det, så har forholdet mellem den offentlige forvaltning og professionelle symbiotisk karakter, idet *ingen af parterne kan undvære hinanden* (Hansen 2014,60) – de professionelle socialarbejdere har for langt størstedelens vedkommende deres arbejdsplads i det offentlige og de er velfærdsstatens redskab til at sikre en ligelig og kvalificeret fordeling af midler og rettigheder. Velfærden skal i denne udformning så at sige sive ud i alle statens forgreninger og man er garant for, at der eksisterer en loyalt og dygtigt administration, som sikrer lighed for borgerne, hvad enten de bor landets største byer eller mindste flækker. Som Jensen beskriver det, så udstikker staten retningslinjerne og økonomiske rammer, mens kommunerne og regionerne er de væsentligste producenter af selve velfærdsservicen (Jensen 2014,20). De offentlige organisationer er således tvunget til at tilpasse sig samfundets forestillinger om, hvad der er god service (Hansen 2014,124).

Den statslige model giver derved mere ensartethed end valgmuligheder. Ensartetheden præger de opgaver, der udføres, og den måde man planlægger og udfører opgaverne. Ofte vil opgaver indenfor det sociale felt være beskrevet i lovgivning og bekendtgørelser, som sikrer en nogenlunde lighed for borgerne. Desuden vil opgaverne være placeret i nogenlunde ens kommunale/regionale/statslige organisationer og udføres af ansatte med nogenlunde ens uddannelser.

Jeg har i andre sammenhæng med et kritisk blik kaldt dette for 'den bureaukratiske mønstermaskine' (Uggerhøj 2002), hvor opgaver og kultur er præget af rutiner, rationalitet, modeller m.v.. Denne konforme kultur giver naturligvis en række udfordringer i forhold til menneskers mangfoldighed og foranderlighed – herunder også i næsten enslydende sociale problemstillinger – men det medfører samtidig et velfungerende apparat. Det er bl.a. baggrunden for, at jeg benævner det 'mønstermaskine'. Det er en organisation, som er i stand til effektivt at forholde sig til en given udfordring, og hvor der vil være et organisatorisk og økonomisk grundlag for at kunne iværksætte en kvalificeret indsats – såfremt der er politisk og administrativ opbakning.

Hvis vi skal tage opgaven 'praksisforskning' som eksempel, vil man umiddelbart vide, at opgaven skal placeres bestemte steder. I de nordiske lande er fordelingen mellem statslige, regionale og primærkommunale opgaver lidt forskelligt, men man vil i alle lande kunne identificere, hvor opgaven placeres. Er den først placeret, vil der være et fagligt grundlag for at løse opgaven – og hvis der ikke er det, kan man forholdsvis hurtigt etablere det. I mange andre lande vil praksisforskning som opgave være placeret mange forskellige steder – nogle steder med udgangspunkt i det offentlige,

men ofte i et samarbejde mellem offentlige og frivillige/private organisationer (NGO'ere) – og mange steder primært i NGO'ere. Dermed befinder opgaven sig i et væld af forskellige kulturer, fortolkninger, muligheder og barrierer. Iværksættelse af praksisforskning som statslig indsats eller program, kan således være vanskeligere i lande, hvor initiativer og indsatser bygger på en mangfoldighed af interesser.

Nogle gode eksempler på udnyttelse af velfærdsstatens tilgang og muligheder er det tidligere nævnte svenske KUBAS-projekt, det norske HUSK-projekt og de finske praksisforskningsinstitutter. Det svenske KUBAS-projekt var initieret af den svenske socialstyrelse og blev beskrevet på følgende måde:

Socialstyrelsen har fått regeringens uppdrag att i samverkan med berörda intressenter utforma ett förslag till program för nationellt stöd till kunskapsutvecklingen inom socialtjänsten. Syftet är bl.a. att skapa en struktur för systematisk kunskapsuppbyggnad och effektiv informationspridning så att socialtjänstens insatser i större utsträckning kan baseras på vetenskap och beprövad erfarenhet. En viktig del i programmet är att ge den empiriska och verksamhetsrelaterade forskningen en större betydelse i kunskapsuppbyggnaden inom socialtjänsten.

(Socialstyrelse 2000,2)

Her beskrives således kort og præcist, at regeringen har besluttet, at kundskabsudviklingen i socialt arbejde i Sverige skal styrkes gennem empirisk og virksomhedsrettet forskning og at de nu beder socialstyrelsen om at iværksætte programmet.

En lignende tendens ses i det norske Høgskole- og universitetssocialkontor projekt – HUSK – hvor stortingene ligeledes træffer en beslutning om at iværksætte et projekt, som skal udvikle og afprøve nye samarbejdsformer mellem forskning, uddannelse, praksis og brugere gennem praksisbaseret forskning og overlader det så til Arbejds- og velfærdsdirektoratet at igangsætte og styre projektet. Igangsættelsen beskrives således:

Med forsøket HUSK (Høgskole- og Universitetssosialkontor) har Arbeids- og velferdsdirektoratet lagt til rette for å styrke kvaliteten på sosiale tjenester. Undersøkelser har vist at det er behov for å løfte fram, endre, utvikle og videreutvikle kunnskapsgrunnlaget for slike tjenester. Forsøket HUSK tar sikte på å styrke kvaliteten på sosiale tjenester gjennom å etablere arenaer for forpliktende samarbeid mellom brukere, sosialtjenesten, forskning og utdanning, gjennom å styrke praksisbasert forskning og gjennom å styrke forskningsbasert kunnskap som grunnlag for praksisutøvelse.

(Bliksvær, Gjernes og Lien 2010,1)

Ligeledes er etableringen af de finske praksisforskningsinstitutter Heikki Waris og Mathilda Wrede udtryk for et offentligt ønske om og støtte til, at knytte forskning og praksis tættere sammen – endda gennem etablering af både et kommunalt baseret (Heikki Waris) og et universitetsbaseret (Mathilda Wrede) institut.

Det ses således, at den universelle velfærdsmodel både giver en ideologisk baggrund og konkrete rammer for at iværksætte praksisforskning enten i form af projekter, som beskrevet ovenfor eller som en generel implementering i det sociale arbejde, mens udfordringen for en iværksættelse af praksisforskning i den residuale og den korporative velfærdsmodel er langt større.

Et andet element som jeg vil trække frem, i forbindelse med diskussionen af, om velfærdsstatsformen i de nordiske lande er fremmede for praksisforskning, er medborgerskabelementet. Goul Andersen peger på, at et central princip i den nordiske velfærdsstat er 'medborgerskab' og beskrives endog som det, *der nok kommer tættest på at være kerneværdien i den danske [nordiske – min parentes] velfærdsmodel* (Goul Andersen 2007,157). Det er ikke uvæsentligt, at en kerneværdi i velfærdsmodellen består i et fokus på medborgerskab – koblet på de solidariske principper, som er fundamentet i den universelle model. I den forbindelse er det heller ikke uvæsentligt, at de nordiske velfærdsmodeller knytter sig til Erik Allards skandinaviske velfærdsteori (Allardt 1975). Larsen påpeger i den forbindelse, at der i diskussionerne omkring Allardts ofte er lagt vægt på medborgerskabsrettigheder i form af de ressourcer alle har lige ret til, men at Allardt i lige så høj grad lægger vægt på *menneskers sociale relationer og bånd, deres identiteter, omsorg og medfølelse* (Larsen 2014,49).

Borgernes indflydelse på og medvirken i ressourcefordelingen er således et afgørende og selvstændigt element, som har afgørende betydning for menneskets udvikling og for udviklingen af de nordiske velfærdsmodeller. Goul Andersen og Larsen fremhæver dermed at den nordiske velfærdsstatstype understøtter demokratiseringsprocesser – ja, den bygger på dem. At den velfærdsmodel som kan være styrende for etablering af praksisforskning, har medborgerskab som en kerneværdi, skaber blot endnu bedre grobund for praksisforskning. Praksisforskningen – og ikke mindst den partcipatoriske praksisforskning – har et udgangspunkt i dialogbaserede samarbejdsprocesser, hvor der er respekt for forskellige interesser og behov. Praksisforskningen eksisterer så at sige ikke, hvis ikke der pågår løbende dialoger og forhandlinger mellem de forskellige parter, som naturligt indgår i de enkelte

projekter. Inddragelsen af forskellige forståelser, interesser og handlingsmuligheder er således nødvendigt. Og da parterne alle er 'født ud af velfærdsstaten' ligger medborgerskabstanken og den demokratiske medvirken lige for, hvorved den universelle velfærdsstat understøtter nogle væsentlige elementer i praksisforskningen: medvirken, samarbejde, dialog.

Det er heller ikke uinteressant, at Goul Andersens fremhævelse af medborgeraspektet understøtter en yderligere udvikling af praksisforskning, hvori brugerne indgår som samarbejdspartner. Der er en tendens i diskussionerne af praksisforskning til, at det primært drejer sig om partnerskaber og samarbejder mellem forskere og praktikere i socialt arbejde, hvilket jeg også selv primært har været optaget af i nogle af mine hidtidige publikationer (Uggerhøj 2011a; 2011b og 2014). Brugere som partnere i praksisforskning er stadig et forholdsvis uopdyrket område i de nordiske lande. Mest markant har brugermedvirken nok været i det norske HUSK-projekt, men det kan ikke sammenlignes med de erfaringer, der eksempelvis er gjort og beskrevet i England af eksempelvis Beresford og hans kolleger (Beresford og Croft 2001).

Trods de argumenterede muligheder i den universelle velfærdsstat, er ikke sikkert, at mulighederne udnyttes eller opfattes og dermed følger ideologierne. Der kan ofte være langt fra ideologi til realitet – eksempelvis peger undersøgelser på, at medborgerskabsprincippet har vanskelige kår i samarbejdet mellem sociale myndigheder og borgerne som brugere (Uggerhøj 2014; Uggerhøj 2015). Desuden er det relevant, at inddrage de ændringer i retning af øget privatisering og øget målbar viden, som velfærdsstaten udfordres med i disse år. Såfremt man inddrager min argumentation ovenfor er det klart, at en ændring fra den universelle til den residuale eller liberale model vil have stor indflydelse på de muligheder den aktuelle velfærdsstat giver praksisforskning. Der er risiko for, at den stærkt regulerende, kollektivt baseret, medborgerskabsorienterede og professionsstøttende velfærdsstats model vil blive afløst af en velfærdsmodel, som ikke kan eller ønsker at fremme bestemte tiltag som eksempelvis praksisforskning. Det vil i stedet være op til en række aktører, at komme med de bedste bud, hvorved praksisforskning i de nordiske lande vil befinde sig i den samme situation, som det, jævnfør ovennævnte diskussion, gør i mange andre europæiske lande. Men det er i den forbindelse værd at være opmærksomme på, at den nuværende velfærdsform har mindst en generations historie og kultur bag sig og derfor selv i mere liberale udformninger og tiltag, har et stærkt præg af de attributter, som giver praksisforskningen vækstmuligheder. Derfor kommer ændringen af de nordiske

velfærdsstater nok ikke som en tyv om natten, men over en årrække – såfremt det sker. Det betyder ikke, at forskere skal læne sig tilbage og tænke, at 'det ikke bliver i deres tid', men tværtimod være opmærksomme på, at de muligheder, som den universelle velfærdsstat giver praksisforskning, ikke er givne, men skal værnes om og kæmpes for.

Det lader altså til, at den universelle velfærdsstat – trods de opridsede risici – giver muligheder og potentialer – og de konkrete eksempler på programmer som styrker praksisforskning i Finland, Sverige og Norge viser, at det også lader sig gøre. Men også at det manglende gennemslag i Danmark viser, at der absolut ingen automatik er i det.

Problembaseret læring og praksisforskning

I Danmark har den problembaserede læringsform især været forbundet med Roskilde Universitetscenter og ikke mindst Aalborg Universitet. På Aalborg universitet er der eksempelvis udviklet en særlig 'Aalborg model' for problembaseret læring (Krogh og Jensen 2013). Men kigger man sig en smule om i de nordiske lande og de forskellige læringsmiljøer – lige fra daginstitutioner, folkeskoler, gymnasier til bachelor- og masteruddannelser – så er den problembaserede læringsform markant tilstede på alle niveauer. Ikke alene i Aalborg og Roskilde men i de nordiske lande som sådan.

Og når det er interessant for en diskussion af praksisforskning, så er det bl.a. fordi den problembaserede læringsform indeholder kritiske dialoger om relevante problemstillinger, kobling mellem teori og praksis og kollektive/participatoriske tilgange. Som det eksempelvis skrives af Holgaard et al i en publikation vedr. anvendelse af problembaseret læring på universiteterne:

Man ønskede således, at de studerende, også i deres første år på universitetet, skulle udvikle kompetencer til problemløsning, håndtering af kompleks og omfattende viden, kommunikation og samarbejde, og man søgte at gøre dette ved at introducere problembaserede cases som afsæt for deres læring ... I den problembaserede tilgang fandt man en tilgang, der eksempelvis kunne understøtte øget studenterindflydelse, demokratisering af, hvad og hvorfor der skulle læres, samt nye måder at tænke uddannelse på.

(Holgaard et al. 2014,16).

Kommunikation, samarbejde og demokratisering er altså omdrejningspunkter for en problembaseret tankegang – og væsentligt i en praksisforskningstilgang. Den problembaserede tilgang udsprang oprindeligt af et ønske om at koble teori og praksis – altså sikre at de studerende er i stand til at omsætte deres teoretiske viden til praktiske handlinger og indsatser. Men også et ønske om at understøtte studerendes evne til at løse opgaver i fællesskab med andre – sådan som man ofte vil komme til i praksis. Holgaard et al. beskriver de grundlæggende principper i problembaseret læring som:

- Læring organiseret omkring virkelige og komplekse problemer, der knytter teori til praksis
- Det videnskabelige arbejde, de studerende udfører, er eksemplarisk
- Viden er ikke noget, man får overleveret, men skabes i en aktiv læreproces
- En læreproces, der tager udgangspunkt i de studerendes aktive deltagelse og medinddragelse
- Læring foregår i grupper
- Undervisere fungerer som vejledere
- De studerende er ansvarlige for organiseringen af deres egen læring.

(Holgaard et al. 2014,20).

Selvom alle punkter er interessante, set i et problem baseret læringsperspektiv, så er visse af punkterne specifikt indrettet mod uddannelse og studerende: 'Det videnskabelige arbejde, de studerende udfører, er eksemplarisk', 'Undervisere fungerer som vejledere' og 'De studerende er ansvarlige for organiseringen af deres egen læring'. Jeg vil derfor tillade mig at koncentrere mig om de punkter, som har en mere generel karakter og især kan have betydning for igangsættelse af praksisforskningsprocesser:

- Læring organiseret omkring virkelige og komplekse problemer, der knytter teori til praksis
- Viden er ikke noget, man får overleveret, men skabes i en aktiv læreproces
- En læreproces, der tager udgangspunkt i [de studerendes - min parentes] aktive deltagelse og medinddragelse
- Læring foregår i grupper.

Lad mig tage disse fire punkter én for én:

- Læring organiseret omkring virkelige og komplekse problemer, der knytter teori til praksis.

I praksisforskningen er det centralt, at de problemstillinger der undersøges er direkte knyttet til problemstillinger, som er relevante for og udspringer af behov i praksis (Epstein 2001; Ramian 2003) – hvad enten det drejer sig om 'Praksisforskning i Socialt Arbejde', 'Praktikerforskning' eller 'Participatorisk Praksisforskning' (Uggerhøj 2011a; 2011b og 2014). Det er altså centralt, at udgangspunktet er 'virkelige problemer' og at de har en 'kompleksitet', som kræver nærmere undersøgelse og udvikling for at kunne løses mere kvalificeret. Desuden er en af grundtankerne i praksisforskning, at koblingen mellem forskning, uddannelse og praksis i socialt arbejde – i den problembaserede læring omtalt som at 'knytte teori til praksis' – afgørende og stadig mangelfuld. Det at gøre forskningen mere tilgængelig for praksis og praksis mere tilgængelig for forskningen kan nærmest udgøre et fundament i praksisforskningen.

- Viden er ikke noget, man får overleveret, men skabes i en aktiv læreproces.

Jeg har i tidligere artikler – eksempelvis Uggerhøj 2014 – peget på det centrale i, at praksisforskning er udtryk for, at forskningsprocessen ikke står alene, men er et led i en læringsproces. Mens forskningen traditionelt er indgået i en top-down proces, hvor forskningens resultater 'overleveres' til praksis, som herefter skal finde ud af at implementere disse i det daglige arbejde, har praksisforskningen nærmere karakter af en bottom-up proces, hvor den viden der eksisterer i praksis systematisk opsamles og analyseres med henblik på i samarbejde – og ofte løbende under processen – at indarbejde den i praksis (Nowotny, Scott, & Gibbons 2001; Uggerhøj 2011a og b). Desuden er det betydningsfuldt, at forskningsprocessen ikke forstås som en autonom handling, som forskerne gennemfører og afleverer til eksempelvis praksis og derefter ikke forholder sig til opgaven længere. For det første er det i praksisforskningen betydningsfuldt, at parterne udvikler forskningsrammen sammen og løbende drøfter den. For det andet er det vigtigt, at forskningsprocessen indgår som en del af en læringsproces, hvorved der 'skabes en aktiv læreproces' for alle involverede (Uggerhøj 2014).

- En læreproces, der tager udgangspunkt i [de studerendes – min parentes] aktive deltagelse og medinddragelse.

Jeg har tidligere argumenteret for (Uggerhøj 2011 a og b) at praksisforskningen knytter sig til 'Det Konkrete Videnskab' (Flyvbjerg 2001) og til Modus 2 Vidensproduktion (Kristiansson 2006). I 'Det konkrete Videnskab' peger Flyvbjerg på, at et centralt element er *dialoguing with a polyphony of voices* (Flyvbjerg 2001,139). Denne videnskabsform lægger således vægt på, at der indgår flere 'stemmer', at disse stemmer indgår i en fælles dialog og at ingen stemme har autoritet over andre. I 'Modus 2 Vidensproduktion' fremhæver Kristiansson, at tilgangen bygger på ... *interaktion mellem mange aktører, der hver især repræsenterer forskellige interesser og bidrager med en mangfoldighed af kompetencer og holdninger. Den er karakteristisk ved en relativ flad netværks- og samarbejdsstruktur præget af organisatorisk fleksibilitet ...* (Kristiansson 2006,18). Mangfoldigheden af kompetencer spænder – set i et socialt arbejdes perspektiv – bl.a. over forskere, undervisere, ledere, frontlinje praktikere, brugere m.v.. Disse to for praksisforskning karakteristiske tilgange anskuer således manges 'aktive deltagelse' og 'medinddragelse' som afgørende for forskningen eller læreprocesserne. Dette er også årsagen til, at jeg tidligere (Uggerhøj 2014) har lagt særlig vægt på, at forhandling – negotiation – er et godt udtryk for de beslutningsprocesser, der foregår i praksisforskning. Forhandling indebærer nemlig, at parterne befinder sig i en løbende dialog, hvor det ikke drejer sig om at finde den laveste fællesnævner, men nærmere skal sikre deres egne interesser så godt som muligt – samtidig med, at man er optaget af de andres interesser.

- Læring foregår i grupper.

Dette punkt knytter sig i realiteten til det foregående – altså at samarbejde er et omdrejningspunkt – og understreger blot at processerne er kollektive fremfor individuelle. Omsat mere direkte til praksisforskning betyder det, at projekternes styring oftest vil foregå i en gruppe bestående af de medvirkende interessenter, som i fællesskab beslutter forskningsspørgsmålet, forskningsdesign, analyse tilgang og formidling (Uggerhøj 2014). Derved indeholder læringen dels udvidet viden om den problemstilling, der arbejdes med, dels øget forståelse af hinanden og hinandens forskellige interesser.

Disse udvalgte centrale elementer fra beskrivelsen af problembaseret tilgang peger således på en stor sammenhørighed mellem praksisforskning og problembaseret læring. Selvom problembaserede læringsprocesser ikke er enkle – simpelthen fordi det indebærer interesse for andres meninger og løbende 'kamp' for egne interesser – så er de alligevel mere tilgængelige for studerende i de nordiske lande. Den problem- og

projektorienterede tilgang er nemlig ikke noget, der først anvendes i den videregående uddannelse. Som nævnt ovenfor arbejder børnene i børnehaven allerede med temaer, som udspringer af den konkrete – og komplekse – virkelighed omkring dem. De 'finder' således en interessant problemstilling, som de i fællesskab med pædagogerne arbejder med – og de arbejder med den i kollektive fællesskaber – ofte en hel stue eller institution sammen (Kjær 2010). Denne tilgang ser vi også i folkeskolen, hvor temaer præger både enkelte fagområder og større fælles projekter for flere klasser eller hele skolen. Men i skolen påbegyndes den mere 'akademiske' brug af problembaseret læring i udarbejdede projekter, som gennem skolegangen får en mere og mere avanceret form. Igen er omdrejningspunkterne at finde relevante problemstillinger – ikke bare problemstillinger som er givet af lærerne til eleverne – og et arbejde med løsning af problemstillingen i grupper (Undervisningsministeriet 2014). Den avancerede form fortsættes i gymnasiet eller andre former for forberedende skolegang til de videregående uddannelser, hvor den endelige forfining af den problembaserede læringsform indøves.

Nordiske bachelorer og kandidater står således med et solidt grundlag for at kunne anvende de elementer, som er parallelle i problembaseret læring og praksisforskning. De har så at sige fået det ind med modermælken og igennem de seneste studieår fået det kvalificeret, så de er parate til at indgå i de forståelser og forhandlinger, som er afgørende for praksisforskningen, når de kommer ud i praksis eller når de er ansatte som forskere og undervisere.

Den problembaserede læringsform er ikke blot noget, der lever af sig selv. Den skal følges og udvikles af aktørerne selv. At man har fået den 'ind med modermælken' er således ikke ensbetydende med, at den automatisk pågår i det virkelige liv. Som nævnt i diskussionerne af den universelle velfærdsstat, så er ideologi ikke lig med realitet. Men den nordiske praktiker, forsker, underviser og bruger har et godt udgangspunkt til at omsætte denne grundlæggende kultur, når der skal kundskabsudvikles.

Afslutning

Som nævnt indledningsvis har formålet med denne artikel ikke været at fremdrage nogle stensikre konklusioner eller at fremhæve de nordiske lande som bedre til praksisforskning end andre. Formålet har alene været at diskutere, om der er forhold i de nordiske lande, som skaber muligheder for at etablere praksisforskning.

Når behovet for denne diskussion opstår, er det ganske enkelt fordi, der i de nordiske lande er igangsat nogle praksisforskningsunderstøttende aktiviteter, som har givet opmærksomhed langt ud over de nordiske landes grænser og fordi ikke mindst forskere, undervisere og praktikere fra de nordiske lande har været meget aktive i de publikationer, seminarer, organiseringer og afprøvninger, som pågår indenfor feltet praksisforskning. Det kunne man naturligvis anskue som tilfældigheder – ja måske endda ligegyldigheder. Det er man velkommen til. Men jeg synes, at det har været interessant at granske en smule i, om det er tilfældigheder eller om der i den kultur, livsform, professionelle tilgang og måde at organisere ting på i Norden, er noget som fremmer praksisforskning. Og det er der. I alle fald kan man sige, at der er nogle elementer som passer godt til den 'mainstream forståelse' af praksisforskning, som er herskende for tiden.

Jeg har fremhævet 'den universelle velfærdsstat' og 'den problembaserede læring', som ud fra ovenstående diskussioner synes at understøtte praksisforskning. Der er givetvis flere elementer eller andre vinkler, som også kunne medtages, ligesom der kunne rejses kritiske diskussioner af om eksempelvis den stærkt styrende velfærdsstat ikke også kan være med til at hindre en udvikling. I alle fald kan man sige, at Danmark – modsat Sverige, Norge og Finland – ikke har dagsordenssat kundskabsudviklende projekter, hvor ønsket har været større samarbejde mellem forskning, praksis og brugere. Man har således ikke udnyttet det potentiale, som velfærdsstaten som styringsform lader til at give mulighed for. Eller modsat: man har signaleret, at det ikke har den store interesse, hvilket naturligvis også er problemet med den universelle velfærdsstats tilgang: hvis der ikke er politisk og administrativ opbakning, så kan praksisforskning have en vanskelig gang på jorden. Derfor har initiativerne omkring praksisforskning i Danmark mere haft karakter af tilfældighedernes spil – det er op til den enkelte kommune, organisation eller forsker at afprøve og/eller implementere praksisforskning. Det er muligt at den danske velfærdsstat ikke har været direkte hindrende for udvikling af praksisforskning, men den har i alle fald ikke udnyttet potentialet.

Ligeledes er det, som nævnt tidligere, relevant at være opmærksom på de ændringer af den universelle velfærdsstat, der er pågået igennem de seneste år, hvor den residuele model har vundet mere indpas i den nordiske velfærdsform – i alle fald med nogle markante elementer, som understøtter øget konkurrence på ydelser og indsatser, flere private initiativer og færre offentlige, vægt på målbare indsatser m.v. Disse ændringer kan mindske de potentialer, der er for praksisforskning i velfærdsstaten. Men som også påpeget tidligere, så er det væsentligt, at understrege, at den universelle velfærdsstat fortsat står stærkt og har bundet en kultur til de nordiske lande, som ikke forsvinder, selvom der sker ændringer.

Der er bestemt grund til at være opmærksom på at velfærdsstat og problembaseret læring ikke er den rene idyl, hvad angår praksisforskning, men muligheden, potentialet, organiseringen er til stede til at give praksisforskning et lettere liv på jorden. Set i forhold til mange andre lande peger diskussionerne i alle fald på, at der god grobund for praksisforskning netop i de nordiske lande. Spørgsmålet er måske nærmere, om de nordiske stater, regioner, kommuner, organisationer, ledere, praktikere, forskere, undervisere og brugere griber muligheden.

Litteraturliste

Allardt, Erik (1975) Att ha, att älske, att vara. Om välfärd i Norden. Lund: Argos.

Austin, Mike & Fisher, Mike & Uggerhøj, Lars (2014) The Helsinki Statement, Nordic Social Work Research, Vol. 4, Supplement 1, 2014, p.7-13.

Austin, Mike & Epstein, Irwin & Fisher, Mike & Julkunen, Ilse & Sim, Tim & Uggerhøj, Lars (2015) The New York Statement on the Evolving Definition of Practice Research Designed for Continuing Dialogue: A Bulletin From the 3rd International Conference on Practice Research 2014, Journal of Research on Social Work Practice, vol. 25 no. 6 711-714.

Beresford, Peter & Croft, Suzy (2001) Service users' knowledges and the social construction of social work. Journal of Social Work, vol. 1 no. 3, s. 295-316.

Bliksvær, Trond & Gjernes, Trude (2011) Nye samarbeidsformer – nye læringsformer? Sluttrapport fra evalueringen av forsøket Høgskole- og universitetssosialkontor (HUSK) [New forms of Collaboration – New Forms of Learning? Final Rapport from the Evaluation of HUSK], Nordlands rapport nr. 7. Bodø: Nordlandsforskning.

Bliksvær, Trond & Gjernes, Trude & Lien, Lise (2010) Evaluering av HUSK - Høgskole- og universitetssosialkontor. Et forsøk med nye samarbeidsformer mellom forskning, utdanning, praksis og brukere. Delrapport 2. Bodø: Nordlandsforskning.

Epstein, Irwin (2001) Mining for Silver While Dreaming of Gold: Clinical Data-mining in Practicebased Research In Clinical Data-Mining in Practice-Based Research: Reflecting on Social Work Practice in Hospitals, Epstein, Irwin. and Blumenfield, Susan. Binghamton: Hayworth Press.

Esping-Andersen, Gøsta (1990) The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton: Princeton University Press.

Evans, Tony (ed.) (2011) 'Special issue: Practice Research', Social Work & Society, Vol. 9, 2011.

Flyvbjerg, Bent (2001) Making Social Science Matter: Why Social Inquiry Fails and How It Can Succeed Again. New York: Cambridge University Press.

Goul Andersen, Jørgen (2007) 'Velfærdsstatens værdigrundlag og institutioner: Behov, præstation og medborgerskab som principper for velfærd' i Jensen, P.H. (red.) (2007) Velfærd – dimensioner og betydninger. København: Frydenlund.

Hansen, Steen Juul (red.) (2014) Professionelle i velfærdsstaten. Latvia: Hans Reitzels Forlag.

Hansen, Steen Juul (2014) Styringen af de professionelle i velfærdsstaten i Hansen, S.J. (red.) (2014) Professionelle i velfærdsstaten. Latvia: Hans Reitzels Forlag.

Holgaard, Jette Egelund et al. (2014) Problembaseret læring og projektarbejde ved de videregående uddannelser. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Jensen, Per Harstad (red.) (2007) Velfærd – dimensioner og betydninger. København: Frydenlund.

Jensen, Carsten (2014) Velfærdsstaten og de professionelle i Hansen, Steen Juul (red.) (2014) Professionelle i velfærdsstaten. Latvia: Hans Reitzels Forlag.

Julkunen, Ilse & Marthinsen, Edgar (eds.) (2011) Practice research in the Nordic countries - Knowledge Production in Transition. London: Whiting and Birch.

Julkunen, Ilse & Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2014) Editorial. Nordic Social Work Research, Vol. 4, Supplement 1, Special issue: Practice Research.

Julkunen, Ilse & Uggerhøj, Lars (2016) Negotiating Practice research, Journal of Teaching in Social Work Special Issue: Teaching Practice Research, Volume 36, Issue 1, 2016.

Kjær, Alice (2010) Projektarbejde med børn i daginstitutionen – Fra fascination til fordybelse. Frederikshavn: Dafolo.

Kristiansson, Michael René (2006) Modus 2 vidensproduktion [Mode 2 knowledge-production]. DF Revy nr. 2: 18–21.

Krogh, Lone & Jensen, Annie Aarup (2013) The development of PBL-methodologies in Denmark and current challenges in eds. Krogh Lone & Jensen, Annie Aarup Visions, Challenges and Strategies – PBL principles and methodologies in a Danish and Global perspective. Aalborg: Aalborg University Press.

Kurzman, Paul (2016) Preface to a Special Issue on Teaching Practice Research. Journal of Teaching in Social Work Vol 36, Issue 1, Special issue: Teaching Practice Research.

Larsen, Jørgen Elm (2007) En rejse i Erik Allardts fodspor gennem nordisk velfærdsforskning i Jensen, Per Harstad (red.) (2007) Velfærd – dimensioner og betydninger. København: Frydenlund.

Laursen, Erik (2013) PBL: a flexible model addressing the problems of transfer in eds. Krogh Lone & Jensen, Annie Aarup Visions, Challenges and Strategies – PBL principles and methodologies in a Danish and Global perspective. Aalborg: Aalborg University Press.

Nowotny, Helga & Scott, Peter & Gibbons, Michael (2001) Re-thinking Science – Knowledge and the Public in an Age of Uncertainty. Cambridge: Polity Press.

Ramian, Knud (2003) Praksisforskning som læringsrum [Practice Research as a learning Environment]. Uden for Nummer 7.

Salonen, Tapio (red.) (2005) Rena Rama Sociorama - kunskapsutveckling mellan universitet och socialtjänst. Växjö: Institutionen för vårdvetenskap och socialt arbete, Växjö universitet.

Socialstyrelsen (2000) Nationellt stöd till kunskapsutvecklingen inom socialtjänsten, Stockholm: Socialstyrelsen.

Salisbury Statement (2009) The Salisbury Statement on practice research, <http://www.socsci.soton.ac.uk/spring/salisbury/> . Southampton: University of Southampton.

Savin-Baden Maggi & Major, Claire Howell (2004) Problem-based learning and theories of learning., in Foundations of Problem-based learning, The Society for Research into Higher Education & Open University Press.

Uggerhøj, Lars (2015) Vidensproduktion i socialt arbejde. Socialpolitik vol. 2015 nr. 4.

Uggerhøj, Lars (2014) Learning from each other - Collaboration Processes in Practice Research, Nordic Social Work Research, Vol. 4, Supplement 1, 2014, p.44-57.

Uggerhøj, Lars (2014) The Powerful Meeting between Social Workers and Service Users: Needs, Barriers and Possibilities in Participation Processes in Agency Settings in Matthies, Aila-Leena. and Uggerhøj, Lars (eds.) (2014) Participation, Marginalization and Welfare Services - Concepts, Politics and Practices Across European Countries. London: Ashgaten.

Uggerhøj, Lars (2011) Theorizing practice research in social work, *Social Work and Social Sciences review* 14 (2).

Uggerhøj, Lars (2011) What is Practice Research in Social Work – Definitions, barriers and Possibilities, *Social Work & Society*, Vol. 9.

Uggerhøj, Lars (2002) Menneskelighed i mødet mellem socialarbejder og klient – ideal eller realitet i Järvinen, Margaretha et al (red) *Det magtfulde møde mellem system og klient*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Undervisningsministeriet (2014) Bekendtgørelse nr. 692 om projektopgaven i folkeskolens 9. klasse. København: Undervisningsministeriet.

7 Dokument inom Mathilda Wrede- institutet granskade ur ett sociomateriellt perspektiv

Pia Eriksson, Raija Koskinen och Ann-Marie Lindqvist

Inledning

Miljöer, där forskning och utveckling bedrivs, formas och styrs av många olika sociala och materiella aktörer. Slutresultaten av såväl akademiska studier som utvecklingsprojekt är ofta materiella till sin natur; i form av ett handgripligt dokument såsom en slutrapport, en artikel eller ett lärdomsprov. Ur ett sociomateriellt perspektiv kan vi se forskningsrapporter och styrdokument både som slutresultat och som en början eller fortsättning på något. Dokument formar och ramar in verksamheten, men samtidigt skapar de en förväntan om handling i framtiden, de lever vidare och kan få eftersträvad men också oväntad betydelse över tid.

Fokus på dokument blir speciellt intressant då en allt större vikt den senaste tiden har lagts vid att forskning ska ha en samhällelig inverkan och betydelse, dvs. vad som kommit att kallas den "tredje uppgiften" inom den akademiska världen (t.ex. Hakala et al. 2003). Många av de element som från början karakteriserat praktikforskning vid bl.a. Mathilda Wrede-institutet poängteras nu allt mera inom olika discipliner (t.ex. Undervisnings och kulturministeriet 2015). Dessa element förknippas med mode-2 forskning, som utgår från praktiska problem, och strävar till tillämpad kunskap (Gibbons et al. 1994). Andra element som även är karaktäristiska för praktikforskning är brukarorientering, gemensamt kunskapsskapande och gemensam forskningsdesign. Samtidigt kan nutida processer av kunskapsproduktion även problematiseras då engagemanget av erfarenhetsexperter eller aktivister gör att forskningen får en annan karaktär än traditionell forskning (Koskinen 2015, 63).

Inom socialt arbete har samtidigt diskussionen om det sociala arbetets inverkan aktualiserats såväl på individ, organisations och samhällelig nivå (Pohjola 2012) och t.ex. politiker förväntar sig att socialvetenskaplig forskning ska bidra med märkbara samhällsförändringar inom en snabb tidtabell (Satka et al. 2016, 20). I praktikforskning är och har relevansen för praktiken och dess utvecklande alltid varit av stor vikt (Salisbury 2008, Helsinki 2014 och New York 2015 - Statements). Således är diskussioner om såväl inverkan, effektivitet och relevans på olika nivåer högaktuella och tangerar praktikforskning som sker i ett landskap mellan dels den akademiska

världen och dels det sociala arbetets praktiska fält, och samtidigt i det utrymme som samhället och dess förändringar skapar.

I detta landskap har vi, utgående från ett sociomateriellt perspektiv (Orlikowski & Scott 2008) valt att granska olika dokument som utarbetats inom ramen för Matilda Wrede institutets (i fortsättningen MWI) verksamhet. Enligt avtalet för MWI 2006 (uppdaterats år 2010) är institutet en undervisnings- och utvecklingsenhet för kunskapsutveckling inom undervisning, forskning och praktik i socialt arbete sedan år 2002. Institutet bygger på detta samarbetsavtal mellan Helsingfors universitet, Helsingfors stad, Ab Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området (FSKC), Stiftelsen Arcada, Svenska social- och kommunalhögskolan, Borgå stad, Esbo stad, Raseborgs stad samt Kyrkslätt kommun. Institutet verkar i nära samarbete och utgör även fysiskt en del av arbetsgemenskapen inom FSKC. Samtidigt är och har kopplingen till Helsingfors universitet och Helsingfors stads socialverk alltid varit stark. MWI-institutets verksamhet består dels av undervisning i socialt arbete och praktikforskning såsom även Heikki Waris-institutets verksamhet, vilket beskrivs närmare i Satka et al. (i denna bok), dels av verksamhet inom den mångprofessionella praxisarenan (Julkunen, Rosengren, Österlund-Holmqvist & Pihlajamäki 2012) och dels av forskarsocialarbetarnas forsknings- och utvecklingsarbete. Vårt fokus ligger på forskarsocialarbetarnas verksamhet. Alla vi tre skribenter representerar ett internt perspektiv på institutet eftersom vi har erfarenhet av att vara medlemmar av forskningsmiljön vid MWI i olika repriser under åren 2005-2016 både i egenskap av forskarsocialarbetare och inom projekt med nära anknytning till institutet.

Vi börjar med att presentera vår teoretiska ingångspunkt, dvs. sociomaterialitet. Därefter granskar vi dels styrdokument som bygger upp och upprätthåller institutet, och dels publikationer som har strävat till att presentera institutets linje till en bredare publik: beslutsfattare, praktiker och akademiska forskare. I vår systematiska granskning av dokument som materiella aktörer fokuserar vi på två centrala begrepp som har materialiserats inom MWI dokument: forskarsocialarbetare och praktikforskning. Med uttrycket materialisering syftar vi på sätten som olika typer av element förs samman och samtidigt själva deltar som aktörer i produktionen och upprätthållandet av praxisar (se även Fenwick et al. 2012, 7). I syfte att fördjupa diskussionen om de två begreppen använder vi oss också av fokusgruppintervjuer med forskarsocialarbetare samt våra egna dagboksanteckningar. Till slut diskuterar vi även dokument som producerats av forskarsocialarbetare vid

institutet i relation till lokal och samhällelig inverkan och relevans. I vår artikel besvarar vi frågan: Hur bidrar dokument som kritiska materiella aktörer till skapande och upprätthållande av Mathilda Wrede-institutet som en kreativ kunskapsmiljö och samhällelig aktör?

Sociomateriella perspektiv på praktik, lärande och kreativa kunskapsmiljöer

Eftersom verksamheten inom MWI präglas av praktikforskning inom det sociala området, behövs en specifik syn på praktik som kombineras med kunskap om kreativa kunskapsmiljöer (exempelvis Hemlin et al. 2008). Såväl stödande, innovativ och kreativ arbets- som kunskapsmiljö är begrepp som starkt förknippas med MWI och följaktligen uppmuntras forskarsocialarbetarna till kreativa metodologiska tillämpningar, dynamiska angreppssätt och nytänkande (t.ex. Julkunen 2014a). Således har praktikforskning blivit en konst (Julkunen 2016, 5). Vi har därför valt att kritiskt granska MWI som en arena för kreativ kunskapsproduktion.

I reflektioner om kreativitet och kunskap samt dess miljöer betonas ofta det sociala och även i texter om institutet och praktikforskning har relationernas och förhandlingarnas betydelse varit i fokus (t.ex. Julkunen et al. 2016). På basis av en omfattande litteraturanalys har Hemlin et al. (2008) identifierat både organisationens interna dynamik och externa omgivning som kritiska element för kreativitet i forskningsarbete och för en kreativ kunskapsmiljö (CKE). Skapande av kunskap har sällan granskats med hänsyn till dess materiella förutsättningar och även Hemlin et al. (2008, 206) lyfter endast kort fram vilken betydelse den fysiska omgivningen kan ha för kreativitet. I anknytning till MWI granskar vi dokument och synliggör på det sättet materiella aktörers betydelse i forskningsverksamhet.

Inom informations- och organisationsstudier har sociomaterialitet introducerats som ett paraply-begrepp inom vilken det sociala och det tekniska samverkar. *“Research framed according to the tenets of a sociomaterial approach challenges the deeply taken-for-granted assumption that technology, work, and organizations should be conceptualized*

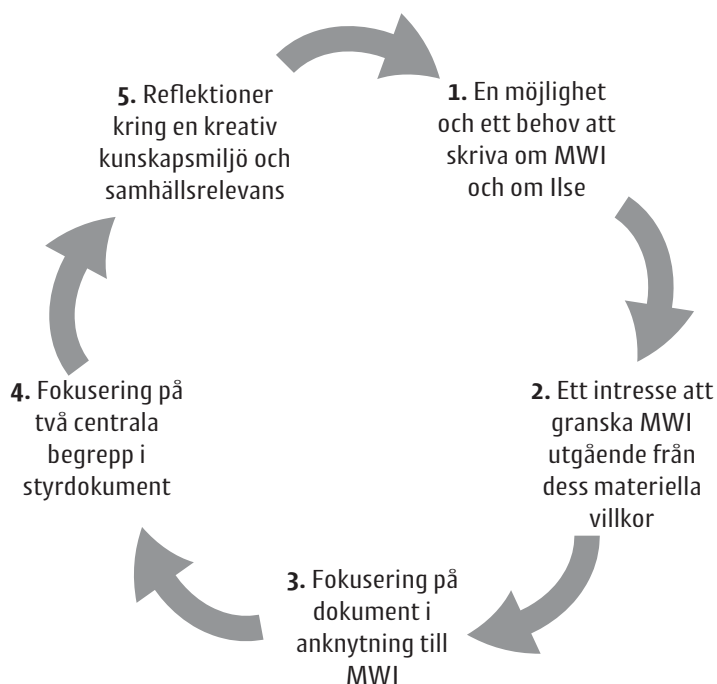
separately, and advances the view that there is an inherent inseparability between the technical and the social" (Orlikowski & Scott 2008, 454). För att kunna granska vad allt det materiella innebär, ser vi på praktiken ur en sociomateriell synvinkel. Som exempel på materialitet ger Fenwick (2012) "bodies", handlingar, objekt, verktyg, checklistor, dataprogram, möbler, lösenord, texter och diskurser, vilka inte ska betraktas separat från handlande personer (humans as users).

Orlikowski och Scott (2008) betonar det tekniska och speciellt det informations-teknologiska i sin definition, men det sociomateriella perspektivet har även tillämpats inom utbildning (Fenwick et al. 2012), medicin (Fenwick 2014) och arbetslivsstudier (Gherardi 2015). Inom socialt arbete har detta perspektiv föga utforskats, men ett finländskt exempel gällande mångprofessionellt arbete visar dock hur perspektivet kan bidra till en nyanserad syn på praktik (Pohjola & Korhonen 2014). Detaljrika och informativa studier om praktik har hämtat med sig en post-humanistisk syn på verkligheten: behovet av att ta på allvar allt vad det innebär att leva i en materiell värld (t.ex. Pickering, 1995; Pickering & Guzik 2008). Det innebär att man i studier om samhällseliga fenomen kan söka alternativ till att ha sociala aktörer och dess relationer i fokus, t.ex. genom fokus på materiella aktörer och deras samspel med andra aktörer. Vi anser, att en bredare diskussion om sociomaterialismens vetenskapsfilosofiska rötter (se t.ex. Fenwick et al. 2012, 12) och speciellt den pågående debatten om post-humanism (t.ex. Pickering 1995; 2011, Barad 2003; 2007, Gherardi 2015) skulle vara värdefull även i granskning av socialt arbete.

Inom ramarna för denna artikel begränsar vi oss dock till att sammanfatta att ett sociomateriellt synsätt innebär en nyfikenhet gällande olika materiella tings eventuella aktörskap, samt deras samspel med andra aktörer. Genom att beakta materiellt aktörskap (non-human agency) öppnas möjligheter för att granska aktörskap hos t.ex. begrepp eller discipliner (Pickering, 1995). På det sättet erbjuder sociomaterialitet ett synsätt som är av betydelse specifikt inom forskning som anknyter sig till praktiken som kontinuerligt formas genom interaktion av olika typer av aktörer (jämför t.ex. Fenwick 2014, 51). I vår granskning av materiella aktörer i samband med MWI, har vi valt att utgå från att dokument som objekt inte är aktörer i sig (Fenwick 2014, 47). De fysiska artefakten skall inte negligeras eftersom de är en naturlig del av kontexten i en ständig relation med det sociala. Men en materiell aktör, som t.ex. ett dokument, behöver således en social aktör som aktivt handskas med det.

Data och metod

Skrivprocessen av den här artikeln påminner om den reflektiva processen inom praktikforskning, som beskrivs av Ilse Julkunen (2011). Som skribenter känner vi igen de fem stegen i skrivprocessen som visualiseras i figur 1. I det följande redogör vi för de val vi gjort under skrivprocessen.

Figur 1 Skrivprocessen.

1) En möjlighet och ett behov att skriva om MWI och Ilse

Vi började med att reflektera över våra dagboksanteckningar från tiden som forskarsocialarbetare vid Mathilda Wrede-institutet. Utöver detta hade vi även till vårt förfogande data från två fokusgrupp-intervjuer med totalt åtta tidigare forskarsocialarbetare gjorda av en av skribenterna år 2013. Som medlemmar i fokusgrupperna deltog även de två andra skribenterna. Intervjuerna gjordes som en del av en intern evaluering av institutets 10-åriga verksamhet med fokus på institutets utvecklingsbehov. Dessa två datamaterial, dagboksanteckningarna och

gruppintervjuerna, representerar ett inifrån perspektiv på forskarsocialarbetarrollen vid institutet. Citaten i artikeln kommer från gruppintervjuerna och skribenternas egna dagboksanteckningar. I detta skede av skrivprocessen var ett forskarsocialarbetarperspektiv centralt i våra diskussioner skribenterna emellan.

2) Ett intresse att granska MWI utgående från dess materiella villkor

Vi utnyttjade vår expertis och våra gemensamma erfarenheter för att i dialog identifiera (se t.ex. Flyvbjerg 2001, 134-140) och enas om de centrala sociala och materiella aktörerna som format institutets verksamhet under tio års tid. Vårt arbetssätt kan liknas vid Delphi-metoden, som går ut på att enskilda informanter får kommentarer på sina intervjuer av en panel. Strävan är att skapa nya argument och föra fram avvikande synpunkter (Rubin 2012). I vårt fall har våra gemensamma reflektioner utgjort expertpanelen och vi har efter diskussioner uppnått en erfarenhetsmässig konsensus. I och med att vi såg möjligheter att öppna upp nya perspektiv på MWI via paraplybegreppet sociomaterialitet, satte vi oss in i den aktuella diskussionen kring begreppet.

3) Fokusering på dokument i anknytning till MWI

Genom reflexiv granskning av våra dagboksanteckningar och andra tidigare forskarsocialarbetares intervjuer utkristalliserades viktiga materiella faktorer i institutets verksamhet: arbetsavtal för viss tid, fysisk miljö som bytts under åren samt olika typer av dokument. Vi valde att närmare granska dokument i denna artikel.

I vår skrivprocess har vi kunnat utnyttja vårt medlemskap i MWI-gemenskapen och lärt av varandra. Lärandet är relaterat till gemenskapen och praktikgemenskapen kännetecknas av deltagarnas gemensamma engagemang i den gemenskap de befinner sig i (Lave & Wenger 1991; även Hemlin et al. 2008). I vårt fall har det varit frågan om att bidra med en svensk text som öppnar nya perspektiv till MWI. Vi snävade således in vårt fokus till att närmare granska centrala styrdokument och vid sidan av dem även diskutera de dokument som forskarsocialarbetare har gett upphov till.

4) Fokusering på två centrala begrepp i styrdokument

De styrdokument som vi systematiskt granskat är Mathilda Wrede-institutets samarbetsavtal från åren 2006 och 2010, Mathilda Wrede-institutets strategi 2014-2017, samt de delar av FSKC:s verksamhetsplaner 2003-2014 som behandlar Mathilda Wrede-institutet. Vi har valt att granska verksamhetsplaner istället för

verksamhetsberättelser eftersom de riktar sig in i framtiden med en intention om handling, medan våra personliga dagboksanteckningar och gruppintervjuer som vi använt oss av i fördjupandet av diskussionen utgör en tillbakablick.

Utöver styrdokument har vi även granskat de av Ilse Julkunens publikationer, som har huvudfokus på MWI och praktikforskning dvs. Julkunen (2011), Saurama & Julkunen (2011), Satka, Julkunen, Kääriäinen, Poikela, Yliruka & Muurinen (2016) samt Julkunen, Koskinen & Westerback (2016). Således har Julkunens andra publikationer om MWI som bl.a. behandlar evaluering och undervisning inte inkluderats i den systematiska granskningen. I dessa publikationer, som vi karakteriserar som styrdokument, valde vi att fokusera på två ofta förekommande centrala begrepp: forskarsocialarbetare och praktikforskning. Vi såg det viktigt att diskutera hur dessa begrepp ramar in, definierar och formar verksamheten vid institutet. I styrdokumentet granskade vi vidare systematiskt hur forskarsocialarbetarnas uppdrag och aktörskap uttalas samt hur (praktik)forskningen definieras i relation till omvärlden.

5) Reflektioner kring en kreativ kunskapsmiljö och samhällsrelevans

I förhållandet till samhällsrelevans reflekterade vi över de ambitioner som styrdokumentet preskriberat och som forskarsocialarbetarna själva har uttalat. MWI har under 2013-2016 publicerat fyra doktorsavhandlingar inom sin forskningsserie och under 2005-2016 har MWI och Ab Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området (FSKC) publicerat två licentiatavhandlingar, sju forskningsrapporter och ett fyrtiotal arbetspapper eller projektrapporter skrivna av personal kopplade till MWI, FSKC eller till samarbetsprojekt. Utöver detta har FSKC publicerat ett tiotal pro gradu- avhandlingar av skribenter som under korta perioder varit kopplade till MWI. Våra reflektioner fokuserar både på forskarsocialarbetarnas praktiska erfarenheter (intervjumaterialet samt våra egna erfarenheter) och på hur begreppet praktikforskning kopplas till det.

Ett sociomateriellt koncept förstår mänsklig kunskap och mänskligt lärande som en interaktion (eller intra-aktion), snarare än som fokusering på internaliserade begrepp, betydelser och känslor hos enskilda deltagare. Med andra ord, ett sociomateriellt koncept granskar hur kunskap skapas i samverkan med eller i en aktivitet med andra. (Fenwick et al. 2012, 11) Av den anledningen redogör vi inte för enskilda erfarenheter eller upplevelser hos forskarsocialarbetarna utan tar i resultatredovisningen fasta på gemensamma processer. Inte desto mindre ger vi individuella röster för gemensamma erfarenheter och kritiska röster.

Styrdokument ramar in och formar verksamheten

Institutet och dess verksamhet definieras bland annat av de strukturer som byggts upp via avtal och dokument. Växelverkan mellan materiella och sociala faktorer frambringar vardagliga aktiviteter (se t.ex. Pickering 1995; Pickering & Guzik 2008; Fenwick et al. 2012) och MWI som ett svenskt rum för gemensamt lärande och reflektion har därför ett starkt samband med de yttre ramarna för institutet. Samtidigt är dokumenten formade av personer verksamma inom institutet och de har således påverkat varandra. I linje med praktikforskningskonceptet handlar det om gemensamma lär- och kunskapsprocesser. På basen av dokumentgenomgången kan man dock konstatera att den viktigaste aktören bakom strategin för och utvecklande av verksamheten inom MWI är den första svenskspråkiga professorn i praktikforskning i socialt arbete vid Helsingfors universitet, dvs. Ilse Julkunen. Vidare har det teoretiska rummet som MWI utgör och den verksamhet som bedrivs formats och definierats av disciplinen socialt arbete och speciellt praktikforskning som koncept (som definierats i bl.a. Satka et al. 2016). MWI samarbetsavtalet möjliggör forskning inom välfärdsfrågor medan MWI strategin för åren 2014-2017 långt har materialiserats i konceptet praktikforskning.

Ett samarbete mellan såväl den offentliga sektorn och högre utbildningsinstanser inom det sociala området, samt det nationella kompetenscentret, utgör grunden som möjliggör den dialog som praktikforskningen eftersträvar mellan olika parter (Helsinki Statement 2014, 9-10). Detta samarbete mellan kommuner, utbildningsenheter och forskningsenheter finner även stöd i lagen (1230/2001) och förordningen (1411/2001) om kompetenscentrumverksamhet inom det sociala området. Strategin och avtalet för MWI förelägger institutet att i sin verksamhet bevaka och utveckla kompetens på svenska. Genom en koppling till de svenskspråkiga utbildningsinstanserna samt det svenskspråkiga kompetenscentret tryggas en kunskapsutveckling inom det sociala området även på svenska i Finland.

Varje år sedan institutet (i början kliniken) grundades har en plan, för ett år i gången, skrivits som en del av FSKC:s verksamhetsplan. Enligt dokumenten utgör institutet en struktur för forskningsverksamhet men även för ett rum för reflektion, handledning och gemensamt lärande. De första åren karakteriseras verksamheten av utvecklings- och forskningsprojekt med syfte att synliggöra klientgruppers behov, inverka på

klienternas vardag, öka dialog mellan professionella samt utveckla det sociala arbetet och dess metoder. I planen för år 2005 definieras två tyngdpunkter inom forskningen: praktikforskning och utvärderingsforskning. Fokuset för forskarsocialarbetarna ligger på det förstnämnda. Även särskild tyngdpunkt på brukarperspektivet poängterades och forskar- och utvecklingssocialarbetare skulle enligt dokumenten jobba med att utveckla både kunskap och praktiken. I dokumenten åtskiljdes sedan år 2007 forskarsocialarbetarnas roll och uppgift tydligare från annan verksamhet. Institutets uppgift definierades som att möjliggöra att socialarbetare, som jobbar på ett akademiskt lärdomsprov (pro-gradu, licenciat eller doktor), kan lösgöra sig från sitt arbete och utforska och utveckla praktiken. År 2009 finns ett omnämnande av att utveckla nya former att göra praktikforskning tillsammans med praktiken samt utveckla forskningsmetodologiska redskap. Fortfarande syftade forskningen vid institutet till att lyfta fram klienters behov och granska de professionellas roll i arbetet.

Begreppet forskarsocialarbetare

I institutets styrdokument har man skapat och definierat en ny "yrkeskategori", nämligen forskarsocialarbetare. De har enligt MWI avtalet till uppgift att forska, utveckla och utvärdera verksamhet inom välfärdssektorn. Denna yrkeskategori placerar sig mellan och kombinerar två väldigt olika yrken: socialarbetare och forskare. Motsvarande yrkeskategori finns även inom Heikki Waris-institutet. MWI avtalet har gett möjlighet för dessa forskarsocialarbetare till förutom gemenskap inom en stödjande arbetsmiljön även materiella faktorer såsom arbetsrum, normal infrastruktur, arbetsmaterial samt anställning under vanligtvis två år vid Helsingfors stad i hel- eller halvtid. I styrdokumentet (avtal och verksamhetsplaner) ligger fokuset på de aktuella teman som forskarsocialarbetare (ibland utvecklingssocialarbetare) arbetar med. Dessa är förankrade till praktiken genom utvecklandet av arbetsmetoder och kunskap om olika miljöer, där klienter och socialarbetare verkar.

Under tiden 2002-2016 har sammanlagt nitton olika personer, inkluderat oss själva, haft möjlighet att verka som forskar- eller utvecklingssocialarbetare vid MWI. Det har visat sig att elva av oss har fortsatt med licenciat- eller doktorandstudier, vilket tyder på en personlig motivation för forskningsarbete, vilket är en av de faktorer som Hemlin et al. (2008) nämner som viktigt i forandet av kreativa kunskapsmiljöer. Samtidigt har det funnits strukturer som stöder forskarutbildningen vid MWI.

Således har betydelsen av att forskningsmetoderna uppfyller akademiska krav och att forskningen äger rum i nära koppling till en akademisk institution varit viktig (Helsinki Statement 2014). Detta har bidragit till att forskning vid institutet även utgjort delar av akademiska lärdomsprov. Denna strävan till akademiska lärdomsprov har samtidigt lett till att den akademiska kanalen för publikation samt dialogen med den akademiska gemenskapen har varit stark. Ändå har den akademiska världen i början känts väldigt främmande för många av de forskarsocialarbetare som kommit från det sociala arbetets praktikfält:

”En trygg och bra början på forskarkarriären, [jag] tvivlade först [på] att (kan) jag ens [kan] forska. Institutet gav en möjlighet att påbörja en växt till forskare” (fokusgruppintervju)

”Helt samma för mig, man vågade sig in, hela universitet kändes sådär jätteavlägset, på något vis också praktikfrämmande, det tog tid att utvecklas i identiteten och kanske också byta den från praktiker till forskare” (fokusgruppintervju)

Saurama & Julkunen (2011) beskriver Mathilda Wrede (och Heikki Waris) institutet i skärpunkten mellan två olika världar, praktiken och den akademiska. Detta avspeglas väl i forskarsocialarbetarnas erfarenheter. De som befinner sig i en kultur som ligger mellan “praktik” och “forskning” kan använda ett språk som kan kännas för akademiskt för praktiken. (jfr Shaw & Lunt 2012).

”Ibland kände jag mig för mycket socialarbetare för att vara forskarsocialarbetare/forskare och för mycket forskare för att vara socialarbetare.” (dagboksanteckning)

Forskersocialarbetarrollen kan således kännetecknas av en dynamisk identitet som rör sig på ett kontinuum mellan praktiker och forskare. En stark identitet i båda lägren krävs men uppnåendet av denna dubbelidentitet kräver tid och strukturer som stöder detta. Den nya rollen kan även kräva nyorientering gällande arbetsmiljö och uppgifter:

”De första dagarna som forskarsocialarbetare kommer jag väl ihåg. Det blev väldigt konkret för mig hur olika arbetet ser ut för forskare och socialarbetare. Jag satt vid mitt skrivbord och det var alldeles tyst. Jag bara väntade på att telefonen skulle börja ringa och klienterna strömma in genom dörren. Känslan var överklig. Att bara kunna sitta och läsa, tänka och reflektera kändes väldigt främmande.” (dagboksanteckning)

För forskarsocialarbetarna handlar det förutom om en ny identitet också om forskarutbildning. En socialarbetare är, trots magisterutbildning, inte en forskare och måste antingen själv förvärva de kunskaper som krävs för forskning eller producera kunskap i samarbete med någon som är forskare. Den kritiska forskaridentiteten tar form genom att ta sig an forskning, använda sin kreativitet och genom forskarutbildning (Shaw & Lunt 2012).

“En utmaning som jag upplevde i att studera det bekanta var en svårighet att vara tillräckligt kritisk och få distans till det som var bekant. Det handlade om att klara av att röra sig uppåt och nedåt på abstraktionsstegen och att försöka komma djupare in i det som vid första anblicken föreföll bekant och som var allmänt accepterad kunskap.” (dagboksanteckning)

Distans uppfattar vi som ett utrymme bestående av tid, rum och teori, där reflektion möjliggörs. I en kreativ miljö har man möjlighet både till det egna utrymmet som behövs, men samtidigt möjliggörs en dialog och samverkan med andra (Hemlin et al. 2008). Då det egna arbetet studeras möjliggör en viss distans reflektion över teorier, metoder och en eventuell omformulering av de frågor som ställs. Att få ta den tid som krävs för att genomföra forskningsuppdraget kräver en viss distans till det praktiska arbetet. Distans handlar inte endast om känslan av att inte fullt bli godkänd i att ha omdefinierade arbetsuppgifter utan också om att få en överblick och kritisk inställning till det fenomen man forskar i. En nackdel med att samtidigt ha rollen som forskare och socialarbetare är dåligt samvete för att inte fullt ut kunna utföra dem. Också Haverinen (2005, 110–112) påpekar att verksamma socialarbetare sällan har tid för forskning vid sidan av sitt jobb. Samtidigt är närheten till praktiken av avgörande betydelse då man definierar forskningsfrågan och planerar forskningsprocessen. Att börja utveckla eller forska i sitt eget arbete har en självskrivna utgångspunkt i praktiken, vilket ger forskningsintresset relevans och trovärdighet. Men samtidigt är utmaningen som Julkunen (2011) uttrycker det: *“Taking local knowledge as the challenge is the challenge facing practice research”* (Julkunen 2011).

Vår erfarenhet är att kunskapsbehoven ofta är akuta ute på fältet och man har svårt att ta sig tid att definiera de verkliga frågorna i en sådan dialog som Julkunen, Koskinen & Westerback (2016) förespråkar. En förutsättning är att alla parter inser vikten av dialogen. Då tempot är snabbt i det praktiska arbetet är önskemålen på lösningar också mer akuta och faran finns att man genom utvecklingsarbete söker snabba svar på frågor (jfr Jenssen 2014). Praktikens användning av teori och forskningsresultat är ofta

slumpmässig bland annat p.g.a. tidsbrist (Hicks 2016). Samtidigt ligger det nära till hands att teorier och metoder som stöder den egna arbetsgemenskapens tänkesätt väljs framöver andra (Popper 1963; se även Hicks 2016, 8). Med hänvisning till explorativt lärande poängterar Julkunen et al. (2011,180) att första steget inte är att föreslå en lösning utan att identifiera och definiera situationen, uppgiften eller problemet. För att kunna ta detta steg, behövs ofta förutom en dialog även en tillräcklig distans. Kunskapen bör vara nära kopplad till praktiken men samtidigt klara av att inta ett kritiskt perspektiv (Julkunen 2011). Då praktikforskaren använder sin yrkeserfarenhet som t.ex. socialarbetare kan detta vara en belastning eller tillgång för att föra fram t.ex. brukarnas perspektiv (Julkunen 2011).

”En annan utmaning är att finna en naturlig plats för min egna praktiska kunskap. Trots min insikt om den erfarenhetsbaserade kunskapens värde upplevde jag det svårt att hitta ett sätt att till fullo utnyttja den personliga kunskapen i forskningsprocessen. Ilse har konstant uppmuntrat till att värdesätta och utnyttja den kunskap jag har och lita på den.”
(dagboksanteckning)

Enligt Fook (2001b) har praktiker denna tendens att inte värdesätta den svärgreppade erfarenhetsbaserade kunskap som de besitter. Praktikern undrar hur deras personliga erfarenheter kan vara av värde då de inte är generaliserbara och undrar hur de kan göra sin kunskap mer analytisk och teoretisk och därmed implicit mer värdesatt. Linsen, dvs. den erfarenhet som forskaren själv har, och som den självreflexiva forskaren ser världen genom, är enligt Fook (2001) inte bara en del av forskningen som ett instrument utan också data i sig. Alla aspekter av linsen kanske inte explicit är uttalade och dessa tysta delar av linsen är det som kan kallas tyst kunskap, som ofta måste upplevas för att förstås. Därför är den forskning som praktiker själv gör om sin egen praktik av stor betydelse för att identifiera alla aspekter av praktiken. (Fook 2001, 129.)

MWI har som målsättning att både finnas till för praktik och för forskning och ofta även i kombinerad form genom att bidra med praktikforskningsaktivitet i dialog mellan dessa. Internationellt och inom olika discipliner, har det uppmärksammats en så kallad praktikvändning (exempelvis Pickering, 1995; Gherardi, 2015). Inom socialvetenskaper har vändningen lett till en mer nyanserad syn på praktik samt till ett nytt intresse även för själva begreppet praktik (Miettinen et al. 2009; Gherardi 2015, 14). MWI och Ilse Julkunen som dess ledare har varit en aktiv aktör i denna praktikforskningsrörelse (Epstein et al. 2015).

Begreppet praktikforskning

I Mathilda Wrede-institutets avtal finns inte begreppet praktikforskning, och det utvecklas föga i verksamhetsplaner, men samtidigt utgör de tidigare nämnda samarbetsformerna en plattform för det som kommit att definieras som praktikforskning. År 2005 omnämns för första gången begreppet praktikforskning i verksamhetsplanen och MWI definieras senare som ett praktikforskningsinstitut i flera publikationer (Julkunen 2011; 2012; 2016). Begreppet med sin för tio år sedan begynnande och fortfarande ständigt levande diskussion har kommit att forma den forskning som bedrivs inom institutet. Vårt syfte är inte att definiera begreppet, som även av Saurama & Julkunen (2011) och Satka et al. (2016) presenteras som öppet och dynamiskt, utan vår granskning av begreppet fokuserar på dess relation och ambitioner till samhällelig påverkan och förändring.

De första forskarsocialarbetarna vid institutet kom in i den fasen då begreppet praktikforskning var i sin linda och under årens gång har det utvecklats som följande uttalande exemplifierar:

”då när jag började som forskarsocialarbetare, så tala man int ännu om praktik forskningen...”

“Och jag tycker att vi som forskarsocialarbetare också aktivt har fått vara med och utveckla det här begreppet, vi har ju sen på våra träffar också diskuterat det och hur vi uppfattar det.” (fokusgruppintervju)

Begreppet praktikforskning strävar till att överbrygga klyftan mellan teori och praktik. I praktikforskning är strävan att expertkunskap från praktiken möts i dialog med den akademiska kunskapen, båda med lika värde (Saurama & Julkunen 2011). Julkunen (2011) lyfter fram i sina förslag på olika forskningsinriktningar vid institutet relationen mellan kunskap, handling och förändring. I MWI strategin (Julkunen 2014a, 8) beskrivs praktikforskningens syfte att skapa vetenskaplig kunskap med praktiskt värde, och att utveckla praktisk kunskap genom empiriska studier på ett lokalt plan. Målet är, att på innovativa sätt producera relevant kunskap för praktiken. Denna lokala kunskap tas som en utmaning, som sedan testas utanför den egna gemenskapen för extern validering (Julkunen 2011). *”För att praktikforskning skall vara till nytta behöver den vara bred till sin ingång, vara reflektiv och dialogiskt inkluderande och förankrad i praktikmiljöer, metodologiskt och teoretiskt pluralistisk och vara etiskt sensitiv”* (Julkunen 2014a). Utöver praktikforskningens praktikrelevans och dialogiska forskningsprocess kännetecknas

praktikforskning också av sin transformativa natur (Saurama & Julkunen 2011). Dessa karakteristika möjliggörs i en kreativ kunskapsmiljö.

I publikationerna om praktikforskning poängteras såväl relationernas betydelse (Julkunen, Koskinen & Westerback 2016) som praktikforskningens strävan till förändring (Julkunen 2011). Då praktikforskning syftar till förändring och utvecklande av praktiker blir frågan om vems perspektiv och röst som hörs i forskningen (Saurama & Julkunen 2011; Satka et al. 2016, 11). Praktikforskning strävar, precis som evidensbaserat socialt arbete, till att utveckla bättre och "effektivare" socialservice och praktiker (Satka et al. 2016, 11), men med en bredare kunskapsproduktion. Pohjola (2012) för fram att ord som effektivitet eller verkningsfullhet har känts främmande i disciplinen socialt arbete. I de texter om praktikforskning som vi granskat behandlas påverkan genom ord som förändring och handling utan explicita anspråk på inverkan. Förändring som sker i och genom forskningsprocessen bör dock granskas på olika nivåer eftersom förändring kan innebära allt från forskarens egen reflektion och förändring till en vidare kollektiv bemärkelse (Julkunen 2011).

I de tidigare verksamhetsplanerna ligger fokus på samverkan och samarbete mellan forskning, utveckling och praktik eller mellan studerande och praktiker i möjliggörande och skapande av arenor för dialog mellan dessa. Sedan 2012 har en strävan till att öka brukarmedverkan via forskning vid institutet uttalats men redan tidigare kan man i dokumenten se en försiktig utveckling från att synliggöra klientgrupper till att öka klientgruppers delaktighet i samhället. I en del forskning vid institutet har syftet varit att beskriva, förklara och teoretisera lokal kunskap med en latent strävan till förändring. Men man kan även identifiera forskning vars syfte är en uttalad strävan till lokal förändring i klientgruppers situation eller i professionellas praktik. Enligt konceptet för praktikforskning sker i båda fallen förändringen i och genom en dialogisk forskningsprocess.

Samtidigt som samhällsrelevans efterlyses och förväntas av forskning behandlar praktikforskning enligt Satka et al. (2016, 22) ofta en avgränsad lokal praktik (inom socialservice). Inom praktikforskning är det vanligt att den kunskap som man utvecklat förs tillbaka till den miljö där forskningen gjorts (Satka et al. 2016, 11), vilket kunde ses som en anspråkslös målsättning med tanke på vidare samhällsrelevans. Enligt Julkunen (2011) bör vi granska förändringens olika nivåer och omfång trots att den lokala nivån är omdebatterad i vetenskaplig diskussion. Strategin för institutet år 2014-2017, uttrycker i det här skedet att praktikforskning ska ske i samverkan med samhället.

Dokumentens lokala och samhälleliga inverkan

Som tidigare konstaterats har institutets starka koppling till universitetet gynnat skriftliga publikationer såsom olika former av dokument. Den betydelse och inverkan som dokument med resultat från vetenskapliga studier eller utvecklingsprojekt kan få, är inte alltid lätt att lägga fingret på ens för skribenterna själva. I en intervju med tidigare forskarsocialarbetare vid MW-institutet fördes följande diskussion:

Intervjuare: *Vilka fotspår tror ni att er forskning har satt i praktiken, institutet och forskningsgemenskapen?*

Tidigare forskarsocialarbetare 1: *Två år är ju inte speciellt lång tid att lämna fotspår då...//...Jag är nog här så superkort tid att jag har svårt att se att det som jag gör har någon betydelse. Eller att någon skulle komma ihåg det sen.” (fokusgruppintervju)*

Denna typ av upplevelser avspeglar säkert en anspråkslöshet i relation till de egna prestationerna och deras betydelse för ett större sammanhang. Men samtidigt bör de sättas i relation till både en personlig ambition att kunna ha mer inflytande, och till praktikforskningens uttalade strävan till såväl relevans som förändring. I intervjuerna diskuterade de tidigare forskarsocialarbetarna sina dokument eller sin insats i huvudsak på en mikronivå. Den struktur som institutet på basis av intervjuerna mest har misslyckats med, är kopplingen till ledningen för forskningskontexten. Man kan därav dra slutsatsen att implementeringen av forskningsresultaten i en vidare kontext blivit haltande (se även Julkunen et al. 2016) och att kunskapen inte har utnyttjats till fullo. Detta exemplifieras i följande uttalanden:

“Det där underliga gapet mellan strategiskt beslutsfattande och forskning inom staden X som inte har någon koppling, utan man är en sidoenhet som pynjar med något”

“på samma gång så pratas det om att vi ska vara till nån nytta och ha relevans, men samtidigt är det inte värt att satsas på...//... Vi ska arbeta i gapet däremellan och det är nog jättesvårt.” (fokusgruppintervju)

Strategiplanen 2007–2017 för FSKC betonar klara strukturer både på regional och på nationell nivå för att implementera och sprida kunskap. Även Julkunen et al. (2012, 191)

för fram vikten av att forskningen inom en organisation stöds av dess ledning. Austin (2012, 207) har identifierat fem viktiga stödformer från organisationen; strategiskt ledarskap, definierade förväntningar, stöd för lokal forskning, tillgänglighet till forskningskontexten och uppmuntran till lärande utifrån forskning. På en lokal nivå fann Rosengren et al. (2014) att ny hållbar kunskapsproduktion behöver en tydlig koppling till kommunens plan för välfärdsstrategi och en dialog mellan politiker och andra centrala aktörer inom kommunen.

Trots att implementering av forskningsresultat inte alltid skett optimalt kan vi se effekter som sträcker sig över olika nivåer, då dokument som avhandlingar och rapporter som producerats vid institutet kopplas ihop till kedjor, något som Mathilda Wrede-institutet som struktur har möjliggjort. Dokument som materiella aktörer är inte nödvändigtvis bundna till organisatoriska nivåer eller hierarkiska ramar. När vi granskar dokument ur ett sociomateriellt perspektiv ser vi att de haft mycket betydelse på olika nivåer: mikro, meso och makro. Enligt en tematisk gruppering av Julkunen (2011), har det funnits tre trådar i praktikforskning inom MWI. Inom den första (kunskapsutvecklande processer vid gränsen mellan utbildning, forskning och praktik), har dokument med ursprung i forskarsocialarbetarnas arbete (doktorsavhandlingar) använts bl.a. som referenser vid lärdomsprov vid universitetet vilket bidragit till den teoretiska kunskapsbasen i socialt arbete. Inom den andra (metodologisk utveckling i praktikforskning), har brukarperspektiv, brukarmedverkan och delaktighet varit gemensamma nämnare i många av institutets avhandlingar och rapporter. En bred metodologisk kunskapsbas gällande denna typ av forskning har således skapats. Inom den tredje (praktikforskning i aktuella teman), har många dokument bidragit med kunskap om specifika teman, t.ex. ungdomar och personer med utvecklingsstörning. Eftersom knappt någon forskning tidigare gjorts om socialt arbete med adoptioner har rapporter som publicerats vid MWI fått en oväntad nationell spridning från ministerienivå, då de utförligt citerats i en av Social- och hälsovårdsministeriet publicerad guide (2013, 36-40) för socialarbetare.

Både då det gäller lokal och samhällelig relevans är det viktigt att inte se praktikforskning som specifika insatser för att forska i en metod eller modell, utan det är frågan om kontinuerliga förhållanden, explicita metodologier och handlingar på olika nivåer stödda av en infrastruktur (Julkunen 2011). Samhällelig påverkan är enligt Julkunen (2014b, 77) att *"ta sociala praktiker och praxisen på allvar"*. Den forskning som bedrivs vid MWI har som ambition att producera inte bara lokal kunskap utan långsiktig och generell kunskap (Julkunen 2014b, 80).

Praktikforskning i en kreativ kunskapsmiljö med samhällelig relevans

Vi har granskat hur dokument som kritiska materiella aktörer bidrar till skapande och upprätthållande av MWI som en kreativ kunskapsmiljö och samhällelig aktör. Vi har funnit det svårt att förbise det sociala perspektivet i artikeln, eftersom vi genom vårt empiriska material lyfter fram att det sociala och materiella har funnits som konstant sammanfogat i det dagliga arbetet. I synnerhet Fenwick et al. (2012) betonar relationer och interaktionen mellan mänskliga och icke mänskliga faktorer, men också att ett materiellt perspektiv gör det lättare att undvika fokusering enbart på mänskliga aktörer. Vi motiverar vår begränsning till materiella aktörer med vår post-humanistiska syn på praktik och med avsaknaden av tidigare granskning från enbart ett materiellt perspektiv inom nationell och internationell litteratur i socialt arbete. Verksamhetsförutsättningarna inom välfärdssektorn är under stort förändringstryck och av den anledningen, är det viktigt att sätta fokus på en sociomateriell syn på kreativitet, lärande, kunskap och praktik.

Den reflektiva skrivprocessen av den här artikeln startade från ett forskarsocialarbetarperspektiv genom att vi utgick från forskarsocialarbetarnas egna erfarenheter uttryckta i fokusgruppintervjuer och våra egna dagboksanteckningar. Skrivprocessen slutade med att granska centrala styrdokument och fokusera på två centrala begrepp: forskarsocialarbetare och praktikforskning. Artikelns skrivprocess är i linje med praktikforskningskonceptet och är ett exempel på förhandlingar kring en gemensam referensram och relationell kunskapsproduktion. Vi skribenter har uppmuntrat varandra till en sociomateriell nyfikenhet för att kunna producera en nyanserad syn på styrdokument anknutna till MWI. Under skrivprocessen blev det viktigt att lyfta fram hur praktikforskning som aktör bidrar till samhällelig relevans, vilket ledde till att vår granskning av begreppet praktikforskning fokuserar på dess relation och ambitioner till samhällelig påverkan och förändring. I samband med denna diskussion lyfter vi fram dokument som producerats av forskarsocialarbetare vid institutet.

Vårt datamaterial, som till stor del utgörs av ord och representationer, kan anses vara en begränsning med tanke på strävan att se MWI ur ett sociomateriellt perspektiv och för att hämta in en post-humanistisk syn på praktik. För att studera praktik ur det sociomateriella perspektivet, har det inom flera studier använts datainsamlingsmetoder som etnografi, video-inspelningar osv. (t.ex. Mulcahy 2012; Mäkitalo 2012). Dessa metoder når eventuellt bättre praktikens olika nyanser. I vårt fall är det dokument,

dagboksanteckningar, intervjuer samt egna förstahands erfarenheter som bidrar till denna granskning.

Vi har kunnat identifiera elementära element för en kreativ kunskapsmiljö (Hemlin 2008) i MWI som stöds av materiella aktörer. Vår granskning visar att praktikforskning som koncept inte har inneburit forskningsmetodologiska begränsningar. Som ett kreativt rum för lärande har MWI snarare inneburit mer frihet än styrning i uppgiften som forskarsocialarbetare. Miljön har uppmuntrat oss forskarsocialarbetare att frigöra oss från statiska bilder, begränsande nivåer och andra tankens tvångströjor. Den har även visat på betydelsen av att värdesätta både egen och andras kunskap och erfarenhet och tygla den. Dessa element gör inte kunskapsutveckling lättare utan tvärtom mer komplex, och svårare att greppa, men tillåter samtidigt reflexivitet och innovation, något som kännetecknar praktikforskning. Detta betyder ständiga utmaningar, då denna typ av forskning inte erbjuder färdiga lösningar eller manualer utan fortsätter att utmana om och om igen. Tidigare publikationer (t.ex. Julkunen, 2011) visar, att verksamhet på MWI strävar att förstärka sådana element som anses vara elementära för en kreativ kunskapsmiljö (se även Gherardi 2015, 20; Hemlin et al. 2008, 206) och på basen av vår studie kan vi konstatera att till den delen har MWI lyckats.

Granskningen visar att det även finns kritiska röster och förslag till utveckling av verksamheten inom MWI. De kritiska rösterna handlar om att förankringen både mot praktiken och dess ledning delvis har fattats. Utifrån ett sociomateriellt perspektiv tolkar vi detta så att dynamiken mellan sociala och materiella aktörer inte tillräckligt har tagits i beaktande. Detta visar, att aktörerna inte har kunnat bidra med all sin potential till forskning förankrad och utförd i nära samverkan med praktiken. Fastän många materiella faktorer finns som anställning, handledning och tillhörighet i en svensk arbetsgrupp upplevs arbetet ibland också som ensamt. Forskarsocialarbetare, som arbetat under korta perioder, har enbart fragmentariskt kunnat dra nytta av dessa. Som en orsak tas fram att MWI är en liten och sårbar enhet men framför allt avsaknad av en tydlig koppling till praktiken och till dess ledning som tidvis saknats. En möjlighet att undvika känslan av ensamarbete är numera en betoning i MWI:s strategiplan på forskningsprojekt och nätverksarbete i teman som är strategiskt förankrade i praktikmiljöer. Forskarsocialarbetarna är osäkra huruvida deras forskning har den praktiska relevans som praktikforskningen förespråkar. Julkunen (2014b, 78) för en diskussion huruvida nya idéer och nya perspektiv,

konkreta verktyg (språk, teknik, logik) kan åstadkomma en förändring av praktiken eller huruvida handlingar krävs för att få till stånd förändringar. Hon konstaterar, att genom en grundlig forskning på lokal nivå kan praktiker förändras även på global nivå. Den praktiska relevansen ökar också ifall de personer som forskningen berör är inkluderade i forskningsprocessen. Men för att praktikforskning ska kunna beakta makro-institutionella aspekter i praktiken behövs breda social-ekologiska studier (Julkunen 2014b, 81). Vi har funnit att forskning inom MWI har bedrivits på lokal nivå med betoning på mångprofessionalitet. Denna betoning framträder även inom institutets styrdokument. En bred social-ekologisk forskning kräver tillhörighet i tvärvetenskapliga forskningsprojekt. Detta har noterats även i ikraftvarande strategiplan för FSKC, som betonar ett ökat behov av nätverk inom forsknings- och utvecklingsverksamhet. Att ge sig in i ett samarbete i dessa olika nätverk kräver dock viljan och förmågan att värna om den kunskap som ofta föds i lokala, praktiska sammanhang, dvs. pragmatisk kunskap som är bunden till osäkerhet och därmed utmanar den förhärskande kunskapssynen (se t.ex. Nowotny 2016 3-9, 144-168). Denna lokala kunskap får även global relevans genom att globaliseringen allt mer får lokala uttryck.

Dessa strategiska val (jämför ovan) kan anses väl motiverade. En kritisk läsning av ett nationellt dokument som på ett omfattande sätt har granskat även samhällsvetenskapernas roll i det finländska samhället visar att praktikforskning (käytäntötutkimus) eller disciplinen socialt arbete inte överhuvudtaget nämns (Undervisnings och kulturministeriet 2015). Inom socialt arbete i Finland och internationellt har det funnits ett behov att definiera praktikforskning i socialt arbete som något specifikt (t.ex. Epstein et al. 2015). Även om det kan ses som en positiv strävan med tanke på disciplin och klargörandet av begrepp, har avståndet som med dessa definitioner har skapat gentemot andra discipliner och den allmänna vetenskapsfilosofiska diskussionen, eventuellt inte bidragit till den förankringen som socialt arbete borde ha i praktiken. Den här typens gränsdragningar ser inte verksamhetens kontext som resurs, något som Gherardi (2015, 16-18) talar för. Att veta innebär en förmåga att delta med erforderlig kompetens i komplexa nätverk av relationer mellan människor, materiella ting och aktiviteter. (ibid.) Genom att betrakta verksamhetsmiljöer som resurser, kan praktikerna (t.ex. forskarsocialarbetarna vid MWI) använda sig av sina förmågor och delta i materiella förhandlingar om kunskap i sociomateriella sammanhang. Satsning på tvärvetenskaplighet kunde i framtiden

leda till att olika modeller med syfte att utveckla det professionella välfärdsarbetet får relevans inom även andra sektorer än den sociala sektorn. Även om praktikforskning i både Mathilda Wrede och Heikki Waris instituten har utvecklats under ett drygt decennium, har arbetet inte nationellt nått bredare uppmärksamhet utanför socialt arbete. Även om bilden av MWIs samhälleliga inverkan utgående från vårt empiriska intervjumaterial är relativt begränsad, tyder granskningen av dokumenten på att ett sätt att förbättra praktikforskningens samhällsrelevans, utan att gå miste om dess dynamiska karaktär, är att teoretisera själva begreppet bland annat med hjälp av ett sociomateriellt perspektiv.

Källförteckning

Austin, Michael J. & Dal Santo, Teresa & Lee, Chris (2012) Building Organizational Supports for Research -Minded Practitioners. *Journal of Evidence-Based Social Work* 9 (1-2), 174-211.

Anthony, Elizabeth K. & Austin, Michael J. (2008) The Role of an Intermediary Organization in Promoting Research in Schools of Social work: the Case of the Bay Area Social Services Consortium. *Social Work Research* 32 (4), 287-293.

Barad, Karen (2007) Meeting the Universe Halfway Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning. Durham: Duke University Press.

Barad, Karen (2003) Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter. *Journal of Women in Culture and Society*, 28 (3), 801 - 831.

Epstein, Irwin & Fisher, Mike & Julkunen, Ilse & Uggerhøj, Lars & Austin, Michael J. & Sim, Timothy (2015) The New York Statement on the Evolving Definition of Practice Research Designed for Continuing Dialogue: A Bulletin From the 3rd International Conference on Practice Research. *Research on Social Work Practice* 2015, 25 (6), 711-714.

Fenwick, Tara (2014) Sociomateriality in medical practice and learning: attuning to what matters. *Medical Education* 48, 44-52

Fenwick, Tara & Nerland, Monika & Jensen, Karen (2012) Sociomaterial approaches to conceptualising professional learning and practice, *Journal of Education and Work*, 25 (1). 1-13.

Flyvbjerg, Bent (2001) Making Social Science Matter Why social inquiry fails and how it can succeed again. Cambridge: Cambridge University Press.

Fook, Jan (2001) Linking Theory, Practice and Research. *Critical Social Work* 2 (1).

Förordning om kompetenscentrumverksamhet inom det sociala området (2001) <http://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/2001/20011411>. Hämtad 10.08.2016.

Gherardi, Silvia (2015) How the Turn to Practice may contribute to Working Life Studies. *Nordic journal of working life studies* 5 (3a), 13-25.

Gibbons, Michael & Limoges, Camille & Nowotny, Helga & Schwartzman, Simon & Scott, Peter & Trow, Martin (1994) *The new production of knowledge: the dynamics of science and research in contemporary societies*. London: Sage.

Hakala, Johanna & Kaukonen, Erkki & Nieminen, Mika & Ylijoki, Oili-Helena (2003) *Yliopisto – Tieteen kehdestä projektimyllyksi? Yliopistollisen tutkimuksen muutos 1990-luvulla*. Helsinki: Gaudeamus.

Haverinen, Riitta (2005) *Toimintaympäristöt sosiaalityön käytäntötutkimuksen haasteena*. I Satka, Mirja & Karvinen- Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (Red.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Palmenia-kustannus 2005 (99-123).

Helsinki Statement (2014) *The Helsinki Statement on Social Work Practice Research*. *Nordic Social Work Research* 4 (1), 7-13.

Hemlin, Sven & Allwood, Carl M. & Martin, Ben R. (2008) *Creative Knowledge Environments*. *Creativity Research Journal* 20 (2), 196-210.

Hicks, Stephen (2016) *Literature Review Theory and social work: A conceptual review of the literature*. *International Journal of Social Welfare*. DOI: 10.1111/ijsw.12215

Julkunen, Ilse (2011) *Knowledge-production Processes in Practice Research-Outcomes and Critical Elements*. *Social Work & Society* 9 (1), 60-75.

Julkunen, Ilse (2014a) *Mathilda Wrede-institutets strategi*. FSKC Arbetspapper 2/2014. *Ab Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området*. Helsingfors.

Julkunen, Ilse (2014b) *Praktikforskning i ett relationsperspektiv*. *Puheenvuorot*. *Janus* 22 (1), 77-83.

Julkunen, Ilse & Saurama, Erja (2009) *Lähestymistapana käytäntötutkimus*. Ingår i *Sosiaalityö ja teoria* Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (red.) *Juva: PS-Kustannus*. 293-314.

Julkunen, Ilse & Rosengren, Åsa & Österlund-Holmqvist, Eivor & Pihlajamäki, Eini (2012) *Kollaborativt lärande i levande mångprofessionella kunskapsmiljöer*. Ingår i *Noora Tuohino, Anneli Pohjola & Mari Suonio (toim.) Sosiaalityön käytännönopetus liikkeessä*. *Valtakunnallinen sosiaalityön yliopistoverkosto Sosnet Rovaniemi*. 178-196.

Julkunen, Ilse & Koskinen, Raija & Westerback, Frida (2016) Att bygga relevanta och hållbara forskningsrelationer i Praktikforskningens konst red. Satka Mirja & Julkunen, Ilse & Kääriäinen, Aino & Poikela, Ritva & Yliruka, Laura & Muurinen, Heidi. Heikki Waris -insituutti & Mathilda Wrede-institutet, 56-77.

Koskinen, Inkeri (2015) Changing Research Communities : Essays on Objectivity and Relativism in Contemporary Cultural Research. Helsinki: Unigrafia Philosophical Studies from the University of Helsinki.

Lagen om kompetenscentrumverksamhet inom det sociala området (2001) <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2001/20011230>. Hämtad 10.08.2016.

Lave, Jean & Wenger, Etienne (1991) Situated Learning. Legitimate peripheral participation. Cambridge: University of Cambridge Press.

Miettinen, Reijo & Samra-Frederichs, Dalvir & Yanow, Dvora (2009) Re-Turn to Practice: An Introductory Essay. *Organization Studies* 30 (12), 1309 - 1327.

Mulcahy, Dianne (2012) Thinking teacher professional learning performatively: a socio-material account, *Journal of Education and Work*, 25 (1), 121-139.

Mäkitalo, Åsa (2012) Professional learning and the materiality of social practice, *Journal of Education and Work* 25 (1), 59-78.

New York Statement (2014) The New York Statement of 2014 on the Evolving Definition of Practice Research: Designed for Continuing Dialogue. http://icpr2017.miceapps.com/uploads/user_uploads/382/images/2014%20The%20New%20York%20Statement%20on%20the%20Evolving%20Definition%20of%20Practice%20Research.pdf . Hämtad 10.8.2016.

Nowotny, Helga (2016) The Cunning of Uncertainty. Cambridge: Polity Press.

Orlikowski, Wanda J. & Scott, Sue V. (2008) Sociomateriality: Challenging the Separation of Technology, Work and Organization. *The Academy of Management Annals*, 2 (1), 433–474.

Pickering, Andrew (1995) *The Mangle of Practice: Time, Agency, and Science*. Chicago: The University of Chicago Press.

Pickering, Andrew (2011) *The Cybernetic Brain: Sketches of another future*. Paperback edition. Chicago: The University of Chicago Press.

Pickering, Andrew & Guzik, Keith (eds.) (2008) *The Mangle in Practice Science, Society and Becoming*. Durham: Duke University Press.

Pohjola, Pasi & Korhonen, Satu (2014) Social work as knowledge work: knowledge practices and multi-professional collaboration. *Nordic Social Work Research* 4 (1), 26-43.

Pohjola, Anneli (2012) Moniulotteinen vaikuttavuus. I Pohjola, Anneli, Kemppainen, Tarja & Väyrynen Sanna (2012) *Sosiaalityön vaikuttavuus*. Lapin yliopistokustannus. 9-16.

Popper, Karl (1963) *Science as Falsification*. I Popper, Karl (1963) *Conjectures and Refutations*. Routledge.

Rosengren, Åsa & Lindqvist, Ann-Marie & Julkunen, Ilse (2014) Towards an inclusive knowledge base for community-based research and sustainable knowledge development, *Nordic Social Work Research* 4 (sup1), 86-101.

Rubin, Anita (2012) ”Olisihan se hienoa, jos oppisi kuin itsestään!”. *Futurex – Future experts -projektin Delfoi-tutkimus Turun yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Brahean julkaisuja B:9*. http://futurex.utu.fi/julkaisut-Delfoi_tutkimus_Rubin.pdf. Hämtad 1.8.2016.

Salisbury Forum Group (2011) *The Salisbury Statement 2008*. *Social Work and Society*. International online Journal 9 (1).

Satka, Mirja & Julkunen, Ilse & Kääriäinen, Aino & Poikela, Ritva & Yliruka, Laura & Muurinen, Heidi (2016) *Johdanto – Käytäntötutkimus tietona ja taitona. Käytäntötutkimuksen taito - Praktikforskningens konst*. Heikki Waris-instituutti & Mathilda Wrede-institutet. 8-33.

Saurama, Erja & Julkunen, Ilse (2011) Approaching practice research in theory and practice *Social Work & Social Sciences Review* 15 (2), 57-75.

Shaw, Ian & Lunt, Neil (2012) *Constructing Practitioner Research*. *Social Work Research* 36 (3), 197-208.

Satka, Mirja & Julkunen, Ilse & Kääriäinen, Aino & Poikela, Ritva & Yliruka, Laura & Muurinen Heidi (red.) (2016) *Käytäntötutkimus tietona ja taitona, Ingår i Käytäntötutkimuksen taito – Praktikforskningens konst*. Satka, Mirja & Julkunen,

Ilse & Kääriäinen, Aino & Poikela, Ritva & Yliruka, Laura & Muurinen, Heidi.
Heikki Waris-instituutti & Mathilda Wrede-institutet.

Undervisnings och kulturministeriet (2015) Vastuullinen ja vaikuttava. Tulokulmia korkeakoulujen yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2015:13. <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2015/liitteet/okm13.pdf?lang=en>. Hämtad 1.8.2016.

8 Motsträviga möten i praktikforskning - Erfarenheter från forskningsprojekt om ungdomar och arbetsmarknadspolitiska åtgärder

Kerstin Johansson och Martin Börjeson

Inledning

Även om det sociala arbetet i de nordiska länderna har en lång historia (Qvarsell 2003) var det först under senare delen av 1900-talet som socialt arbete – som verksamhetsfält och som kunskapsområde – kom att bli en central del av de välfärdspolitiska strävandena i de nordiska länderna.¹ Under de sista decennierna av 1900-talet etablerades nya verksamhetsområden, ny lagstiftning kom på plats och inom universitetsväsendet skapades nya socionomutbildningar samtidigt som socialt arbete etablerades som forskningsämne.

I denna utveckling har Sverige ofta setts som det land som lett utvecklingen i Norden. Och det finns åtminstone några omständigheter som talar för att detta inte bara handlar om storsvensk skrytsamhet: Den första professuren inrättades 1977 (Harald Swedner vid Göteborgs universitet), och 40 år senare har ämnet vuxit närmast explosionsartat. Vid årsskiftet 2012/2013 fanns 16 universitet/högskolor som bedrev socionomutbildning, och antalet professorer uppgick till 64. Vid denna tid hade det skrivits sammanlagt 319 avhandlingar i socialt arbete, och därtill 50 licentiatavhandlingar (Brunnberg 2013).

Det handlade inte bara om att etablera ett nytt akademiskt ämne, utan också om att skapa en kunskapsgrund som skulle ligga till grund för det nya sociala arbete som skulle bedrivas inom socialtjänsten.² Detta innebar också att man tog en rad initiativ för att stärka samarbetet mellan utbildning/forskning och det sociala arbetets praktik. 1984 bildades *Förbundet för forskning i socialt arbete* (FORSA) - en fackligt och politiskt obunden sammanslutning av personer verksamma inom eller intresserade av forskning i socialt arbete, som bland annat har till syfte att främja utvecklingen av

1 I internationella översikter över den sociala och välfärdspolitiska utvecklingen är det inte ovanligt att de nordiska länderna betraktas som en enhet. Utifrån ett övergripande perspektiv är det antagligen en helt rimlig bedömning. Det hindrar inte att vår definitiva talar för att det nordiska perspektivet många gånger erbjuder goda förutsättningar för jämförande studier – just för att också skillnaderna länderna emellan är intressanta.

2 I och med att Socialtjänstlagen (SoL) trädde i kraft 1982 sammanfördes ett antal verksamhetsområden inom den gamla socialvården under en gemensam lagstiftning.

kunskap i socialt arbete, samt att verka för utbyte på likvärdiga villkor.³ Under 1980- och 90-talet har vidare en omfattande utbyggnad av lokala/regionala FoU-miljöer skett, där kommuner och landsting etablerat samarbete med universitet och högskolor för att bedriva ett praktisknära forsknings- och utvecklingsarbete (se t.ex. Socialstyrelsen 2002).

Som utbildnings- och forskningsområde har socialt arbete alltså närmast varit en succé, åtminstone om man ser till den stadiga tillväxten av antalet examinerade respektive utnämnda socionomer, doktorer och professorer. Men samtidigt är det så att de förhoppningar som en gång fanns på det nya ämnet – framför allt att det skulle leda till en kraftfull utveckling av det sociala arbetet – långt ifrån infriats. För de som på 1970- och 80-talet bidrog till etableringen av socialt arbete som utbildnings- och forskningsämne var det en del i ett självklart socialpolitiskt engagemang, och det var också ett engagemang som var förknippat med en stark framtidstro. Idag har framtidstron förbytts i krisstämningar⁴, och det är numera ytterst sällsynt att någon av de många företrädarna för det sociala arbetet tar plats i den socialpolitiska debatten. När den senaste forskningspolitiska propositionen i Sverige lades fram 2012 nämndes inte ett ord om socialt arbete (Börjeson 2015). Och den församlade professorskåren lät detta passera utan att säga ett knyst.

Som tillhörande en andra generation svenska forskare i socialt arbete har vi fått med oss från lärare och handledare att en av de viktigaste uppgifterna som forskare i socialt arbete har är att stärka samarbetet mellan utbildning/forskning och det praktiskt socialt arbete, och vi har inspirerats av de ansträngningar som våra föregångare stått för.⁵ Vår utgångspunkt är att denna uppgift är lika viktig idag som någonsin tidigare. Men samtidigt har det blivit allt mer uppenbart för oss att vi inte på samma sätt som tidigare generationer kan förvänta oss att hitta de goda exemplen på hemmaplan. När man i Norge några år in på 2000-talet beslöt inleda en försöksverksamhet med det man kallade ”Högskole- och Universitetssocialkontor” (det s.k. HUSK-projektet) som hade som mål att utveckla nya former för samarbete mellan utbildning/forskning och praktiskt socialt arbete stod det klart för den av oss (Martin Börjeson) som medverkade i den nordiska expertgruppen tillsammans med Ilse Julkunen att vi i Sverige numera har minst lika mycket att lära av våra finska kolleger som de av oss.

3 Under de år som följt sedan dess har liknande organisationer bildats även i de övriga nordiska länderna.

4 Se t ex debattartikeln i SvD 2016-03-28 av Kerstin Arnebratt m.fl. ”Socialtjänstens kris kräver lösningar”.

5 Se t ex Börjeson 2003 om arbetet på Barnbyn Skå, Stål & Svedberg 1987 om Kruksverksamheten i Stockholm under 1970- och 80-talet eller Ekermo 2002 resp. Thydén 2009 om uppbyggnaden av FoU-miljöer under 1990-talet.

Vår ambition är att i denna text diskutera hur praktikforskning (i texten avses en specifik uttolkning av praktikforskning nämligen Practice research, PR) kan bidra till utveckla och stärka interaktion mellan utbildning/forskning och praktiskt socialt arbete. Utgångspunkten i denna text är erfarenheter från forskningsprojekt inom fältet unga och arbetsmarknadspolitiska åtgärder i Sverige, där forskningsprojekten haft som uttalad målsättning att utvecklas och genomföras i ett samarbete mellan forskning och praktik – men där samarbetet i flera fall fått en karaktär av det vi kallar ”motsträviga möten”. Att exemplen handlar om just insatser för arbetslösa ungdomar är för övrigt långt ifrån någon slump – för den av oss (Kerstin Johansson) som arbetat med de aktuella projekten har diskussionerna med Ilse Julkunen om ungdom och arbete vid det här laget mer än tio år på nacken.

Att det kan visa sig svårt att etablera ett bra samarbete mellan forskning och praktik är i sig inte något nytt, utan tvärtom något som konstaterats i åtskilliga tidigare studier. Som Thomas Brante påpekat (se vidare nedan) är det viktigt att inte se ’teoretiska’ respektive ’praktiska’ verksamheter som väsensskilda aktiviteter, utan som verksamheter som följer skilda *rationaliteter*. Här menar vi att det nordiska samarbetet kring praktikforskning och som sedan några år också vidgats långt utanför gränserna för det nordiska samarbetet erbjuder en konstruktiv utgångspunkt.⁶ Och då våra (Kerstins och Martins) vägar för några år sedan korsades på Campus Norrköping föll det sig naturligt att samarbeta kring de här frågorna (Börjeson & Johansson, 2014, Johansson, 2014).

Med hjälp av metaforen *motsträviga möten* lyfter vi fram hur olika rationaliteter, i detta fall forskningens och praktikens, utgör en utmaning då man utvecklar samverkan mellan forskning och praktik. Syftet med denna text är därmed tudelat. Det handlar dels om att öka förståelse för varför samarbetet (interaktionen) mellan forskning och praktik i kunskaps- och verksamhetsutveckling kan vara svårt, dels om att via en modell för praktikforskning diskutera hur man kan arbeta med dessa motsträviga möten.

Men låt oss inte hoppa till slutsatserna för tidigt, utan som sagt börja med att kort redogöra för de projekt vi utgått från när vi funderat över dessa frågor.

6 Nordplusnätverket *Kunskapsproduktion i socialt arbete* grundades år 2001 av några lärare i socialt arbete vid olika universitet i de nordiska länderna. Nätverkets syfte är dels lärar- och studentmobilitet dels forskning. Till nätverket hör för närvarande: Helsingfors universitet (Finland), Linköpings universitet, Linnéuniversitetet och Malmö högskola (Sverige), Aalborgs universitet och University College i Aarhus (Danmark), Högskolan NTNU i Trondheim, Universitetet i Stavanger och Universitetet i Agder (Norge) samt School of Social Sciences (Island). Nätverket finansieras via årligen sökta medel från Nordplus Higher Education.

Exempel på forskning om unga och arbetsmarknadspolitiska åtgärder

Under senare decennier har ungdomars situation på arbetsmarknaden förändrats. Ungdomars etableringsålder har ökat, arbetslösheten är högre och arbetsmarknad är mer instabil. År 2012 var cirka åtta procent av unga i Sverige åldern 15–24 år i en sådan situation. Det behövs ett starkt och stabilt stöd för att underlätta för dessa unga på deras väg tillbaka till utbildning eller för att kunna ta steget in på arbetsmarknaden (SOU 2013:74).

Växande ungdomsarbetslöshet utgör både ett individuellt bekymmer och ett samhällsproblem (Angelin 2009; Lorentzon et al 2012; Tema Nord 2010:570; Bjørstedt 2012; Julkunen 2009). För att motverka detta har Sveriges kommuner sedan lång tid tillbaka en betydande roll som utförare av olika former av arbetsmarknadspolitiska åtgärder för unga arbetslösa. Den samlade bilden visar dock att kunskapen om dessa åtgärder är begränsad och att detta är ett politik- och praktikområde som behöver studeras närmare för att öka förståelsen av dess funktion i den svenska välfärdsstaten och vilka effekter åtgärderna har för deltagarna (Thorén 2012 44; SoU 2013:74; Olofsson et al 2014).⁷

Nedan presenteras några forskningsstudier där konkreta exempel på hur man arbetar med arbetslösa och ofta försörjningsstödtagande unga studerats. Exempelen⁸ kommer från en svensk kommun och i Sverige är det just kommunerna som organiserar och genomför merparten av dessa åtgärder och är därmed centrala för svenska den välfärdsstatens och demokratins funktionsduglighet (se Erlingsson & Wänström 2015). Syftet med de studier som presenteras är dels att visa på hur man inom forskning kan använda PR dels att via begreppet motsträviga möten visa på svårigheten med denna typ av forskning. Understrykas bör att trots dessa motsträviga möten är denna typ av interaktiv forskning viktig och betydelsefull att arbeta vidare med.

7 se även Nordplus Nätverket "Kunskapsutveckling i socialt arbete" sökt och fått medel från NOS för ett antal workshops. "The aim of these thematical workshops is to broaden the perspective taking into account different levels of influence and their interrelations with the focus of institutional reconstruction of the welfare state and the frontline practices" (ur ansökan).

8 De studier som valts ut utgör ett exempel på longitudinell forskning från en kommun och tillför därmed mer djup och förståelse över tid en generaliserbarhet. Studierna har delvis genomförts på uppdrag av Östköpings kommun (som heter något annat i verkligheten) dels genom forskningsanslag. Jag vill passa på att tacka bl.a. Östköpings kommun för beviljade medel.

Jag (Kerstin Johansson) har forskat inom området unga och övergången från skola till arbetsliv återkommande under närmare 20 år och följt utveckling av olika åtgärder (Johansson 1999, 2000a, 2000b, 2003, 2007). Hösten 2016 avslutas en studie om en kommunal satsning, *Ungfokus*, som i april 2016 slogs samman med Arbetsförmedlingens satsningar på unga arbetslösa och bildade ett *Ungdomskontor*⁹ för unga arbetslösa i Östköpings kommun.¹⁰ I detta forskningsprojekt används Practice research som förhållningssätt vilket diskuteras senare i texten. Nedan presenteras kort forskningen från studierna; Ungdomsresursen, Ungfokus och Ungdomskontoret.

Ungdomsresursen

Ungdomsresursens verksamhet (1999-2003) handlade om samverkan mellan kommun, arbetsförmedling och socialtjänst för att stödja arbetslösa ungdomar till att klara sig själva dvs. stöd till egenförsörjning via arbete och eller utbildning. Studien visade att i september 1999 fanns 833 aktuella ärenden¹¹ vid Ungdomsresursen och i forskningsstudien skapades typfall vilka identifierade fem målgrupper för verksamheten:

- Ungdomar med treårig gymnasiekompetens
- Svenska ungdomar vilka saknar treårig gymnasiekompetens
- Ungdomar med invandrarbakgrund vilka saknar treårig gymnasiekompetens
- Unga (ensamstående) kvinnor med barn samt
- Ungdomar med social problematik.

Dessa fem typfall visade hur heterogen gruppen arbetslösa ungdomar var. Rapporten visade att orsakerna till arbetslösheten och behovet av försörjningsstöd var olika inom och mellan grupperna. Här krävdes, som påvisades olika metoder och åtgärder.

Med en mer aktiv handläggning, dvs. ett nära och konkret möte mellan ungdomar

9 I denna text finns en kort beskrivning av Ungdomskontoret men forskningsstudien om Ungdomskontoret planeras påbörjas hösten 2016.

10 Dessa studier har tillkommit var för sig. Jag (alltså Kerstin) har dock strävat efter att de genomförts på liknande sett varför viss jämförbarhet varit möjlig. De första studierna hade inte Practice research som uttalat förhållningssätt. Studiernas syfte har inte varit det samma dock har ett gemensamt övergripande syfte kunnat formuleras inför den senaste studien om Ungfokus och arbetsmarknadskontoret generellt: "Denna studie tar sitt idémässiga avstamp från min avhandling *Bli vuxen i arbetarstad* (Johansson 2003) och studiens övergripande teori hämtas från avhandlingen. Huvudsyftet med denna studie är att studera organisering och långsiktiga strategier för arbetsmarknadspolitiska åtgärder" ur ansökan 2012.

11 Vilket motsvarade ca 10 procent av ungdomarna i staden.

och olika tjänstemän med individanpassade åtgärder, bör dessa siffror kunna minskas menade jag i rapporten. Ungdomsresursen behöver fortsätta att utvecklas vad gäller mål, metoder, kompetens och organisation, ett arbete som påbörjats. ”Min förhoppning är att denna rapport och mitt arbete under mer än ett år kan utgöra en grund för detta” (Johansson 2000b). Studien visade att man inte kan tala om ”gruppen arbetslösa” som en homogen grupp. Det handlar snarare om en rad grupper eller ytterst om enskilda individer. Har man detta klart för sig kan man fortsätta utveckla arbete med en helhetssyn och en individanpassad verksamhet. Ungdomars situation i det moderna samhället förändras kontinuerligt och ofta snabbt därmed bör lärandet (kompetensutveckling) ske kontinuerligt. Verksamheten bör utveckla instrument för att både statistiskt och mer kvalitativt kunna följa upp hur målgrupper etc. förändras och lika viktigt är att kontinuerligt anpassa verksamhet och arbetsmetoder efter detta. I början av 2000 minskade ungdomsarbetslösheten något och 2003 lades Ungdomsresursen ner. 2012 erhöles åter forskningsmedel för att ånyo studera Östköpings kommuns verksamhet för unga arbetslösa (och eller försörjningsstödstagare) en verksamhet som 2013 benämns Ungfokus.

Ungfokus

I denna studie ville jag dels kunna jämföra denna verksamhet med Ungdomsresursen dels utnyttja de erfarenheter vad gällde samverkan som erhållits i samband med studien om Ungdomsresursen. Verksamheten som idag finns inom kommunen är ett projekt benämnt Ungfokus (startades 2013).

Syftet med Ungfokus, som i många avseenden är slående likt Ungdomsresursens syften: är att med hjälp av riktade insatser och tillsammans med andra aktörer utveckla arbetssätt som ökar antalet ungdomar som går till egen försörjning. Vid en jämförelse, även om statistiken inte är helt jämförbar slås man av att likheterna är betydligt fler än olikheterna. Vid Ungfokus fanns i september 2014 563 aktuella ärenden.¹² Ärendemängden (jämfört med 1999) är lik, ”ej gymnasieutbildning” dominerar som orsak till arbetslösheten och metoderna är fortfarande inte evidensbaserade

12 I februari 2015 hade Östköpings kommun 21.4% ungdomsarbetslöshet. Av dessa ungdomar saknar ca 25 % gymnasial utbildning. 1850 ungdomar (feb 2015) är inskrivna på Arbetsförmedlingen som öppet arbetslösa eller inskrivna i program. Totalt ca 2500 ungdomar inskrivna (inräknat sökande i arbete med/utan stöd, arbetssökande med förhinder, i nystartsjobb eller yrkesintroduktion). Ungdomar som uppbär försörjningsstöd är ca 500 (feb 2015) varav ca 250 inskrivna på Af.

utan bygger nästan helt på ett erfarenhetsbaserat arbetssätt. Vid en jämförelse mellan Ungdomsresursen och Ungfokus kan man konstatera att verksamheterna är slående lika. Man arbetar likartat avseende metoder, vilka fortfarande är mer erfarenhetsbaserade än evidensbaserade (Johansson kommande). De åtgärder man erbjuder, där praktik och utbildning dominerar, är mer individanpassade än de åtgärder som fanns vid Ungdomsresursen (1999-2003) men man har dock ännu inte tillräcklig individanpassning. Konstaeras kan att man ännu inte på individnivå vet exakt vilken utbildningsnivå en individ befinner sig på, varken orsakskodning eller samtal ger en klar bild, vilket innebär att utbildningsbehovet inte är klarlagt (Johansson, kommande). Sedan 2014 har man planerat för en ny satsning för att stötta denna grupp. Denna gång i tydligare samverkan med bl.a. arbetsförmedlingen. Nu står förhoppningarna alltså till en ny verksamhet - ett Ungdomskontor som öppnar portarna 1 april 2016.

Ungdomskontoret

Östköpings kommun i samarbete med den statliga Arbetsförmedlingen gör en unik satsning i arbetet med ungdomar och ungdomsarbetslöshet. Från och med den 11 april 2016 samordnas Östköpings kommuns och Arbetsförmedlingens arbete med ungdomar i gemensamma lokaler i centrala Östköping. Satsningen ska underlätta för ungdomar att komma ut i arbete eller studier. Syftet med Ungdomskontoret skrivs fram som

att samlokalisera ska ge ökad service och ökat stöd till ungdomar som söker kommunens studie- och yrkesvägledning, försörjningsstöd och/eller Arbetsförmedlingens hjälp och tjänster... Syftet är även att minska andelen ungdomshushåll som är i behov av försörjningsstöd.
(ur Af text 150313).

och målen är att

- Sänka arbetslösheten bland ungdomar
- Öka övergång till studier eller arbete bland ungdomar
- Minska tiden i arbetslöshet respektive beroende av ekonomiskt bistånd bland ungdomar
- Minska andelen ungdomshushåll som har behov av försörjningsstöd.

Under 2016 kommer jag nu att följa denna uppstart och fortsätta studera hur man stödjer gruppen unga arbetslösa.

En samlad bild 2009-2016 - resultat från exemplen

Generella resultat från dessa två verksamheter och uppstarten av en tredje, är att initiativen är många men evidensbaserade metoder, långsiktighet, strategisk ledningen, styrningen och organiseringen kan utvecklas (Johansson kommande). Exempel på framgångsrik interaktion är att det sedan 2014 finns ett kursmoment inom socionomutbildningen vid Linköpings universitet som planeras och genomförs i dialog med Arbetsmarknadskontoret i Östköpings kommun. Ett annat exempel är att sedan flera år erbjuder Östköpings kommun ett tiotal studenter per år så kallade traineeplatser något som samarbetet medverkat till. Det har också skrivits och skrivs en rad examensarbeten inom fältet arbetsmarknadspolitik och försörjningsstöd, kort sagt interaktion mellan praktik och forskning ger gränsöverskridande kunskapsutveckling. Förutom dessa mer interaktiva resultat visar de sammanlagda forskningsresultaten att då arbetsmarknadspolitiken främst är ett statligt ansvar ger det kommunen ett begränsat handlingsutrymme och kommunen är centralt styrd och måste reagera och agera utifrån lagstiftning och riktlinjer från staten vilket innebär att verksamheten blir instabil.

Över tid (1999-2016) har Östköpings kommuns agerande inom området varit innovativt med arbetsmarknadspolitiska insatser som förändrats och utvecklats under den analyserade tidsperioden. Det finns en uttalad vilja (såväl inom politiken som inom tjänstemanna-organisationen) att minska arbetslösheten och därmed öka individens möjligheter till självförsörjning och att stärka utbildningsnivån. Det finns dock en retorik som styr problemformuleringarna och därmed påverkar de lösningar som man lyfter fram (Johansson 2003 och Johansson kommande). Det som ytterst tycks styra dessa verksamheter är politikens vilja till handling och dess behov av att visa handlingskraft, snarare (eller i lika hög grad som) än stöd till unga. Detta utgör exempel på politisk rationalitet alltså det sätt varpå politiker och andra tänker om olika institutionella (styrnings) rationaliteter, vilka problem man ser och vilka lösningar man anvisar på dessa problem (Johansson 2003; 2007 och Johansson kommande). Det sker en samverkan lokalt mellan politik och förvaltning (tjänstemannaorganisationer /förvaltningar) och även mellan andra organisationer och myndigheter. Denna

samverkan sker dock utan djupare reflektion om människobehandlande organisationers särskilda förutsättningar och styrning (Johansson 2013). Särskilt behöver organisationen utvecklas avseende ledning –ledarskap hos samt relationen mellan förvaltningschefer – ”mellanchefer” och första linjens chefer (Johansson kommande). De specifika metoder och tekniker som tillämpas på Ungdomsresursen, inom Ungfokus och som är tänkta att användas inom Ungdomskontoret handlar om motivering, råd och stöd inför utbildnings- och yrkesval samt möjlighet till praktik eller liknande. Dock utövas också metoder och tekniker kopplade till kontroll, tvång och makt, detta kan förstås som avancerad liberalism vilken handlar om styrning (governance) (Rose 1999; Johansson 2007; Johansson kommande). På det nationella planet är det tydligt hur hjulet under undersökningsperioden uppfinns igen. Två exempel på detta kommer dels från Universitets- och högskolerådet (UHR 2016) dels från Sveriges kommuner och landsting (SKL 2016).

Denna forskning ger därmed två tydliga övergripande resultat, det ena handlar om att man inom dessa verksamheter över tid i Östköping inte lyckats utveckla metoder som kan visa på positiva effekter, man uppfinner ”gamla hjul igen”. Forskning visar att detta gäller generellt inom svenska kommuner (se Johansson kommande). Det andra resultatet handlar mer om interaktioner och hur vi som forskare kan bedriva en interaktiv forskning (Syssner & Johansson et al 2016) till nytta för det sociala arbetets praktik. Under den första forskningsstudien om Ungdomsresursen arbetade jag med dokumentstudier (granskning av akter, beslutsunderlag och statistik mm) samt olika typer av intervjuer. Studien utfördes nära praktiken, med både muntlig och skriftlig återkoppling och dialog. Samverkan med praktiken var god men samtidigt kände jag att man inte riktigt tog till sig forskningen, man lyckades inte implementera den i sin verksamhet och jag kände att min roll som forskare var svår, jag kunde ses som ”konsult”, ”problemlösare” eller någon som allmänt skulle ge ”input”. I studien om Ungfokus ville jag därför hitta ett sätt att jobba med mer interaktiv forskning och valde att använda PR som förhållningssätt. Avslutningsvis i denna del kommer nu PR att diskuteras.

Practice Research

I forskningsprojektet som just nu håller på att avslutas har en av strävorna varit att utveckla kunskap som svarar mot behovet av en ny form av kunskapsproduktion, en form som tar tag i aktuella och praktikbaserade frågeställningar i gränslandet mellan praktik och forskning varit central, därför har forskningsprojektet eftersträvat PR, som förhållningssätt.

I PR förekommer vanligen två slags aktörer, forskare och praktiker. Ibland kan även praktiker inkluderas (Uggerhøj 2011). Dessa två förstnämnda aktörer i samarbete med varandra producerar den kunskap som behövs för en god PR. PR kännetecknas av:

1. Problemformuleringen är anknuten till praktiken
2. Forskningsprocessen är förändringsinriktad
3. Forskningsprocessen är interaktiv och olika aktörer deltar
4. Forskaren är både subjekt och objekt
5. Kunskapsproduktionen och kunskapsanvändningen är parallella processer.

(Saurama & Julkunen 2012 172, Kerstins översättning).

Dessa fem punkter har fått fungera som ledord i våra gemensamma dialoger. Jag har också använt Lars Uggerhøjs modell (se nedan) av PR (Uggerhøj 2012, 2013; Johansson 2014; Börjeson & Johansson 2014) och med hjälp av denna modell visualiserat PR i våra interaktioner. Min erfarenhet så här mot slutet av detta forskningsprojekt är att PR som förhållningssätt varit framgångsrikt trots att endel motsträviga möten funnits (se nedan). Framst har Lars Uggerhøjs modell bidraget till att våra respektive roller (min som forskare och praktiken som ansvarig för sin verksamhet) klargjordes tidigt och kunnat bibehållas, och vi återkommer till dessa frågor senare.

Ny kunskap, nya metoder och ett nytt tänkande behövs

Åtgärderna som vi sett exempel på ovan har varit många men i grunden likartade. Åtgärderna har utgått från statliga beslut men kommit att i allt högre grad vara ett kommunalt ansvar och genomföras på lokalplanet. Som vi försökt visa på med hjälp

av några exempel är behovet av att utveckla kunskap, samverkan och evidensbaserade metoder alltså stort. Detta behöver ske i samverkan mellan forskning och praktik och här kan PR utgöra ett fungerande förhållningssätt.

En annan viktig erfarenhet från det aktuella projektet är att det – trots att det utgått från den explicita ambitionen att bedrivas i nära samarbete mellan forskare och praktiker – varit en utmaning att etablera ett sådant samarbete. Vi har valt att beskriva detta i termer att det – från samtliga berörda parter – finns en motsträvighet som varit svår att övervinna alltså som *motsträviga* möten.

Forskare upplevs och är ”motsträviga” i vårt sätt att prata om och bedriva forskning. Med detta menar vi att vi forskare ofta vill reflektera över resultat snarare än att skriva fram entydiga svar och lösningar. Detta tror vi är en förklaring till devisen att forskning ibland sägs vara av liten nytta för praktiken och att praktiken inte tar till sig forskning (Bergmark & Lundström 2006; Petterson & Wigzell 1999). Samtidigt upplever vi forskare att praktiken ofta är handlingsinriktad och styrd av ständigt nya riktlinjer och ”påbud”, ofta från politiken. De professionellas (praktikens) vardag styrs även av ständigt nya ärenden eller nya situationer som uppstår i pågående ärenden, denna vardag gör att reflektion och långsiktighet ofta får stå tillbaka.

I de projekt vi redogjort för har vi vid ett flertal tillfällen befunnit oss i sådana situationer. För att bara ta ett konkret, och vid första anblicken närmast trivialt, exempel: I och med att vi haft som ambition att arbetet ska ske i samarbete mellan forskare och praktiker, har vi också sökt lägga upp arbetet så att bägge parter medverkar såväl när det gäller insamling av empiriskt material, som sammanställning och analys (detta har bland annat fördelen att vi kunnat få tillgång till statistik och andra former av verksamhetsbeskrivningar, men också att vi kunnat dra fördel av en diskussion med anställda som till vardags arbetar med dessa). Den konkreta projektplaneringen har därför ofta byggts på att vi planerat för ett antal arbetsmöten, då vi inför olika tillfällen kommit överens om uppgifter som respektive part ska förbereda. Vid återkommande tillfällen har vi dock samlats till arbetsmöte och tvingats konstatera att man från praktikernas sida inte kunnat leva upp till sin del av den gemensamma överenskommelsen. När detta hänt flera gånger har vi som forskare respektive praktiker för det mesta hamnat i en diskussion som inte så mycket handlat om den konkreta uppgiften och hur den ska lösas, utan mer om olika parter roller och förväntningar på den andre. Och det är här vi menar att den motsträvighet vi talar om blir tydlig.

Att man under ett projekt kan behöva revidera den ursprungliga arbetsplanen är naturligtvis inte något märkvärdigt, och inte heller att det kan inträffa saker som gör att man helt enkelt inte hinner med det man avsett. Men vi tycker oss kunnat se ett mönster som handlar om något annat än tidsbrist eller oförmåga från den ena eller andra partens sida. Snarare, tror vi, handlar det om att en – från bägge parter sida – bristande förståelse för den andres roll. Så är vår erfarenhet att man från praktikens sida alltför ofta tar på sig olika uppgifter med förhoppningen att de ska bidra till att lösa de konkreta frågor man står inför i det dagliga arbetet, medan vi som forskare framför allt lockats av möjligheterna att kritiskt granska och problematisera. När man från praktikens sida tvingas inse att ett empiriskt material är svårtolkat och att det är svårt att dra entydiga praktiska slutsatser från det blir det svårt. Och det blir inte lättare när vi från forskarnas sida envisas med att leta efter det komplexa eller svårtolkade, till synes utan förståelse för praktikens behov av mer tydlig vägledning.

Det här är erfarenheter som liknar de som dokumenterats i flera andra studier, och det är kanske inte den mest uppseendeväckande slutsatsen att det (fortfarande) finns en rad omständigheter som gör det svårt att etablera ett framgångsrikt samarbete mellan forskning och praktiskt socialt arbete. Som Brante (2003, 175) konstaterat har frågan om teori kontra praktik "idag vuxit fram till att närmast bli en egen forskningsgren inom delar av filosofin och andra områden, ofta verksamheter som strävar efter att förvetenskapligas, professionaliseras." Inom denna tradition, skriver Brante, finns åtskilliga försök att överbrygga denna motsättning och han lyfter bland annat fram begrepp som "tyst kunskap" respektive "reflekterad praktik liksom tanken att låta handlingsbegreppet vara en slags förmedlare mellan teori och praktik. Men:

Jag misstänker dock att frågan från början är helt fel ställd, och lösningsförslagen – t.ex. "erfarenhetsbaserad kunskap" – tycks ibland vara motiverade av önskan att legitimera eller möjligen trösta "praktikern." Emellertid är detta helt onödigt. Det är nämligen så att alla verksamheter innehåller både "teori" och "praktik", och alla verksamheter är både mentala och materiella.

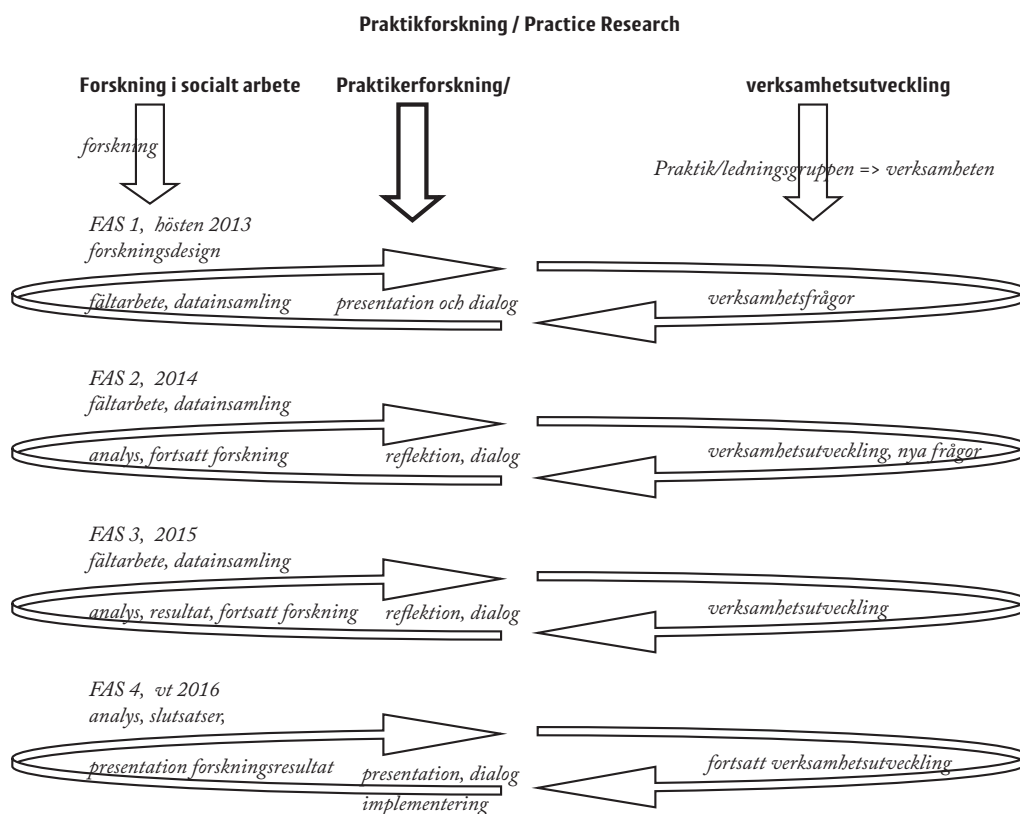
Brante menar att man i stället bör förstå skillnaden mellan yrken som en skillnad i *rationaliteter*.¹³ Problemet när det gäller socialt arbete, menar han, är inte att förena teori med praktik ”utan att förena två olika rationaliteter innehållande två olika målsättningar.”

Men om vi med Brante kan förstå *varför* det kan vara besvärligt att etablera ett samarbete mellan forskning och praktik, återstår frågan *hur* vi ska gå till väga för att handskas med dessa svårigheter. Här, menar vi, erbjuder den modell för praktikforskning som utvecklats under senare år viktiga utgångspunkter (se ovan).

13 Med ”rationalitet” menar Brante att en verksamhet kännetecknas av ett visst mål och en serie medel för att nå detta mål. Skillnader i målsättning återspeglas i skillnader i medel. Vetenskap kan därför, menar han, kallas vetenskaplig praktik eller teoretisk praktik, på grund av dess speciella målsättning.

Diskussion

Så hur kan vi förstå denna motsträvighet och vad kan vi lära av den? Våra gemensamma (dvs. forskningens och praktikens) motsträvigheter gör praktikforskning med dess fem eftersträvansvärde kännetecken (se ovan) till en utmaning samtidigt som vi menar att praktikforskning är ett viktigt förhållningssätt, inte minst i socialt arbete. I forskningsprojektet om *Ungfokus* har med Uggerhøjs modell om praktikforskning som utgångspunkt, en översikt över den aktuella forskningsstudien skapats (se nedan). Översikten presenterades för verksamhetsledningen vid arbetsmarkandskontoret i Östköpings kommun första gången hösten 2013. Översikten har sedan används vid ett flertal tillfällen för att påminna forskningsstudiens parter om våra roller och den har även bidragit till att tydliggöra våra (dvs. forskningens och praktikens) olika rationaliteter.

Figur 1 Översikt, forskningsansats (Uggerhøj 2012; 2013).

Översikten tydliggör hur arbetet sker i faser (indelade i tid och i forskningsmoment) parallellt med verksamhetens vardagliga arbete och utveckling. Översikten är ett försök att tydliggöra praktikforskning som en interaktiv forskningsprocess med återkommande gemensamma reflektioner och dialoger mellan forskning och praktik. Med hjälp av översikten kan jag i samtal med praktiken tydliggöra forskningsstudiens faser samt forskarens respektive verksamhetens olika positioner, förväntningar och roller. Översikten utgör därmed ett verktyg i dialogen och under forskningsprocessen.

I det första steget (fas 1) är det viktigt att tydliggöra olika intressen, förhoppningar och förväntningar hos olika parter (forskare och praktiker). Dialogen om vad projektet innebär är viktigt. Forskningsstudier som sker nära eller i praktiken börjar alltid med mycket olika förväntningar hos forskaren respektive praktiken om vad som kommer att hända och vad resultaten kan bli. Dessa olika förväntningar måste ges tid att diskuteras. Min erfarenhet är att denna fas ofta hoppas över i forskningsstudier och att detta påverkar projekt och relationen mellan forskare och praktik genom hela forskningsprojektet. Att hoppa över denna fas, dvs. att inte tydliggöra förväntningar och roller borgar för att motsträviga möten kan uppstå.

I fasen 2-3 har det varit viktigt att fortsatt diskutera våra roller, påminna om mina forskningsfrågor samt de verksamhetsfrågor som togs fram av verksamheten i fas 1. Det svåraste har varit att få verksamheten att prioritera de verksamhetsfrågor man skrivit fram. Verksamheten har tenderat att vara handlingsinriktad och ständigt fokusera på här och nu samt nya mål och verksamheter. Verksamheten/praktiken har svårt att avsätta resurser över tid, man är ständigt handlingsinriktad och tid för reflektion, återkoppling och långsiktig strategi prioriteras bort. Detta ser jag som en del av våra ”motsträviga möten”. Fas 4 är i skrivande stund (augusti 2016) ännu inte riktigt avslutad. Men jag hoppas att vi under hösten 2016 kan genomföra fas 4 och att verksamheten ges tid för detta avslut. Med hjälp av denna modell har jag kunnat visualisera våra roller och våra ”motsträviga möten” har kunnat diskuteras och hanteras.

PR kan därmed bidra till, den utveckling som efterlyses inom välfärdsområdet och uttrycks t.ex. i SoU-utredningen *Evidensbaserad praktik inom socialtjänsten – till nytta för brukaren, Betänkande av utredningen för kunskapsbaserad socialtjänst.* (SOU 2008:18) och som handlar om en evidensbaserad praktik inom socialtjänsten, till nytta för brukaren. Forskning med hjälp av PR kan även ses som en möjlighet till att utveckla kommunal styrning av lokal välfärd, det vill säga kommunal ”governance” (Montin & Hedlund 2009; Johansson 2013). En styrningslogik där professionell styrning, det vill säga handlingsfrihet för de professionella

(Forkby et al 2015 112), tillsammans med brukarinflytande kan ges utrymme, en brist som forskningen kritiserat (Liljegren & Parding 2010; Johansson et al. 2015).

Forskningsexemplen som diskuterats ovan visar på behovet av att utveckla och mer kraftfullt implementera praktikforskning i socialt arbete. Vi som forskare, kanske särskilt vi som forskare inom socialt arbete, har ett ansvar att forskning kommer till ”nytta” (för en diskussion om ”nytta”, se *Den nyttiga kritiken* [Syssner & Johansson et al 2016]) samtidigt som vi inte kan ta ansvar för verksamhetsutveckling. Via PR har vi hittat ett förhållningssätt i forskning vilket ger oss möjlighet att tydliggöra roller och förväntningar något som varit betydelsefullt i forskningsprojektet om Ungfokus och Arbetsmarkandskontoret. Dock har det varit svårt att tillräckligt nära medverka till att verksamheten analyserar sitt nuläge och att man ges utrymme att utveckla evidensbaserade metoder och långsiktig, strategisk ledning, styrningen och organisering. Kan PR tas ett steg längre? Kan vi utveckla PR forskningen mot en än mer ”nyttig” forskning?

En viktig del inom praktikforskning är just att det inrymmer ett förhållningssätt där man kan enas om att forskaren har sina syften och därtill kopplade forskningsfrågor och praktiken sina och formulerar därmed verksamhetsfrågor och att dessa tillåts skilja sig åt (Börjeson & Johansson 2014, 79). Studier som gör anspråk på att behandla frågor av praktik- eller policyrelevans tenderar att mötas av mycket olika förväntningar. Ofta finns den pragmatiska kunskapssynen tydligt representerad, och med den en förväntan om att forskningen ska komma verksamheten till nytta – gärna så snabbt som möjligt (jfr t.ex. Alvesson & Sköldberg 2008). Därför är det viktigt redan tidigt i studien tydliggöra vad studien har för kunskapsanspråk, och vad den kan förväntas leda till (Johansson 2014; Börjeson & Johansson 2014) Kunskapsutvecklingen och därmed verksamhetsutvecklingen inom det sociala arbetets praktik är avhängig av hur forskningen och praktiken lyckas samarbeta och det behövs långsiktiga strategier och konkreta initiativ för detta (jämför även Marsh & Fisher 2008). Vi menar precis som Tapio Salonen i denna bok att ”Nyckeln är en kollegial kunskapsprocess där olika intressen och kunskapsperspektiv åstadkommer en gränsöverskridande kunskapsutveckling till gagn för alla parter.”

Med denna text och pågående forskningsprojekt hoppas vi sålunda bidra till kunskapsutveckling och mer långsiktigt och robust samarbete mellan praktik och forskning. Och ska vi i Sverige bidra till att klara av den utmaningen är det nog hög tid att vi inrättar en egen professur i praktikforskning!

Referenser

Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj (2008) *Tolkning och reflektion*. Lund: Studentlitteratur.

Angelin, Anna (2009). *Den dubbla vanmaktens logik. En studie om långvarig arbetslöshet och socialbidragstagande bland unga vuxna*. Lund.

Arbetsförmedlingen (150313) *Samlokalisering av arbetsförmedlingen, arbetsmarknadskontoret ekonomiskt bistånd samt vägledningscentrum – för ungdomar upp till 25 år*. Internt arbetsmaterial Norrköpings kommun samt i författarens ägo.

Bergmark, Anders & Lundström, Tommy (2006) *Mot en evidensbaserad praktik? Om färdriktningen i socialt arbete*. *Socialvetenskaplig Tidskrift*, 13(2), 99-113.

Bjørstedt, Erik (2012) *Over 9 millioner arbejdsløse europæere er under 30 år, AE-rådets analyse*. 23/12 2012 http://ae.dk/files/AE_over-9-millioner-arbejdsløse-europæere-er-under-30-aar.pdf

Brante, Thomas (2003) "Konsolideringen av nya vetenskapliga fält – exemplet forskning i socialt arbete", i *Socialt arbete. En nationell genomlysning av ämnet*. Stockholm: Högskoleverket.

Brunnberg, Ellinor (2013) *Om socionomutbildningar, forskarutbildningar och samtliga avhandlingar i socialt arbete 1980-2012*. Eskilstuna: Mälardalens högskola.

Börjeson, Bengt (2003). *Från Skås försök: en diskussion om relationen mellan kunskap och social praktik*. I Nils Varg (red.). *Perspektiv på kunskapsanvändning inom socialtjänsten: en antologi*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Börjeson, Martin & Johansson, Kerstin (2014) *In search for a model for knowledge production and practice research in Swedish social work*. *Nordic Social work research* Vol. 4, Suppl. 1, p.70–8.

Börjeson, Martin (2015) "Föreningen för forskning i socialt arbete, FORSA, 1984-2014. Vad som åstadkommits under de första 30 åren och om vilka uppgifter vi idag står inför", i Bergmark, Anders m.fl, *Att förstå socialt arbete. Om Bengt Börjeson som forskare, praktiker och debattör*. Ersta Sköndal högskola, Arbetsrapportserie 87.

Ekermo, Mats (2002) Den mångtydiga FoU-idén – lokala FoU-enheters mening och betydelse. Örebro Studies in Social Work 2. Akademisk avhandling, Institutionen för samhällsvetenskap vid Örebro universitet.

Erlingsson, Gissur & Wänström, Johan (2015) Politik och förvaltning i svenska kommuner. Lund: Studentlitteratur.

Forkby, Torbjörn & Höjer, Staffan & Liljegren, Anders (2015) Lekmannastyrning inom social barnvård. I Staffan Johansson, Peter Dellgran & Staffan Höjjer (red.) Människobehandlande organisationer – Villkor för ledning, styrning och professionellt välfärdsarbete. Natur och Kultur, Stockholm.

Hatlevoll, Tor (2016) Utbildning – nyckeln till arbete. En longitudinell studie över årskullen 1981 och dess övergång från skola till arbete. SKL:s avdelning för Utbildning och arbetsmarknad.

Johansson, Kerstin (2003) Bli vuxen i arbetarstad. Linköpings universitet.

Johansson, Kerstin (2007) "Arbetsmarknadspolitik som välvilja, maktutövning och styrning" i Kerstin Johansson & Sophia Lövgren (red.) Viljan att styra: Individ, samhälle och välfärdens styrningspraktiker. Studentlitteratur: Lund.

Johansson, Kerstin (2013) Kunskap, makt och styrning. I Stig Linde & Kerstin Svensson. Förändringens entreprenörer och tröghetens agenter. Människobehandlande organisationer ur ett nyinstitutionellt perspektiv. Liber, Stockholm.

Johansson, Kerstin (2014) "Praktikforskning" i Brita Hermelin (red.) Kommunstrategiska perspektiv. CKS: Linköpings universitet. 2014:1.

Johansson, Kerstin & Denvall, Verner & Vedung, Evert (2015) After the NPM wave. Evidence-Based practice and the vanishing client. Scandinavian Journal of Public administration, 19:2.

Julkunen, Ilse (2009) Youth unemployment and marginalisation. In Andy Furlong, International Handbook of Youth and Young Adulthood. Routledge International Handbooks.

Liljegren, Anders & Parding, Karolina (2010) Ändrad styrning av välfärdsprofessioner - exemplet evidensbaserad i socialt arbete. Socialvetenskaplig Tidskrift 17 (3-4): 270-288.

Lorentzon, Tommy & Angelin, Anna & Salonen, Tapio et al (2012) Unemployment and economic security for young adults in Finland, Norway and Sweden. *International journal of Social Welfare*.

Marsh, Peter & Fisher, Mike (2007) "The development of problem-solving knowledge for social care practice", *British Journal of Social Work*, 38: 971-987.

Marthinsen, Edgar & Julkunen, Ilse (red.) (2012) *Practice Research in Nordic Social Work: Knowledge Production in Transition. Volume 2 of Critical Studies in Socio-cultural Diversity*. Whiting and Birch.

Montin, Stig & Hedlund, Gunnar (2009) *Governance som interaktiv samhällsstyrning – gammalt eller nytt i forskning och politik?* I Hedlund, Gunnar & Montin, Stig (red.) *Governance på svenska*. Santérus, Academic press, Stockholm.

Olofsson, Jonas et al (2016) *Den långa vägen till arbetsmarknaden*. Studentlitteratur: Lund.

Qvaresell, Roger (2003) "CSA och socialpolitiken kring sekelskiftet 1900", i *Socialvetenskaplig tidskrift* 10 (2-3), sid. 117-130.

Rose, Nikolas (1999) *Powers of Freedom. Reframing the Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.

Salonen, Tapio (2016) *Styrning eller utveckling - Erfarenheter av kunskapsbaserat socialt arbete i Sverige*. I Harry Lunabba, Frida Westerback & Torbjörn Stoor (red.) *Uppror i elfenbenstornet. En bok om praktikforskning i socialt arbete*. Mathilda Wrede-institutets forskningsserie 5/2016, 230-251.

Saurama, Erja & Julkunen, Ilse (2012) *Approaching practice research in theory and practice*. I Edgar Marthinsen & Ilse Julkunen (eds) *Practice Research in Nordic Social Work: Knowledge Production in Transition. Volume 2 of Critical Studies in Socio-cultural Diversity*. Whiting and Birch, s. 171-186.

SKL (2016) *Utbildning – nyckeln till arbete En longitudinell studie över årskullen 1981 och dess övergång från skola till arbete*. Stockholm: SKL.

Socialstyrelsen (2002) *Utvärdering av FoU – En studie av FoU-enheter inriktade på individ- och familjeomsorg*. Stockholm. Socialstyrelsen.

SOU 2003:92 *Unga Utanför Fritzes*. Stockholm.

SOU 2013:74 Unga som varken arbetar eller studerar Fritzes: Stockholm.

Stål, Rolf & Svedberg, Lars et al. (1987) Det ovissa mötet – om fält och forskning i socialt arbete. Stockholm: Rabén & Sjögren. Stål, Rolf & Svedberg, Lars om Krukisverksamheten i Stockholm under 1970- och 80-talet.

Svenska dagbladet (SvD) 2016-03-28 av Kerstin Arnebratt m.fl. "Socialtjänstens kris kräver lösningar".

Syssner, Josefina & Johansson, Kerstin et al. (2016) Den nyttiga kritiken CKS: Linköpings universitet. 2016:1.

Tema Nord 2010:570: Nordiska länders insatser mot ungdomsarbetslöshet – kartläggning och analys www.norden.org

Thorén, Katarina (2012) Kommunal arbetsmarknadspolitik – en kunskapsöversikt över åtgärder för arbetslösa socialbidragstagare. 2011/12:RFR15.

Tydén, Thomas (red) (1997) Den reflekterande kommunen. Kommuner och forskning i samverkan. Stockholm: HLS.

Tydén, Thomas (2009) om uppbyggnaden av FoU-miljöer under 1990-talet. I Thomas Tydén (red.) Gott & blandat – om FoU-miljöer i kommuner, landsting och regioner. Falun: Dalarnas Forskningsråd, Socialstyrelsen och Sveriges Kommuner och Landsting.

Uggerhøj, Lars (2011) What is Practice Research in Social Work. *Social Work & Society* 9(1), s. 45-59.

Uggerhøj, Lars (2012) Practice Collaboration Processes in Practice Research. Presentation vid The 2nd International Conference on Practice Research, 2012 in Helsinki.

Universitets- och högskolerådet (2016) Kan excellens uppnås i homogena studentgrupper? En redovisning av regeringsuppdraget att kartlägga och analysera lärosätenas arbete med breddad rekrytering och breddat deltagande.

Del 3 Forskning i praktiken

9 Socialarbetets självbild - Nordiska socialarbetares uppfattningar om det sociala arbetets praktik

Helena Blomberg-Kroll

Inledning – Socialarbetets yttre ramförutsättningar

Under de tio senaste åren har jag jobbat i ett antal forskningsprojekt vars syfte varit att studera om, och i så fall hur, välfärdsmodeller formar socialarbetares samhällsuppfattningar, yrkesidentitet och det sociala arbetets praktik. Även här kommer jag att beröra vissa aspekter av denna fråga. Av speciellt intresse i sammanhanget har varit om det går att tala om en nordisk eller skandinavisk modell i socialt arbete. En dylik idealmodell har ansetts präglas bl.a. av att;

- det framför allt är kommunerna som ansvarar för välfärdsarbetet (istället för marknaden, frivilliga organisationer eller familjen)
- en majoritet av socialarbetarna är *offentligt anställda*
- det sociala arbetet är *omfattande* och inkluderar även *förebyggande* åtgärder

(Blomberg och Meeuwisse 2011, 47).

Det har även hävdats att socialarbetarna i Norden har en hög akademisk utbildning (Lorenz 1994), och följaktligen en relativt stor handlingsfrihet i sitt arbete, eftersom de olika avvägningar och bedömningar som arbetet innebär sällan går att standardisera (jfr. Lipsky 1980; Evans 2010). En nära koppling mellan utbildning, forskning och praktik har uppfattats vara central (Strauss 2008). Den nordiska välfärdspolitiken har även ansetts bygga på principer om universalism och likabehandling. Andra forskare har dock poängterat den nordiska modellens avigsidor: det offentliga sociala arbetet i Norden möjliggör t.ex. ”kontroll” av klienter” i form av genomgripande och långtgående myndighetsbefogenheter i större utsträckning än i många andra europeiska länder (Meeuwisse och Swärd 2005).

Hur ovannämnda ramförutsättningar påverkar socialarbetarnas uppfattningar och attityder är dock oklart, inte minst i ett jämförande perspektiv. Dessutom kan man ifrågasätta i vilken utsträckning ramförutsättningarna längre gäller. Socialpolitiken, och därmed socialvården, har varit föremål för stora förändringar under de senaste

decennierna, om dock med varierande intensitet i de olika länderna. Även om det offentliga, t.ex. kommunerna, fortsättningsvis har ett stort ansvar för medborgarnas social- och hälsovård präglas det sociala arbetet i dagens läge av en servicepluralism där marknaden och tredje sektorn i allt större utsträckning kopplats ihop med det sociala arbetet (Blomberg och Meeuwisse 2011). Den offentliga verksamheten, t.ex. socialvården, har även genomgått betydande administrativa och organisatoriska reformer. Nya förvaltningsmodeller med bl.a. konkurrerande serviceproducenter har införts, och som en konsekvens haft att produktionen (både privat och offentlig) måste styras med tämligen detaljerade direktiv och instruktioner och utvärderas enligt standardiserade granskningsförfaranden (jfr. Johansson 2011). Även det sociala arbetets praktik har i allt större utsträckning kommit att kännetecknas av en typ av ”modern” paternalism som går ut på att genom tämligen standardiserade kontrollåtgärder lära klienten det ”rätta” beteendet (jfr. Julkunen och Harder 2004). De tidsmässiga och ekonomiska resurserna för socialarbetet har även på många områden minskat under de senaste decennierna, vilket lett till en försvagning av det preventiva arbetet som ju ansetts vara ett av den nordiska socialarbetsmodellens kännetecken (Blomberg et al. 2013).

Att ramförutsättningarna påverkar socialarbetarnas normativa uppfattningar och deras verksamhet är dock knappast ifrågasatt. Såsom Julkunen (2014, 79) konstaterat är ”det sociala arbetet och verksamheten avhängig utvecklingen och trenderna i politiken och samhället, kanske i högre grad än annan professionell verksamhet. Vi kan heller inte utesluta normativa värderingar och etik i socialt arbete”.

Med utgångspunkt i en nordisk enkätstudie bland professionella socialarbetare är syftet med detta kapitel därför att *studera socialarbetares uppfattningar om olika aspekter av det sociala arbetets praktik*. Ett annat syfte är att studera *om dessa uppfattningar och attityder varierar mellan och inom de nordiska länderna*. De nordiska länderna uppfattas alltså ofta tillhöra en gemensam nordisk modell i socialt arbete (Lorenz 1994). Genom att studera finska, svenska, norska och danska socialarbetares uppfattningar är det möjligt att pröva antagandena om existensen av en dylik modell.

Som underlag för analyserna används ett omfattande surveymaterial bland nordiska socialarbetare (N=5554).

En enhetlig profession?

Trots olika utvecklingstendenser inom socialt arbete och policyförändringar som försvagat den traditionella nordiska modellens särdrag har man ofta utgått ifrån att socialarbetarna i Norden ändå bildar en ”välfärdsstatsvänlig” yrkeskår vars normativa ståndpunkter i stor utsträckning följer den nordiska modellens ideal. Detta antagande torde dels basera sig på att den nordiska modellens kännetecken sammanfaller med socialarbetarprofessionens generellt accepterade värderingar och mission (jfr. IFSW, Internationella socialarbetarförbundets etiska principer), dels på att man antagit att den nordiska välfärdspolitikens normativa målsättningar institutionaliserats – genom utbildning och yrkesverksamhet – bland socialarbetarna som ju är en viktig yrkesgrupp inom välfärdsstaten.

Samtidigt är förhållandet mellan den generella välfärdspolitikerna och socialt arbete inte problemfritt. Socialarbetare i Norden jobbar vanligen med de mest utsatta i vårt samhälle och med s.k. sistahandsåtgärder och bidrag. Verksamhetsomgivningen präglas snarare av selektivism än av den nordiska välfärdsmodellens karakteristiska universalism (t.ex. Blomberg et al. 2015a). Socialarbetare har även fått en allt mera central roll som implementerare av aktivering och olika typer av workfare-inspirerade eller relaterade åtgärder. Sammantaget har det sociala arbetet utvecklats allt mer i riktning mot skärpa skyldigheter och mera villkorande politik mot utsatta grupper (Kroll et al. 2012; Juhila 2006, se även ovan). Dessa utvecklingstendenser förefaller i sin tur att ha resulterat i att diskrepansen mellan socialarbetares yrkesmässiga värderingar och organisatoriska normer och värderingar blivit allt större, med svåra etiska dilemman och ohälsa bland många socialarbetare som en konsekvens (Blomberg et al. 2015b; Mänttari-van der Kuip 2015; även Tham 2007).

Men trots detta har man alltså antagit att många socialarbetare skulle motsätta sig många av dessa nya utvecklingstendenser som blivit en del av det sociala arbetets praktik. Dessa antaganden har, så som ovan redan nämdes, i sin tur ofta bottnat i socialarbetares professionella värderingar, en mission och etik som långt baserar sig på att socialarbetare skall föra de utsattas talan och jobba för social jämlikhet och rättvisa (Weiss-Gal och Gal 2007). Dessa värderingar erhåller socialarbetare genom en socialiserings- och professionaliseringsprocess som äger rum inom det sociala arbetets utbildningsenheter och på arbetsplatserna. Den institutionella och strukturella

(välfärds)kontexten som ramar in det sociala arbetet kan i sin tur stärka eller försvaga dessa professionella värderingar. I de nordiska länderna vars generella välfärdspolitik haft som formellt syfte att främja social jämlikhet kan man anta att kontexten närmast stärkt socialarbetares professionella etiska värderingar.

Men det finns även konkurrerande teorier och förklaringar som försöker förklara socialarbetares uppfattningar och attityder som en kombination av socialarbetares egenintresse och personliga normativa överväganden. Forskarna Idit Weiss-Gal och John Gal (2007) har t.ex. framfört att en strävan efter professionellt erkännande och högre status kan leda till att socialarbetare snarare anammar de styrande beslutsfattargruppernas synsätt än klienternas perspektiv på verkligheten. En annan, alternativ förklaring, till socialarbetares uppfattningar och attityder som Weiss-Gal and Gal framför, är att socialarbetares profession och mission spelar en underordnad roll när de kommer till socialarbetares uppfattningar om t.ex. samhällsproblem och hur de borde lösas. Istället antas socialarbetares allmänna socioekonomiska position i samhället forma uppfattningarna. Eftersom socialarbetare i de flesta länder är medlemmar av medelklassen, borde de därför ha liknande uppfattningar och attityder som andra representanter för medelklassen (jfr. även Kroll et al. 2012).

Material

Resultaten i kapitlet baserar sig alltså på resultat från en enkätundersökning, bland drygt 5500 socialarbetare i Finland, Sverige, Norge och Danmark genomförd av en grupp forskare från Socialhögskolan vid Lunds universitet och Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet. Svartsprocenten var ca 60 i samtliga länder. Enkäten handlade om hur man uppfattade sitt arbete, det sociala arbetets institutionella villkor och praktik samt attityder till olika utsatta befolknings-/ klientgrupper (för en närmare beskrivning av undersökningen se Blomberg et al. 2009). I föreliggande kapitel är fokus på frågor som avser att fånga det sociala arbetets praktik; hur uppfattar socialarbetare att det är och hur borde det vara? Frågorna kan givetvis inte anses vara uttömmande utan de fångar enbart vissa aspekter av det sociala arbetets praktik. Vidare är det enbart en av de aktörsgrupper som formar

praktiken som får komma till tals, nämligen socialarbetaren. Vi vet t.ex. inte hur klienter, anhöriga, samarbetsparter osv. uppfattar praktiken (för en diskussion om praktikbegreppet se t.ex. Julkunen 2014). Frågorna avser därmed närmast att fånga socialarbetarprofessionens självbild av det sociala arbetets praktik.

Resultat

I Tabell 1 presenteras inledningsvis några påståenden om drag som sagts vara karakteristiska för det sociala arbetets praktik i den nordiska modellen och som behandlades ovan.

	FI	SVE	NO	DK
Likabehandling***	40	25	23	27
En omsorgsfull ärendehantering***	49	41	24	23
En ambition att tidigt förebygga sociala problem***	32	39	45	45
En strävan att stödja klienterna i deras vardagsliv***	74	61	36	39
Forskning och beprövad praktik spelar en viktig roll i klientarbetet***	84	56	56	43
Socialarbetarna har stor makt i förhållande till klienter***	60	73	76	72
En långtgående kontroll av klienterna***	36	34	41	79

N=5554, ***=p > 0.001

Tabell 1 Andel socialarbetare (%) som instämmer i att det sociala arbetets praktik i ens land kännetecknas av ovanstående påståenden.

Påståendena ovan, avsedda att fånga *positiva karakteristika* i den nordiska modellen, får alltså inte något entydigt stöd bland de nordiska socialarbetarna. Som framgår av tabellen får t.ex. påståendet att det sociala arbetet bygger på likabehandling av alla som befinner sig i samma situation inget starkt stöd. Endast en fjärdedel av de norska, danska och svenska socialarbetarna håller med om det, medan de finska socialarbetarna i lite större utsträckning instämde i påståendet. Inte heller påståendet om att det sociala arbetets praktik kännetecknas av en omsorgsfull ärendebehandling får något starkt stöd. Även på denna fråga instämmer dock de finska socialarbetarna i större utsträckning i påståendet. En majoritet av de nordiska socialarbetarna är inte heller benägna att instämma i påståendet att det sociala arbetets praktik skulle kännetecknas av en ambition att på ett tidigt stadium förebygga sociala problem.

Påståendet om att forskning och beprövad praktik skulle spela en viktig roll i klientarbetet får inte heller något entydigt stöd bland socialarbetarna, även om påståendet understöds av en majoritet av socialarbetarna i Finland, Sverige och Norge.

Endast på en fråga förefaller det att råda en tämligen stark konsensus bland de nordiska socialarbetarna; Majoriteten av socialarbetarna instämde i påståendet att socialarbetarna har stor makt i förhållande till klienterna. Trots detta instämmer endast en minoritet av de nordiska socialarbetarna att praktiken kännetecknas av långtgående kontroll av klienterna, undantaget de danska socialarbetarna.

Resultaten i Tabell 1 tyder även på betydande olikheter i uppfattningar om det sociala arbetets praktik i de olika nordiska länderna. På basis av resultaten har de danska och norska socialarbetarna de mest negativa uppfattningarna om det sociala arbetets praktik. De danska socialarbetarna är de som *sammantaget* sticker ut mest. Danskarna är (vid sidan av norrmännen) minst benägna att instämma i påståenden avsedda att fånga den nordiska idealmodellens positiva drag (likabehandling, prevention, förebyggande av sociala problem, etc.) och mest benägna att instämma i påståenden avsedda att fånga den nordiska modellens mera "negativa" sidor (kontroll, makt). Skillnaderna mellan de danska och de övriga nordiska socialarbetarna är allra störst på frågan huruvida det sociala arbetets praktik präglas av en långtgående kontroll av klienterna. Resultaten är intressanta, inte minst mot bakgrund av att aktiveringsåtgärder som uttryckligen inbegriper sanktioner i praktiken verkar ha genomförts i störst utsträckning uttryckligen i Danmark (van Aerschot 2011). De danska socialarbetarna är även minst benägna att instämma i påståendet att forskning och beprövad praktik spelar en viktig roll i klientarbetet. Resultaten kan kanske förstås

mot att den danska socialarbetarutbildningen i jämförelse med de övriga nordiska utbildningarna haft den svagaste akademiska förankringen.

Men även de finska socialarbetarna sticker ut genom att sammantaget i störst utsträckning tro på den nordiska idealmodellens positiva drag och i minst utsträckning på dess negativa drag. På detta sätt framstår de finska socialarbetarna som något av en spegelbild av de danska socialarbetarna. I *jämförelse* med socialarbetare från Sverige, Norge och Danmark tror nämligen de finska socialarbetarna i större utsträckning på att det sociala arbetets praxis kännetecknas av likabehandling, omsorgsfull ärendehantering och stödande av klienter. Andelen finska socialarbetare som uppfattar att forskning och beprövad praktik spelar en viktig roll i klientarbetet är märkbart större än i de övriga nordiska länderna som ingick i studien. I jämförelse med svenska, norska och danska socialarbetare instämmer de finska socialarbetarna även i mindre utsträckning i påståenden om att det sociala arbetets praktik kännetecknas av makt och kontroll gentemot klienter.

Ovannämnda resultat har illustrerat nordiska socialarbetares *uppfattningar* om hur man anser eller tror att det är. I tabell 2 redovisas istället resultaten på ett antal *attitydfrågor* som avser att fånga hur socialarbetare önskar att det sociala arbetet skulle utvecklas, dvs. hur man önskar att det *skulle vara*. Eftersom en stor del av de nordiska socialarbetarna inte entydigt identifierar förekomsten av centrala drag i en traditionell nordisk idealmodell i socialt arbete, kan det vara intressant att studera vilka typer av förändringar av verksamhetsprinciperna som får understöd istället (jfr. Inledningen). Tabellen inkluderar därför några aspekter som inte ansetts höra till den nordiska modellen i socialt arbete, nämligen frågor om en marknadsiering/privatisering respektive ett förstatligande av det sociala arbetet, inklusive ökad offentlig, politisk styrning. Dessa typer av aspekter har under de senaste decennierna varit föremål för diskussion i samtliga nordiska länder, om dock med varierande styrka och motiveringar. I Finland har debatten om en privatisering och/eller ”de-kommunalisering” av det sociala arbetet varit speciellt intensivt under det senaste året, i och med beslutade (t.ex. överföringen av utkomststödets grunddel från kommunerna till FPA) eller planerade reformer (t.ex. den s.k. Sote-reformen där socialarbetet planeras överföras från kommuner till landskap). En del av frågorna i Tabell 2 handlar även om attityder till klienter, både mera paternalistiska (jfr. Inledningen) och mera emancipatoriska.

Andel socialarbetare (%) som anser att:

	FI	SVE	NO	DK
Marknaden borde spela en större roll***	32	17	19	33
För att ge socialarbetarna högre status borde det sociala arbetet privatiseras***	11	12	9	12
Ansvaret för socialtjänst borde överföras från kommunerna till staten (förstatligande)***	29	29	34	12
Politiker borde ge mera detaljerade direktiv och instruktioner***	11	11	14	10
Klienter och medborgare borde få större inflytande***	81	60	67	62
De som själva har orsakat sina problem borde få mindre stöd än idag***	16	2	2	1

N=5554, ***=p > 0.001

Tabell 2 Nordiska socialarbetares attityder till hur det sociala arbetet borde utvecklas.

Vad kan vi då dra för slutsatser gällande nordiska socialarbetares attityder till hur det sociala arbetet borde utvecklas? Två av frågorna avser att fånga några aspekter av ”marknadstillväxande”; en mera genomgripande förändring, dvs en privatisering av det sociala arbetet och en mera relativ förändring, dvs. en ökning av marknadens roll i det sociala arbetet. Resultat i tabell 2 tyder på att en *privatisering* av det sociala arbetet (i syfte att ge professionen en högre status) inte understöds i en speciellt stor utsträckning: endast cirka var tionde socialarbetare understöder en dylik strategi. Understödet för att marknaden borde få spela en större roll i socialt arbete understöds däremot i något större utsträckning, speciellt i de länder där marknadiseringen inte varit så omfattande (Finland, Danmark). I det nordiska land där marknaden de facto redan länge haft en central roll inom socialt arbete, nämligen Sverige, är understödet för att ytterligare utöka marknadens roll, lägst (17 procent av socialarbetarna önskar sig ytterligare marknadisering).

Gällande frågan ifall ansvaret för socialtjänsten borde överföras från kommunerna till staten – ett *förstatligande* av det sociala arbetet – är socialarbetarnas uppfattningar relativt splittrade; cirka en tredjedel av de nordiska socialarbetarna understöder denna strategi – undantaget de danska socialarbetarna, vars understöd för strategin är avsevärt lägre (12 %). Däremot önskar de nordiska socialarbetarna inte en ökad och mera detaljerad politisk styrning av det sociala arbetet.

Sanktioner för klienter som har ”sig själv att skylla” (jfr. paternalismdiskussionen ovan) får inte stöd bland de nordiska socialarbetarna. De finska socialarbetarna omfattar dock i något större utsträckning ”hårdare tag” mot klienterna, vilket framkommit i andra nordiska attitydstudier gällande synen på fattiga (Blomberg et al. 2013) och arbetslösa (Kallio et al. 2013). Synen på att klienter borde få ett större inflytande i det sociala arbetet understöds däremot i stor utsträckning, och speciellt i Finland.

En avslutande intressant fråga är förstås hur ovannämnda frågor hänger ihop, dvs. vilka samvariationer det finns mellan två eller flera frågor. Detta illustreras i två tabeller nedan, där de olika frågorna analyserats med hjälp av faktoranalyser. Resultaten i Tabell 3 framstår som tämligen logiska; synen på att det sociala arbetets praktik kännetecknas av likabehandling, omsorgsfull ärendehantering, en ambition att förebygga sociala problem och att stöda klienter i deras vardagsliv hänger starkt ihop. Även synen på att praktiken kännetecknas av att forskning och beprövad praktik spelar en central roll laddas i denna faktor. Frågorna om huruvida praktiken kännetecknas av socialarbetares makt och kontroll över klienter bildar däremot en egen faktor.

Resultaten i Tabell 4 visar att attityder till en marknadsiering och privatiseringen av det sociala arbetet hänger ihop, liksom attityder till (politiskt-moraliskt färgade) sanktioner och politiska direktiv. Samtliga laddningar är positiva vilket betyder att en positiv inställning till marknadsiering/privatisering korrelerar med en positiv inställning till sanktioner och ökade politiska direktiv (och en negativ inställning till marknadsiering/privatisering med dito negativa attityder till sanktioner och direktiv). I den andra faktorn laddas frågorna om ökat brukarinflytande och ett förstatligande av det sociala arbetet.

	Faktor1	Faktor2
Likabehandlande	0.69	0.07
Omsorgsfull	0.77	0.11
Förebyggande	0.67	0.23
Stödjande	0.63	0.19
Forskningsanknuten	0.44	0.07
Socialarbetarmakt	-0.24	0.79
Klientkontroll	-0.38	0.67

Tabell 3 Uppfattningar om det sociala arbetets praktik bland nordiska socialarbetare. Faktoranalyser.

	Faktor1	Faktor2
Marknadisering	0.74	-0.19
Privatisering	0.76	-0.20
Politisk styrning	0.55	0.30
Förstatligande	0.32	0.64
Klientinflytande	-0.25	0.72
Sanktionering	0.60	0.10

Tabell 4 Nordiska socialarbetares attityder till hur det sociala arbetet borde utvecklas. Faktoranalyser.

Slutsatser

Den bild som resultaten målar upp ger anledning att ifrågasätta i vilken mån det går att prata om en enhetlig modell ifråga om nordiska socialarbetares uppfattningar om det sociala arbetets praktik. Det finns skillnader mellan socialarbetare från olika nordiska länder och skillnader mellan socialarbetare inom samma land. I den mån det finns likheter mellan socialarbetare från olika nordiska länder tyder dessa inte på existensen av en nordisk modell i socialt arbete, åtminstone inte som den ofta porträtterats av olika komparativt inriktade forskare. De flesta nordiska socialarbetare ser nämligen inte att det sociala arbetet karakteriseras av likabehandling av klienter i samma situation, en omsorgsfull ärendebehandling eller en ambition att tidigt förebygga sociala problem. En möjlig förklaring är att de institutionella ramvillkoren för socialt arbete aldrig varit speciellt förenliga med den mera universella nordiska välfärdsmodellen (jfr t.ex. Johansson 2001). En annan möjlig förklaring är att resultaten speglar det som professor Sune Sunesson och hans kolleger från Socialhögskolan vid Lunds universitet (1998) benämner socialarbetets "flykt från universalismen" (eng. "flight from universalism") – de institutionella ramarna för att bedriva socialt arbete har (på nytt) kommit att präglas allt tydligare av den gamla kommunala fattigvårdens utgångspunkter, på bekostnad av frågor om likabehandling, förebyggande och omsorgsfulla och välmotiverade beslut. Enligt litteraturen kan dessa förändringar i de institutionella ramarna bero på ideologiska och med dem sammanhängande organisatoriska förändringar. Men förändringarna kan även förstås i termer av "economic austerity" ("ekonomiska åtstramningar") (t.ex. Mänttari-van der Kuip 2015). De nordiska socialarbetarnas småt dystra syn på det sociala arbetets praktik torde ändå inte uteslutande vara en konsekvens av "tider av ekonomisk åtstramning", då även de norska socialarbetarna, vars ekonomiska verksamhetsbetingelser i medeltal torde vara de mest fördelaktiga i Norden, delar denna syn.

Resultaten tyder även på att det, även om många socialarbetare framstår som den nordiska modellens skeptiker, råder det en viss konsensus vad gäller synen på relationerna mellan socialarbetare och klient. Majoriteten av de nordiska socialarbetarna anser nämligen att socialarbetarna har stor makt i förhållande till klienterna samt att det sociala arbetets klienter och medborgare borde få ett större

inflytande. Nordiska socialarbetare synes således ha en liknande syn på sin strukturella och relationella position i förhållande till klienterna, men frågan är förstås hur specifikt nordiska dessa synsätt är? Frågor om socialarbeters respektive klienters makt och brist på makt är knappast unika för socialarbetare i Norden, även om det finns variationer mellan olika länder (jfr. Inledningen). Oberoende av hur unik denna självreflektion eller självbild är för just nordiska socialarbetare, har resultaten även implikationer för t.ex. praktikforskningen där frågor om klienters/brukares/medborgares inverkan och medverkan är ett centralt element (Julkunen 2014).

Andra delar av resultaten kan däremot te sig som något förvånande. Hur skall man t.ex. tolka att så många av de nordiska socialarbetarna inte instämmer i påståendet att det sociala arbetets praktik har som *strävvan* att stödja klienter i deras vardagsliv? Uppfattar man kanske att strävvan istället är att ”normalisera” klienter till andra beteendemönster? Och vem ser man att står för det sociala arbetets praktik? På denna fråga är dock de nordiska socialarbetarna delade i sina uppfattningar; de svenska och fram för allt de finska socialarbetarna har en klart positivare bild av det sociala arbetets ambitioner att stöda klienter än de norska och danska.

En sammanfattande tolkning av resultaten som en helhet är att nordiska socialarbetare har en krass uppfattning om det sociala arbetets praktik, men att detta inte lett till ett starkt understöd för andra typer av välfärdsarrangemang. Ett visst stöd för förändringar finns dock; en rätt ansevärd minoritet av socialarbetarna ställer sig positiva till en ökad marknadsisering av det sociala arbetets verksamhetsfält. Vidare ställer sig en tämligen betydande minoritet (ca en tredjedel av de nordiska socialarbetarna) positivt till ett förstatligande av det sociala arbetet, vilket kan tolkas som tecken på en stark misstro mot de nordiska kommunernas möjligheter att handha det sociala arbetet. Speciellt i Finland har denna typ av farhågor även framförts av nationella politiker och målsättningen med olika planerade och genomförda reformer inom socialvården har varit att överföra stora delar av den till ”överkommunal”/nationell nivå. Samtidigt är det värt att notera att en majoritet av de nordiska socialarbetarna, inklusive de finländska, i föreliggande studie *inte* stöder ett ”förstatligande” av socialvården. Mot bakgrund av t.ex. den förestående finländska SOTE-reformen (där stora självstyrande landskap avses ta över de kommunala social- och hälsovårdstjänsterna inklusive finansierings-, styrnings- och beskattningsansvar) framstår resultaten därmed som något problematiska ur ett legitimitetsperspektiv.

Ser vi till hur de olika uppfattningarna och attityderna hänger samman framstår vissa mönster som är värda att notera mot bakgrunden av genomförda och planerade marknadsinriktade och/eller förstatligande policyåtgärder som berört socialt arbete. Positiva attityder till en ökad marknadsisering och privatiseringen av det sociala arbetet hänger med positiva attityder till (moraliska) sanktioner och ökade politiska direktiv. Däremot hänger positiva attityder till en marknadsisering inte ihop med positiva attityder till ökat klientinflytande. Istället hänger positiva attityder till ökat klientinflytande ihop med positiva attityder till ett förstatligande av det sociala arbetet. Resultaten framstår kanske som något överraskande eftersom frågor om marknadsiseringen och privatiseringen ofta ansetts gå hand i hand med ökat klientinflytande. Kring socialarbetarnas resonemang i dessa frågor skulle vidare forskning behövas.

Mot bakgrund av den redan tidigare nämnda förestående finländska SOTE-reformen (där planerna går ut på att stora självstyrande landskap kombineras med en stark marknadsisering/privatisering av socialvården) framstår resultaten som visar hur socialarbetarnas attityder hänger samman överlag som problematiska; i reformen kombineras ju "förstatligande" och "marknadsisering/privatisering", men i socialarbetarnas tankevärld framstår dessa två aspekter som tämligen oförenliga.

Vad gäller skillnader mellan nordiska socialarbetare är det alltså speciellt de finska och danska socialarbetarna som sticker ut som olika varandra beträffande hur man uppfattar praktiken. Även tidigare studier har identifierat skillnader mellan socialarbetarna från Finland och Danmark (Blomberg et al. 2009; Blomberg et al. 2013). Frågan är hur dessa skillnader skall tolkas. En möjlig förklaring är att de återspeglar socialarbetarutbildningarnas "akademiska förankring" i de nordiska länderna. Den finländska socialarbetarutbildningens längd är fem år och den ges enbart vid universitet. I de övriga nordiska länderna i denna studie är socialarbetarutbildningen en högskoleutbildning vars längd varierar mellan 3-3,5 år (Högskoleverket 2009). I Danmark har etableringen av den postgraduala utbildningen samt socialt arbete som forskningsämne varit svagare än i de övriga nordiska länderna. Överlag har tidigare studier pekat på att man "lär ut" socialt arbete på mycket varierande sätt vid de nordiska högskolorna och universiteten (Meeuwisse & Swärd 2009).

Men det är även möjligt att de danska resultaten reflekterar vissa kulturella skillnader mellan Danmark och de övriga nordiska länderna. Även en tidigare studie har visat att de danska socialarbetarna avviker från sina nordiska kolleger; danska socialarbetare

framstår inte som lika strukturalistiska i sin syn på uppkomsten av sociala problem som sina nordiska kolleger. Istället präglas de danska socialarbetarna av en mera fatalistisk syn på varför sociala problem uppstår. Dessa uppfattningar och attityder är dock inte specifika för danska socialarbetare, utan är allmänt förekommande även bland den danska allmänheten. Det är därför rimligt att anta att resultaten åtminstone delvis reflekterar någon typ av kulturellt betingad ”dansk” syn på sociala problem (Blomberg et al. 2013). Eventuellt kan den kritiska danska inställningen till det sociala arbetets praktik tolkas i liknande termer: kanske danskar överlag är mera skeptiska till att ”saker är bra”? Eller kanske resultaten speglar de konkreta ramförutsättningarna för det sociala arbetets praktik? I Danmark verkar ju ”hårdare tag” mot klienter (t.ex. via den s.k. aktiveringspolitiken) ha praktiserats längst och mest (van Aerschot 2011), vilket kunde förklara varför de danska socialarbetarna uppfattar att det sociala arbetet kännetecknas av kontroll och inte stöd.

Avslutningsvis kan man fråga sig om socialarbetares uppfattningar och attityder har någon större betydelse för det sociala arbetets praktik, t.ex. för de beslut man fattar. Svaret på frågan är långtifrån självklart eller enkelt. Dels varierar socialarbetarnas handlingsfrihet bl.a. enligt verksamhetsområde: t.ex. kunde socialarbetare verka inom utkomststödet som regleras av mera specifik lagstiftning antas ha ett mera begränsat utrymme för egna tolkningar än socialarbetare inom barn- och familjeomsorgen. Man kan även anta att det finns kommunala variationer i hur starkt man på lokal nivå försökt ”förenhetliga” och ”styra” det sociala arbetets praktik. Dels finns det få generaliserbara studier där man de facto kunnat studera både socialarbetares eller andra s.k. professionella gräsrotsbyråkraters uppfattningar och deras faktiska handlande. På basis av de studier som finns (Hydén et al. 1995; Giertz 2004) kan man ändå dra slutsatsen att socialarbetarnas egna uppfattningar påverkar dessas både verbala och non-verbala handlande (jfr. t.ex. Keiser 1999; 2010). Vad olika aktörer tänker verkar alltså nog ha en betydelse för deras handlingar. Samtidigt är självklart att det sociala arbetets praktik styrs av flera drivkrafter än socialarbetares uppfattningar och attityder och att dessa drivkrafter kan sammanflätas i komplexa processer som i sin tur kan vara svåra att överblicka. Olika aktörer deltar i processen och normativa uppfattningar sammanflätas med organisatoriska förutsättningar och begränsningar. För att förstå det sociala arbetets praktik och överlag socialt arbete som profession är det ändå viktigt att ta del av professionens egna uppfattningar om vad som kännetecknar det sociala arbetet och hur det borde utvecklas. Det sociala arbetets självbild formar praktiken och vice versa.

Föreliggande studie är en del av forskningsprojektet "Tackling Inequality in Times of Austerity" (FA beslutsnummer 293103).

Referenser

Blomberg, Helena, Kallio, Johanna, Kroll, Christian & Niemelä, Mikko (2015a) What explains frontline workers' views on poverty? A comparison of three types of welfare sector institutions. *International Journal of Social Welfare* 24 (4): 324–334.

Blomberg, Helena, Kallio, Johanna, Kroll, Christian & Saarinen, Arttu (2015a) Job Stress among Social Workers: Determinants and Attitude Effects in the Nordic Countries. *British Journal of Social Work* 45 (7): 2089-21015.

Blomberg, Helena, Kroll, Christian, Kallio, Johanna & Erola, Jani (2013) Social Workers' Perceptions of the Causes of Poverty in the Nordic Countries. *Journal of European Social Policy* 23 (1): 1, 68–82.

Blomberg, Helena & Meeuwisse, Anna (2011) Vad säger socialarbetarna om framtiden? Nordiska socialarbetares uppfattningar och attityder. I *Far väl till välfärden? Socialtjänsten i framtiden*. Stockholm, Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskaper.

Blomberg, Helena, Kroll, Christian, Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (2009) Vardagliga realiteter och visionära ideal. *Socionomen* (7), 41–48.

Evans, Tony (2010) *Professional discretion in welfare services: beyond street-level bureaucracy*. Farnham: Ashgate Publishing.

Giertz, Anders (2004) *Making the Poor Work. Social Assistance and Activation Programs in Sweden*. Lund Dissertations in Social Work, No 19, Lund University, Sweden.

Hydén, Christer, Khyle Westermarck, Pia & Stenberg, Sten-Åke (1995) Att besluta om socialbidrag. En studie i 11 kommuner. CUS-skrift 1995:1. Stockholm: Socialstyrelsen.

Högskoleverket (2009) *Utvärdering av socionomutbildningen vid svenska universitet och högskolor*, Högskoleverkets rapportserie 2009:36 R.

IFSW: Ethics in Social Work. Statements of Principles, <http://ifsw.org/policies/statement-of-ethical-principles/> (läst 17.4.2016).

Johansson, Håkan (2001) *I det sociala medborgarskapets skugga. Rätten till socialbidrag under 1980- och 1990-talen*. Lund: Arkiv förlag.

- Johansson, Staffan (2011) En kritisk granskning av granskningssamhället. I *Far väl till välfärden? Socialtjänsten i framtiden*. Stockholm, Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskaper, 39–49.
- Juhila, Kirsi (2006) *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, Ilse (2014) Praktikforskning i ett relationsperspektiv. *Janus* 33 (1), 77–83.
- Julkunen, Ilse & Harder, Margit (2004) Från prevention till repression – trender i socialt arbete i Norden. *Nordisk Sosialt Arbeid*, 1, 34–48.
- Kallio, Johanna & Blomberg, Helena & Kroll, Christian (2013) Social workers' attitudes towards the unemployed in the Nordic countries. *International Journal of Social Welfare* 22 (1), 219–229.
- Keiser, Lael (1999) State bureaucratic discretion and the administration of social welfare programs: The case of social security disability. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 9(1), 87–106.
- Keiser, Lael (2010) Understanding street-level bureaucrats' decision making: Determining eligibility in the social security disability program. *Public Administration Review*, 70(2), 247–257.
- Kroll, Christian, Blomberg, Helena & Kallio, Johanna (2012) Om nordiska socialarbetares syn på fattiga och ökade krav på klienterna. I Swärd, Hans & Engelmark, Lena (red.) *Fattigdom utan gränser*. Stockholm: Carlssons bokförlag, 335–364.
- Lipsky, Michael (1980) *Street-level bureaucracy*. New York: Russell Sage Foundation.
- Lorenz, Walter (1994) *Social Work in a Changing Europe*. London: Routledge.
- Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (2009) Social work programmes in the social democratic welfare regime. *International Journal of Social Welfare*, 18(4): 365–374.
- Mänttari, Maija (2015) Work-related well-being among Finnish frontline social workers in an age of austerity. *University of Jyväskylä: Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 524.

Strauss, Helle (2008) Social Work in the Nordic countries. Contemporary trends and shifts in education and policy. *International Social Work* 51 (2):253–261.

Sunesson, Sune & Blomberg, Staffan & Edebalk, Per Gunnar & Harrysson, Lars & Magnusson, Jan & Meeuwisse, Anna & Petersson, Jan & Salonen, Tapio (2008) The flight from universalism. *European Journal of Social Work* 1 (1), 19–29.

Tham, Pia (2007) Why are they leaving ? Factors affecting intention to leave among social workers in child welfare. *British Journal of Social Work*, 37(7), 1225–1246.

Van Aerschot, Paul (2011) Activation policies and the protection of individual rights: A critical assessment of the situation in Denmark, Finland and Sweden. Farnham, England: Ashgate.

Weiss-Gal, Idit & Gal, John (2007) Social workers attitudes towards welfare policy. *International Journal of Social Welfare* 16 (4), 349–357.

10 Styrning eller utveckling - Erfarenheter av kunskapsbaserat socialt arbete Sverige

Tapio Salonen

Inledning

I takt med att socialt arbete utvecklats till en alltmer mogen och självständig profession i många västländer under de senaste årtiondena har kontroll och styrning av dess kunskapsbas kommit att inta en central position. Detta gäller inte minst den del av det professionella sociala arbetet som utförs inom den traditionella myndighetsutövningen. Historiskt har hanteringen av fattiga och utsatta människor övergått från att vara en kyrklig eller lokal förtroendemannaverksamhet till att under 1900-talet i stigande grad övertas av den framväxande offentliga välfärdsstaten. I samtliga nordiska länder har de klassiska uppgifterna kring fattig-, barna- och missbruksvård kommit att transformeras under det senaste seklet från lokala förtroendevalda till professionellt utbildade socialarbetare. Som en konsekvens av detta har möjligheterna att påverka det direkta sociala arbetet gradvis förflyttats från lekmanstyrets grund i förhärskande värderingar och folklig legitimitet till professionella bedömningar och insatser. Så länge fattig- och sedan socialvården var en direkt utbytesrelation mellan bygdens eller stadens förtroendevalda och de utsatta fanns inget större behov av systematik, dokumentation och uppföljning. Avgörandet låg i den förtroendevaldes bedömning. När högskoleutbildade socialarbetare gjorde entré växte behovet av att kunna redovisa och följa upp inför de lokalpolitiska nämnder man hade delegerats uppgifterna från.

I likhet med andra professioner inom människobehandlande organisationer genomgick det sociala arbetet en märkbar professionalisering under 1900-talets senare hälft (Dellgran & Höjer 2000, Brante et al. 2015). I Sverige blev ämnet socialt arbete en erkänd akademisk disciplin år 1977 och dess utbildningar inkorporerades därmed vid universitet och högskolor. Under de senaste 40 åren har socialt arbete utvecklats till en av landets största professionsutbildningar med en snabbt växande egen forskning. I början av 2000-talet konstaterade det svenska Högskoleverket i en bred översyn av ämnet att det nu uppnått en betydande grad av vetenskaplig mognad och akademisk självständighet (Högskoleverket 2003). På ett halvsekel har antalet yrkesverksamma socionomer tiofaldigats från 3 500 personer i slutet av 1950-talet till runt 35 000 personer i början av 2010-talet (SCB:s yrkesregister). I Sverige är numera

socionomutbildning den grundläggande högskoleutbildningen för socialarbetare, varav de flesta är verksamma inom kommunal verksamhet.

Tveklöst har det professionella sociala arbetet som utförs av socionomer i Sverige uppnått de kriterier som vanligtvis brukar användas för en utvecklad profession, däribland folklig legitimitet, erkända utbildningar och forskning, självständiga professionella organisationer och kodifierade etiska standards (Weiss-Gal & Welbourne 2008, Evetts 2013). Men frågan som reses i detta kapitel är i vilken grad som denna professionella utveckling av socialt arbete i Sverige, både som praktik och som forskningsdisciplin, motsvaras av ett tydligt genomslag av dess kunskapsbidrag i den pågående samhällsutvecklingen. Kapitlets mer precisa syfte är analysera de nationella insatserna som genomförts i strävan att stärka kunskapsutvecklingen inom kommunalt socialt arbete. I det följande kommer detta att belysas närmare genom att beskriva och analysera de nationella och regionala försöksverksamheter och satsningar som skett inom socialtjänstens område sedan början av 2000-talet.

Min egen utgångspunkt har givetvis präglats av de personliga erfarenheter jag erfarit sedan jag för snart 40 år sedan examinerades som socionom. Efter ett halvdussin år i praktiskt socialt arbete i olika Skånekommuner blev jag antagen i den första kull av forskarstudier i ämnet socialt arbete vid Socialhögskolan, Lunds universitet 1984. Under forskarstudierna arbetade jag parallellt som lärare vid institutionen och bedrev också ett flertal utvecklingsprojekt i det sociala arbetets praktik. Från 2000-talets inledning har jag som professor och ämnesföreträdare haft förmånen att bygga upp utbildning och forskning i ämnet socialt arbete på alla nivåer (Växjö universitet) och ansvarat för ämnets rekonstruktion vid annat lärosäte (Linköpings universitet). Under åren 2003 till 2006 var jag projektledare för en av de nationella försöksverksamheterna (KUBAS-projektet) som kommer diskuteras mer ingående i det följande. Därutöver har jag varit expert i flera statliga utredningar, bl.a. i den utredning som 2007-2008 hade till uppgift att utveckla en mer kunskapsbaserad socialtjänst (SOU 2008:18). Under senare år har jag varit en av lärosätenas representanter i nationella samrådsorgan kring de nationella överenskommelser som slutits mellan stat och kommuner kring socialtjänstens kunskapsutveckling i Sverige. Således kan jag sägas haft en god inblick i de förhållanden som diskuteras mer ingående i det följande men också en tydlig aktörsroll att hävda den akademiska disciplinens roll och ansvar i dessa sammanhang. I vilken grad detta påverkar framställningen och de slutsatser som jag presenterar överlämnar jag åt läsaren att avgöra.

För att kunna sätta denna specifika svenska utveckling i ett mer generellt perspektiv diskuteras först olika kunskapssyn och centrala kunskapsbegrepp kring det sociala arbetets utveckling. Dessförinnan diskuteras översiktligt det sociala arbetets inplacering och förändrade roll i den pågående samhällsutvecklingen i Sverige i jämförelse med de andra nordiska länderna.

De nordiska ländernas särart?

Trots att de nordiska länderna i stort har genomgått liknande moderniseringsprocesser av offentliga verksamheter i allmänhet och socialt arbete i synnerhet kan man utifrån ett kunskapsrelaterat perspektiv identifiera vissa skillnader och nyanser i det professionella sociala arbetets utveckling de senaste årtiondena. Detta hänger givetvis samman med historiska, strukturella och institutionella särdrag och uttryck. De nordiska länderna brukar oftast beskrivas som en särskiljbar välfärdsregim med universalistiska förtecken (Esping-Andersen 1990, Kangas & Palme 2005, Hvinden & Johansson 2007). Detta kan på ett generellt plan vara en adekvat bestämning i synnerhet i jämförelse med länder med uttalat residuala välfärdssystem där generella skyddssystem i livets olika skeden mer eller mindre saknas helt. De nordiska länderna uppvisar varierande grad av generella välfärdsarrangemang som direkt har en betydelse för det sociala arbetets kompensatoriska betydelse. Inte sällan lyfts de nordiska länderna fram som närmast ideala välfärdssamhällen i internationella jämförelser och t.o.m. den annars så initierade Walter Lorenz har beskrivit att de svenska socialarbetarna ”...har en relativt hög social status och att de stigmatiserande effekterna av deras beslut och åtgärder hålls på ett minimum.” (Lorenz 1996:38). Till hans försvar kan hävdas att utvecklingen de två senaste årtiondena även i Sverige har präglats av välfärdsstatliga tillbakadraganden och ett ökat tryck och påfrestning på det sociala arbetets insatser. I en tid där globalisering, migration och urbanisering påverkar ländernas förmåga till stabilitet och sammanhållning utsätts även de nordiska länderna för sociala påfrestningar och systemkritik som bl.a. Lena Dominelli (2010) så insiktsfullt beskrivit kring det professionella sociala arbetets förändringar på 2000-talet. Lorenz (2014) har i senare arbeten diskuterat det sociala arbetets inbäddning i samhällsutvecklingen i våra länder och framför allt nedtoningen av

välfärdspolitiska ambitioner och därmed en ökad press på samhällets yttersta residuala insatser. Därmed har det sociala arbetet utsatts för en press och vägval mellan att administrera marginalisering och utanförskap (instrumentell positivism, new public management) eller att hitta andra strategier för humanistiska och komunitära förhållningssätt. Han skriver (a.a 26); *"Both agendas fail to consider the fact that the social policies of the majority of European nation states, with the exception perhaps of the Nordic states (min markering), have largely abandoned the commitment to providing adequate public social services as a contribution to an agenda of fairness and equality and are in the process of withdrawing to a position of the 'minimal state'.* Kan man hävda att det sociala arbetet i våra länder befämjar social inklusion och fortsatt verkar för utvidgningar av det sociala medborgarskapet? Lorenz, och andra internationella bedömare, ger en dyster bild av en tillbakadragande välfärdsstat och därmed en allt mer trängd position för det professionella sociala arbetet. *"The ongoing dismantling of the welfare state models and the progressive privatization of services disconnects social work from the project of establishing social citizenship"* (a.a. 27).

Frågan som vi i ett nordiskt perspektiv bör ställa är; vad kan vi lära oss av responserna i det sociala arbetet av välfärdsförändringarna i våra nordiska länder? Finns det principiella skillnader eller är det bara fråga om gradskillnader i relation till utvecklingen av respektive lands välfärdsutveckling? Sådana frågor ligger givetvis utanför detta kapitelns begränsade försök att lyfta fram hur kunskapsfrågorna hanteras inom det professionella arbetet i Sverige, men anger en nödvändig samhällelig inramning i förståelsen av social utsatthet och vilken roll som professionellt socialt arbete tillskrivs i våra länder. Det påminner oss om att utvecklingen av socialt arbete alltid måste relateras och förstås till ideologiska och värderingsmässiga förändringar i ekonomiskt, politiskt och socialt hänseende (Rogowski 2010, Dominelli 2010).

Något som jag särskilt i detta bidrag vill uppmärksamma är betydelsen av intressen och maktanspråk i statligt och lokalt inflytande över det sociala arbetets utformning de senaste årtiondena i Sverige. Hur har olika aktörer positionerat sig för att påverka vilken slags kunskapsperspektiv som ges företräde och genomslagskraft?

Det svenska exemplet

Tillsammans med de andra nordiska länderna beskrivs Sverige vanligtvis som en avancerad välfärdsstat med en väl utvecklad skattefinansierad samhällsservice (Kangas & Palme 2005, Hvinden & Palme 2007). Sedan den ekonomiska nedgången vid 1990-talets hälft har dock tilltagande ekonomisk och social ojämlikhet, marginaliseringsmönster och disintegration också slagit genom i det svenska samhället (Sunesson et al. 1998, Svallfors & Taylor-Gooby 1999, Socialstyrelsen 2010). Trots ökat generellt välstånd och levnadsnivåhöjningar för de flesta har skillnaderna i grundläggande livsvillkor ökat gentemot olika marginalhotade grupper (Rantakeisu et al. 2013, Salonen 2015a). Detta har inneburit ett kontinuerligt ökat tryck på kommunernas socialtjänst och frivillorganisationernas hjälpverksamheter. Socialt arbete i dess skiftande former efterfrågas och arbetsmarknaden för de svenska socialarbetarna har växt och vidgats på ett slående vis under det senaste kvartssektlet. Detta märks också i utbildningen av socionomer som ökat dramatiskt. Antalet nyutexaminerade har nästan tredubblats mellan åren 2000 till 2015, från drygt 800 till ca 2 400 nyutexaminerade socionomer (www.uka.se).

Det är mot denna drastiska ökning man kan tolka intresset och viljan att utveckla ett mer kunskapsbaserat socialt arbete. Redan under 1980- och 1990-talen förekom en debatt utifrån olika kunskapstraditioner där ofta myndighetsföreträdare anförde en smalare och mer kontrollerad evidensinriktad inriktning medan akademiska företrädare förfäktade en mer öppen och pluralistisk kunskapssyn i det sociala arbetet (se tex. Bergmark & Lundström 2007, SKL 2010, Månsson 2010). Till skillnad från de andra nordiska länderna har evidensbegreppet stått i fokus för den svenska debatten om kunskapsutvecklingen inom socialt arbete. Genom en stark betoning på systematiska effektstudier och kunskapsöversikter har gång på gång starka aktörer som Socialstyrelsen och SKL förfäktat kunskapsideal hämtade från naturvetenskaplig och framför allt medicinsk vetenskap. Som jag kommer illustrera i det följande kan också skilda kunskapssyn kopplas till olika aktörs- och styrningsperspektiv. Kunskap blir till hårdvaluta i att vilja styra utvecklingen i önskad riktning för olika aktörer. När det gäller kunskapsfrågor inom socialtjänstens område i Sverige måste dessa värderas såväl i ett horisontellt som vertikalt aktörsspektra. På den horisontella axeln kan vi urskilja aktörer som allmänhet (folklig legitimitet och uppslutning), civilsamhällets organisering, berörda grupper för olika sociala insatser, ett brett spektra av

professionella aktörer, myndigheter, politiska organ och forskarsamhället. På den vertikala axeln pågår en dragkamp mellan olika nivåer; lokala förhållanden, regionala intressen och nationella aktörer. I det följande skall jag illustrera detta genom exempel som jag menar har kännetecknat kampen om kunskapsfrågorna i socialt arbete sedan millennieskiftet i Sverige.

Sociorama - ett lokalt exempel

Utifrån ett regeringsdirektiv initierade Socialstyrelsen år 2002 programmet *Nationellt stöd för kunskapsutveckling inom socialtjänsten (KUBAS)* som ledde till åtskilliga projekt, försök och verksamheter kring kunskapsutveckling under det tidiga 2000-talet. En av de större satsningarna var att bedriva så kallade fullskaleförsök med intensivt och nära samarbete mellan universitet och socialtjänst. Fem sådana regionala projekt bedrevs i Sverige under 2002-2005 och ett av dem var Sociorama i Kronobergs län. Institutionen för socialt arbete vid Växjö universitet, de åtta kommunerna i länet (totalt knappt 200 000 invånare) och en paraplyorganisation för länets handikapprörelse ingick avtal att utveckla en praktikbaserad kunskapsutveckling inom socialtjänstens samtliga verksamheter. Försöksverksamheten kom igång under 2003 och övergick från januari 2006 till en integrerad ordinarie verksamhet hos respektive huvudman. Vid utgången av 2009 lades verksamheten ner i samband med bildandet av en ny regional FoU-struktur och tillblivelsen av Linnéuniversitetet (sammanslagning av Växjö universitet och Kalmar högskola).

Jag var initiativtagare och fungerade som projektledare under de tre första försöksåren med en nära koppling till styrgrupp för samtliga huvudmän och ett aktivt kollegium av 15-20 kombinationstjänster (25-50 procent av deras tjänster avsattes åt försöksverksamheten). Dessa kom mestadels från de medverkande kommunernas socialtjänst men också lärare och forskare från institutionen och en kombinationstjänst från handikapprörelsen. Grundtanken i hela verksamheten byggde på en experimentell process som kretsade kring att skapa en jämbördig arena mellan akademi och det sociala arbetets praktik. Ingen enskild part skulle ha särskilt företräde eller kunna hävda att deras intressen och perspektiv skulle gälla. Begreppet ”på lika villkor” var ett mantra i den gemensamma kunskapsuppbyggnaden.

Vägledande principer för Socioramas verksamhet var;

- Pedagogiskt och institutionellt nytänkande
- Tydlig förankring i moderorganisationerna
- Betoning på gränsöverskridande inslag mellan praktik, utbildning och forskning
- Långsiktigt och systematisk kunskapsutveckling
- Fokus på klienters och medborgares bästa.

(ur Socioramas programbeskrivning).

Sociorama byggde redan från start på en tydlig och uttalad förankring hos huvudmännen genom kombinationstjänster som på olika sätt kombinerade arbete i socialtjänsten, inom socionomutbildningen, forskning och egen utbildning. En av kombinationstjänsterna hade sin förankring i länets handikapprehabilitering. Tanken var att skapa ett tillräckligt stort kollegium i skarven mellan akademi och socialtjänsten som skulle fungera som ambassadörer och brobyggare mellan dessa olika delar av socialt arbete.

Successivt drogs verksamheten igång ute i kommunerna. Socioramacirklar (en slags forskningscirklar) startade, forskare besökte personalmöten för miniseminarier, lokala temadagar om kunskapsfrågor och aktuell forskning arrangerades. Dialogaktiviteter inriktade mot brukare hade redan dragit igång men upprepades under förnyade former. Praktiker bjöds in att delta mer aktivt i socionomutbildningen. Kollegiemötena blev allteftersom mer inriktade på planering och avrapportering om pågående aktiviteter och exempelvis att matcha olika uppslag på cirklar med intresserade och kunniga ledare. Spridningen över länet och över olika verksamhetsdelar av socialtjänsten var viktiga aspekter då aktiviteterna planerades.

Sociorama utgick från följande utgångspunkter:

- Uppbyggnad av en hållbar struktur för kunskapsutveckling mellan utbildning, forskning och socialtjänsten genom en organisationsmodell med ett särskilt kollegium av kombinationstjänster från alla berörda parter
- Betoning på en bred och pluralistisk kunskapssyn som inkluderar såväl vetenskapliga som praktiska kunskapsbidrag och på kunskapsprocessers såväl producerande som mottagande aspekter
- Inriktning på ett långsiktigt kunskapsutvecklingsarbete bortom den aktuella projektperioden fram till 2005
- Ett tydligt ekonomiskt åtagande från såväl universitet som medverkande kommuners socialtjänst.

Rapporten *Rena rama Sociorama – kunskapsutveckling mellan socialtjänst och universitet* (Salonen 2005) är en självvärderande redogörelse och analys över försöksverksamhetens tre första år. I denna belyses de viktigaste inslagen i Socioramas verksamhet och projektets konstruktion med kombinationstjänster och kollegium diskuteras ingående och bitvis självkritiskt. Flera fristående uppföljningar och utvärderingar har också bidragit till att dokumentera erfarenheterna från dessa år. Odbratt (2005) gjorde en omfattande intervjuundersökning bland ett brett spektra av inblandade och intressenter i försöksverksamheten. Hans dokumentära gestaltningar och analyser av dessa röster och erfarenheter stärkte uppfattningen av att det fanns en uppriktig och prövande kunskapssyn som utmanade traditionella roller och gränser mellan utbildning, forskning och praktik i det sociala arbetet. En särskild utvärdering genomfördes kring Socioramacirkelarna då dessa kom att bli en central aktivitet att sprida kunskapsutvecklingen i länet (Svensson, Ulmestig & Johnsson 2008). Dessa omfattade ett 30-tal cirklar och involverade drygt 400 personer under försöksåren. Resultatet från denna utvärdering visar att Socioramacirkelarnas syfte att vara en koppling mellan forskning och fält, och att stärka brukarmedverkan och kompetensutveckling uppnåtts på olika vis och i olika omfattning beroende på cirklarnas fokus och förutsättningar. Många socialarbetare och brukare var nöjda och det fanns ett stort intresse för att vara med i kommande cirklar. Av enkätsvaren framgår att cirklarna, trots att det förekom många olika sätt att definiera vad de var, ändå lyftes fram som en lösning på problem av skilda slag. Den dominerande uppfattningen var att det mest positiva med att delta i en cirkel handlade om det

kollegiala erfarenhetsutbytet. Tre former av kunskap i Socioramacirkelarna kunde identifieras; den första var erfarenhetsbaserad kunskap som medvetandegörs och beprövas i samtal mellan kollegor, den andra inriktades på systematisering av erfarenheter med hjälp av forskningens strukturer och den tredje kunde anses vara baserad på systematiserad, eller t.o.m. evidensbaserad kunskap. Något som utvärderingen därutöver noterade var brister i dokumentationen från vissa cirklar för att kunna fungera som ett fortsatt verksamt underlag i kunskapspridningen.

En uppföljning av Socioramas bestående effekter genomfördes för något år sedan inom ramen för en bredare analys av Institutionen för socialt arbete vid Linnéuniversitetet och deras utvecklingsbehov av samverkan med det omgivande praktikfältet (Denvall, Lernå & Nordesjö 2014). Frågan ställdes vilka effekter från Sociorama som fortfarande kunde identifieras och hur dessa påverkar dagens fokus på en evidensbaserad socialtjänst. Utifrån en gedigen dokumentanalys och omfattande intervjuundersökning ges en bild hur Socioramas verksamheter successivt tappade fart och hade svårt att behålla sin egenart och förankring åren efter att det övergått till en permanent verksamhet från 2006 och framåt.

Så här sammanfattar utvärderingen det:

”Organiseringen 2002–2009 visar på projektformens implementeringsproblem då Sociorama skulle gå över i en mer reguljär verksamhet inom ett befintligt organisatoriskt sammanhang med andra ekonomiska och organisatoriska förutsättningar. Vidare ledde tjänstebyten och oklara organisations- och styrförhållanden till att långsiktighet och engagemang blev lidande, samtidigt som aktiviteter på en nationell nivå skapade nya spelregler och förutsättningar.” (a.a. s. 51)

Min egen reflektion så här tio år efter jag lämnade över ansvaret för denna verksamhet är något blandad. Självklart kan det ses som problematiskt att vi inte lyckades arbeta in ett bredare och gränsöverskridande utvecklingsarbete där de genuina kunskapsfrågorna om utsatta människors villkor och det sociala arbetets förmåga att möta dessa på ett adekvat och eftertänksamt vis fick en central plats. Däremot anser jag att vi lyckades demonstrera att det med relativt blygsamma medel går att arbeta samman mellan utbildning, forskning och det sociala arbetets praktik och bryta invanda föreställningar och revirbundna praktiker. Nyckeln är en kollegial kunskapsprocess där olika intressen och kunskapsperspektiv åstadkommer en gränsöverskridande kunskapsutveckling till

gagn för alla parter. I min slutanalys för mer än tio år sedan hävdade jag att Sociorama verkligen visat att det går att utveckla en *”...ny och utvecklingsbar arena för att arbeta gränsöverskridande med socialtjänstens kunskapsfrågor.”* (Salonen 2005:161). Under de år som gått har jag ytterligare stärkts i denna uppfattning och menar att det fortfarande föreligger en systematiskt oförlöst potential i att öppna upp kunskapsutvecklingen i kommunernas socialtjänster. För detta krävs dock i grunden en annorlunda syn på kunskapsmodeller och handlingslinjer. Det är inte i första hand en kostnadsfråga att vilja investera i kunskapsstrategier som inkluderar såväl de professionella som de medborgargrupper som insatserna vänder sig emot. Jag dristade mig att räkna ut att kostnaden för Socioramas verksamhet när den var som mest omfattande motsvarade ca en promille av socialtjänstens årliga driftskostnader. Då motsvarade detta uppskalat på nationell nivå till ca 125 MSEK per år, d.v.s. betydligt mindre än de centralstatliga insatser som hittills avsatts på kunskapsstyrningen av socialtjänstens verksamheter.

Det som är mest uppseendeväckande i uppföljningen av detta lokala exempel är hur man på nationell nivå hanterade dess erfarenheter. I den nationella försöksverksamheten som leddes av Socialstyrelsen fanns det redan från början en uttalad betoning på långsiktighet och gränsöverskridande insatser. Men med tanke på att försöksverksamheterna i allmänhet kom igång först under våren 2003 och att flera av dessa, i likhet med Sociorama, såg det första året som ett uppbyggnadsskede med rekrytering, bemanning och fokus på utbildningsinsatser och andra initiala insatser kan man säga att den egentliga driftperioden för utvärderingarna inskränkte sig till ca ett års egentlig verksamhet. Detta såg vi som problematiskt då den statliga utvärderingskommittén hade i uppgift att göra en bedömning av hur framtida insatser till stöd för en kunskapsutveckling inom socialtjänsten bör utformas. Utvärderingskommittén har i sin slutrapport (Socialstyrelsen 2005) också tonat ner sina egna ambitioner och benämner sin rapport som *”en kvalificerad uppföljningsstudie”* (a.a. s. 23), snarare än en egentlig utvärdering. Trots detta lades rapporten fram redan i början av 2005 och föreslog bl.a. inrättande av några regionala socialforskningsinstitut men förbisåg till stora delar de konkreta erfarenheter som gjorts i de regionala försöksverksamheterna. Detta renderade en stark kritik (se Salonen 2005:162-165) mot den nationella nivåns ovilja och/eller oförmåga att ta till sig erfarenheterna av de breda kollegiala verksamheterna kring socialtjänstens kunskapsutveckling som bl.a. byggts upp i Sociorama. Den något dystra sensmoralen av detta är att kunskapsutveckling alltid måste förstås i sitt specifika makt- och intressebaserade sammanhang. De erfarenheter som växte fram i de lokala

försöksverksamheterna förbisågs då de gick stick i stäv mot nationella intressen av hur kunskapsfrågorna inom socialtjänsten skulle utformas och styras.

Istället för ett fortsatt stöd till de pågående regionala försöksverksamheterna mellan lärosätten och lokala socialtjänster lade Socialstyrelsen ner hela den nationella satsningen på ett närmast kaotiskt vis. Några avslutande konferenser eller seminarier för att förmedla försöksverksamheternas erfarenheter blev heller inte av, trots flera påstötningar från skilda håll. Tystnaden förmedlade ett underliggande budskap om en försöksverksamhet som inte passade in och att deras konkreta resultat skulle förbises. Vi var många som både blev häpnade och förargade av denna nonchalanta makt demonstration från statligt håll.

Dragkamp om kunskaps frågorna mellan nationell och lokal nivå

Under 2007 tillsattes en statlig utredning (Dir. 2007:91) med syfte att analysera och lämna förslag på hur de statliga resurser som i dag avsätts till socialtjänstens verksamhetsområde på bästa sätt kan bidra till att stödja kunskapsutvecklingen inom detta område. Utredningen samlade en rad företrädare från kommunernas socialtjänst, statliga aktörer, representanter för frivilligsektorn och från universitet (tre professorer från ämnet socialt arbete, varav jag var en). Under mindre än ett år arbetade utredningen på ett brett och konstruktivt vis där olika kunskapsperspektiv och handlingsstrategier för socialtjänstens vidare kunskapsutveckling diskuterades. Detta ledde sedermera fram till en konsensus om att definiera nyckelbegreppet *"evidensbaserad praktik"* på ett öppet och brett sätt genom att ansluta till David Sacketts (2000) formulering om att kunskap inom socialtjänsten skall baseras på en sammanvägning av brukarens erfarenheter, den professionelles expertis samt bästa tillgängliga vetenskapliga kunskap. Detta synsätt på kunskapsutveckling inkluderar då inte enbart strikta vetenskapligt kontrollerade studier utan tillerkänner dynamiska handlings- och aktörsperspektiv i kunskapsbildningen och betonar såväl de professionellas praktiska möjligheter och förmåga till kunskapsanvändning som värdet av utsatta människors egna erfarenheter och synpunkter.

Utredningen identifierade fyra utvecklingsområden inom vilka framtida insatser ansågs angelägna (a.a. s. 10-11):

- mer forskning och kvalificerade utvärderingar av det sociala arbetets resultat, kvalitet och effektivitet,
- bättre förutsättningar för professionen att utveckla en evidensbaserad praktik,
- en bättre struktur för verksamhetsuppföljning samt
- ett förtydligt brukarperspektiv i relation till socialtjänstens arbete.

Hur skulle då detta förverkligas? I utredningens slutbetänkande (SOU 2008:18) presenterade ett brett panorama av åtgärdsförslag;

1. För att komma från de frekvent förekommande tillfälliga projektsatsningarna från statligt håll riktat mot kommunernas socialtjänst föreslogs att långsiktiga avtal mellan Regeringen och Sveriges Kommuner och Landsting sluts om gemensamma insatser för att stödja den långsiktiga kunskapsutvecklingen.
2. Stöd till strukturer som integrerar forskning, högre utbildning och praktisk verksamhet, t.ex. lokala avtal mellan universitet/högskola och kommun om delad tjänstgöring, arbetsplatsförlagd utbildning, utvecklad användning av forskarkompetens inom den praktiska verksamheten, forskarhandledning vid uppföljning och utvärdering av egna verksamheten.
3. Stöd till implementering av ny kunskap som kan förbättra kvalitet, resultat och effektivitet.
4. Utbildningsinsatser, t.ex. för verksamhetsuppföljning, förmåga att söka och använda forskning samt för introduktion av ny lagstiftning och nya instrument för bedömning och dokumentation.
5. Bättre förutsättningar för att dokumentera, systematisera, kommunicera och utveckla det egna arbetet, t.ex. i form av tid, metodkunskap och forum för professionella samtal och erfarenhetsutbyten.
6. Bättre tillgång till information om forskning och annan kunskap, t.ex. genom enkelt tillgängliga nätplatser.
7. Vissa nyckelinsatser på den nationella nivån av strategisk betydelse för verksamhetsuppföljning och forskning kring kvalitet, resultat och effektivitet,

t.ex. utveckling av den nationella statistiken, nationella kvalitetsindikatorer, jämförelsetal och begreppsbestämningar.

8. Stöd till nya former för brukarmedverkan och brukarinflytande, både för enskilda personer i behov av stöd och för brukarföreträdare.

Förverkligandet av detta omfattande åtgärdsprogram skulle finansieras genom att statliga medel för tidsbegränsade insatser successivt skulle bli tillgängliga och kunna tas i anspråk. Utredningen hade beräknat omfattningen av sådana tillfälliga statliga projektmedel inom socialtjänstens område till runt 2 miljarder SEK för år 2006. Således skulle det finnas medel kommande år för att styras över till en mer långsiktig och systematisk kunskapsutveckling inom socialtjänsten. Detta tänkta takbelopp skulle mycket väl kunna inrymma uppskalning av kombinationstjänster i linje med Socioramas tidigare försöksverksamhet på nationell nivå och endast belasta det till 6-7 procent (125 miljoner av 2 miljarder SEK). Grundtanken var alltså att staten skulle bidra med resurser i form av medel och myndighetsuppdrag. Från huvudmännens sida skulle man bidra genom åtaganden som kräver resurser i form av pengar och/eller personal. En enig utredning och expertgrupp stod bakom dessa förslag och det fanns en märkbar förväntan att nu skulle socialtjänstens kunskapsutveckling få ett rejält kunskapslyft som parallellt skett t.ex. inom hälso- och sjukvårdens eller skolans område i Sverige.

Vad hände sedan? I vilken utsträckning har detta breda panorama av kunskapsstimulerade insatser förverkligats? Efter inledande sonderingar mellan socialdepartementet och SKL (Sveriges kommuner och landsting) slöts en första överenskommelse 2009 (Kunskap för praktik) och som sedan upprepats åren därefter. Under 2010 slöts en *"Plattform för en evidensbaserad praktik i socialtjänsten"* mellan regeringen och SKL. Dessa årligen återkommande överenskommelser har under dess första år ingående studerats av socialforskaren Kerstin Johansson (se t.ex. Denvall & Johansson 2012, Johansson 2013, Johansson 2014, Börjeson & Johansson 2014). Redan i de första överenskommelserna framgick att koncentration lades mer på nationella informations- och dokumentationsinsatser och uppbyggnad av regionala administrativa stödstrukturer än på direkt kunskapsutveckling som involverade kommunernas socialtjänster och lärosätena. Så här uttrycktes detta i den första fristående utvärderingen av dessa aktiviteter:

"Vår granskning av plattformen om en evidensbaserad praktik har visat att det är en överenskommelse som är otydlig till sitt innehåll och där vad-

frågorna lämnas därhän. Den saknar vägledning om vilken slags kunskap som forskarsamhället ska bidra med, hur yrkesverksamma tjänstemäns välgrundade erfarenheter ska utnyttjas vid beslutsfattandet eller på vilket sätt som brukares, patienters och klienters åsikter kan systematiseras.”

(Denvall & Johansson 2012:40)

Dessa dystra slutsatser rymmer väl med mina egna observationer som en av lärosätenas representant i den nationella samrådsgrupp som knöts till de årliga överenskommelserna mellan stat och kommuner. Relativt snart framgick att såväl forskarsamhället som brukarorganisationerna marginaliserades i de egentliga förhandlingar som skedde informellt mellan framförallt företrädare för socialdepartementet och SKL. Det breda kunskapsbaserade anslaget från den statliga utredningen förbyttes gradvis till en socialbyråkratisk insnävning och där det centrala begreppet istället blev kunskapsSTYRNING tolkat från ett centralstatligt perspektiv. De regionala stödstrukturer och de anställningar som skedde inom dess ram kom till stora delar att fungera som ett ensidigt mellanled i ambitionerna att ovanifrån genomföra kunskaps- och informationsinsatser. Några medel att utveckla ett direkt lokalt utvecklingsarbete som inbegriper de professionella socialarbetarna, brukarorganisering och forskarsamhället har lyst med sin frånvaro.

I linje med en allt större betoning på centraliserad myndighetsstyrning av kunskapsfrågorna inom socialtjänsten genomfördes sedan under 2015 en reform för att ytterligare precisera och samordna den nationella nivåns ansvar (Ds 2014:9 och Prop. 2014/2015:1). För att uppnå en ”förbättrad kunskapsstyrning” förs socialtjänsten samman med hälso- och sjukvården. Vad menas med detta? Kunskapsstyrningen definieras som ”...ett system eller processer som syftar till att åstadkomma en evidensbaserad praktik där kvalitetssäkrad kunskap sprids och används samtidigt som icke evidensbaserade eller skadliga metoder rensas bort.” (Prop. 2014/2015:1 s. 42) SBU (Statens beredning för medicinsk utvärdering) har fått ett samlat ansvar för systematiska kunskapsöversikter inom båda dessa verksamhetsfält. Därutöver har ett ”Kunskapsstyrningsråd” inrättats med nio myndigheters generaldirektörer. I denna tänks FORTE (Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd) fungera som ”en brygga mellan forskarsamhället och myndigheterna”.

Utifrån mitt långa perspektiv med kunskapsrelaterade frågor inom den svenska socialtjänsten ställer jag mig frågande och kritisk till vad denna statliga effektiviseringsiver kan komma att medföra. På åtminstone tre punkter ser jag

anledning att med oro följa den fortsatta utvecklingen av dessa insatser och vad de kan medföra för det praktiska sociala arbetet. För det första att denna nu officiellt sanktionerade kunskapssynen begränsas ytterligare till ett snävt EBP-perspektiv till förmån för den tidigare bredare tolkningen baserad på en sammanvägning av brukarens erfarenheter, den professionelles expertis samt bästa tillgängliga vetenskapliga kunskap. Dessutom finns det en uppenbar risk att det medicinska synsättet kommer att ytterligare influera det professionella sociala arbetet. För det andra riskerar kunskapsfrågorna sammanflätas med ett strikt topdown-perspektiv med förenklade styrningsfilosofier i New Public Managements anda. Risken är överhängande att kunskapsfrågorna underordnas organisationers hierarkiska logiker. För det tredje riskerar den, med nödvändighet mångfacetterade sociala forskningen, trängas undan och bortprioriteras till förmån för snäva effektstudier. Med tanke på de senaste årens ensidiga inriktning att bygga upp kunskapsstrukturer kring socialtjänsten från ett styrningsperspektiv ovanifrån, läs statliga och regionala kameralt inriktade åtgärder, riskerar kunskap om de underliggande sociala förhållandena för utsatta medborgare att hamna allt mer i skymundan.

Lärdomar och vägar framåt

Vad kan man dra för lärdomar av detta något nedslående exempel från Sverige när det gäller att främja kunskapsbaserad social praktik? I linje med Denvall & Johanssons (2012) analys är det väsentligt att skilja mellan programutfästelsers retorik och dess faktiska praktik. Deras sätt att använda sig av programteori och implementeringsforskning underlättar att synliggöra och lyfta fram detta glapp mellan retorik och praktik. Genom att försöka svara på följande frågor; *vad* skall implementeras, *vilka* skall medverka, *hur* det genomförs och *för vem* som kommer att bli berörda kan dessa lösa kopplingar synliggöras och ligga till grund för en kunskapsbaserad analys (a.a. s. 31).

Som jag redan diskuterat illustrerar detta svenska exempel att kunskapsrelaterade frågor alltid måste förstås i sitt specifika kontextuella sammanhang. I ett allt mer tjänstedominerat samhälle blir olika professionella gruppers handlingsutrymme

föremål för olika aktörers intressen att påverka och styra t.ex. vad som faktiskt händer i mötet mellan socialarbetare och utsatta människor. Därmed blir möjligheterna att påverka socialarbetarens vardagsarbete en maktfråga, inte enbart i själva socialarbetare-klientrelation utan alla de aktörer runt omkring som har olika intressen och investeringar att bevaka. Sammanfattningsvis har den svenska kunskapspolitiken kring socialt arbetets utveckling alltför ensidigt kommit att positioneras kring den ensidiga statliga styrningspolitiken.

Självklart har det parallellt under de senaste årtiondena bedrivits omfattande forsknings- och utvecklingsarbete i Sverige kring det sociala arbetet och de villkor och utmaningar som socialt utsatta grupper möter. Omfattningen av universitetsanknuten forskning i ämnet socialt arbete i Sverige har, enligt min bedömning (räknat i avhandlingar och vetenskapliga publikationer etc.), sannolikt stabiliserats på en historiskt hög nivå. Problemet är att mycket av den praktikinära forskningen inte lyfts fram och efterfrågas tillräckligt av centrala forskningsaktörer och att medelstildelningen för konkurrensutsatt forskning successivt har hårdnat.

Som Börjeson & Johansson (2014:4-5) understryker har begreppet praktikforskning inte haft det genomslag i Sverige som det haft i de andra nordiska länderna (se t.ex. Marthinsen & Julkunen 2012). Det har med all sannolikhet inte att göra med innehållsmässiga invändningar om värdet och utmaningarna med en praktikinriktad forskning inom socialt arbete utan hänger mer ihop med den specifikt svenska utvecklingen och dragkampen om kunskapsinriktningen som jag beskrivit i detta kapitel. Fokus i den svenska förståelsen av kunskapsutvecklingen av socialt arbete har på ett alltför ensidigt vis kretsats kring innebörder och intressekonflikter kring begreppet evidensbaserad praktik inom socialt arbete (Bergmark & Lundström 2007, Bergmark et al. 2012, Denvall & Johansson 2012, Johansson et al. 2015).

Utan tvekan finns det drag och utmaningar även för svenska förhållanden i den forskningsinriktning som internationellt numera benämns som *practice research* i socialt arbete (Marthinsen & Julkunen 2012, Epstein et al. 2015). Denna inriktning på praktikforskning har många likheter och kopplingar till andra samhällsvetenskapliga forskningstraditioner som betonar partiparticipatoriska och aktionsinriktade inslag. Praktikforskningen utgår från en uttalad relationsbaserad forskningsprocess där medaktörer som professionella utförare och målgrupper för sociala insatser förväntas vara medaktörer i hela forskningsprocessen, från initiering och problemformulering till implementering och utprovande av nya sociala praktiker (se t.ex. Julkunen 2011,

Julkunen 2014, Julkunen & Uggerhøj 2016). Mycket av den forskning som bedrivs i socialt arbete måste på ett naturligt sätt baseras på de erfarenheter och synsätt som såväl professionella som berörda medborgare kan bidra med. Det handlar ytterst om legitimitet, etik och kunskapssyn i den sociala forskningen. Genom ett mer mångfacetterat aktörsperspektiv ges förutsättningar för såväl en breddning som fördjupning av förståelsen för det sociala arbetets insatser.

Med detta sagt vill jag avslutningsvis fortsatt plädera för en öppen och pluralistisk kunskapssyn i forskning om det sociala arbetets villkor och konsekvenser. Ytterst handlar det om att det behövs olika slags kunskaper och metoder för att belysa olika slags problem och frågeställningar. Tveklöst behövs breda samhällsanalyser som strukturellt förmår att placera in sociala insatser i sitt relevanta sammanhang. Det behövs strikta kontrollerade effektstudier för att följa upp värdet av specifika åtgärder och metoder. Men det behövs också studier som förmår avtäcka kvalitativa innebörder och perspektiv för inblandade parter. Experiment och utforskande av alternativa sociala praktiker har en gränsöverskridande förmåga att förflytta fokus bortom invanda föreställningar och handlingssätt. Ett sådant öppet och sökande vetenskapligt förhållningssätt måste bejaka forskningens samhällspåverkande roll liksom den vardagliga praktikens möjligheter och begränsningar och värdet av enskilda människors livserfarenheter. Särskilt utsatta gruppers perspektiv på sociala insatser har visat sig vara bestående eftersatt (Johansson et al. 2015).

Min egen erfarenhet av att kombinera olika metoder och forskningsperspektiv har styrkt mig i uppfattningen att komplexa samhällsfrågor belyses bäst genom en multidimensionell forskningsansats (se t.ex. Salonen 2012, Salonen 2015b). Jag ser det som en uppenbar fara med kunskapsanspråk och definitioner i stil med ”evidensbaserad forskning” eller ”praktikforskning” genom att de låser in och begränsar den ständigt föränderliga komplexitet som det sociala arbetets forskning har att förhålla sig till.

Referenser

- Bergmark, Anders & Lundström, Tommy (2007) 'Kartan och terrängen. Om evidensbaserad praktik (EBP) som ideal och verklighet', i *Socialvetenskaplig tidskrift*, 14: 77-82.
- Bergmark, Anders, Bergmark, Åke & Lundström, Tommy (2012) 'The Mismatch between the Map and the Terrain – Evidence-based Social Work in Sweden', in *European Journal of Social Work* 15(4):598-609.
- Brante, Thomas, Johnsson, Eva, Olofsson, Gunnar & Svensson, Lennart G. (2015) *Professionerna i kunskapsambället. En jämförande studie av svenska professioner*. Stockholm: Liber.
- Börjeson, Martin & Johansson, Kerstin (2014) 'In search for a model for knowledge production and practice research in Swedish social work', in *Nordic Social Work*, published online 18 Aug. 2014.
- Dellgran, Peter & Höjer, Staffan (2000) *Kunskapsbildning, akademisering och professionalisering i socialt arbete*. Diss. Inst. för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Denvall, Verner & Johansson, Kerstin (2012) 'Kejsarens nya kläder – implementering av evidensbaserad praktik i socialt arbete', i *Socialvetenskaplig tidskrift* nr 1/2012.
- Denvall, Verner, Lernå, Lena & Nordesjö, Kjetil (2014) *Föränderliga strukturer. Organisering för kunskapsbaserad socialtjänst i Kronobergs och Kalmar län 2003-2013*. Nr 1/2014 Rapportserie i socialt arbete, Linnéuniversitetet.
- Dominelli, Lena (2010) *Social Work in a Globalizing World*. Cambridge: Polity Press.
- Ds 2014:9. *En samlad kunskapsstyrning för hälso- och sjukvård och socialtjänst*. Socialdepartementet.
- Esping-Andersen, Gösta (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Epstein, Irwin, Fisher, Mike, Julkunen, Ilse, Uggerhøj, Lars, Austin, Michael J. & Sim, Timothy (2015) 'The New York Statement on the Evolving Definition of Practice Research Designed for Continuing Dialogue: A Bulletin From the 3rd International Conference on Practice Research', in *Research on Social Work Practice* Vol. 25(6):711-714.

Evetts, Julia (2013) 'Professionalism: Value and ideology', in *Current Sociology Review* 61(5-6) pp. 778-796.

Hvinden, Björn & Johansson, Håkan (eds.) (2007) *Citizenship in Nordic Welfare States. Dynamics of choice, duties and participation in a changing Europe*. London: Routledge.

Högskoleverket (2003) *Social omsorgsutbildning och socionomutbildning – en översyn*. Stockholm: Högskoleverkets rapportserie 2003:29 R.

Johansson, Kerstin (2013) 'Kunskapsutveckling, makt och styrning', i Linde, Stig & Kerstin Svensson (red.) *Förändringens entreprenörer och tröghetens agenter*. Stockholm: Liber.

Johansson, Kerstin (2014) 'Praktikforskning: ett sätt att möta behovet av kunskapsutveckling i socialt arbete', i Hermelin, Brita (red.) *Kommunstrategiska perspektiv: demokrati, organisation, kunskap och samhällsförändring*. CKS-rapport, Centrum för kommunstrategiska studier, No. 2014:1, Linköpings universitet.

Johansson, Kerstin, Denvall, Verner & Vedung, Evert (2015) 'After the NPM Wave. Evidence-Based Practice and the Vanishing Client', in *Scandinavian Journal of Public Administration* 19(2): 69-88.

Julkunen, Ilse (2011) 'Knowledge production processes in practice research: Outcomes and critical elements', in *Social Work & Society* 9:60-75.

Julkunen, Ilse (2014) 'Praktikforskning i ett relationsperspektiv', i *Janus* vol. 22 (1):77-83.

Julkunen, Ilse & Uggerhøj, Lars (2016) 'Negotiating Practice Research', in *Journal of Teaching in Social Work* Vol. 36, No.1:6-10.

Kangas, Olli & Palme, Joakim (eds.) (2005) *Social Policy and Economic Development in the Nordic Countries*. Basingstoke: Palgrave.

Lorenz, Walter (1996) *Socialt arbete i ett föränderligt Europa*. Uddevalla: Daidalos.

Lorenz, Walter (2014) 'Is history repeating itself? Reinventing social work's role in ensuring social solidarity under conditions of globalization', in Harrikari et al. (eds.) *Social Change and Social Work. The Changing Societal Conditions of Social Work in Time and Place*. Aldershot: Ashgate.

Marthinsen, Edgar & Julkunen, Ilse (2012) *Practice Research in Nordic Social Work Knowledge Production in Transition*. London: Critical Studies in Socio-Cultural Diversity. Whiting and Birch.

Månsson, Sven-Axel (2010) 'Kunskapsutveckling i socialtjänsten – drar vi åt samma håll?', I *Socionomen* Nr. 8 s. 4-9.

Odbrott, Göran (2005) 'Att erkänna den andres kunskaper', supplement i *Social Qrage* nr. 6 2005.

Prop. 2014/2015:1. *Budgetproposition för 2015*. Regeringen.

Rantakeisu, Ulla, Kuusela, Kirsti & Karlsson, Lis-Bodil (red.) (2013) *Utsatthet, marginalisering och utanförskap*. Lund: Studentlitteratur.

Rogowski, Steve (2010) *Social Work. The rise and fall of a profession?* Bristol: Policy Press.

Sackett, David L. (2000) *Evidence-based medicine: how to practice and teach EBM, 2:a upplagan*. Edinburgh: Churchill Livingstone.

Salonen, Tapio (red.) (2005) *Rena Rama Sociorama – kunskapsutveckling mellan universitet och socialtjänst*. Rapportserie I socialt arbete Nr. 3 2005, Växjö universitet.

Salonen, Tapio (red.) (2011) *Hela staden. Social hållbarhet eller disintegration*. Umeå: Boréa förlag.

Salonen, Tapio (2015a) 'Socialt arbete och ekonomisk utsatthet I ett strukturellt samhällsperspektiv', i Lalander Philip. & Bengt Svensson (red.) *Perspektiv på social utsatthet*. Lund: Studentlitteratur.

Salonen, Tapio (red.) (2015b) *Nyttan med allmännyttan*. Stockholm: Liber.

SKL (2010) *Kunskap till praktik i praktiken*. Delrapport 2010-09-30, www.skl.se

Socialstyrelsen (2005) *På väg mot socialtjänstuniversitetet – en uppföljning av socialstyrelsens stöd till strukturer för kunskapsutveckling inom socialtjänsten 2002-2004*. Stockholm: Socialstyrelsen.

SOU 2008:18. *Evidensbaserad praktik inom socialtjänsten – till nytta för brukaren*. Slutbetänkande av Utredningen för en kunskapsbaserad socialtjänst. Stockholm: Socialdepartementet.

Socialstyrelsen (2010) *Social rapport 2010*. Stockholm.

Sunesson, Sune, Blomberg, Staffan, Edebalk, Per Gunnar, Harrysson, Lars, Magnusson, Jan, Meeuwisse, Anna, Petersson, Jan & Salonen, Tapio (1998) 'The flight from universalism', in *European Journal of Social Work* Vol. 1 (1):19-29.

Svallfors, Stefan & Taylor Gooby, Peter (eds.) (1999) *The End of the Welfare State? Responses to state retrenchment*. London: Routledge.

Svensson, Kerstin, Ulmestig, Rickard & Johnsson, Eva (2008) *Kommer man vidare om man går i cirkel? Erfarenheter av och uppfattningar om Socioramacirklar, en arbetsmetod inom Sociorama Kronoberg*. FoU-rapport 2008:7, FOU-Välfärd i Södra Småland.

Weiss-Gal, Idit & Welbourne, Penelope (2008) 'The professionalisation of social work: a cross-national exploration', in *International Journal of Social Welfare* 2008:17: 281-290.

11 Robust viden i beskæftigelses- orienteret socialt arbejde

Søren Peter Olesen

Inledning

Viden er central i fagprofessionel virksomhed. Viden udgøres imidlertid af mange typer og har mange fremtrædelsesformer, eksempelvis rækkende fra overordnet viden om samfundets indretning og sociale problemer over viden om professionsopfattelser, indsatser og 'effekter' i socialt arbejde til viden baseret på erfaringer fra hverdagspraksis.

Når det kommer til forskningsbaseret viden om og i socialt arbejde, så har samfundsvidenskaberne ikke mindst leveret adskillige analyser af rammebetingelserne for socialt arbejde, ligesom det sociale liv, som det sociale arbejde intervenserer i, kan siges at være relativt velbeskrevet og kortlagt med hensyn til levevilkår og sociale problemer. Der er også en del forskning, der søger at indkredse effekter af socialt arbejde. Derimod er socialt arbejde som konkret praksis mindre velbelyst og kan fortsat betegnes som *an invisible trade* (Pithouse, 1987). Konkret praksis er ikke uden videre synlig for andre end de umiddelbart involverede, og det er en udfordring i forskning i socialt arbejde at indfange den konkrete praksis som forskningsgenstand samt ikke mindst at opnå klarhed i forståelsen af, hvordan viden både anvendes og produceres i praksis.

Praksisforskning forholder sig til disse begrænsninger i vores viden om og forståelse af konkret praksis ved at betone samarbejde mellem forskning og felt (Uggerhøj 2011). Erfaringer fra to danske forskningskomplekser vedrørende socialt arbejde på beskæftigelsesområdet viser nogle af de muligheder og begrænsninger, som forskellige grader af samarbejde mellem forskning og felt kan indebære. Det er oplagt at samarbejde mellem forskning og felt kan være med til at gøre viden om praksis mere robust og dermed mere relevant for/i praksis. Imidlertid er den udfordring, der er forbundet med at gøre viden i socialt arbejde relevant og robust ikke gjort alene ved at skabe et samarbejde mellem forskning og felt. Dette samarbejde var heller ikke uden problemer i de to nævnte projekter. At gøre viden relevant og robust er også et spørgsmål om såvel empiriske som metodologiske og begrebsmæssige overvejelser samt om at få forskellige videnskabelige tilgange til at spille sammen.

I dette kapitel belyses disse grundlæggende spørgsmål om viden i socialt arbejde samt gevinster og udfordringer ved praksisforskning med udgangspunkt i de to nævnte eksempler fra dansk forskning i den beskæftigelsespolitiske frontlinje. Det ene eksempel er en større *mixed method* undersøgelse af kvalifikationer og kompetencer i kommunale jobcentres frontlinjevirkosomhed, med særligt henblik på at diskutere uddannelsesbehov på området (Baadsgaard et al. 2014a-c).

Det andet eksempel er et større projekt om beskæftigelsesindikatorer (indikatorer på progression i arbejdsmarkedspartnerskab, <http://www.jobindikator.dk/>), hvor der har været et betydeligt samspil mellem forskning og felt. Jeg vil efter en indledende uddybning af, hvad forskellige typer af viden kan bidrage med, gøre rede for nogle centrale elementer i de nævnte projekter samt diskutere dem som interessante eksempler på forskellige relationer mellem forskning og praksis. Kapitlet opererer med begrebet robust viden, som bl.a. indgår i formuleringerne omkring praksisforskning (Helsinki Statement, 2014). Begrebet bruges imidlertid her som et åbent begreb, der henviser til en pragmatisk forståelse og kombinerer kritiske og konstruktive eller løsningsorienterede perspektiver (Eskelinen et al. 2008).

Ud over almindelige videnskabelige kvalitetskriterier og praksisforskningens betoning af samarbejde mellem forskning og felt så handler bestræbelser på at gøre viden i beskæftigelsesorienteret socialt arbejde robust – set med kapitlets perspektiv – om en række forhold. Disse drejer sig bl.a. om at øge antallet af konkrete iagttagelser, om at kombinere forskellige metoder, om at forbinde såvel empiriske fund som metoder med teoretiske refleksioner, om at føre dialoger mellem forskellige videnskabelige perspektiver samt om konkretiseringer og drøftelser med berørte borgere/brugere/klienter, praktikere og administratorer. Sidstnævnte, som er praksisforskningens princip og idegrundlag gør det imidlertid ikke alene, og jeg vil vende både styrker og begrænsninger ved princippet.

Videnstyper og robust viden

Robust viden placerer sig i spændingsfeltet mellem på den ene side forestillingerne om sikker viden og standarder for vidensproduktion og på den anden side kritisk teori.

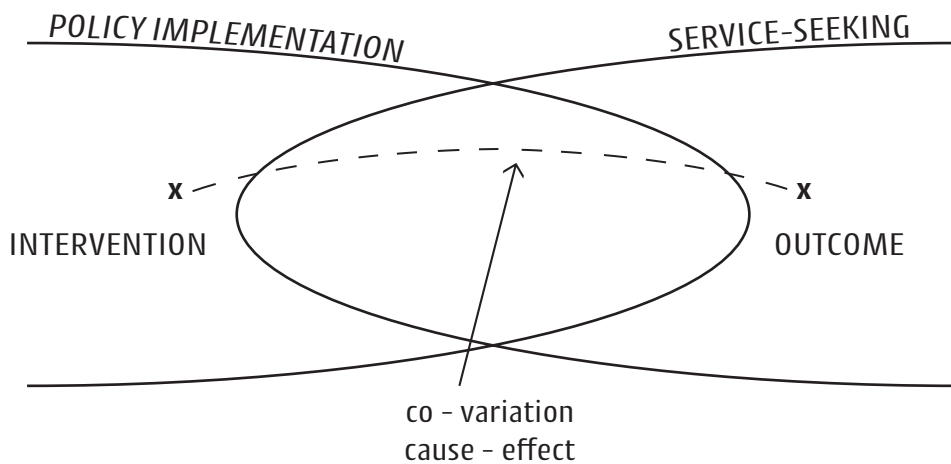
Robust viden, sådan som det åbne begreb anvendes her, adskiller sig fra begge disse opfattelser af viden og videnskabelse, bl.a. ved at kombinere kritik og løsningsforslag, ved at inddrage de involverede aktørers ofte unikke viden og ved at arbejde med løbende dialoger, for eksempel mellem forskere og praktikere samt mellem forskere og berørte borgere samt mere abstrakt mellem ideer og dokumentation (King et al. 1994; Ragin 1994). Det er bl.a. et kendetegn ved robust viden, at den er klar over sin egen foreløbige og til dels usikre karakter.

Dermed indplacerer jeg forestillingen om robust viden i den videnskabsteoretiske udvikling som skitseret i Carleheden (1999), hvor modstillingen mellem positivism og anti-positivism søges overskredet eller opblødt i en post-positivism. Carleheden forestilling om postpositivism bygger på overvejelser eller 'samtaler' om relevans, om graden af sikkerhed i foreliggende viden, samt om hvordan man kan komme fra problemstilling og begreb til empirisk iagttagelse eller modsat oparbejde og fundere begreber i empiriske analyser. Nogle positioner og perspektiver synes mere orienteret mod sådanne 'samtaler' end andre, mens synspunktet i dette kapitel først og fremmest er, at alle former for viden kan bruges til noget, men ikke altid til det, de markedsføres med.

I denne måde at anskue tingene på, ligger tre hovedtyper af viden eller overordnede måder at forstå viden i socialt arbejde på:

- som viden om rammebetingelsers konsekvenser for, hvad der foregår i feltet (fx samfundsmæssige uligheder og institutionelle rationaler som baggrund for eller årsag til, hvad der sker i socialt arbejde)
- som viden om effekter af interventioner som årsagsforklaringer på, hvad der kommer ud af socialt arbejde (fx viden om effekter i form af efterfølgende at komme i beskæftigelse som følge af bestemte interventioner såsom individuelle samtaler frem for kollektive arrangementer)
- som viden baseret på iagttagelser, beskrivelser og analyser af konkret praksis (fx i form af anvendelse af bestemte sproglige formater eller professionelle redskaber).

I såvel politiske som professionsfaglige diskussioner indgår henvisninger til vidensgrundlaget for de spørgsmål, der drøftes, for de afgørelser, der skal træffes, samt for de refleksioner, som diskussioner og beslutninger fører med sig. Sikker viden fremhæves ofte som ideal. Evidensbevægelsen finder, at spørgsmålet om sikker viden kan afgøres ud fra bestemte standarder (Rieper & Foss Hansen 2007; Høgsbro 2013). Dette er kernen i diskussionen om evidensbaseret politik og praksis, som har været ført på tværs af fag og landegrænser mv., og som kan opfattes som en nypositivistisk strømning. I den udstrækning, der i denne forstand kan skabes såkaldt sikker viden, anser jeg imidlertid i det følgende dette som positivt.

Figur 1 Viden effekter af interventioner forstået som samvariation mellem to målepunkter.

Det er imidlertid ofte begrænset, hvad der kan opnås sikker viden om, og foreliggende sikker viden er ofte ganske utilstrækkelig som grundlag for handling. Figur 1 fremstiller praksisfeltet i socialt arbejde som det overlappende felt mellem implementering af politik (*policy implementation*) og efterspørgsel efter offentlig service (*service-seeking*). Figuren synliggør, at målepunkter vedrørende interventioner og effekter kan ses som dråber i havet, og at det måske ikke altid er lige til, hvor man skal måle. Det er langt fra altid så enkelt som det lyder at udpege den centrale interventionsvariabel (årsag) og konsekvensvariabel (effekt).

Dette gælder ikke mindst i forhold til komplekse og dynamiske praksisfelter, hvortil socialt arbejde som bekendt hører. Den konkrete praksis (overlappet i figuren) bliver således ofte at betragte som en 'black box', hvor der ikke er klare målepunkter. Denne

kompleksitet kan eventuelt overdrives, ligesom det modsat kan problematiseres, om målinger faktisk er relevante udtryk for de iagttagne fænomener og endvidere simpelt kan sammenlignes og sammenfattes i gennemsnit mv. Særlig deltagernes viden og perspektiver kan være vanskelige at indfange og anses da også i evidensbevægelsens forestillinger om et videnshierarki for at ligge i bunden af hierarkiet. Det subjektive hos aktørerne, men også den erfaring og viden, de ligger inde med, anses i denne sammenhæng først og fremmest som værende af begrænset rækkevidde og mindre interessant – et synspunkt, som jeg ikke tilslutter mig.

Hvis man gerne vil videre i den til tider fastlåste evidensdiskussion, er det nærliggende at søge vidensgrundlaget gjort mere kvalificeret gennem forskellige former for supplement til såkaldt sikker viden. Det er her, man kan tale om robust viden, eller mere præcist om forskellige måder, hvorpå man kan gøre viden mere robust og relevant. Det kan fx ske gennem et øget antal iagttagelser (altså gennem inddragelse af flere data), kombination af forskellige metoder og elaborerede analyser, gennem teoretisk arbejde og begrebsmæssig refleksion samt gennem konkretiseringer og drøftelser med berørte administratorer, praktikere og borgere/brugere/klienter.

Ilse Julkunens forskning har på linje med og i samarbejde med andre forskere i socialt arbejde, ikke mindst på nordisk plan, været kendetegnet af en stræben efter robust viden. I de to danske forskningskontekster vedrørende beskæftigelsesorienteret socialt arbejde, som dette bidrag til antologien til ære for IJ tager afsæt i, er der ligeledes gjort erfaringer med forskellige aspekter af begrebet robust viden. For det første et større multimetodisk studie af kompetencemæssige krav og udfordringer i de danske jobcentre, *Jobcenterundersøgelsen* (som overvejende har karakter af forskning i praksis, jf. Baadsgaard et al. 2014a-c). Det andet er *Beskæftigelsesindikatorprojektet* (med en række tilhørende delundersøgelser, <http://www.jobindikator.dk/>), hvor der indgår et samarbejde mellem forskning og felt, og som har til formål både at måle samt bredere at belyse progression i arbejdsmarkedsparticipation blandt socialt udsatte arbejdsløse. De er begge ganske omfattende studier, så det er kun muligt at give nogle udvalgte eksempler på de typer af viden, der er tilvejebragt, og de organisationsformer, det er sket under.

Et mixed method studie af fronlinjepraksis og kvalifikationer i Danske Jobcentre

I årene 2009-12, endeligt publiceret 2014 (Baadsgaard et al., a-c), gennemførtes et større studie af frontlinjepraksis og kvalifikationer i danske jobcentre, her betegnet jobcenterundersøgelsen. Studiet var bl.a. relateret til, at den tidligere statslige arbejdsformidling – oven på en gennemgribende kommunal strukturreform i 2007 – fra 2009 er ophørt og funktionerne og medarbejderne lagt ind under kommunale jobcentre, der herefter dækker alle kategorier af ledige (Bredgaard et al. 2011). Udvalgte hovedresultater af de enkelte dele af jobcenterundersøgelsen kan sammenfattes som følger:

Jobcenterundersøgelsens fokus er professionsfaglige aspekter og udfordringer i virksomheden i jobcentrenes frontlinje, særligt i relation til såkaldt svagere grupper af kontanthjælpsmodtagere og sygedagpengemodtagere. Virksomheden var og er rammesat af en betydelig statslig styring af beskæftigelsesområdet, men også af jobcentrene som organisationer. Det giver anledning til spændinger mellem administrativt-organisatoriske og fagprofessionelle krav og forventninger.

Et indledende registerstudie viser tyngden og alvoren af problemer hos de ydelsesmodtagere, der har problemer ud over at mangle et arbejde (registeroplysninger fra 2008). Mens hovedparten af sygedagpengemodtagerne og en stor del kontanthjælpsmodtagere var kommet i beskæftigelse fx et år efter et afsluttet forløb, så var over halvdelen førtidspensioneret blandt de kontanthjælpsmodtagere, der var kategoriseret som ”midlertidigt passive” (Baadsgaard et al. 2014a). Dette viser en betydelig problemtyngde. Tildelingen af førtidspension er siden væsentligt strammet op, og ”midlertidigt passiv” er sløjfet som officiel kategori. Problemtyngden har imidlertid efter alt at dømme ikke ændret sig.

Jobcentrene arbejder altså med mennesker, der ud over at mangle et arbejde for manges vedkommende har store helbredsmæssige og sociale vanskeligheder, og de kan ses som det administrativt-organisatoriske udtryk for, at man i en række lande og ikke mindst i Danmark har set en beskæftigelsespolitisk drejning af socialpolitikken. Alligevel anses borgere med betydelige helbredsmæssige og sociale vanskeligheder

efter de seneste regelændringer for aktivitetsparate, hvis de ikke er umiddelbart arbejdsmarkedsparate (Nielsen 2015). Der findes herefter i officiel terminologi kunparate borgere. Dette ændrer ikke ved, at problemtyngden medvirker til at udgøre en kompetencemæssig udfordring for virksomheden i jobcentrenes frontlinje.

En større survey-undersøgelse af jobcentermedarbejdere belyser dette og udgør et vigtigt led i jobcenterundersøgelsen. Den drejede sig om kvalifikationskrav i arbejdet med "svagere grupper", de former for praksis, der er opstået, samt hvordan disse praksisformer forholder sig til krav og forventninger såvel fra centralt hold som lokalt. Blandt undersøgelsens mere markante resultater er, at når medarbejderne bliver bedt om at prioritere, hvilke indsatser det er bedst at anvende, så betones "grundig og præcis udredning af borgeren" samt "at tage udgangspunkt i borgerens egne ønsker og behov" højest, mens de styringsmæssigt prioriterede incitamenter og sanktioner prioriteres lavt. Det er en udbredt opfattelse blandt medarbejderne, at staten styrer for detaljeret, men også at sagsbehandlingen er påvirket af rettidighedsregler og refusionsbestemmelser, samt at råderummet er for snævert og mulighederne for en nødvendig metodeudvikling for begrænsede (Baadsgaard m.fl. 2014a).

Der er således faglige forbehold over for den stramme og stramt styrede beskæftigelsespolitik. Som også interviewundersøgelsen (jf. ndf.) godtgør, modsætter medarbejderne sig imidlertid ikke beskæftigelsespolitikens overordnede intentioner om at bringe ledige i beskæftigelse. I det hele taget anser medarbejderne ud over områdets lovgivning de borgerorienterede aktiviteter (samtaler, vejledning og rådgivning af borgeren samt en helhedsorienteret tilgang til borgeren) for vigtige. Det er også på disse områder, medarbejderne anser sig for uddannelsesmæssigt kvalificerede, ligesom de finder, at de her har et efteruddannelsesbehov. Gennem faktoranalyse af svarene vedrørende disse og en række andre temaer udskilles et antal stilarter eller socialfaglige tilgange (problemfokuserende, retlig, borgerrettet, arbejdsmarkedsrettet og organisatorisk-administrativ) til jobcenterarbejdet (Baadsgaard et al. 2014a).

At disse stilarter eller tilgange i den professionelle virksomhed konstateres, er på en måde ikke overraskende. De er velkendte fra uddannelse og praksis på feltet. Hvad jobcenterundersøgelsen tilføjer, er imidlertid et relativt solidt empirisk fundament for deres tilstedeværelse og udbredelse i praksis, herunder ikke mindst at den borger- eller klientorienterede tilgang er særdeles fremtrædende, mens fx både den arbejdsmarkedsrettede og den problemfokuserede tilgang står mindre tydeligt. Næsten

alle giver høj prioritet til ”grundig og præcis udredning af borgeren” og til at tage ”udgangspunkt i borgerens egne ønsker og forudsætninger” som tilgange, der virker i den daglige praksis, mens eksempelvis at ”give en gradvis opkvalificerende indsats” og ikke mindst ”stille krav og anvende økonomiske sanktioner ved udeblivelse fra aftaler” prioriteres lavt. Survey-undersøgelsen tegner således billedet af en medarbejderstab, der er orienteret mod at udføre virksomheden i jobcentrene med en forholdsvis klassisk individorienteret tilgang til socialt arbejde. Medarbejderne ser denne som relevant og ser opkvalificeringsbehov inden for samme ramme (Baadsgaard et al. 2014a).

Interviewdelen af jobcenterundersøgelsen viser nogle af de samme takter, men også centrale forskelle fx mellem ledelse og medarbejdere og fra jobcenter til jobcenter. Der er foretaget interview med såvel ledelsesrepræsentanter som frontlinjemedarbejdere i fire strategisk udvalgte jobcentre. Udvælgelsen af de fire cases er baseret på to sondringer, dels en sondring mellem en intern professionaliseringsstrategi og en ekstern markedsstrategi langs én dimension, dels sondringen mellem høj grad af standardisering og managementstyring henholdsvis individualiseret og situationstilpasset styring langs en anden dimension. Interviewene er analyseret i indholdstermer som kilder til jobcentrenes praksis (men med viden fra de øvrige delundersøgelser i baghovedet).

På tværs af de fire kommuner, jobcentre og strategier viser analysen af interviewene en lang række fællestræk i udsagnene om jobcentrenes virksomhed: Fx en udvikling fra en borgerservicerende orientering til en øget vægt på administrative kompetencer. Videre er der en oplevelse af en over tid højere grad af central styring af både indhold og form i sagsbehandlingen, en betoning af arbejdsmarkedsfokus eller nedtoning af et bredere helhedssyn samt en betoning af flere koordineringsopgaver og kontrolfunktioner over for eksterne aktører (Baadsgaard et al. 2014b).

Til trods for det øgede administrative fokus i virksomheden er der også på tværs af jobcentrene ligheder i form af betoning af, hvad der kunne betegnes som velkendte socialfaglige kompetencer og udfordringer, herunder:

- Kommunikation med borgerne
- Både at fungere som myndighed og at udvise empati
- At skabe tillid
- At tilpasse socialfagligheden til beskæftigelsesfeltet

- At arbejde skriftligt
- Arbejde systematisk med administrative opgaver og IT
- Arbejde under tidspres.

Et vist misforhold mellem styring og rammebetingelser på den ene side og på den anden side det, man skal kunne, dvs. udfordringerne i den konkrete praksis, udgør en række dilemmaer set med sagsbehandlernes øjne. Disse kan sammenfattes som dilemmaer i form af manglende ressourcer (såvel tid og viden som økonomi), i form af arbejdsidentitet i forhold til vægten af det administrative arbejde, der bedømmes til at tage 80 % af tiden, og i form af manglende grundighed i arbejdet samt holdningsmæssigt i form af etiske og faglige forbehold omkring udformningen og udmøntningen af den førte politik. Der er således begrænsninger i medarbejdernes autonomi og beslutningskompetencer.

På baggrund af de nævnte ligheder og mere eller mindre overraskende tendenser og dilemmaer er der imidlertid markante og overraskende strategiske forskelle mellem jobcentre/kommunerne – forskelle ikke blot i forståelsen af politikken og implementeringen, men også og ikke mindst i det ledelsesmæssige fokus med hensyn til, hvilke krav der stilles til medarbejdernes kvalifikationer (Baadsgaard et al. 2014b):

Jobcenterstrategi	Medarbejderkvalifikationer og kompetencer
Placering i job	Evt. socialrådgivere, men også andre; socialrådgivernes uddannelse for bred
Afklaring til job her og nu	Socialrådgivere ikke egnede; andre – fx akademikere – bedre til at fokusere på opgaven og arbejde systematisk
Afklaring af borgeren og borgerens forsørgelsesgrundlag	Socialrådgivere bedst egnet
Vedvarende aktivering , kontrol og sanktion Vægt på korrekt sagsbehandling og refusionsmaksimering	Efterspørgsel af administrativt-organisatoriske kompetencer. Socialrådgivere egnet på nogle områder, men det administrative er det centrale, og det kan dækkes af mange, herunder gennem oplæring

Det interessante ved dette fund er efter min opfattelse, at konteksten for den konkrete praksis, det enkelte jobcenter, udviser betydelig variation set i forhold til policy-udformningen på nationalt niveau. Yderligere variation indtræffer i næste led, når jobcenterstrategier i frontlinjen oversættes til indsatser og tilbud til borgeren, som denne accepterer eller sætter sig til modværge imod (jf. Lipsky 1980/2010).

For at belyse dette er der i jobcenterprojektet til surveyundersøgelsen og interviewundersøgelsen føjet et studie af *interaktionen i frontlinjen* baseret på analyser af udskrifter af lydoptagelser af sagsbehandler-klientsamtaler. Disse analyser af ”mikroprocesserne” i jobcentrenes frontlinje viser, at relationen til borgeren, motivationsspørgsmål og forhandling, men tillige lovgivning, procedurer, helbredsforhold, konkrete arbejdsmarkedsforhold samt eksterne samarbejdsrelationer, fylder meget i medarbejdernes virksomhed. Herunder spiller dilemmaer i form af spændinger mellem politiske intentioner og ”realiteter” samt mellem en organisatorisk-administrativ og en professionsbaseret ethos en betydelig rolle. Ser man på gennemgående træk, understøtter og uddyber interaktionsanalyserne de øvrige studier i jobcenterundersøgelsen.

Det er imidlertid nok så interessant, at interaktionsanalyserne tillige forskyder perspektivet til det konkrete og unikke i de forskellige typer af møder, der observeres. Disse fremtræder således som forskellige typer af møder i form af samarbejde vs. kamp henholdsvis hjælp vs. resignation og magtesløshed Baadsgaard et al. 2014c. I aktiviteterne i frontlinjen ser vi med Lipsky’s iagttagelse både eksempler på tilslutning til det offentliges indsats og modstand (Lipsky 1980/2010). Der er med andre ord en variation i den konkrete praksis. En optagethed af rammebetingelsernes bagtæppe kan spærre for erkendelsen af denne variation, således at det bliver usynligt, at virksomheden nogle gange er ”magtfuld” og ”klientskabende”, men andre gange udfolder det sociale arbejdes potentialer og gør en positiv forskel. Goffman udtrykker dette med fremhævelsen af, at det situationelle, den interaktionelle orden – fx i form af *processing encounters* – i nogle tilfælde kan indebære en reproduktion af strukturelle træk, men i andre tilfælde modsat kan betyde en opblødning og løsningen af disse træk (Goffman 1983).

Der forekommer således et *handlingsrum*. Det er nogle gange stort, andre gange lille, og for en socialpolitisk betragtning er størrelsen af handlingsrummet under forskellige strukturelle og historiske betingelser det interessante (viden om de samfundsmæssige rammebetingelser). Mens det for en pragmatisk og/eller professionsmetodisk betragtning kan være mest interessant at udforske handlingsrummet som sådan og det situationelle ’i sin egen ret’ (Goffman 1983). Her er det nødvendigt at se på handlingsrummet ”indefra” (Hall & White 2005). Og hvis viden herom skal være robust og relevant er et kendskab til praksis, kultur, sprog på området en forudsætning; man må have opholdt sig i feltet og / eller som i praksisforskning have et samspil med feltet for at kunne skabe viden om det i konkrete termer.

De cases, der i jobcenterundersøgelsen analyseres for professionsfaglige udfordringer, er således ganske forskelligartede bl.a. med hensyn til handlingsrum. Én case rummer åbenlyse eksempler på udfoldelse af styringsmentalitet og individualisering, mens en anden case illustrerer intensiv forhandling mellem forskellige linjer, hvor fortællinger og modfortællinger brydes ('hør nu her', 'forstå, hvad jeg mener', 'jamen, kan du ikke forstå'). En tredje case, hvor der kredses om, hvorvidt en langvarig nedslidning fortsat kan inddæmnes, eller om det er nødvendigt trods stor fleksibilitet fra arbejdspladsens side at overveje alternativer inden for et andet fagligt felt. Den stramme beskæftigelsespolitik og den stramme styring af området medvirker til at vanskeliggøre den fagprofessionelle virksomhed og generelt vel til at reducere handlingsrummet. Samtidig viser analyserne, at der også under disse rammebetingelser forekommer dilemmaer og udfordringer af mere pragmatisk karakter samt forskellige prioriteringer og valg i virksomheden i frontlinjen.

Beskæftigelsesfeltet fremstår på baggrund af jobcenterundersøgelsen i nogle henseender som en udfordring for socialt arbejde, som udgør den overvejende professionelle baggrund for medarbejderne i jobcentrenes frontlinje. Der er i socialt arbejde en vis tradition for et socialt eller socialpolitisk helhedssyn kombineret med en professionel systematik med diagnostiske elementer (Olesen 2011). Dette rimer godt med prioriteringen af udredning og afklaring af den enkelte borger. Derved kan beskæftigelsesindsatsen komme til at fremstå som en trappemodel, hvor en række sociale problemløsninger udgør forudsætningen for en (senere) placering i job. Hvis jobcentervirksomheden anses for ikke at rumme dette, og beskæftigelsesindsatser yderligere opfattes som afklaring af borgeren i betydningen at gøre borgeren begribeligt, at det handler om beskæftigelse med betoning af kontrol og sanktioner, kan socialarbejdere have en opfattelse af, at der ikke er rum for socialt arbejde i et jobcenter, ligesom det af jobcenterledelsen, som vi ser det specielt i et af jobcentrene, kan opfattes som socialt arbejdes og socialrådgiveres manglende relevans for virksomheden.

Der er imidlertid også en udfordring til såvel beskæftigelsespolitikken som beskæftigelsesfagligheden i de indsigter, der findes inden for socialt arbejde om problemtyngde og kompleksitet i indsatsen, når det drejer sig om borgere på kanten af arbejdsmarkedet. Jobcentermedarbejdere må være i stand til at håndtere dette. Det er i den forbindelse værd at minde om, at der inden for socialt arbejde også findes en tradition for at arbejde med rehabilitering / revalidering. Det såkaldt socialfaglige helhedssyn er mindre entydigt end det typisk fremstilles (Olesen 2011). I

arbejdsmarkedsrettet socialt arbejde er tilbagevendende til selvforsørgelse, rekvalificering eller opkvalificering, kendskab til jobåbninger, arbejdsmarkedets organisering og uddannelsesmuligheder centrale elementer. En praksis forstået som kategorisering og forhandling (også med borgeren) med et sigte, der inddrager beskæftigelse allerede i de første trin, er lige så vel som den individuelle afklaring at betragte som professionel virksomhed. Således hører beskæftigelsesfaglighed med jobcenterundersøgelsens optik til samme familie som professionelt socialt arbejde, selv om den adskiller sig fra nogle strømninger (andre udgaver af helhedssynet) inden for socialt arbejde (Olesen 2011; Baadsgaard et al. 2014c).

Jobcenterundersøgelsen var organiseret som et forskningsprojekt i universitetsregi men på grundlag af et initiativ, hvor praksisrepræsentanter spillede en væsentlig rolle, ligesom disse indgik i en såkaldt inspirationsgruppe, der løbende fulgte og kommenterede forskningsarbejdet. Mod afslutningen af projektet viste denne konstruktions svaghed sig i form af uenigheder bl.a. omkring afrapporteringens form, indhold og formål – uenigheder som kunne have været adresseret og håndteret tidligere og dermed muligvis mere hensigtsmæssigt, men som på den anden side næppe kunne ophæves eller opløses gennem anvendelse af eller henvisning til principperne for praksisforskning eller lignende modeller for samspil mellem forskning og omgivelser.

Et mixed method projekt om progression i arbejdsmarkedsparathed hos udsatte ledige

Sigtet med beskæftigelsesindikatorprojektet (BIP, www.jobindikator.dk) er at styrke beskæftigelsesindsatsen over for kontanthjælpsmodtagere på kanten af arbejdsmarkedet samt fremme en beskæftigelsesfaglighed gennem *indikatormålinger af progression i arbejdsmarkedsparathed* hos udsatte grupper af ledige. Hvor Jobcenterundersøgelsen blev styret og gennemført som et universitetsprojekt, men med det særtræk, at forskellige institutter og forskningstilgange var repræsenteret, så er kapitlets andet eksempel forankret i praksis. BIP er igangsat af Væksthuset, der er en såkaldt erhvervsdrivende fond, og som selv er aktør i beskæftigelsesindsatsen flere steder i Danmark. Projektet startede i 2011 og er planlagt at fortsætte til udgangen af 2016.

Væksthuset finansierer projektet og styrer det i samspil med en gruppe forskere, hvis sammensætning har udviklet sig i takt med projektets udvikling. En række personer i projektet, som jeg har haft fornøjelsen at være iblandt, både blandt forskerne og i ledelsen af projektet, har været gennemgående. I spidsen for koordineringen stod i starten et privat konsulentfirma, men koordineringen er i dag internt forankret i Væksthuset. BIP er således et resultat af virksomheden i et hybridt vidensnetværk, hvor akademisk forskning og universitet(er) er partner(e) med en række andre vidensaktører, og hvor initiativ og styring er placeret uden for traditionelle forskningsinstitutioner. Det er fra Væksthusets side givet, at der skal være fokus på at udvikle indikatorer samt redskaber til at måle disse, men samtidig på, at borger/bruger/klientperspektiver skal inddrages, samt at der skal være en opmærksomhed på andre forhold af betydning for at udvikle en kvalificeret beskæftigelsesfaglighed. Denne ramme for BIP rummer nogle spændinger, og der har løbende været diskussioner heraf, men rammen har som sådan ikke i praksis voldt store problemer for projektets gennemførelse.

Der laves *målinger af indikatorer* og gennemføres en række andre undersøgelser foreløbig frem til udgangen af 2016. I indikatormålingerne indgår ca. 4.000 kontanthjælpsmodtagere fordelt på 10 jobcentre. Der gennemføres i perioden et antal målinger i størrelsesordenen 25.000, hvoraf halvdelen er baseret på kontanthjælpsmodtagerne selv, mens den anden halvdel er baseret på vurderinger fra medarbejderne i systemet. Udvælgelsen af indikatorer er sket i et samspil mellem

projektledelse og forskere på basis af et litteraturstudium. Foreløbig har der primært vist sig en ikke overraskende stor stabilitet i de samlede fordelinger på indikatorerne. De indikatorer, der i de løbende målinger indtil videre har vist sig at have betydning for progression i arbejdsmarkedsparticipation, er jobsøgningsadfærd og viden om arbejdsmarkedet, helbred og hverdagsmestring samt borgerens og sagsbehandlerens tro på, at det lykkes borgeren at finde arbejde.

Sideløbende er gennemført et omfattende *longitudinalt, kvalitativt studie af arbejdsløshedsforløb* for udsatte borgere, startende med ca. 40 men endende med ca. 25, som der har været gentagne kontakter med (over 2½ år). Forløbsstudiet er gennemført som et Ph.d.-projekt, som p.t. er under bedømmelse. Blandt fundene i denne del af BIP er store variationer i de individuelle arbejdsløshedsforløb. Der udskilles nogle prototypiske faser, stagnation, afsporing, forværring og progression, og det er karakteristisk, at mønstrene i disse forløb udviser en betydelig grad af kompleksitet og individualitet (Jensen 2016).

Ud over indikatormålingerne og det kvalitative forløbsstudie fire andre delundersøgelser i BIP:

- En arbejdsgiverundersøgelse (baseret på kvalitative interview) rettet mod arbejdspladser, der har erfaringer med ansættelse af borgere i målgruppen
- En kvantitativ borgerundersøgelse
- En sagsbehandlerundersøgelse
- 'Spot på Samtalen', et studie baseret på lydoptagelser af interaktioner mellem borgere og medarbejdere.

BIP er ikke afsluttet. Indikatormålingerne løber året 2016 ud. Delundersøgelserne er gennemført, men ikke færdigrapporteret. Et af aspekterne i arbejdsgiverundersøgelsen er, at den påpeger, at der trods mange mulige barrierer og udfordringer også forekommer positive konsekvenser og værdiskabelse i forbindelse med placering af arbejdsløse med problemer ud over arbejdsløshed i beskæftigelse. Værdiskabelsen kan være intern i virksomheden i form af opgaveløsning og i form af sociale relationer. Der er også eksempler på, at selv gruppen af udsatte med vanskeligheder ud over arbejdsløshed kan vise sig at være af betydning i forhold til virksomhedernes rekruttering af arbejdskraft. Nogle i gruppen har kvalifikationer og kompetencer, som virksomhederne kan have vanskeligt ved at opdage og tiltrække ad andre kanaler end gennem beskæftigelsessystemet.

Selv om BIP ikke er afsluttet, giver erfaringerne med BIP mulighed for at bidrage til diskussionen om robust viden. På den ene side har Væksthuset som organisation med rod i praksis været i stand til at skitsere en række relevanskriterier i forhold til nyttig viden på beskæftigelsesområdet overordnet set, hvor begrebet arbejdsmarkedsparathed har fået en fremtrædende plads gennem de seneste år. Det gælder også nyttig viden i forhold til hverdagspraksis og beskæftigelsesfaglighed. Væksthuset har medvirket til at fremme diskussioner mellem forskellige forskningsperspektiver, og disse diskussioner har medvirket til yderligere kvalificering af projektet. På den anden side har erfaringerne med BIP vist nogle afgørende begrænsninger og problemstillinger med hensyn til fremskaffelse af beskæftigelsesfaglig relevant viden.

Indikatorer er ikke lig faktorer, og udskillelse af indikatorer, der synes at kunne sige noget om progression, giver ikke nogen direkte adgang til viden om, hvad der virker, og hvad det derfor generelt er værd at satse på i beskæftigelsesindsatsen. Det kan derfor i praksis vise sig uklart, hvad viden om indikatorer egentlig kan udnyttes til. Videre viser målingerne ganske vist, at nogle af de udskilte indikatorer synes at være vigtige for progression i arbejdsmarkedsparathed, men samtidig er billedet, at der samlet set er megen stilstand, hvilket både kan hænge sammen med faktisk stilstand, men også med, at samlede tal udglatter vigtige differentieringer i materialet. Når dette suppleres med det varierede, komplekse og individuelle, der kendetegner forløbsundersøgelsen, tegner der sig ikke umiddelbart nogen enkle konklusioner.

Hvad kan vi lære om robust viden ud fra de to eksempler?

Jobcenterprojektets praksisforskningsdimension har været relativt uudviklet. Dansk Socialrådgiverforening og praksisrepræsentanter var involveret i en inspirations- eller følgegruppe, som fungerede frugtbart under opstart, tilrettelæggelse og gennemførelse af den empiriske del af projektet, men førte – som nævnt ovenfor – til konflikt i analyse, konklusions- og ikke mindst rapporteringsfasen. Konflikterne drejede sig dels om analyseresultater og de samlede billeder af jobcentrenes virksomhed, disse muliggjorde, dels om rapporteringsformen. Forskere og praksisrepræsentanter tenderede på visse punkter mod meget forskellige fortolkninger af data og analyseresultater, ligesom der viste sig at have været ganske forskellige forventninger til rapporteringsformen og til, hvilken målgruppe og anvendelse forskningsrapporteringen sigtede mod.

Forskerne tenderede mod at henvende sig til andre forskere og i det hele taget legitimere deres arbejde i forhold til forskningsmæssige relevanskriterier. Praksisrepræsentanterne havde en forventning om, at der ud fra projektet skulle formuleres tekster, der kunne indgå i uddannelse til praksis og kvalificeringen af praksis. Jobcenterprojektet kan således ses som et tilfælde af praksisforskning med rum for betydelige forbedringer af samarbejdet samt mere tydelig gensidig forventningsafstemning mellem forskning og praksis. Projektet rummer alligevel interessante fund, og udgør et eksempel på en interessant kombination af forskellige former for viden. Projektet bevægede sig et stykke i retning af at integrere forskellige metodologiske tilgange. Det øger robustheden, men også her er der forbedringsmuligheder.

Det særligt interessante ved jobcenterundersøgelsen er da også først og fremmest det forhold, at kvalifikations- og kompetencemæssige udfordringer i jobcenterprojektet bliver adresseret fra flere forskellige metodologiske tilgange. Ofte ses, at metodekombination fungerer som ramme for flere undersøgelser, der er relativt løst koblet, enten sådan at en undersøgelse bygges oven på et pilotstudie, der kan være foretaget ud fra en anden metodologisk tilgang, eller således at der fx er tale om studier, der ligger i forlængelse af hinanden, men kun indirekte dækker samme problemstillinger (Bryman 2006). I jobcenterundersøgelsen er der til forskel herfra tale om et samlet design, hvor problemstillinger og de forskellige delundersøgelser er tænkt

sammen inden for samme ramme, således at delundersøgelserne kan spille sammen i belysningen af den samlede problematik. Dette er i nogen grad efterlevet i diskussioner af analyser, sammenfattende diskussioner og konklusioner. Rapporteringen er dog hovedsagelig sket for hver delundersøgelse for sig, således at sammenhængen ikke nødvendigvis springer i øjnene.

Beskæftigelsesindikatorprojektet er set som praksisforskning betydeligt mere udviklet end jobcenterundersøgelsen i kraft af løbende samarbejde mellem initiativtageren og de tilknyttede forskere. Væksthuset er som initiativtager en såkaldt "anden aktør" i beskæftigelsesindsatsen og ejet af en privat fond. Fordi fonden ikke skal præstere et kapitalafkast, er den i stand til at investere i forskning. Væksthuset har iværksat BIP med henblik på at bidrage til udviklingen af egen praksis, men mere generelt af en beskæftigelsesfaglighed.

Satsningen på udvikling af beskæftigelsesfaglighed er sket ud fra ideer, om at vejen til beskæftigelse for borgere på kanten af arbejdsmarkedet kan være lang, men at det er vigtigt at vide noget om skridtene på vejen, og at indsatser ikke hensigtsmæssigt kan bedømmes alene ud fra, om selve beskæftigelsesmålet nås inden for en kortere tidsramme. En succes kan være at komme nogle skridt nærmere arbejdsmarkedet, men det siger den foreliggende forskning forholdsvis lidt om, idet den for en stor del er baseret på incitament og beskæftigelseseffekter hos grupper af arbejdsmarkedsparete (Jensen 2016).

Den foreliggende forskningsviden bygger især på kvantitative registerbaserede studier af mere arbejdsmarkedsparete grupper. Denne viden kan siges ikke at være robust, hvad angår BIP's målgruppe, da det dels er usikkert, om resultaterne kan overføres, dels ikke er muligt at udlede noget om, hvad der fungerer i praksis for målgruppen. Her er der interessante erfaringer at hente i det langstrakte, løbende samarbejde, der har været i BIP mellem forskere fra forskellige discipliner og praksis repræsenteret ved Væksthuset. Samarbejdet har dog ikke været problemfrit.

Der er afgørende, uløste erkendelsesproblemer i forholdet mellem de kvantitative og kvalitative dele af BIP. Forskergruppen i BIP repræsenterer økonometriske effektstudier (gennemført af økonomer), studier af rammebetingelser og implementering (politologer), studier af interaktioner / frontlinjevirkosomhed samt virksomheders optik og borger/bruger/klientperspektiver på beskæftigelsesindsatser (sociologer, antropologer, socialpsykologer mv.). Forskergruppen spænder altså

over et meget bredt disciplinfelt. Og sammenholdt med jobcenterundersøgelsen er brobygningen mellem de kvantitative målinger og de kvalitative analyser af forløb samt af interaktioner foreløbig ikke kommet langt.

De oprindelige intentioner med et indledende litteratur-review, som var udgangspunktet for udvælgelse af, hvilke indikatorer der skulle måles, blev ikke fuldt ud efterlevet. Ideen var, at der skulle trækkes på såvel kvantitative som kvalitative studier. Ved review af kvantitative studier skulle der være opmærksomhed på, hvilke forhold de kunne begrunde analyseret kvalitativt, ligesom der ved review af kvalitative studier skulle være opmærksomhed på, hvilke kvantitative målinger og analyser, de kunne lægge op til. Dette var sandsynligvis ikke tilstrækkeligt gennemtænkt og faldt i praksis på, at der ikke var erfaringer med og kompetencer til rådighed til at gennemføre litteraturreviewet på denne måde.

Det er foreløbig heller ikke heller ikke i noget betydeligt omfang lykkedes i praksis at gå på tværs af indikatormålinger og de øvrige overvejende kvalitative delstudier i BIP. Bryman (2006) nævner som et af flere forbehold over for studier byggede på metodekombination, at det kan være et problem at nå et tilstrækkeligt kvalitetsniveau inden for to eller flere metodologiske traditioner. Dette gør sig gældende både hos individuelle forskere og i forskerteam.

Metodekombination kan potentielt være med til at gøre viden mere robust, men selv i bedste fald kan der være væsentlige reservationer. Det er ikke givet, at der foreligger et relevant format for "samtalerne" mellem forskellige metodologiske perspektiver. I praksisforskningskontekster kan tilsvarende vanskeligheder vise sig. Et af delprojekterne i BIP anvender samtaleanalytiske greb på interaktioner mellem borgere og sagsbehandler i beskæftigelsessystemet (Olesen 2005; 2012). Projektet betegnes *Spot på Samtalen* (under udarbejdelse). Et møde mellem forskere og jobcentermedarbejdere, som udgjorde et led i udvælgelsen af analytiske fokuspunkter for projektet, bar delvis præg af et manglende fælles blik for at formulere og udvælge fokuspunkter og analysemuligheder i forhold til selve den konkrete interaktion i frontlinjepraksis. Et umiddelbart fælles format for drøftelse af forskningsbehov på området kunne heller ikke bare tages for givet.

Dette skel mellem metodologiske perspektiver er ikke uovervindeligt, og det er samtidig en erfaring, at gennemførte analyser af professionel-klient interaktion og af professionel-professionel interaktion fremstår som genkendelige eller

ligefrem øjenåbnende. Det er imidlertid en pointe, at ligesom 'samtaler' mellem forskellige forskningsperspektiver kan vise sig problematiske eller blot vanskelige at gennemføre, kan dette også være tilfældet i 'samtaler' mellem forskning og felt. Hvor jobcenterundersøgelsen rummede gode takter i samspillet mellem forskningsperspektiver, er BIP kommet længere end jobcenterundersøgelsen i samspillet mellem forskning og praksis.

Afrunding

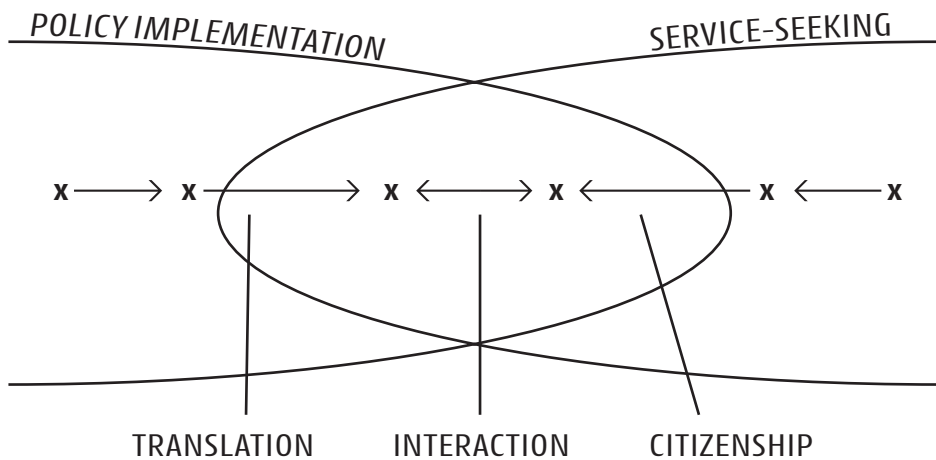
Jeg har i dette kapitel forsøgt at vise, at såvel i videnskabelige sammenhænge som i professionelle praksiskontekster er spørgsmålet om kvaliteten eller robustheden af vidensgrundlaget for konklusioner af stor betydning. Selv om der i nogle sammenhænge findes forestillinger, om at bestemte procedurer eller kriterier kan sikre robusthed i vidensproduktionen og føre til 'sikker viden', så er der også i bred forstand en voksende erkendelse af, at procedurer og kriterier ikke gør det alene.

Værdifuld eller robust viden kan ikke afgrænses til alene at være noget videnskabsinternt og især ikke overlades til stadig mere specialiserede enkeltdiscipliner. Værdien og robustheden afhænger af, at der føres kvalificerede 'samtaler' mellem adskillige parter og de perspektiver, de repræsenterer. Det gælder både forskellige videnskabelige perspektiver og perspektiverne hos forskellige aktører i vidensnetværk omkring socialt arbejde.

Vi står i forskning i socialt arbejde over for et felt, der er præget af betydelig kompleksitet. Hvis det i dette felt er muligt at specificere målepunkter vedrørende relevante indikatorer, herunder effektvariable, der kan forbindes med interventionsvariable, kan det efter min opfattelse føre til vigtig viden om, hvilken forskel socialt arbejde gør 'i verden'. Det er imidlertid blevet fremført, at interventioner eller indsatser ofte ikke er entydige, stabile enheder, men snarere er dynamiske størrelser, der bliver til 'undervejs' i processen (Eskelinen & Olesen 2010). I den udstrækning dette er tilfældet, giver målinger ikke robust viden, uanset hvor 'sikre' måleresultaterne er. Jeg forsøget at fremstille aspekter af dette i nedenstående figur 2, som skal ses som alternativ til figur 1.

Hvor figur 1 viser målepunkterne som 'dråber i havet', hvor det kan være uklart, hvad der måles, og om påviste sammenhænge er stabile, så søger figur 2 at indfange dels at interventioner bliver til gennem mange led (policy implementation), dels at målgruppen kommer frem til at modtage interventionerne ("hjælpen") gennem mange led. De mønstre, der findes, og den orden, der hersker, i en given situation, kan være et produkt af komplekse relationer og processer i konkrete aktørnetværk og således i væsentlige henseender af unik karakter (Latour 2007; Held 2003). Kausalitet (forstået som virkninger af "underliggende" eller "bagvedliggende" strukturer) træder her i baggrunden og erstattes af aktørers situerede imitations- og translationsprocesser, hvilket kan begrunde interaktionsstudier i det mindste som supplement til effektstudier.

Argumentet for et sådant fokus på aktører og forhandlingsprocesser kunne bl.a. være, at konsekvenser af indsatser eller interventioner ikke opstår som blindt virkende eller mekaniske følger af indsatserne, men indtræffer i kraft aktørers beslutninger og samarbejde, om at de skal blive til noget (Pawson & Tilley 1997). Dette bringer os imidlertid ifølge Koivisto (2007) nærmere en relationel aktør-netværksteoretisk præget forståelse af det sociale end den lagdelte realisme og forestillingen om generative mekanismer, der ligger til grund for Pawson & Tilley's optik. Uden at drage vidtrækkende erkendelsesteoretiske konklusioner her, vil jeg, når det gælder studier af konkret praksis, betone det frugtbare i at søge efter de ("horisontale") kæder af sammenhænge, hvorigennem denne praksis bliver til, illustreret i forenklet form som dobbelte pile i figur 2.

Figur 2 Viden om komplekse relationer i praksisfeltet samt om forskellige aktørpositioner.

De to undersøgelseskomplekser, der her er refereret til, viser for jobcenterundersøgelsens vedkommende værdien af et samspil mellem forskellige undersøgelsestyper (elementer af *metodetriangulering*) vedrørende samme fænomen. BIP viser derimod værdien af et samspil mellem praksisfelt og forskningsmiljøer (elementer af *praksisforskning*). Begge disse former for samspil indgår efter min opfattelse i skabelsen af robust viden. Hertil kan føjes værdien af såvel metodologisk som teoretisk og videnskabsteoretisk refleksion. Der kan principielt være tale om både koblinger og modstillinger af positioner, evt. om modsætninger og egentlige kontroverser. Sidstnævnte kan være besværlige, men rummer også positive aspekter, fordi konkurrerende versioner giver anledning til samtaler.

Litteratur

Baadsgaard, Kelvin & Jørgensen, Henning & Nørup, Iben & Olesen, Søren Peter (2014a) Jobcentre og klemte kvalifikationer, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Baadsgaard, Kelvin & Jørgensen, Henning & Nørup, Iben & Olesen, Søren Peter (2014b) Den faglige praksis i jobcentrene, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Baadsgaard, Kelvin & Jørgensen, Henning & Nørup, Iben & Olesen, Søren Peter (2014c) Beskæftigelsesfaglighed – Mikroprocesser i jobcentrenes frontlinje og kvalificeringsbehov, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Bredgaard, Thomas & Jørgensen, Henning & Madsen, Per Kongshøj & Rasmussen, Stine (2011) Dansk arbejdsmarkedspolitik. København: Juriost- og Økonomforbundets Forlag.

Bryman, Allan (2006) 'Integrating quantitative and qualitative research: How is it done?' *Qualitative Research*, 6(1), 97-113.

Carleheden, Mikael (1999) Reconstructing Epistemology: Toward a Post-positivist Conception of Social Science. Sociologisk Arbejdsrapport Nr. 3. Sociologisk Laboratorium, Aalborg Universitet.

Eskelinen, Leena & Olesen, Søren Peter (2010) Beskæftigelsesindsatsen og dens virkninger set fra kontanthjælpsmodtagernes perspektiv. København: AKF.

Eskelinen, Leena & Olesen, Søren Peter & Caswell, Dorte (2008) Potentialer i Socialt Arbejde. Et konstruktivt blik på faglig praksis. København: Hans Reitzels Forlag.

Goffman, Erving (1983) "The Interaction Order". *American Sociological Review*, Vol. 48, 1-17.

Hall, Chris & White, Sue (2005) "Looking inside Professional Practice. Discourse, Narrative and Ethnographic Approaches to Social Work and Counselling", *Qualitative Social Work* 4(4):379-390.

Held, Lars (2003): "Ordet for samfund er gentagelse". *Dansk Sociologi*, Nr. 4, 14. årg., s. 25-39.

"Helsinki Statement" (2012), 2nd International Conference on Practice Research, Helsinki, May 2012. *Nordic Social Work Research*, Vol. 4, Suppl. 1, 7-13.

Høgsbro, Kjeld (2013) "Evidensbegrebet i styringsteknologisk perspektiv", in H. Wadskjær, Metermålsamfundet [Measurement Society]. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Jensen, Sophie Danneris (2016) Er du klar til at arbejde? Et kvalitativt forløbsstudie af forandringer i arbejdsmarkedsparathedet blandt kontanthjælpsmodtagere på kanten af arbejdsmarkedet. Ph.D. afhandling (forsvares oktober 2016), Aalborg Universitet.

King, Gary & Keohane, Robert O. & Verba, Sidney (1994) Designing Social Inquiry. Scientific Inference in Qualitative Research. Princeton University Press.

Koivisto, Juha (2007) "What evidence base? Steps towards the relational evaluation of social interventions". The Policy Press, Vol. (3, No. 4, 527-37.

Latour, Bruno (2007) Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory. Oxford University Press.

Lipsky, Michael (2010) [1980] Street-level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services (30th anniversary expanded ed.), London: Russell Sage.

Nielsen, Mathias Heerup (2015) "Det aktive menneskes triumf? - en analyse af de omfattende forandringer af kategoriseringen af kontanthjælpsmodtageren". Tidsskrift for Arbejdsliv 17(1), 44-60.

Olesen, Søren Peter (2005, 2014) "Samtaleanalyse – Hverdagslivets kategorisering og sekventialitet". I Jacobsen, Michael Hviid & Kristiansen, Søren (eds.): Hverdagsliv – sociologier om det upåagtede. København: Hans Reitzels Forlag.

Olesen, Søren Peter (2011): "Helhedssyn nedefra – et bottom up-perspektiv på social arbejde". I Harder, Margit & Nissen, Maria Appel (eds.): Helhedssyn i socialt arbejde, København: Akademisk Forlag, pp 213-37.

Olesen, Søren Peter (2012) "Samtaleanalyse som sociologisk forskningstilgang. Om at udforske rækkefølge, betydningsdannelse og kontekster i social interaktion". I Jacobsen, Michael Hviid & Jensen, Sune Quotrup (eds.): Kvalitative udfordringer. København: Hans Reitzels Forlag.

Olesen, Søren Peter & Eskelinen, Leena (2011) "Short Narratives as a qualitative approach to effects of social work interventions", Nordic Social Work Research, Vol. 1, No. 1, 66-77.

Pawson, Ray & Tilley, Nick (1997) *Realist Evaluation*. London & Thousand Oaks & New Delhi: Sage Publications.

Pithouse, Andrew (1987) *Social Work. The Social Organisation of an Invisible Trade*. Aldershot: Avebury.

Ragin, Charles (1994) *Constructing Social Research. The Unity and Diversity of Method*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.

Rieper, Olaf & Foss Hansen, Hanne (2007) *Metodedebatten om evidens*. København: AKF.

Uggerhøj, Lars (2011) "What is Practice Research in Social Work: Definitions, Barriers and Possibilities". *Social Work and Society*, Vol. 9, No. 1, 45-49.

12 Klienten som biografisk aktör

Johanna Björkenheim

Inledning

Vi människor har vanligen en viss uppfattning om hur vår framtid ska se ut, också när det gäller hälsan. Inom hälsovården möter socialarbetare ofta personer som får sin uppfattning om framtiden radikalt förändrad i och med att de drabbas av en allvarlig kronisk sjukdom eller skadas svårt i en olyckshändelse. Även om tillståndet inte är livshotande så kan det medföra avgörande förändringar i dessa individers vardagsliv och framtidsutsikter. Beroende på i vilket skede av sitt liv personerna befinner sig påverkas deras liv olika. Hur kan socialarbetare bemöta och stödja dessa patienter att hitta nya sätt att leva på i den nya situation som uppstått och vilka teoretiska perspektiv kunde då vara användbara?

Syftet med detta kapitel är att diskutera vad ett biografiskt perspektiv kunde tillföra det sociala arbetet i hälsovården. För diskussionen används förutom litteratur också resultatet från två empiriska studier: dels en studie där sju njursjuka personer, som fick regelbunden hemodialys, intervjuades om sitt liv före, under och efter sjukdomens utbrott och påbörjandet av dialysbehandling (Björkenheim 1992)¹, dels en studie med sexton socialarbetare, de flesta praktiker inom hälsovård och rehabilitering, som i samband med en utbildning² reflekterade skriftligt kring användningen av ett biografiskt perspektiv i sitt arbete (Björkenheim 2016).

Forskare i socialt arbete (t.ex. Healy 2014, 22; Teater 2014, 4) uppmanar praktiker att utveckla sin förmåga att identifiera, använda och utveckla formell teori i socialt arbete. Detta för att öka ansvarigheten gentemot klienter och andra intressenter, för att höja servicens kvalitet och för att utveckla det sociala arbetets teoretiska bas. Inom hälsovården har socialarbetare ofta använt sig av teorier som gäller t.ex. krisreaktion (t.ex. Cullberg 2006), sorgreaktion (t.ex. Kübler-Ross 1969) och livskvalitet (t.ex. Landhäußer & Ziegler 2005). Sådana teorier utgår ofta från att en kris och en sorg

1 Även om studien är relativt gammal och den medicinska vetenskapen gått framåt sedan dess kan frågeställningarna som gäller vardagen med en allvarlig kronisk sjukdom fortfarande anses aktuella.

2 En kurs om biografiska perspektiv i socialt arbete ordnades vid Helsingfors universitet 2005-2006 i samband med EU Leonardoprojektet INVITE. 16 slutessäer som skrevs av deltagarna har analyserats.

bearbetas och livskvaliteten stabiliseras på en viss nivå. Men teorierna beaktar inte nödvändigtvis att det är fråga om en långvarig process, där kriser återkommer och livskvaliteten varierar enligt hur sjukdomsprocessen framskrider över livsloppet (Forinder & Olsson 2014, 45; Jeppsson Grassman m.fl. 2011).

I den biopsykosociala tankemodellen (BPS) som ligger till grund för WHO:s klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa (ICF 2003) och som vunnit insteg inom hälsovård och rehabilitering, också bland socialarbetare, anses hälsa bestå inte bara av biologiska utan också av psykologiska och sociala faktorer. ICF ger 'en begreppsmässig beskrivning av funktionstillstånd som en "dynamisk interaktion mellan en persons hälsotillstånd, omgivningsfaktorer och personliga faktorer"' (Hur kan ICF användas? 2016, 9). Modellen beaktar dock inte tidsdimensionen och 'den gestaltande kraft som skapar ett inre sammanhang i livet' (Svenbro 2005, 12). I den biografiska förståelsen kombineras strukturella faktorer, personligt agentskap, tidsdimensionen (Miller 2000, 74-75) och det 'inre sammanhanget'.

I socialt arbete har man länge intresserat sig för narrativa perspektiv och klienters berättelser (t.ex. Larsson m.fl. 2008; Nousiainen 2016). Med ett biografiskt perspektiv vidgas intresset till att gälla även samspelet mellan individ och samhälle över tid. Ett biografiskt perspektiv innebär då att klienterna ses som biografiska aktörer som kan påverka sitt liv. Livsberättelser och livsloppsperspektiv har redan länge använts i socialt arbete (t.ex. Ellem & Wilson 2010; Hutchison 2011). I Tyskland har s.k. rekonstruktivt socialt arbete utvecklats utifrån biografisk forskning och fenomenologisk-hermeneutiska idéer (Völter 2015).

Med stöd av begrepp och metoder i den biografiska sociologin diskuteras här hur ett biografiskt perspektiv kunde bidra till den teoretiska förståelsen i praktiskt socialt arbete. Man skiljer mellan perspektiv och metoder (Teater 2014, 3). Ett biografiskt perspektiv är en lins med vilken vi ser individen som aktör i sitt eget liv över tid, medan biografiska metoder ger konkreta redskap för intervention. Speciellt inom hälsovård och rehabilitering använder sig socialarbetare troligen rätt ofta av biografiska perspektiv och metoder men kanske inte då alltid kopplade till forskning och teoretisk kunskap. Inom biografisk och livsloppsforskning förekommer flera begrepp som är intressanta för socialt arbete, t.ex. livshistoria och livsberättelse (Rosenthal 2003), livslopp (Jeppsson Grassman m.fl. 2011), livsövergång (Heinz 2009a), livshändelse, trajektorier och vändpunkt (Hutchison 2011).

Ett begrepp som verkar speciellt relevant för socialt arbete i hälsovården är 'biografiskt agentskap' (Heinz 2009a; Hitlin & Elder 2007, 183). I arbetet med klienter som står inför en stor livsomställning på grund av långtidssjukdom och funktionsnedsättning kunde det sociala arbetets övergripande uppgift formuleras som att stödja klienternas biografiska agentskap. Den fråga jag ställer för mitt kapitel är: – *Vad kan begreppet biografiskt agentskap tillföra socialt arbete?* Infallsvinkeln är det sociala arbete som utförs inom hälsovården med personer som nyligen insjuknat i en kronisk sjukdom eller råkat ut för en större funktionsnedsättning av annat slag och står inför en betydande livsomställning.

Biografiskt agentskap som begrepp

Det sociologiska agentskapsbegreppet (human agency; toimijuus) definieras på olika sätt inom olika forskningstraditioner. En av traditionerna gäller forskningen kring livslopp och identitet där man studerar hur individer konstruerar sina liv genom egna val och handlingar med hänsyn till rådande samhällsliga strukturer och sociala begränsningar. (Eteläpelto m.fl. 2013, 60.) Livsloppsforskarna Hitlin och Elder (2007) skiljer mellan fyra överlappande typer av agentskap enligt det tidsperspektiv som gäller. De fyra typerna är existentiellt, pragmatiskt, identitetsstödjande och biografiskt agentskap³. Existentiellt agentskap innebär den allmänna förmågan till självstyrt handlande och utgör grunden för de övriga formerna av agentskap. Pragmatiskt agentskap innebär förmågan att handla i nuet i situationer då gamla vanor och rutiner inte längre fungerar, t.ex. när vardagen för en njursjuk plötsligt ändras på grund av behovet av regelbunden dialysbehandling⁴, sträng medicinering och/eller kost- och vätskerestriktioner. Identitetsstödjande agentskap innebär förmågan att handla enligt sociala roller och identiteter, så att individen inte ständigt behöver fundera på vem han/hon är i sin roll som t.ex. förälder eller socialarbetare. När

3 Hitlin och Elder (2007) använder termen 'life course agency' medan Heinz (2009a) använder termen 'biographical agency'. Jag föredrar 'biografiskt agentskap', eftersom det uttrycker ett tydligare inifrånperspektiv. 'Identity agency' har jag översatt med 'identitetsstödjande agentskap' för att undvika en alltför otymplig ordskapelse.

4 Dialysbehandling kan ges via blodomloppet (hemodialys) tre gånger i veckan 4-5 timmar per gång eller via bukhålan (peritonealdialys) med byte av dialysvätska 4-5 gånger per dygn. http://www.muma.fi/sairaudet_ja_elinsiirrot/munuaissairaudet/dialyysihoito
<http://www.njurforbundet.se/njurvard/dialys>

familje- och yrkesrollerna förändras på grund av funktionsnedsättning fungerar inte det identitetsstödande agentskapet.

Biografiskt agentskap handlar om hur individer konstruerar sitt livslopp inom rådande historiska och sociala betingelser, hur de försöker forma sina liv i ett långtidsperspektiv och hur de klarar av att göra val vid livets vändpunkter (Hitlin & Elder 2007, 183). En svår funktionsnedsättning kan ses som en vändpunkt som kräver nya livsval. Biografiskt agentskap innebär att förutse och reflektera över konsekvenserna av de egna handlingarna i ett tidsperspektiv (Heinz 2009a, 423), vilket är speciellt nödvändigt vid livsövergångar (Heinz 2009b) såsom vid yrkesval och familjebildning. Men också i samband med mer oväntade livsförändringar orsakade av t.ex. långtidssjukdom eller plötslig funktionsnedsättning behövs biografiskt agentskap. Biografiskt handlande innebär att en person försöker koppla sina beslut till de egna livserfarenheterna och tolka sina livsperspektiv inte enbart enligt subjektiv nytta och sociala normer utan också i relation till det personliga förflutna (Heinz 2009b, 478). Biografiskt agentskap samspelar med omgivningen som sätter gränser för agentskapet samtidigt som individen försöker tänja på gränserna.

Enligt Hitlin och Elder (2007, 182) innebär biografiskt agentskap inte bara förmågan att kunna fatta långtgående beslut och ställa upp livsmål utan också självförtroendet när det gäller att kunna genomföra livsmålen. Det finns även forskning som visar att agentskap interagerar inte bara med sociala utan också med biologiska faktorer och att agentskapet minskar med minskande fysisk förmåga (se Hitlin & Elder 2007, 184). Agentskap syns inte alltid som en aktivitet utåt. Att 'härda ut' i en svår och oviss situation kan också det innebära agentskap. Sådant agentskap är ofta nödvändigt t.ex. när det gäller att leva med en kronisk sjukdom 'en dag i sänder'. (Honkasalo 2008.)

Biografiskt handlande innebär alltså en idé om att människan kan förändra sitt liv genom aktiva beslut och handlingar som beaktar personens förflutna, nuvarande situation och framtidsperspektiv (se även Emirbayer & Mische 1998). Individen är inte bara en produkt av sitt förflutna utan också en biografisk aktör som kan påverka sin framtid inom vissa ramar. Personens livshistoria finns med och inverkar men olika individer utövar olika slags agentskap med liknande yttre förutsättningar. En njursjuk person som står inför ett liv med regelbunden dialysbehandling utövar biografiskt agentskap genom att försöka finna sitt eget sätt att leva i den nya situationen. Till exempel en familjemor som hela sitt liv utfört tungt fysiskt förvärvsarbete jämsides med att ta hand om familj och hushåll kan känna det som en lättnad att kunna sluta

med förvärvsarbetet och få ägna sig huvudsakligen åt familjen, medan en annan person som har ett intressant och fysiskt mindre tungt arbete kan vilja fortsätta i arbetslivet trots de begränsningar som sjukdomen ställer (Björkenheim 1992).

Två begrepp som ligger nära begreppet biografiskt agentskap är *biografiskt arbete* och *biografisk identitet* (Betts m.fl. 2009). Biografiskt arbete innebär i detta sammanhang det arbete som en individ gör för att mentalt bearbeta förändringar i sitt liv. Det innebär att balansera mellan den yttre sociala 'verkligheten' och den inre viljan (a.a., 25-26), att utveckla självförståelse som grund för mer reflexiva och ändamålsenliga strategier (Chamberlayne 2004, 32) och att genom reflektion integrera traumatiska livsskeenden i sin livsberättelse (Rosenthal 2003, 923-924). Biografiskt arbete sker främst genom att man berättar om sitt liv för någon, inte bara om vad som hänt utan också om vad man tänkt och känt i samband med dessa händelser. Biografiskt arbete kan ske öppet och medvetet men också mer eller mindre omedvetet. (Betts m.fl. 2009, 26; Schütze 2009, 160-163.) Ofta kräver biografiskt arbete relationellt stöd och frågor (Chamberlayne 2004, 32). Sådant stöd kan ges t.ex. av professionella socialarbetare. Som jag uppfattar saken, betonar begreppet biografiskt arbete främst reflexivitet och reflektionsarbete medan biografiskt agentskap betonar beslut och handlingar. Båda förutsätter varandra.

Biografisk identitet är den process där identitetsutveckling och livshistoria växelverkar (Betts m.fl. 2009, 12). Den är resultatet av individens biografiska arbete (Schütze 2009, 159-160) och innebär personens syn på vem han/hon är i sin sociala miljö under livsloppets olika faser (Betts m.fl. 2009, 20-21). En människas biografiska identitet formas och blir synlig i den berättelse han/hon berättar om sitt liv (Schütze 2009, 163). Sådana självbiografiska berättelser anses vara relativt konstanta i olika situationer (a.a., 172-175), vilket innebär att biografisk identitet ses som mer bestående än de sociala identiteter och roller som individen själv kan välja i olika sociala situationer. Under stabila livsperioder tänker vi inte så mycket på vår biografiska identitet men när den blir hotad och det identitetsstödande agentskapet inte längre fungerar, t.ex. i samband med en allvarlig långtidssjukdom eller en svår olyckshändelse, gör den sig påmind. För att rekonstruera sin biografiska identitet så att den passar ihop med de nya livsvillkoren behöver individen berätta sitt livs historia för någon, åtminstone till de delar som gäller tiden före och tiden efter den centrala livskris som rubbat identiteten. (Betts m.fl. 2009, 21-24.) Genom biografiskt arbete och biografiskt handlande rekonstruerar personen småningom sin biografiska identitet. Processen underlättas om personen kan berätta om sitt liv för någon som lyssnar aktivt.

Socialt arbete med biografiska aktörer

Vad kan då begreppet biografiskt agentskap tillföra socialt arbete rent generellt? Hur fungerar en biografisk intervju? Hur tar sig biografiskt agentskap uttryck hos klienter och vad anser socialarbetare om att använda ett biografiskt perspektiv i sitt arbete? Dessa frågor behandlas nedan.

Vad innebär socialt arbete med biografiska aktörer?

Det sociala arbetets övergripande uppgift i hälsovården kan i biografiska termer uttryckas som att fokusera och stödja klienternas biografiska agentskap utifrån ett holistiskt och processartat synsätt. Klienten ses då som biografisk aktör, dvs. som en person som har påverkat sitt liv inom rådande sociala omständigheter i det förflutna, gör det i nuet och kan göra det också i framtiden (Roer 2009). För att få en uppfattning om vad en kronisk sjukdom eller en bestående funktionsnedsättning innebär för en klients nuvarande och framtida liv är det oftast relevant för socialarbetaren att veta något om klientens nära förflutna (Thompson 2005, 64). Personer som insjuknat i en långtidssjukdom vill å sin sida ofta tala om sina tankar och sin oro inför den livsförändring som sjukdomen för med sig. De vill reflektera över sitt liv och ställa upp nya livsmål i samtal med en socialarbetare (Romakkaniemi & Järvikoski 2012, 387). De vill kunna reflektera över vad livsförändringen innebär för deras studier, arbete, fritidssysselsättningar och familjeliv och vad de ska tänka om allt detta. Klienternas biografiska agentskap stöds genom att de uppmuntras till biografiskt arbete och till att rekonstruera sin biografiska identitet inom de nya biopsykosociala ramar som uppstått på grund av förändringarna i hälsotillståndet.

Klienters biografiska agentskap stöds i socialt arbete både genom materiella och immateriella insatser (Korpela 2014, 125-126; Wilson et al. 2011, 347). Det innebär dels konkret hjälp med att klara av vardagens problem, t.ex. hjälp med att erhålla nödvändig social- och hälsovårdsservice, rehabilitering, socialskydd, sociala förmåner m.m., och dels relationellt stöd för att upptäcka och ta i bruk oanvända resurser. Om man, såsom Hitlin och Elder (2007), anser att det biografiska agentskapet påverkas av individens egen uppfattning om sin förmåga att genomföra sina framtidsplaner, är det naturligtvis viktigt att uppmuntra klienternas tro på att

de själva kan påverka sin framtid. Socialarbetare kan också försöka utveckla insatser som utgör positiva vändpunkter i klienternas liv (Hutchison 2011, 37).

Det förflutna finns närvarande i nuet på två sätt (Rosenthal 2003): dels som livshistoria i de konkreta händelser som inträffat, antingen personen minns dem eller inte, såsom barndomsupplevelser, sjukdomar, olyckshändelser, boningsplatser, utbildningar, arbetskarriärer, familjeliv m.m., och dels som livsberättelse i hur personen själv uppfattar sitt liv och berättar om det för andra i nutid. I socialt arbete behövs ofta båda aspekterna. Dels samlar socialarbetare in biografiska uppgifter, t.ex. i samband med bedömningar av klienters arbetsförmåga, och dels är klienternas egen syn på sitt liv ofta avgörande för vilka planer som kan göras upp för framtiden. I socialarbetares samtal med klienter i hälsovården kommer existentiella ämnen ofta upp (Forinder & Olsson 2014, 33; Thompson 2005). Med ett biografiskt perspektiv blir det naturligt att samtala även om sådana frågor.

Biografiska perspektiv och metoder som sådana är sällan tillräckliga som intervention i socialt arbete utan det behövs ofta även andra perspektiv och metoder (Barker 2009; Björkenheim 2014). Om livsloppsperspektivet konstaterar Hutchison (2007, 1) att detta ofta är mer användbart i bedömningsfasen än i interventionsfasen av socialt arbete. Detsamma gäller troligtvis även det biografiska perspektivet trots att själva livsberättelsen här är mer central och en biografisk intervju ibland fungerar som intervention. Klienters biografiska agentskap och biografiska arbete kan stärkas med olika metoder i socialt arbete. De teoretiska synsätt som verkar passa bäst ihop med biografiska perspektiv är bl.a. psykodynamiska synsätt (Hollway & Jefferson 2000), systemiskt socialt arbete (Gitterman & Germain 2008), resurs- och empowermentinriktade synsätt (Saleebey 2012) och narrativa synsätt (Roscoe m.fl. 2011). Kognitiv-behavioristiska teorier och uppgiftscentrerat arbete däremot passar sämre ihop med biografiska perspektiv, eftersom de sällan ser klientens förflutna som relevant i sammanhanget (Barker 2009; Epstein & Brown 2002, se Healy 2014, 143). Biografiska perspektiv används främst inom postmodernt socialt arbete (Karvinen-Niirikoski 2009) men tankegångarna utvecklas också inom den kritiska realismen och då speciellt för strukturellt socialt arbete (Pekkarinen 2014).

Den biografiska intervjun som intervention

Olika biografiska metoder kan användas i socialt arbete men den vanligaste är troligen någon form av biografisk intervju. I sin livsberättelse strukturerar berättaren sitt liv och blir mer medveten om vad han/hon gått igenom och hur händelserna upplevdes när de inträffade. En biografisk intervju kan vara narrativ (Rosenthal 2003; Schütze 2009), en kombination av narrativ och tematisk (Scheibelhofer 2008) eller mer dialogisk (Bornat 2008). I socialt arbete är de biografiska intervjuerna ofta tematiskt-narrativa och dialogiska. Berättelsens uppbyggnad visar hur berättaren ser på och tolkar sitt liv i nutid (Rosenthal 2003; Schütze 2009, 163-169). Personliga erfarenheter, minnen och betydelser kopplas ihop med historiska samhälls skeenden globalt och lokalt. Biografiska forskare anser att en persons nuvarande situation bäst kan förstås i relation till hans/hennes samlade livserfarenheter och att det har betydelse i vilket skede av livet och under vilka samhällsförhållanden viktiga händelser i livet inträffat (Jeppsson Grassman m.fl. 2011; Rosenthal 2003).

Biografiska intervjuer kan analyseras på olika sätt. I socialt arbete är det speciellt viktigt att höra klientens egen tolkning av sin livsberättelse. Biografiska intervjuer ger socialarbetare mer förståelse och djup i den psykosociala bedömningen men intervjun kan också fungera som intervention i och med att berättaren påverkas av sin egen berättelse (Golczyńska-Grondas & Grondas 2013; Rosenthal 2003). Biografiska intervjuer anses speciellt användbara i bedömningar av klienters sociala situation och arbetsförmåga, i diagnostiska undersökningar (neurologi, psykiatri), vid långsiktiga stödsamtal⁵, planering av vård och rehabilitering samt vid rehabiliteringssamtal. Livsberättelser kan också användas i klientgrupper, t.ex. inom rehabilitering och i samband med beroendeproblematik. (Björkenheim 2016.)

Biografiska narrativa intervjuer fungerar dock inte med alla klienter, vilket socialarbetare bör vara medvetna om och beakta. Personer i akut kris har sällan kraft att arbeta med sin biografi (Rosenthal 2003). En del klienter är inte särskilt verbala, andra har kanske mentala problem eller är självmordsbenägna. Personer med depression kan ha nytta av biografiska intervjuer men har ibland svårt att koncentrera sig, minns bara negativa händelser eller har allmänt problem med minnet. De yttre förutsättningarna för att arbeta biografiskt i socialt arbete bestäms till stor del av arbetsgivarens inställning. Eftersom biografiska intervjuer ofta är tids- och resurskrävande är arbetsgivare inte alltid så positivt inställda. (Björkenheim 2016.)

5 Angående samtal som arbetsverktyg i socialt arbete se t.ex. Forinder och Olsson 2014, 37-40.

Förutom i biografiska intervjuer kan ett biografiskt perspektiv användas också i form av 'biografiska glasögon' (Björkenheim 2016, 177). Det betyder att klienten ses som biografisk aktör utan att socialarbetaren nödvändigtvis har närmare kunskap om personens livshistoria eller livsberättelse. Biografiska glasögon innebär en allmän hållning som inte nödvändigtvis kräver mycket tid. Biografiska glasögon anses användbara i de flesta situationer, speciellt vid kortare samtalskontakter, i rehabiliteringsgrupper och vid bedömningar där biografiska intervjuer inte är möjliga eller nödvändiga (a.a.).

Det är viktigt att vara medveten om skillnaderna mellan forskning och socialt arbete som kontext för biografiska intervjuer. Skillnaderna gäller särskilt intervjuens syfte, den institutionella kontexten, intervjurelationen, intervjupersonens narrativa förmåga, tidsramarna, intervjuens struktur och möjligheten till uppföljning (Björkenheim 2014). En klient i socialt arbete befinner sig vanligen i en mer utsatt position än en person som frivilligt deltar i en forskningsintervju. Att bygga upp en tillräckligt förtroendefull relation med klienten och kunna förklara varför en biografisk intervju vore lämplig i en viss situation kan därför innebära en större utmaning. Som redan nämndes vill dock många klienter samtala om och reflektera över sina livsmål med en socialarbetare men detta bör naturligtvis ske på klientens villkor, inte på socialarbetarens.

Biografiska aktörer i praktiken

Vad innebär det för en frisk person att plötsligt insjukna i en kronisk njursjukdom och se sina framtidsperspektiv krossas? Personen måste kanske ändra eller helt ge upp sina planer på studier, yrkeskarriär, fritidssysselsättningar m.m. Familjebildning och familjeliv påverkas troligen och den ekonomiska situationen förändras. Det blir nödvändigt att följa medicinska föreskrifter och vara beroende av regelbunden dialysbehandling, vilket troligen förändrar de dagliga rutinerna ganska radikalt. Sammantaget kan detta betyda en enorm livsomställning på både kort och lång sikt. För att bearbeta en sådan process behöver personen i fråga vanligen samtala med någon som kan och har tid att lyssna, som ger möjlighet till reflektion kring den nya situationen och som försöker förstå personen på ett helhetsmässigt sätt som biografisk aktör i sitt eget liv. Följande exempel på klienters biografiska agenskap är tagna från min studie med njursjuka (Björkenheim 1992) och exemplen på socialarbetares

synpunkter på det biografiska perspektivet som synsätt i deras arbete är från min studie med praktiker (Björkenheim 2016)⁶.

Biografiskt agenskap kan ofta urskiljas i berättelser berättade av personer som lyckats anpassa sig någorlunda väl efter en livsomställning. Berättelserna visar då hur klienter kan använda sitt biografiska agenskap för att orientera sig i en ny tillvaro under nya sociala omständigheter orsakade av förändringar i hälsotillståndet. Personer som trots sjukdom och medicinska behandlingar mår fysiskt relativt bra kan troligen lättare utöva biografiskt agenskap än personer som mår sämre.

Lasse, en man i nedre medelåldern, som på grund av njursjukdom och dialysbehandling mot sin vilja tvingats lämna sitt fysiskt tunga arbete, beskriver sina känslor och tankar kring hur han upplevt de begränsningar sjukdomen ställer och hur han använt biografiskt agenskap för att tackla dem.

Det var verkligen svårt i början. Jag tänkte att hur ska det gå nu när jag inte kan något annat (jobb JB).

Här hemma ramlar väggarna över en när man går här ensam på dagarna. (---) Tokig blir man av att stirra på väggarna och gå runt här inne.

(Lasse) (Björkenheim 1992, 56)

Lasse visste att han ville tillbaka till arbetslivet och lyckades senare få ett fysiskt lättare arbete.

Det här är bättre än all fritid i världen. Jag går mycket hellre till jobbet på morgonen än blir kvar här hemma.

Jag kom till att det inte lönar sig att grubbla på allt det där. Komma vad som komma skall. Därför ville jag tillbaka på jobb. Och jag tänker absolut inte sluta.

(Lasse) (Björkenheim 1992, 56)

Lasse är medveten om de begränsningar som sjukdomen ställer men försöker se framåt.

Aldrig mer får jag tillbaka de krafter som jag hade innan dialysbehandlingarna började.

6 Finskspråkiga citat har översatts till svenska. 'JB' står för artikelförfattarens tillägg.

Man måste bara envist se framåt (och tänka JB): 'Det blir nog bättre.' Och hittills har jag alltid lyckats kravla mig upp igen.

(Lasse) (Björkenheim 1992, 56-57)

En annan som lever med dialys är den unga Liisa. Hon har också utövat biografiskt agentskap under sjukdomstiden och är nöjd med det liv hon lever nu.

Jag bara fick en sän... att här hjälps det inte... man måste bara! (---) Jag bara fick en känsla av att jag ännu inte har gjort allt (här i livet JB).

För mig är det viktigt att jag mår så här pass bra... det är det viktigaste. Och sen att ha en bostad. Och en man... eller ett bra förhållande. Inget annat egentligen... Att man har bra relationer till sina närmaste och så. Att man hålls frisk och i gott skick... att det inte blir nåt värre.

(Liisa) (Björkenheim 1992, 63)

Men Liisa förbereder sig också för eventuella motgångar och söker då alternativa lösningar.

Jag är sän att jag nästan alltid tänker att 'om inte det här lyckas så gör vi så här'... det är bättre... att det alltid finns nån utväg, så att man inte plötsligt bara står där och inte vet vad man ska göra.

(Liisa) (Björkenheim 1992, 64)

Flera av socialarbetarrespondenterna (Björkenheim 2016) ansåg att ett biografiskt perspektiv hjälpte dem att lyssna mer på sina klienter. Att kunna lyssna aktivt är ingen självklarhet ens i socialt arbete (Wilson m.fl. 2011, 301).

Jag tror att jag efter kursen blivit bättre på att lyssna. Den biografiska metoden ger klienten utrymme för reflektion, för ett möte.

(L, rehabilitering) (Björkenheim 2016, 178)

Jag har nog märkt att jag har svårt att bara låta klienten prata på, alltför fort tar jag ett aktivt grepp. Här har jag något att lära mig.

(B, psykiatri) (Björkenheim 2016, 178)

För både Anita, en kvinna i nedre medelåldern, och Unto, en äldre pensionerad man, har det varit viktigt att få prata med någon om sina tankar.

När jag talar om det så glömmar jag det sen. Senare tänker jag inte så mycket på det.

(Anita) (Björkenheim 1992, 67)

Alla anpassar sig inte men jag är sån som pratar av mig.

(Unto) (Björkenheim 1992, 69)

Det visar sig ofta att klienterna själva kommer på egna lösningar bara de får tillräckligt med tid för reflexivitet och reflektioner. Reflektionsprocessen kan fungera som en stärkande erfarenhet och hjälpa klienterna att finna nya och återfinna gamla resurser.

Reflektion hjälpte klienten att återfinna sina resurser och se också något positivt i livet.

(L, rehabilitering) (Björkenheim 2016, 178)

Genom att lyssna till sina klienters livsberättelser och livshistorier kan socialarbetare få en bättre förståelse för klienternas tankar och handlingar för att kunna avgöra hurdana insatser som kan vara effektiva. Det är givetvis också mer troligt att klienterna genomför sådana förändringar som de själva kommit fram till och finner viktiga. Unto utövar sitt biografiska agentskap inom de ramar sjukdomen ställer upp.

Det värsta är att man inte kan resa någonstans.

Bara man inte tar det så allvarligt. (---) Det finns annat här i livet än den där (sjukdomen JB). Den är ett nödvändigt ont vid sidan om.

När jag har satt upp ett mål för mig så har jag alltid genomfört det.

(Unto) (Björkenheim 1992, 69)

Socialarbetare som arbetar biografiskt ser sig inte som experter som tolkar klienternas livsberättelser utan som 'medresenärer' som klienterna kan diskutera sin situation med. När socialarbetaren litar på att resurserna för förändring finns hos klienten, så kan klienten själv också tro på det. (Björkenheim 2016).

Det var trösterikt att tänka att det räcker med att sätta på sig "biografiska glasögon" och låta klienten producera och berätta om sitt liv fritt. Jag behöver inte kunna tolka allt.

(F, missbruksvård) (Björkenheim 2016, 179)

Ett biografiskt perspektiv hjälper socialarbetare att se sina klienter som unika biografiska aktörer.

Med narrativa redskap kan man ställa sig frågor som "Vem är jag? Hur går jag vidare?" Med hjälp av sådana frågor kan klienten studera sin egen identitet närmare.

(K, rehabilitering) (Björkenheim 2016, 178)

Biografisk kunskap gör det möjligt att frigöra sig från tankar om orsak och verkan enligt vilka barndomens upplevelser bestämmer hur det går senare i livet.

(E, psykiatri) (Björkenheim 2016, 179)

Ett biografiskt perspektiv sågs som speciellt användbart i början av en klientkontakt.

... vi skulle kunna ställa mera öppna frågor vid den intervju som vi genomför då klienten kommer till oss. Vi kunde t.ex. be klienten berätta om sig själv eller be klienten berätta det den anser att vi borde veta om henne. Vid detta intervjutillfälle skulle socialarbetaren/ socialhandledaren mera kunna vara lyssnare och endast ställa frågor vid behov. För tillfället bygger den första intervjun på frågor kring klientens missbruk, som säkert kunde besvaras vid ett senare tillfälle under rehabiliteringen.

(H, missbruksvård) (Björkenheim 2016, 176)

Vad krävs då av socialarbetare som vill använda ett biografiskt perspektiv med sina klienter? Respondenterna i min studie (Björkenheim 2016) ansåg att en socialarbetarutbildning och god kunskap om det sociala arbetet på området i fråga, kopplat till ett visst mått av kunskap om hur man arbetar biografiskt, räcker som formell kunskap. Socialarbetaren bör kunna bygga upp förtroendefulla relationer, ha tålmod att lyssna fördomsfritt och ge utrymme för klienternas berättande och reflektioner. Professionell kompetens och etisk medvetenhet

ansågs också viktiga. Socialarbetaren får inte vara rädd för berättelser om traumatiska livserfarenheter eller starka känslor av sorg, förtvivlan eller ilska utan ska kunna bemöta klienterna utan att bli indragen i deras berättelser. Socialarbetaren bör förstå sina egna gränser och veta när en klient behöver få träffa en terapeut, psykolog e.d. På ett personligt plan bör en socialarbetare som vill arbeta biografiskt vara medveten om sina egna värderingar och arbeta på dem genom självreflektion. Även egenskaper som nyfikenhet, intresse för människor och beredskap att arbeta med sin egen biografi ansågs viktiga. Socialarbetare som arbetar biografiskt ansågs behöva få kontinuerlig handledning.

Tillämpningen av ett biografiskt perspektiv och biografiska metoder förutsätter ett ömsesidigt förtroende mellan klient och socialarbetare, en fungerande relation där praktikern ser sin klient som biografisk aktör och kan stöja det biografiska agentskapet.

Diskussion

Att anpassa sig till en ny stor livsförändring när man drabbas av en långtidssjukdom eller en funktionsnedsättning kan ses som en övergångsfas eller vändpunkt i livet med de utmaningar det innebär. I mitt kapitel har jag framfört synpunkter på vad ett biografiskt perspektiv kan tillföra socialt arbete inom hälsovården. Som samlande begrepp har jag valt 'biografiskt agentskap' som syftar på individens förmåga att fatta och genomföra avgörande livsval i en situation som innebär en stor livsomställning. Jag menar att det sociala arbetets övergripande uppgift i hälsovården kan beskrivas som att stödja klienters biografiska agentskap. Det innebär att se klienterna som aktörer i sitt eget liv och tro på deras resurser och styrkor, att lyssna på deras livsberättelser och ge dem utrymme för reflektion i en ny livssituation.

Med begreppet biografiskt agentskap vill jag visa att fokus i socialt arbete kan vara mot framtiden även om livsberättelser och det förflutna beaktas. Begreppet riktar blicken mot växelverkan mellan sociala omständigheter och individens egen vilja över tid och utgör fokus för det arbete som syftar till att stödja klienterna att hitta sitt eget sätt att leva sitt liv på i framtiden. Enligt det socialkonstruktivistiska tänkesättet påverkar orden vad vi tänker (Teater 2014, 82). Om vi tänker på klienterna som aktörer i sitt

eget liv, är chansen att de själva också gör det större än om vi ser dem enbart som en produkt av sitt förflutna.

En del av den kritik som riktats mot det biografiska perspektivet gäller de biografiska metodernas effektivitet (Barker 2009) och effekter (Rickard 2004). Dessutom anser en del forskare att ett biografiskt perspektiv lägger alltför mycket fokus på människors eget ansvar, där sociala problem riskerar att reduceras till en individualistisk-biografisk nivå, eller att värderingar av egocentrism och individuell frihet stöds på bekostnad av solidaritet och sociala rättigheter (se Behnisch & Kämmerer-Rütten 2009).

Fragmentariska biografiska data riskerar att övertolkas på ett deterministiskt sätt (Reichmann 2010) och för klienter som redan flera gånger berättat sin traumatiska historia kan det vara viktigare att få lämna historien bakom sig och se framåt (Allen & Wozniak 2010).

Det är viktigt att vara medveten om de kritiska synpunkterna på biografiska perspektiv och metoder och beakta etiska aspekter. I en omgivning som hälsovården, där den biomedicinska diskursen är mycket stark, förefaller dock det biografiska perspektivet vara speciellt lämpligt för att stödja socialarbetares helhetssyn på patienterna i deras sociala miljö. Vid den stora livsomställning som insjuknandet i en allvarlig kronisk sjukdom utgör är tidsperspektivet ofta viktigt. Vad innebär livsförändringen i relation till det liv patienten dittills levt? Genom dialog, aktivt lyssnande och utrymme för reflektion kan socialarbetare stödja sina klienters biografiska agenskap när det gäller att ställa upp nya livsmål i stället för de som inte längre är genomförbara. Kunskap om olika klientgruppers biografiska behov ger socialarbetare förutsättningar att arbeta även på en strukturell nivå, t.ex. tillsammans med patientorganisationer. Ett biografiskt perspektiv kunde också bidra till att ge det sociala arbetet en tydligare profil och en teoretisk grund som stöd i det interprofessionella samarbetet.

Mer forskning behövs för att närmare klarlägga vad biografiska perspektiv och metoder kunde tillföra socialt arbete med olika klientgrupper inom hälsovården. Det vore också viktigt att forska i hur klienterna själva upplever socialt arbete med biografiska perspektiv och metoder. Sådan forskning kunde med fördel utföras som praktikforskning (t.ex. Julkunen & Karvinen-Niinikoski 2014) i nära samarbete med både praktiker och klienter.

Referenser

- Allen, Karen Neuman & Wozniak, Danielle F. (2010) *The Language of Healing: Women's Voices in Healing and Recovering from Domestic Violence*. *Social Work in Mental Health* 9 (1), 37-55.
- Barker, Richard (2009) *Some Reflections on Developing the Use of Biographical Interviewing in Counselling Practice as part of Occupational Rehabilitation*. *European Studies on Inequalities and Social Cohesion* 3-4/2008, 112-122.
- Behnisch, Michael & Kämmerer-Rütten, Ursula (2009) *Biographiarbeit: Kritische Bestandsaufnahme und Perspektiven für ein ethisch legitimiertes professionelles Handeln*. *Neue Praxis – Zeitschrift für Sozialarbeit, Sozialpädagogik und Sozialpolitik* np 6/09, 579-594.
- Betts, Sandra & Griffiths, Aled & Schütze, Fritz & Straus, Peter (2009) *Biographical Counselling: an Introduction*. *European Studies on inequalities and social cohesion* 1-2/2008, 5-58.
- Björkenheim, Johanna (1992) *Att leva med en kronisk sjukdom – om habitus och regelbunden dialysbehandling*. Opublicerad avhandling pro gradu (socialpolitik). Helsingfors universitet.
- Björkenheim, Johanna (2014) *A Social Work Perspective on the Biographical Research Interview with Natalia*. On-line journal *Qualitative Sociology Review*, X(1), 104-115. 2014. http://www.qualitativesociologyreview.org/ENG/Volume28/QSR_10_1_Bjorkenheim.pdf
- Björkenheim, Johanna (2016) *Does past life matter? Social workers' views on biographical approaches*. *European Journal of Social Work*, 19 (2), 171-186.
- Bornat, Joanna (2008) *Biographical methods*. I: Pertti Alasuutari & Leonard Bickman & Julia Brannen (red.) *The Sage Handbook of Social Research Methods*. London: Sage, 344-356.
- Chamberlayne, Prue (2004) *Biographical methods and social policy in European perspective*. I: Prue Chamberlayne & Joanna Bornat & Ursula Apitzsch (red.) *Biographical methods and professional practice. An international perspective*. Bristol, UK: The Policy Press, 19-37.

- Cullberg, Johan (2006) Kris och utveckling. Samt Katastrofpsykiatri och sena stressreaktioner. Natur & Kultur.
- Ellem, Kathleen Alicia & Wilson, Jill (2010) Life Story Work and Social Work Practice: A Case Study With Ex-Prisoners Labelled as Having an Intellectual Disability. *Australian Social Work*, 63, 67-82.
- Ellem, Kathleen Alicia & Wilson, Jill (2010) Life Story Work and Social Work Practice: A Case Study With Ex-Prisoners Labelled as Having an Intellectual Disability. *Australian Social Work*, 63, 67-82.
- Emirbayer, Mustafa & Mische, Ann (1998) What Is Agency? *American Journal of Sociology* 103 (4), 962-1023.
- Epstein, Laura & Brown, Lester B. (2002) *Brief Treatment and a New Look at the Task-centered Approach*, 4th ed. Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Eteläpelto, Anneli & Vähäsantanen, Katja & Hökkä, Päivi & Paloniemi, Susanna (2013) What is agency? Conceptualizing professional agency at work. *Educational Research Review*, 10, 45-65.
- Forinder, Ulla & Olsson, Mariann (2014) 2. Teorier och metoder i kuratorsarbetet. I: Ann Lalos & Björn Blom & Stefan Morén & Mariann Olsson (red.) *Socialt arbete i hälso- och sjukvård. Villkor, innehåll och utmaningar*. Stockholm: Natur & Kultur, 32-49.
- Gitterman, Alex & Germain, Carel B. (2008) *The Life Model of Social Work Practice: Advances in Theory and Practice*. 3rd ed. New York: Columbia University Press.
- Golczyńska-Grondas, Agnieszka & Grondas, Marek (2013) Biographical Research and Treatment. Some Remarks on Therapeutic Aspects of Sociological Biographical Interviews. *E-tidskriften Przegląd Socjologii Jakościowej* 9(4), 28-49.
- Healy, Karen (2014) *Social Work Theories in Context. Creating Frameworks for Practice*. 2nd ed. Basingstoke, UK & New York, US: Palgrave Macmillan.
- Heinz, Walter R. (2009a) 20. Transitions: Biography and Agency. I: Walter R. Heinz & Johannes Huinink & Ansgar Weymann (red.) *The Life Course Reader. Individuals and Societies Across Time*. Frankfurt/New York: Campus Verlag, 421-429.

Heinz, Walter R. (2009b) 23. Status Passages as Micro-Macro Linkages in Life Course Research. I: Walter R. Heinz & Johannes Huinink & Ansgar Weymann (red.) *The Life Course Reader. Individuals and Societies Across Time*. Frankfurt/New York: Campus Verlag, 473-486.

Hitlin, Steven & Elder, Glen H., Jr. (2007) Time, Self, and the Curiously Abstract Concept of Agency. *Sociological Theory* 25 (2), 170-191.

Hollway, Wendy & Jefferson, Tony (2000) Biography, anxiety and the experience of locality. I: Prue Chamberlayne & Joanna Bornat & Tom Wengraf (red.) *The Turn to Biographical Methods in Social Science. Comparative Issues and Examples*. London & New York: Routledge, 167-180.

Honkasalo, Marja-Liisa (2008) Enduring as a mode of living with uncertainty. *Health, Risk & Society* 10(5), 491-503.

Hur kan ICF användas? En manual för användning av Klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa (ICF). Socialstyrelsen februari 2016. Svensk översättning av WHO:s How to use the ICF: A practical manual guide for using the International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF). Exposure draft for comment. October 2013: Geneva: WHO. Hämtad 19 juli, 2016, från <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/20047/2016-2-2.pdf>

Hutchison, Elizabeth D. (2007) *A Working Model. I: Leanne Wood W. Charlesworth & Pamela A. A. Viggiani & Marcia P. Harrigan & Elizabeth D. Hutchison & Holly C. Matto: Challenges of Living: A Multidimensional Working Model for Social Workers*. Thousand Oaks: Sage Publications, eBook, 1-12.

Hutchison, Elizabeth D. (2011) Chapter 1. A Life Course Perspective. I: Elizabeth D. Hutchison and Contributors: *Dimensions of Human Behavior: The Changing Life Course*. 4th ed. Sage Publications, 1-38.

ICF (2003) Klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa. WHO. Hämtad 22 juli, 2016, från <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2003/2003-4-1>

Jeppsson Grassman, Eva & Holme, Lotta & Taghizadeh Larsson, Annika & Whitaker, Anna (2011) Ett långt liv med särskilda förtecken: Livslopp och åldrande hos människor med funktionsnedsättningar. *Socialvetenskaplig tidskrift* 18(2), 107-125.

Julkunen, Ilse & Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2014) Editorial. *Nordic Social Work Research* 4 (Suppl. 1), S1-S6.

Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2009) Postmoderni sosiaalityö [Postmodernt socialt arbete]. I: Mikko Mäntysaari & Anneli Pohjola & Tarja Pösö (red.) *Sosiaalityö ja teoria* [Socialt arbete och teori]. Jyväskylä: PS-kustannus, 131-159.

Korpela, Rauni (2014) Terveysosiaalityön asiantuntijuus ja kehittäminen [Expertis och utveckling i socialt arbete i hälsovården]. I: Anna Metteri & Heli Valokivi & Satu Ylinen (red.) *Terveys ja sosiaalityö* [Hälsa och socialt arbete]. Jyväskylä: PS-kustannus, 118-141.

Kübler-Ross, Elisabeth (1969) *On death and dying*. New York: Macmillan.

Landhäußer, Sandra & Ziegler, Holger (2005) *Social Work and the Quality of Life Politics - A Critical Assessment*. *Social Work and Society International Online Journal SW&S* 3(1).

Larsson, Sam & Sjöblom, Yvonne & Lilja, John (red.) (2008) *Narrativa metoder i socialt arbete*. Studentlitteratur.

Miller, Robert L. (2000) *Researching Life Stories and Family Histories*. London: Sage.

Nousiainen, Kirsi (2016) Ylisukupolvisten ilmiöiden näkyväksi tekeminen, ymmärtäminen ja purkaminen narratiivisella työskentelyllä sosiaalityössä [Narrativa grepp för att synliggöra, förstå och reda ut generationsöverskridande fenomen i socialt arbete]. I: Kirsi Nousiainen, Päivi Petrelius & Laura Yliruka (red.) *Puheista tekoihin! Ylisukupolvisten ongelmien ehkäiseminen lastensuojelussa ja perhe- ja sosiaalipalveluissa* [Från tal till handling! Förebyggande av generationsöverskridande problem inom barnskyddet och familje- och socialtjänsterna]. Institutet för hälsa och välfärd (THL). Diskussionsunderlag 20/2016. Helsingfors, Finland. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-677-3> (nätpublikation).

Pekkarinen, Elina (2014) Positionimalli rakenteellisen sosiaalityön tukena [Positionsmodellen som stöd för strukturellt socialt arbete]. I: Anneli Pohjola & Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (red.) *Rakenteellinen sosiaalityö* [Strukturellt socialt arbete]. *Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*. UNIPress, 214-233.

Reichmann, Ute (2010, september) Lebensgeschichtliche Perspektiven in der Praxis Sozialer Arbeit – ein Beispiel aus der Jugendhilfe. Paper presented at the Joint Conference of RN “Biographical Perspectives on European Societies” (European Sociological Association), Sektion ”Biographieforschung” (Deutsche Gesellschaft für Soziologie), and the Faculty of Social Sciences, Georg Simon Ohm University of Applied Sciences. Nürnberg, Germany.

Rickard, Wendy (2004) The biographical turn in health studies. I: Prue Chamberlayne & Joanna Bornat & Ursula Apatzsch (red.) Biographical methods and professional practice. An international perspective. Bristol: Policy Press, 165-180.

Roer, C. Dorothee (2009) Biography Work: Reflections on Reconstructive Social Work. *Journal of Social Work Practice*, 23 (2), 185-199.

Romakkaniemi, Marjo & Järvikoski, Aila (2012) Service users’ perception of shared agency in mental health services. *European Journal of Psychotherapy and Counselling*. 14 (4), 381-394.

Roscoe, Karen Dawn & Carson, Alexander M. & Madoc-Jones, Lolo (2011) Narrative Social Work: Conversations between Theory and Practice. *Journal of Social Work Practice* 25 (1), 47-61.

Rosenthal, Gabriele (2003) The Healing Effects of Storytelling: On the Conditions of Curative Storytelling in the Context of Research and Counseling. *Qualitative Inquiry*. 9 (6), 915-933.

Saleebey, Dennis (red.) (2012) *The Strengths Perspective in Social Work Practice*. 6th ed. Boston, MA: Pearson.

Scheibelhofer, Elisabeth (2008) Combining Narration-Based Interviews with Topical Interviews: Methodological Reflections on Research Practices. *International Journal of Social Research Methodology* 11 (5), 401-416.

Schütze, Fritz (2009) Biography Analysis on the Empirical Base of Autobiographical Narratives: How to Analyse Autobiographical Narrative Interviews – Part one. *European Studies on inequalities and social cohesion* 1-2/2008, 155-242.

Svenbro, Håkan (2005) *Det biografiska perspektivet. Människosyn och behandlingsarbete*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.

Teater, Barbra (2014) *An Introduction to Applying Social Work Theories and Methods*. 2nd ed. Maidenhead: Open University Press/McGraw Hill.

Thompson, Neil (2005) *Understanding Social Work: Preparing for Practice*. 2nd ed. Palgrave Macmillan.

Völter, Bettina (2015) *Rekonstruktive Soziale Arbeit – ein Konzept zur Entwicklung von Forschung, beruflicher Praxis und professioneller Selbstreflexion*. I: Regina Rätz & Bettina Völter (red.) *Wörterbuch Rekonstruktive Soziale Arbeit*. *Rekonstruktive Forschung in der Sozialen Arbeit*, Band 11. Opladen, Berlin och Toronto: Verlag Barbara Budrich, 253-258.

Wilson, Kate & Ruch, Gillian & Lymbery, Mark & Cooper, Andrew (2011) *Social Work. An introduction to contemporary practice*. 2nd ed. Harlow: Pearson Education Ltd.

Författarpresentationer

Författarpresentationer

Björkenheim Johanna, PM, doktorand i socialt arbete, Helsingfors universitet.

Björkenheim har arbetat inom hälsovård och rehabilitering vid HNS och som lärare vid HU. Hon skriver sin doktorsavhandling om kunskapsproduktion och biografiska perspektiv i socialt arbete inom hälsovården.

Blomberg-Kroll Helena, professor i socialpolitik, särskilt socialt arbete, Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet. Blomberg-Krolls forskning handlar bl.a. om det sociala arbetets normativa grundvalar bland beslutsfattare, olika grupper av s.k. gräsrotsbyråkrater och medborgare. För närvarande studerar hon klient- och legitimitetsaspekter beträffande två aktuella välfärdspolitiska reformer – överföringen av det kommunala utkomststødet till Folkpensionsanstalten och det s.k. grundinkomstexperimentet.

Börjeson Martin, docent i socialt arbete och universitetslektor vid Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier vid Linköpings universitet. Han disputerade 2005 på avhandlingen "Vi vet inte vilka metoder vi ska använda" Om relationen mellan kunskap, praktik och politik när det gäller det sociala arbetet med hemlöshetsfrågor. Under senare år har han framför allt arbetat med frågor om kunskapsutvecklingen inom socialt arbete och om förutsättningarna för en närmare integration mellan utbildning, forskning och praktiskt socialt arbete.

Eriksson Pia, PM i socialt arbete och socialpsykologi, jobbar som forskarsocialarbetare vid Mathilda Wrede-institutet/Helsingfors stads social- och hälsovårdsverk. Eriksson doktorerar i socialt arbete vid Helsingfors universitet år 2016.

Hänninen Kaija, PD och universitetslektor i socialt arbete vid Helsingfors universitet. Hänninen tillhör praktikundervisnings- och praktikforskningsgruppen som tillsammans med huvudstadsregionens kommuner ansvarar över Heikki Waris-institutets praxisnätverk. Hennes forskningsintresse berör individers välfärd samt brukarperspektiv i utveckling av social- och hälsovårdstjänster och servicesystem.

Johansson Kerstin, biträdande professor och docent i socialt arbete vid Linköpings universitet (LiU). Hon arbetar på LiU vid Centrum för kommunstrategisk forskning (CKS) och vid avdelningen för socialt arbete. Hon forskar främst om ungdomsarbetsmarknadspolitik, brottsprevention och om Evidensbaserad praktik i välfärden. Hon har under hela karriären arbetat med att initiera och utveckla samverkan mellan forskning, utbildning och praktik.

Koskinen Raija, PM i sociologi, doktorand i socialt arbete, Helsingfors universitet. Koskinen arbetar som lektor vid Hämeen ammattikorkeakoulu HAMK. I sin tvärdisciplinär doktorsavhandling, empiriskt förankrat till barnskydd, forskar hon om hur mänskliga och icke-mänskliga resurser används i implementering av välfärdstatens grunduppgift. Hon har på deltid arbetat som forskarsocialarbetare inom Mathilda Wrede-institutet 2010-2011 och i projekthelheten DelSam vid FSKC 2013-2016.

Kääriäinen Aino, PD, docent i socialt arbete och universitetslektor i praktikforskning vid Helsingfors universitet. Kääriäinen forskar i och utvecklar undervisningen i praktikforskning i socialt arbete och arbetar inom ramen för Heikki Waris-institutets praktikforskningsgemenskap. Hennes forskningsområde berör dokumentering inom socialt arbete inom barn- och familjearbete, föräldraskap efter skilsmässa och dialogisk interaktion.

Lindqvist Ann-Marie, PD, har arbetat som socialarbetare inom funktionshinderområdet, som forskarsocialarbetare inom MWI under olika perioder (2006-2007; 2012-2013) samt som universitetslektor vid Helsingfors Universitet.

Lunabba Harry, PD och universitetslektor i socialt arbete. Lunabba arbetar som universitetslektor med ansvar för den praktikförberedande undervisningen i socialt arbete vid Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet. Hans forskningsintresse är barn- och ungdomsforskning samt forskning kring genusfrågor ofta med en nära anknytning till det sociala arbetets praktik.

Marthinsen Edgar, professor i sosialt arbeid, dr polit fra NTNU. Arbeider i dag ved Insitutt for anvendt sosialvitenskap ved NTNU, Universitetet i Trondheim. Var leder for HUSK i Midt-Norge i perioden 2006-2012. Forskningsleder i Det nye barnevernet, et forskningsprogram for kunnskapsutvikling i barneverntjenesten i Norge fra 2006-2012. Har arbeidet med utvikling av praksisnær forskning siden 1991, vært leder i FORSA Norge og medlem av the Salisbury group (Salisbury Statement). Aktiv i Nordplusnettverket "knowledge production for social work".

Nousiainen Kirsi, PD. Nousiainen har arbetat som socialarbetare inom barnskyddet inom Helsingfors stad, med forsknings- och utvecklingsuppgifter inom huvudstadsregionens kompetenscenter inom det sociala området Socca, som forskare vid Tammerfors universitet och som lärare i socialt arbete vid Helsingfors universitet.

Olesen Søren Peter, cand.mag. og lektor i samfundsvidenskabelig teori og metode i forskning i socialt arbejde ved Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, Aalborg Universitet. Tilknyttet Kandidatuddannelsen i Socialt Arbejde. Hans forskningsinteresser er tematisk socialt arbejde i den beskæftigelsespolitiske frontlinje og metodologisk diskurs- og narrativanalytiske tilgange til socialt arbejde.

Poikela Ritva, PD. Poikela har fungerat som universitetslektor i praktikforskning i socialt arbete vid Helsingfors universitet under åren 2011-2016. Hon tillhör praktikundervisnings- och praktikforskningsgruppen som tillsammans med huvudstadsregionens kommuner ansvarar över Heikki Waris-institutets praxisnätverk. Poikelas forskningsintresse berör mångprofessionellt klientarbete inom social- och hälsovårdssektorn speciellt ur ett perspektiv som omfattar utveckling av aktörskap samt lärande och förändring.

Rosengren Åsa, PL. Åsa Rosengren arbetar som överlärare inom det sociala området vid Institutionen för Hälsa och välfärd, Yrkeshögskolan Arcada. Hon har deltagit i utvecklandet av lokala mångprofessionella praxisarenor, där utbildning, forskning och praktik inom det sociala området samverkar. Hennes forskningsintresse ligger dels i praktikforskning som berör kunskapsutveckling och kunskapsproduktion i lokala kontexter, dels i pedagogisk forskning som tangerar lärarskapet inom den högre utbildningen.

Satka Mirja, FL, PD, professor i praktikforskning i socialt arbete vid Helsingfors universitet. Satkas forskning riktar sig mot kunskapsproduktion i praktikforskning och forskning som berör undervisning inom ramen för Heikki Waris-institutets praktikforskningsgemenskap. Hennes pågående forskningsteman berör även stödjandet av unga inom barnskyddets eftervård och det sociala arbetets historia och framtida stora frågeställningar.

Salonen Tapio, professor i socialt arbete vid Malmö högskola. Hans forskning rör socialt arbete i vid mening, däribland utsattas försörjningsvillkor, marginalisering, sociala interventioner och demokratifrågor.

Uggerhøj Lars, ph.d. og professor i Socialt arbejde, Aalborg universitet, Danmark. Uggerhøj er undervisningsmæssigt knyttet til Kandidatuddannelsen i socialt arbejde, som han i 9 år var leder af. Han er dansk koordinator for Master in Advanced Development in Social Work og medkoordinator for Nordic Master in Social Work and Welfare. Lars Uggerhøjs forskningsfokus er brugerinvolvering og brugererfaringer i mødet med offentlige myndigheder. Han er metodologisk optaget af udviklingen af praksisforskning, som et samarbejde mellem praksis, forskning og brugere.

Westerback Frida, PM och doktorand i socialt arbete, Helsingfors universitet. Westerback fungerar som forskarsocialarbetare vid Mathilda Wrede-institutet/ Helsingfors stads social- och hälsovårdsverk (2014-2017) och skriver sin doktorsavhandling som anknyter till praktikforskning i socialt arbete. Hon forskar i ungas levnadsvillkor, välfärdstjänster för unga och ungas psykiska hälsa.

Yliruka Laura, PD, utvecklingschef vid Heikki Waris-institutet (*Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Socca*). Yliruka arbetar inom ramen för Heikki Waris-institutets praktikforskningsgemenskap. Fokus för hennes forskningsintresse är praxis som stöder utvecklingen av kunnandet i socialt arbete.

MATHILDA WREDE-INSTITUTET

c/o Ab Det finlandsvenska
kompetenscentret inom det
sociala området - FSKC

Georgsgatan 18 A 8, 00120 Helsingfors

www.fskc.fi